

XXIII.

AZ

ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ - INTÉZET

ÉRTESITŐJE

AZ 1899—1900. ISKOLAÉVRŐL.

MEGELŐZI :

EGY HÉBER-PERZSA SZÓTÁR

A TIZENNEGYEDIK SZÁZADBÓL.

IRTA

Dr. BACHER VILMOS.

TANÁR.

BUDAPEST

1900.

XXIII.

AZ

ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESITŐJE

AZ 1899—1900. ISKOLAÉVRŐL.

MEGELŐZI:

EGY HÉBER-PERZSA SZÓTÁR

A TIZENNEGYEDIK SZÁZADBÓL.

IRTA

Dr. BACHER VILMOS,

TANÁR.

B U D A P E S T

1900.

G 4710

44636

Nyomatott ~~Magyarországon~~ és Fia-nál Pozsonyban

Országos Rabbiképzési és Zsidó Egyetem Könyvtára

Tartalom.

	Lap.
Előszó	1
I. A szótár kéziratai	5
II. Salamon b. Sámuel Gurgângból (Urgendzsből)	8
III. Salamon b. Sámuel nyelvismeretei	22
IV. A Salamon b. Sámuel által földolgozott és fölhasznált irodalom	29
V. Salamon b. Sámuel szótára	44
VI. A bibliai és talmudi szóértelmezéshez	54
VII. Nyelvösszehasonlítás	62
VIII. Ismeretlen szók	71
IX. Nyelvtani adatok. Az igegyök és változásai	91
X. Eltérő olvasatok a szentírás szövegéhez	98
XI. Eltérő olvasatok a targum szövegéhez	103
XII. Egyes szentírási helyek magyarázata	108

A Héber Függelék tartalma.

I. Mutatványok a szótárból	3
II. A héber szóértelmezéshez	4
III. A talmudi szóértelmezéshez	23
IV. Ismeretlen szók	44

Előszó.

Jelen munkám oly szótárral foglalkozik, mely úgy tartalmára, mint eredetére nézve egyetlen a maga nemében. E szótár ugyanis több oly irodalmi területnek szókincsét egyesíti magában, melyeket rendszerint külön szótárakban szoktak földolgozni; mert a szentírásnak, a targumnak, a talmudi és midrási irodalomnak, valamint néhány más könyvnek szókincsét egységes alphabétikus elrendezésben tartalmazza. E szótár továbbá az egyedüli teljes héber szótár, mely a cikkek perzsa fordítását nyújtja; mert a szentíráshoz való ama héber-perzsa szótárból, melyet a 15. században Sirváni Mózes írt és melyet néhány évvel ezelőtt ismertettem (l. Zeitschrift für die alttestam. Wissenschaft, 16. évf., 202. s köv.), csak a második fele jött reánk. De eredetére nézve is sajátos érdeklődés fűződik szótárunkhoz. Középázsia nyugoti széléről származik, oly vidékről, a melyre a zsidó irodalom története még eddig soha sem irányította kutatásának fényét. A régi Urgendzs (Gurgâng), mely még most is az orosz Turkesztánnak virágzó kereskedő városa, ezentúl helyet nyer a zsidó tudomány hajdani székhelyei sorában; mert ott fejezte be Salamon b. Sámuel ezt a munkát, mely hiányai mellett is a középkor zsidó irodalmának jelentősebb termékei közé sorolható és tanúságot tesz szerzője tudásáról és képességéről, valamint azon körnek tudományos szükségletéről, a melynek iratott. Kétségtelenül a zsidóság egyik legérdekesebb irodalmi emlékének nevezhető e szótár, mert több mint egy félévezred után tanuskodik ma oly ország zsidó lakosságának szellemi törekvéseiről, melyet ama kor zsidó története

névvel sem említ. Mutat nekünk perzsa nyelvű zsidókat a mongol birodalomnak törökök által lakott egyik tartományában, a kik buzgón foglalkoznak a szentírás és a hagyományos irodalom műveinek tanulásával és azon vannak, hogy azoknak tartalmát perzsa anyanyelvükön értelmezzék. Azon segédeszköz, melyet nekik Salamon b. Sámuel e célra nyújtott, egyúttal emléke a 14. században Transoxania zsidósága által beszélt perzsa nyelvnek, a melynek szókincsét teljesen bírták és melyet héber betűkkel elismerésre méltó pontossággal írni is tudtak.

Legközelebbi célját és tartalmát tekintve, Salamon b. Sámuel szótárát az irodalomtörténet azon művek közé fogja sorolni, melyek ugyanabban a korszakban, a tizennegyedik és tizenötödik században, az európai zsidóságban keletkeztek, mint tágabb köröknek szánt segédeszközei a biblia és a talmud tanulásának. A biblia számára a „Makré Dardeké“, a talmud számára a „Kis Árúkh“ hasonló módon, mint szótárunk, a lajstromba foglalt kifejezéseknek az anyanyelvbe való fordítását nyújtja. De Salamon b. Sámuel műve a jelzett módon sokkal tágabb terjedelmű irodalomra vonatkozik; azonkívül pedig oly alkotó részeket is foglal magában, melyek, a csak korának szánt közönséges segédkönyv jelentőségén felül, valóságos forrásmunka rangjára emelik. Ez alkotó részeket szótárunk azon számos — az ezret meghaladó — cikkekben látjuk, melyek ismeretlen szóknak fordítását nyújtják, oly szókét, a melyeket hiába keresünk a talmudi irodalom szótáraiban. Jelen dolgozatom héber függelékének IV. szakaszában összeállítottam ezeket az „ismeretlen szókat“; a nekik szánt VIII. fejezetben pedig e szóknak egy részéről kimutattam, hogy ismert szók elferdített alakjának vagy eltérő olvasatának ismerhetők föl; még többet közülük szír, görög, arab és perzsa eredetre, de ismert héber és arameus gyökökre és szókra is vezethettem vissza. De tetemes részük — több száz cikk — magyarázat nélkül maradt, úgy hogy kénytelen vagyok a Salamon b. Sámuel szótárában foglalt e rejtvényeknek megfejtését tudós szaktársaim elméségére és tudományára bízni.

Salamon b. Sámuel szótáráról az első rövid híreket Neubauer (1866-ban) és Steinschneider (1875-ben) közölték, a szentpétervári császári könyvtár Firkowitsch-féle gyűjteményéhez tartozó egy kézirat alapján. Ugyanabból a kéziratból a szótárnak egy cikkcsoportját tettem közzé 1896-ban, mint függelék a Sirváni Mózes szótáráról írt, fent említett értekezésemhez. Nem sokkal azután az egész kéziratot kutattam át, mert a szentpétervári császári könyvtár szives intézkedése folytán azt a budapesti egyetemi könyvtár helyiségeiben használhattam. Midőn épen arról győződtem meg, hogy az unicumnak hitt kézirat a munkának csak egy részét foglalja magában, váratlanul annak más kéziratái is jutottak rendelkezésemre. 1897. őszén ugyanis Adler Elkan N. úr, tudós londoni könyvkedvelő, Bokhárából, hol nyári szünidejét töltötte, haza utaztában Budapestre jött és nagy szivességgel a Bokhárában szerzett héber-perzsa kéziratok közül néhányat kezeimben hagyott. E kéziratok közt volt két nagy és egy kisebb töredék S. b. S. szótárából, melyek szerencsésen pótolják a pétervári kézirat hézagát. E kéziratok alapján, melyeknek leírását az I. fejezet tartalmazza, a munkának egy teljes másolatát készíthettem el magamnak és egész terjedelmében tanulmányozhattam. Tanulmányozásom eredményeit ezennel nyilvánosságra bocsátom, miután a szótárból egyes részleteket eddig is közöltem már több folyóiratban (*Revue des Études Juives*, XXXVII, 143—145; *J. Qu. Review* XI, 344; *Zeitschrift der Deutschen Morgenl. Gesellschaft* LIII, 114; *Keleti Szemle*, *Revue Orientale* I. kötet, 1. és 2. füzet). Hogy mit tanulhat szótárunkból az újperzsa szónyomozás, annak vizsgálatát későbbre tartom fenn magamnak; és a gazdag tartalmából még kiemelhető egyéb érdekes részletek közlését is a jövőre hagytam. Az egész munka kiadásának nagy terjedelme áll útjában.

A Héber Függelékben, valamint az egyes fejezetekben kiadott szövegek perzsa részeit héber betűkben hagytam, úgy a mint a kéziratban olvashatók. A ki perzsául tud, az nehézség nélkül fel fogja ismerni a héber átírásban is a perzsa szóképet. A közönséges héber betűkhöz perzsa (és arab) szók

átírása céljából a következő, jellel ellátott betűk járultak: $\dot{\bar{a}}$, \bar{a} , \bar{r} , $\dot{\bar{i}}$, \bar{u} , \bar{v} , \bar{g} , \bar{d} , \bar{h} , \bar{z} , $\dot{\bar{y}}$, \bar{y} , \bar{p} , \bar{n} . A kéziratokból ezt a jelt is megtartottam: $\acute{\bar{a}}$ (= i, î), mely olykor a perzsa névszó végén a genetivus-viszonyt jelöli.

Az idézetekben Levy nagy szótárát a talmudról és midrásról L. betűvel jelöltem, V. betűvel Vullers perzsa szótárát, P. S. betűkkel Payne Smith szír szótárát. Löw Immanuel Aramäische Pflanzennamen című munkáját többnyire csak a szerző nevével idézem.

I.

A szótár kéziratai.

1. P. A s z e n t - p é t e r v á r i császári könyvtár F i r - k o w i t s c h - f é l e gyűjteményének 75. sz. kézirata. Erre a kéziratra először figyelmeztetett N e u b a u e r, Aus der P e t e r s b u r g e r B i b l i o t h e k (Lipcse, 1866) cz. művében, 149. l. Rövid jegyzetet adott róla S t e i n s c h n e i d e r, Hebräische Bibliographie, XV. kötet (1875), 37. l. Mindketten kiadták a műnek alább következő utóiratát. Egy nagyobb darabot (a אַ ס 7 csoportot) magyarázattal adtam ki a Zeitschrift für die alttestam. Wissenschaft 16. évfolyamában (1896), 242—247. l. (V. ö. u. o. 17. évf. 200. l.). A 87 lapból álló kézirat a szótárnak csak egy részét foglalja magában; egyes lapok nincsenek a maguk helyén. Az első lap אַחזיק cikk közepén kezdődik; 9 b אַרך cikkel végződik. A 10. lapot megfordítva helyezték el, mert 10 b, mely a גַּמַּד II. cikk végével kezdődik, 10 a elé való. A אַ betű a 12 a. lapon kezdődik, és 15 b אַע cikkel megszakad. 16 a גַּמַּה cikkel kezdődik és הַ betű vége a 17 a. lapon áll. De הַ betűnek egy része (הַמַּה-tól הַחַם-ig) tévesen a הַ betű közepébe helyeztetett, t. i. a 21. lapon, mely lapnak 15 és 16 között kellene állnia. A וַ betű kevés cikke a 17 a. lapon van; ugyanott kezdődik וַ betű, mely 20 a-ig terjed. הַ: 20 a—28 b. De hiányoznak a הַ II-től הַחַם-ig való cikkek; a 28. lap megfordítva helyeztetett el. A טַ betűből (28 a—31 a) hiányoznak a טַג-ig való cikkek. יַ betű teljes (31 a—35a), de a 34. lap a 33. lap elé való. A כַּ betűnek csak eleje van meg: כַּא—כַּה (35 a b; a második oldal részben olvashatatlan), לַ betűnek csak a vége (לַחַל—לַחַת, 36 a—38 b). מַ betű tel-

jesen van meg (38 b—54 a), de néhány lap (44—59) nagyrészt olvashatatlan. נ betűből megvan a nagyobbik rész, נגם-ig (54 a—58b; az 58. lap, נגם-tól נכיה-ig, hiányos). ס, ע, פ, צ betűk, valamint ק eleje hiányoznak. 59 a—87 b: a munka végső része, קמל-tól kezdve. A végül álló e rímes mondás: כען מריש ערן מרישא ועד כען magához a munkához tartozik, mert megvan A² kéziratban is (csak מריש helyett: מריש ערן). Következik még a már Neubauer és Steinschneider által közzétett utóirat, mely így szól: וכתב העבר הצעיר הבוטח בעזרת אל שלמה בר הרב רבי שמואל ז"ל ה'ה'. נסתיים זה ספר אגרון ופתרון כל דבר בתרין בשבה¹) הוא ראש חדש תמוז לטובה רמוז בשנת א'ת'ר'נ"א' למנין שטרות בעיר גורגאנג².

A szerzőnek ezen utóiratát közvetlenül a másolónak utóirata követi. Így szól: וכתבתי בשביל עצמי יהי שימהו סימן טוב עלי ועל כל קוראו וגורמו ומגיהו יגן יוי בערו. Azután külön sorban ez áll: אמן נצח סלה אלישע ס"ט. A másoló neve tehát Elísá. De a kéziratban világosan két másolónak a keze ismerhető föl; az egyiktől a következő lapok származnak: 1—9, 36—43, 50—57, 59—74, 77—87 (az utóirattal együtt), a többi a másiktól.

2. A¹. Adler Elkan N. gyűjteményének 44 a sz. alatti kézirata (l. J. Qu. R. X, 595). A lapok hosszúsága 18¹/₂ cm., szélessége 12¹/₂ cm., és 19—22 sor van minden oldalon. A munka az első lap második oldalán kezdődik, a szótárnak címét tartalmazó e szavakkal: אתחיל לכתוב ספר המליצה בשם האל אשר לו הגדולה והעצה nagyobb részét foglalja magában. Hiányzik מ betűnek vége (211 b מרדודין czikkkel végződik), נ betűnek eleje (212 a נד III. czikkkel kezdődik), ש betűnek vége és az egész ת betű, mivel az utolsó oldal (355 b) שפה III. czikkkel végződik. Ez a kézirat is két másoló kezéből került ki. Az egyiknek csinosabb írása a következő lapokon mutatkozik: 1—8,

¹) Neubauer és Steinschneider így írják: בשבת. De csak az arameus szóalaknak van itt helye. Sirvâni Mózes szótárának utóiratában is ez van: ד' בשבא.

²) Így, és nem גורגאנג (mint Steinschneider nyomán magam is irtam, Z. A. T. W. XVI, 24?), írja a kézirat.

32—41, 179—181, 186—211; a többi a másik másolótól való. A csinosabb írású lapok oldalszélein olykor arab írású jegyzetek vannak (36 a, 41 b, 194 b, 207 a).

3. A². Az Adler-féle gyűjtemény 44 c sz. a. kézirata. A lapok hosszúsága 16¹/₂ cm., szélessége 12 cm., 26 sor van minden oldalon; az egész csak egy írást mutat. Az 1. lap a ד betűnek egy részét nyújtja (דקל—דנב), a 2. lap az א betűnek egy részét (אבש—אבי). A 3. lap י betű közepében kezdődik (ידיד cz.), és innen kezdve hézag nélkül megvan a szótár további része végig. 154 a az utolsó cikk a fent említett rímes mondással végződik, míg a másik oldalon (154b) a másolónak utóirata olvasható, holott a szerzőé hiányzik. Az előbbi így szól: נשלם ברחמי שמיא בירח כסלי[ן] דשנת א'ת'ת'ב' לשטרות ביום שישי (sic) בשבת. ויסלח וימחול לעונותי ולאשמי ולחטאי ולשגגי (sic) ולפשעי ולזודונותי (sic) ויבא משיח וגואל¹). בחיי [ו] בחיי כל בית ישראל. ויבנה ארמון ואריאל²). בזכות אשר³ שנקרא שמו יקותיאל. ובזכות אברהם ויצחק ויעקב ושמואל. ויהא סימן טוב על הסופר ועל הקורא ועל הקונה ועל כל עדת ישראל. בש' עוזיאל משה בן דוד בר דוד בשביל יעקב בן יהודה בן יוסף היקר והצדיק ויהא עליו סימן טוב וסימן יפה ועל כל (sic) עוזיאל előtt álló szó, biztosnak mondható, hogy a kéziratot Uzziel Mózes b. Dávid b. Dávid b. Dávid készítette, a jámbor és tekintélyes Jákób b. Jehúda b. József számára. Befejezte másolatát Kiszlév hónap egy péntekén a seleucidák aerájának 1802., tehát a keresztény időszámítás 1490. évében.

4. A³. Az Adler-féle gyűjtemény 44 a számú kéziratában A¹ előtt szótárunknak egy szép másolatából még 24 lap foglaltatik, még pedig a ב, ג, ד és ה betűk cikkeinek egy részével.

A fől sorolt négy kézirat módját nyújtja, hogy az egész művel megismerkedhessünk; egyes tetemes darabjai csak A¹-ben foglaltatnak. A következő áttekintet mutatja, mily

¹) A rímszavak után pontot tesztek.

²) Azaz templom és oltár.

³) Minthogy אמר a következő ש által fölösleges, ez alkalmasint lapsus משה helyett: „Mózes, kinek Jekútiél is volt a neve.”

⁴) Azaz: אמן, גצה, מלה. L. fent 6 l., 16. sor.

arányban járulnak hozzá a kéziratok az egész szótár fenn-tartásához :

A^1 — אב—אבי $A^1 A^2$. — אח—אחזיק A^1 . —
 $P A^1$. — ארץ—ארץ—בר A^1 . — ארץ—גביל $A^1 A^3$. —
 A^1 . — גבינין—גויה A^1 . — גמה—גמל $A^1 A^3$. —
 $P A^1 A^3$. — געלה—גרירה $P A^1$. — גרירה—דח $P A^1 A^3$. —
 P דח—דייטא A^1 . — דנב—דע $P A^1 A^2 A^3$. —
 A^1 . — דע—דקל $A^1 A^2 A^3$. — דקל—הום $A^1 A^3$. —
 A^1 . — הום—חג $P A^1$. — חג—חזרת A^1 . —
 $P A^1$. — חזרת—טגן $P A^1$. — טגן—טוה A^1 . —
 $P A^1$. — טוה—ידיד $P A^1 A^2$. — ידיד—כבש $P A^1 A^2$. —
 $A^1 A^2$. — להלה—מחתרת $P A^1 A^2$. —
 $A^1 A^2$. — מקבל—מרדודין $P A^1 A^2$. —
 $P A^2$. — מרדודין—נד $P A^1 A^2$. —
 $P A^1 A^2$. — נכוה—קטל $A^1 A^2$. —
 $P A^1$. — קטל—שפה $P A^1$. —
 $P A^2$. — תיגר—תמוז A^2 . —
 $P A^1$. — תמוז—תיג $P A^2$. — שפה—תיג $P A^2$. —

F., úgy látszik, a legrégebb a négy kézirat közt. Közötte és a másik két főkézirat (A^1 és A^2) között sok eltérés van, úgy egyes szók írásában, mint némely cikk szerkezetében. Rendszerint A^1 egyezik A^2 -vel, P ellenében. A^3 csatlakozik A^1 -hez. A kéziratok mindegyikében oly hibák találtak, melyekért a másolót éri a felelősség és melyek bizonyítják, hogy nem értette mindenhol az általa másolt művet. Épúgy észrevehető mindegyikben egyes cikkek vagy cikksorozatok tévedésből történt elmaradása. Perzsa szók írásában is mutatkoznak eltérések. Így pl. A^1 -ben a „nyitni“ jelentésű ige כושארן, P -ben גושארן; „lomb“ A^1 -ben בלג, e helyett: ברג. Ez a perzsa szók kiejtésének tájszólási különbségeire vezetendő vissza.

A Héber Függelék I. szakaszában a szótár különböző részeiből mutatványokat adtam, a kéziratokban talált variánsokkal együtt. A Héber Függelék többi szakaszában tárgy szerint készített kivonatokat nyújtok, hasonlóképen a variánsokkal.

II.

Salamon b. Sámuel Gurgângból (Urgendzsből).

Szótárunk szerzőjének nevét, hazáját és korát csak abból az utóiratból ismerjük, mely a pétervári kézirat végén olvas-

ható.¹⁾ Az egész nagy munkában a legkisebb adat vagy czélzás sem található életének körülményeire. Biztosnak vehetjük, hogy hazája az a város volt, melyben 1339-ben Tammúz újholdján befejezte szótárát. E város G u r g â n g, arabul Ğurgâniya, törökül Urgendzs. A tizedik század végén Almakdiszî (Almukkadasi) arab geographus mint Chwârizm (vagy Châhrezm) tartomány chorászáni (azaz Oxuson inneni) részének fővárosát említi.²⁾ Még mai napon Urgendzs (vagy Urgundzs) Chíva khánságnak (amint utóbb nevezték Chwârizmot), az orosz Turkesztánban, legnagyobb városa, és kedvező fekvésénél fogva Chíva mindazon kereskedőinek lakóhelye, a kik Oroszországba, Perzsiába és Afghanisztánba kereskedelmet üznek. A. v. Kremer a khalifák birodalmának egyes tartományai leírásában azon tartományról, melyben Gurgâng van, ezt írja:³⁾ „Onnan leginkább pamut- és gyapjuszöveteket vittek ki. A lakosokat nagyon jómóduaknak mondták. Isztachry szerint saját (keleti török) nyelvük volt. Az ország sem ezüst, sem aranyat nem termelt, és egész gazdagságuk a török törzsekkel folytatott kereskedelmi forgalmon alapult.“ E leírás, mely valószínűleg a Salamon b. Sámuel korára nézve is érvényes, szótárának egy különösen kiemelkedő tulajdonságát teszi érthetővé: a reáliáknak, az ipar legkülönfélébb termékeinek, a kereskedelem tárgyainak azon ismeretét, mely benne nyilvánul. A török nyelv ismerete is, melyet Salamon b. Sámuel mutat és mely perzsa szókincsére is gyakorol befolyást, könnyen magyarázható a Chwârizmbeliek nyelvét és a török törzsekkel való érintkezésüket illető adatból. Ő maga perzsául beszélt mint anyanyelvén és bátran föltehetjük, hogy Gurgângban volt egy perzsa nyelvű zsidó község, ámbár erre nézve semmi más adat nem létezik.⁴⁾ Azon tény, hogy

¹⁾ L. fent, 6 l.

²⁾ L. Sprenger, Die Post- und Reiserouten des Orients (Leipzig 1864)., 32. lap.

³⁾ Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen, I, 330.

⁴⁾ Tudelai Benjamin (ed. Asher, p. 82, l. II. köt. 169. l.). Chiwának, Chvárizm másik fővárosának nevét így írja: גיבה; azt mondja, hogy 8000 zsidó lakik ott. Ehez a következő megjegyzést fűzi: ואותה

S. b. S. oly munka megírására vállalkozott, mint a milyen az ő szótára, és azt be is fejezte, bizonyára következtetést enged azon közönségnek, melynek e munkát írta, miveltségi fokára és szellemi érdeklődésére.¹⁾ Chwârizm akkor Tsagatái khánsághoz tartozott, a Dzsingizkhán által megalapított nagy mongol birodalom egy részéhez; és a vallásos türelmesség azon alapelvei, melyeket a mongol uralkodók követtek, alkalmasint ezen országok zsidó lakosságának is javára váltak.²⁾ A zavargások és háborúk, melyek a XIII. és XIV. században elég sokszor pusztították Transoxaniát,³⁾ szerzőnk szűkebb hazájának jólétét valószínűleg nem tették tönkre végképén; S. b. S. művét pedig egy békés korszak emlékének tekinthetjük, a melyben egy tudós író nyugalmat talált ily dolgozatra és melyben olyanok is akadtak, kiknek kívánságát teljesítette vele.

Egyetlenegyszer talál alkalmat S. b. S., hogy személyes tapasztalatról beszéljen, melyet eredeti módon használ föl egy bibliai helynek értelmezésére. A תמוז (Ezék. 8, 14) szóról

העיר ארץ סחורה באים אליה בסחורה מכל לשונות הגוים והיא ארץ רהבת ידים.
Ez igen jól vág össze Kremer adataival.

¹⁾ Maimûni a luneli községhez írt levelében (Óczar Nechmad II,4; Kobez II,44 a) ezt mondja: ובערי העלנים שהם בדת ישמעאל קורין בתורה שבכתב ועושין כפשטה. Graetz (Gesch. d. Juden VI³, 325) így fordítja ezt: „Diejenigen, welche unter den Türken und Tataren wohnen, haben nur die Bibel und leben nach ihr allein“. Mint S. b. S. szótára mutatja, megváltoztak ott a viszonyok a Maimûni utáni első század alatt.

²⁾ L. Vámbéry, Geschichte Bochara's, I, 156. i. j.: „Es wird behauptet, die Juden wären von diesen Privilegien — t. i. a papok adómentességéből — ausgenommen gewesen; doch scheint mir dies nur eine Erfindung der mohammedanischen Schriftsteller zu sein, denen bekanntlich die Juden mehr als Alles verhasst waren, denn dass die mongolischen Herrscher China's und Persiens in Religionssachen volle Toleranz pflegten, ist zur Genüge bekannt.“ — Emlékeztetek még Residdîne, a perzsa-mongol uralkodók hires vezírjére és történetírójára, a kit zsidó származása nem akadályozott meg abban, hogy a legmagasabb állami hivatalokba jusson. L. Hammer-Purgstall, Geschichte der Ilchane II, 80; Yule, Cathay and the way thither, 254. l.

³⁾ Gurgandzs városának 1272-ben történt kifosztását említi Hammer-Purgstall, i. m. I, 272.

való cikkében ezt írja: „E szó bálványt jelent. Van bálványtemplom, melybe oly asszony megy, ki nem leszen várandóssá, és ott sír a bálvány előtt, a papok pedig valami bűvös szertartást végeznek, és a nő várandóssá lesz; a mint ezt Jugúrban és Chatájban láttam.“¹⁾ Jugúr és Chatáj az u j g ú r o k és c h a t â j o k országa, a bálványtemplom pedig, melyről beszél S. b. S., valamely b u d d h i s t a szentély; mert a papot jelentő kifejezés, melyet itt használ (tûinân, egyes sz.: tûin) ugyanaz, melylyel — R e s î d e d î n n e k, S. b. S. idősebb kortársának tanúsága szerint²⁾ — az u j g ú r o k nyelvén a lámákat, Buddha tisztelőit jelölik. Asszonyok, kik sírva imádkoztak gyermekáldásért és kik ebben a Buddha papjainak bűvésze által részesülnek, Salamon b. Sámuel Jechezkél próféta látomására emlékeztették, és e szavakat: נשים מבכות את התמוה így értette: asszonyok, kik sírva könyörögnek Tammúzhhoz. Valószínűleg a Buddhatemplomokban az erkölcstelenség székhelyeit ismerte meg. Erre egy bibliai kifejezésnek, חמנים (Jes. 17, 8) szónak magyarázatánál is utal, melyet alkalmasint חמם igének (Jes. 57, 5-ben talált) értelméből származtatott. חמם cikkben ezt írja: „E szó bálványtemplomot jelent, melyben paráználkodnak. Minden asszony, ki nem kap gyermeket, oda megy és várandóssá lesz; azt mondják, hogy a bálvány adott neki egy gyermeket; a mint Chatájban és Jugúrban történik.“³⁾ De azon targumszót, melylyel חמנים az id. helyen fordíttatik, חמנים-הניסניא-t másképen magyarázza S. b. S.; nem bálványtemplomot jelent, hanem „Nimród bálványképeit, melyeket Chatájban és Jugúrban imádnak; csengettyűik vannak.“⁴⁾ E szerint az u j g ú r o k és c h a t â j o k B u d d h a -

1) תמוה נאם בות מבכות את התמוה בות כֵּאֲנֵהִיסַת זני כי אויסתן (אביסתן A²)
הג מי שווד אן נאי מירווד ופיש בות מיגיריד ותוינאן גֵּאֲדוּי מיכוננד ואויסתן
(ואביסתן A²) מישווד צונאן כי [דר] יגור וכטא דידים.

2) Idézi Vullers I, 484, a.

3) חמן בות כרה אלדי יזנו פיה ויהר זני כי בצעה נה אוורד אנגא רווד
אביסתן שווד וגוינד כי בות וירא בצעה דאד. צונין כי דר כטאי ויגור בווד (הסת A¹)
Ehez még azt a megjegyzést csatolja, hogy mások nézete szerint חמנים
olyanokat jelöl, kik fiukkal erkölcstelenkednek (ניז יקולון אלדי יצאגעו)
(אלצביאן).

4) בותהאי נמרוד כי דר כטאי ויגור מי פרסתנד גרם דארנד.

templomaiban levő bálványokat Nimród bálványainak mondja. Miképen jutott e föltevéshez, azt nagy valószínűséggel gyaníthatjuk. Az ind vallásalapítónak alakja, a kiről alkalmasint homályos tudomása volt, tudatában egybefolyt a bibliai Nimród alakjával. Mert ez utóbbiban agádai tételek és a név etymológiája alapján az Istentől elpártolt pogány vallás alapítóját látta.¹⁾ Nimród azonkívül Kúsnak fia (Gen. 10, 8), Kús pedig szerzőnk fölfogásában a Jer. 13, 23-hoz való targum szerint nem más mint India.²⁾ Így nem volt nehéz, Nimród, Kús fiát, azonosítani India fiával, Buddhával és ez utóbbinak templomában fölismerni Nimród bálványképeit. E képek csengettyűit, melyeket külön említ, kiválóan jellemzőknek találhatta. Mert a Jesája 18, 1-ben említett országot úgy magyarázza, hogy ez Jugúr és Chatáj, a csengettyűk országa (צלצל Zsolt. 150, 3 szerint magyarázva)³⁾. Valószínűleg ezt az adatot: „Kús folyóin túl!“ szintén az említett fölfogás szerint úgy értette, hogy annyit tesz, mint India folyóin túl, azaz északra tőlük. Mert a keleti Turkesztán, a hol — délre a Thian-Shantól, a mennyei hegységtől — keresni kell az ujúrok és chatájok azon országát, melyről S. b. S. beszél, az Industól és mellékfolyóitól északra fekszik.

Midőn az ujúrok és chatájok országában tartózkodott,⁴⁾ S. b. S. egy hasznos szerszámmal is megismerkedett, a lopóval. A lopót jelölő misnai szót ugyanis egy török szóval magyarázza, melyet kétségtelenül az ujúroknál hallott (jaldamak), mely azonban nem található a török szótárakban;⁵⁾ „ezzel — úgy mond tovább — bort vagy arakot húznak fel

¹⁾ על שם שמרד והמריר העם ביוי נמרוד ez. a. V. ö. Érubin 53a; Peszáchim 94b.

²⁾ כוש ג' הודו כושי הנדוי: A². כוש הנדו וג' הודו כושי: A¹.

³⁾ צלצל כנפים זנוולה יגור וכטאי.

⁴⁾ E két népnév folytonos összeköttetéséről S. b. Sámuelnél l. cikkemet: Osttürkisches aus einem hebräisch-persischen Wörterbuch, Kúnosi és Munkácsi új folyóiratában: Keleti Szemle (Revue Orientale), I. köt., 1. és 2. füzet. Az itt idézett egyes részleteket ott is fejtegetem.

⁵⁾ L. Keleti Szemle I, 33.

a hordóból, amint az ujúrok és chatájok teszik.¹⁾ A lopó használata, úgy látszik, ismeretlen volt szerzőnk hazájában; talán az iszlám uralma alatt kiszorult onnan a borivás általában. Az ujúrokról pedig azt jelenti R e s î d e d î n, hogy jó bor van az országukban;²⁾ és a keleti Turkesztán lakóiról a XVIII. században egy khínai író azt mondja, hogy nagyon kedvelik a részegítő italt.³⁾

Vajjon S. b. S. az ujúrok és chatájok országában tett utazáson kívül más utazásokat tett-e még, azt művéből nem vehetjük ki.⁴⁾ Mert azon román (többnyire olasz) kifejezéseknek ismerete, melyeket szótárában értékesít,⁵⁾ nem bizonyíthatja, hogy románnyelvű országokban tartózkodott. Néhányat ezen kifejezések közül, mint kimutatható, Nátán b. Jechiél és Rasi műveiben talált. Másokat európai kereskedőktől tanulhatott, kik Turkesztánba jöttek. Minthogy Rasi csak röviden, mint „franciaországi Salamont“, kitüntető jelző és cím nélkül, idézi, úgy látszik, nem volt tiszta fogalma a nagy kommentátor jelentőségéről és páratlan tekintélyéről. Rasinak csak pentateuchus-kommentárját idézi; de talán talmud-kommentárját is ismerte. A Sámuel könyvének azon névtelen perzsa

¹⁾ מִנְקַת כְּפוּפָה (Kélim IX, 2; XIV, I) יִלְדָמָה (יאִלְדָמָה A²) תּוּרְכֵי כִּמוֹ כּוֹנֵם יִין וְכִמוֹ דּוּפִי לֹוּה יֵא בּוֹנֵי בָאוּ (בוֹי A²) כֶּשֶׁנָּד אֵז כּוֹמֵב צֹנָאן כִּי יָגִיר (Kélim X, 8, itt כּוֹנֵם מִשְׁקָה), egy külön cikkben is magyarázza és az említett török szóval fordítja. A harmadik kifejezésnek is (דּוּפִי, helyesebben: רִיוּפִי, l. Érubin 104 a) külön cikk jut, a mely azonban csak a török fordítást tartalmazza (יִלְדָמָה תּוּרְכֵי).

²⁾ L. Yule, id. m., 178. l.

³⁾ L. Ritter, Erdkunde VII, 402. Ugyanazon khínai író azon italt is említi, melyet a keleti Turkesztán lakói árpából és kölesből készítenek; továbbá egy másik részegítő italt, melyet őrlött kölesből készítenek és melynek b a k s s u n a neve. A fent, e lap 1. jegyz., említett בּוֹנֵי Vullers I, 255 a szerint: potus ex oryza, milio, hordeo, similibus paratus.

⁴⁾ S. b. S. említi egyszer a B á b e l királyi palotájának romjaiban található, föliratokkal ellátott téglákat (וְעֵרְנָה מְצוּיִין בְּבַבֶּל : מִלְמֵר ez. a. : בְּהַצֵּר נְבוּכַדְנֶצַּר, l. erről Z. D. M. G. LIII. köt., 114. l.); de nem szükséges, hogy ezen adat autopsián alapuljon.

⁵⁾ L. a III. fejezetet.

kommentárja, melyet behatóbb értekezésben ismertettem¹⁾ és mely nagyobbára Rasi kommentárjából származó kivonatokból áll, valószínűleg ugyanabban a korban keletkezett, mint szótárunk, és hazája sem lehetett messze Salamon b. Sámuel hazájától.

Azon zsidó község állapotaira, melynek tagja volt, S. b. S. sehol sem czéloz szótárában. Csak egyszer beszél mínímről, azaz hitetlen eretnekekről, akik nem ismerik el azon vallási kötelességet, hogy a tallithba (az imádkozásnál fölveendő rojtos ruhába) teljesen kell beburkolózni. E „hitetleneket“, kik alatt nem kell a karaitákat érteni, a Deut. 22, 12-ben használt כִּפָּה ige jelentésének fejtegetésével czáfolja meg; ez az ige ugyanis szerinte arra utal, hogy a fejet teljesen be kell burkolni.²⁾ — A karaitákat azonosoknak tartja a czaddukéusokkal, mert צדוק cz. a. ezt a szót így magyarázza: איש הקרא. Ellenben מין alatt különösen a bölcsekedő eretneket érti; mert e szót az arab دهری, dahrî-val fordítja, mely tulajdonképen a világ örökkévalóságáról szóló tannak hivat jelenti.³⁾ Ép úgy fordítja אפיקורם-t is, és hozzá teszi még זנדיק, zendík, szót is, mely az eretnek perzsa megnevezése. Különös, hogy אישף (Dániel 2, 2) szerinte philosophust (פילסוף) vagy bűvészt jelent.⁴⁾

Érdekes czélzást az iszlámnak egy vallásos szokására olvasunk מרקוליס (= Mercurius, Szanhedrin VII, 6) cikkben:

¹⁾ L. Z. D. M. G. LI. köt., 392—425.

²⁾ גרה II. és מעטה I. cz. a. L. Héber Füg. III, 2, 19. sz. S. b. S. e szavaival: שדרי הוא נעטה בו עד שפמו v. ö. R. Chananél magyarázatá: מכה שפמו זקנו: מכה שפמו זקנו III (Kohut VI, 187 b): וחוטמו במצנפתו או בטליתו. Különben a S. b. S. által eretnekinek bélyegzett nézet rabbinikus tekintélyeknél is található, kik fej a beburkolását nem tartják kötelezőnek. L. Túr, Órach Chájim, a 8. fej. elején.

³⁾ A dahrítákról (e szóval az atheistákat, materialistákat is jelölik), l. Klamroth, Auszüge aus griechischen Schriftstellen, Z. D. M. G. XLII, 37; Schreiner, Studien über Jeschua b. Jehuda, 64. lap. Száadja gáon szerint Jób 22, 15-ben van czélzás rájuk (l. fordítását e helyre és a Jeczírakommentár bevezetésének elejét). Abulvalid szerint a dahríták visszautasítatnak Jes. 66, 22-ben. L. művemet: Abulvalid élete és munkái, 7. l., 48. j.

⁴⁾ V. ö. Vullers II, 702 a: met. technarum structur. impostor.

„Ez egy bálvány, melynek kultusza kődobálásban áll, a milyent Mekkában végeznek“.¹⁾ Jellemzi e tekintetben S. b. Sámuel, hogy משנית szót — Lev. 21, 2, Ezék. 8, 12, Jer. 2, 16, Péld. 25, 11 idézésével — előbb képnek, festménynek magyarázza, azután ugyanennek a szónak, Num. 33, 52-vel mint példával, még külön cikket szentel és e helyen, a targumot követve, מ-משנית-ot bálványtemplom értelmében fölfogja és a hasonló hangzásu מסגיד-dal, a mecset arab nevével fordítja. Ugyanezzel a szóval fordítja a színházat jelentő talmudi kölcsönszót is, mivel a színházak az ő fölfogásában a pogány kultusznak szánt helyek.²⁾ Hasonlóképen a circust jelentő kölcsönszót tűztemplomnak magyarázza.³⁾

Az ἐκκλησία-ból származó perzsa szót, mely keresztény templomot jelent, arra alkalmazza S. b. S., hogy vele a pogány templomoknak egy talmudi megnevezését fordítsa.⁴⁾ A keresztény népek iránt semmiképen sem barátságos érzületét כרת VII cikkben juttatja kifejezésre. Szerinte e szó jelenti „a frankokat, Ézsau fiait, a kik kiirtásra vannak kárhóztatva, mert Ábrahám, Izsák és Jákób szájából hallották ugyan az

¹⁾ ע"ז כי כדמת וי בסג אנדאכתן בווד צונאן כי במפה כוננר. A mekkai kődobálás e szokásáról l. Müller A., Der Islam im Morgen- und Abendland I, 202: „Dann sammeln die Wallfahrer sich am östlichen Eingange des Thales (von Mina) vor einer Art Säule oder Altar, auf welchen jeder Einzelne sieben kleine Steinchen zu werfen hat; dieselbe Ceremonie wird bei einer ähnlichen Säule am Ausgang des Thales wiederholt, in Nachahmung, sagen die Theologen, von Abrahams Beispiel, der auf das Anrathen des Engels Gabriel hier einst den Teufel, als er ihm den Rückgang versperren wollte, auf solche Weise verjagt hat.“

²⁾ (P. מוגידהא) ת. טראות מסגידהא — Továbbá: תרטא מסגיד. Saját-szerű, hogy ez utóbbi cikk után még egy következik, mely így szól: תרטאות בימארסתאן. Ezt a többes számú alakot tehát szerzőnk kórház értelmében veszi.

³⁾ קרקסיות אתשנאה (P.-ban hiányzik e cikk). Más alakban ugyan-azon szóról: קרקסאות כומאר כָאנה ניו ירגו כָאנה, tehát „korcsma“ (caupona, V. II, 720 b) és „czivakodás háza“ (l. Vullers II, 1520b.: ירגו idiomate Kharismiae, lis, contentio).

⁴⁾ במסאות (Ab. z. I, 7) מנאמע בותכָאנהא כלסייאהא ע"ז. Egy másik cikk: הדיונקא כליסיא, a hol דיוקנא (l. Bába Meczia 115 a) értendő.

igaz tant, de még sem tanulták azt meg tőlük¹⁾ Hasonló tendenciát mutat **צמח** cikk: Gen. 50, 10-ben Ézsau fiai értendőek, kik úgy vették körül Jákób koporsóját, mint tövisek a szérűt és kik a földön a tövisekhez hasonlóak.²⁾ A Saturnáliák (Abóda zára I, 2) ünnepét úgy magyarázza, hogy az „Jézus létezésének — születésének? — ünnepe“,³⁾ azon nap, „melyen Jákóbot gyalázzák és Ézsaut magasztalják.“⁴⁾ A kalendákat elég tárgyyszerűen úgy magyarázza, hogy az a rúmi (azaz görög) mihrgán;⁵⁾ ez utóbbi a perzsáknak azon ünnepe, melyet újévük (naurûz) után, márczius hónapban, hat napon át ünnepelnek.⁶⁾

S. b. S. irodalmi tudása elég nagy lehetett. Azon iratokat, melyeknek szókincsét földolgozza szótárában, valamint azokat, melyekből meríti magyarázatait, alább (a IV. fejezetben) külön fogom megbeszélni. Általános műveltségének fokát abból a tényből lehet megítélni, hogy a perzsa nyelvet, mely kétségtelenül anyanyelve volt, teljesen bírja és hogy az arab nyelvet, úgy látszik, ép olyan jól tudja, mint a perzsát. Egyéb nyelvismereiteiről a következő (III.) fejezetben lesz szó. Héberül nagyjában helyesen és világosan ír, a mint a Héber Függelékben összeállított kivonatok mutatják. De nagyon hiányos S. b. S. tudása a héber nyelvtan terén (l. alább, IX. fej.), és a

1) כרת פֶּרְנֵי בְנֵי עֵשָׂו שְׁחִיבִין כֶּרֶת שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּי אָבִי יִצְחָק וְיֵעִי וְלֹא 1) למדו מהן. A²-ben hiányzik e cikk. A magyarázott szó — úgy látszik — כרתים, Czefanja 2, 5, egyes száma. V. ö. a targumot e helyre. Gen. rabba, 28. fej.; Die Agada der paläst. Amoräer, III, 90.

2) וְהֵם בְּנֵי עֵשָׂו שֶׁהִקִּיפוּ לְאָרוֹן שֶׁל יַעֲקֹב וְהֵם דּוֹמִין בְּאֶרֶץ כְּנָעַן. E magyarázat a midrás (Gen. r. e helyre) és a talmud (Szóta 13 a) magyarázatán alapszik, mely azonban nem említi Ézsau fiait.

3) Tudelai Benjamin (27 b) beszél a Konstantinápolyban évente, ביום תולדת ישו הנוצרי, tartott ünnepéről.

4) סטרבליא (sic) סטרנריא עיד בודן ישוע יום שיתגנו (שיגנו) בו 4) יעקב וישבחו עשו ע"ז. A saturnaliákat decemberben tartották (Abóda zára S a szerint nyolcz nappal a téli solstitium előtt). Szerzőnk, úgy látszik, a keresztény karácsonyt a talmudban említett saturnaliákkal azonosította.

5) קלנדה עיד מיהרגאן רום ע"ז.

6) L. Vullers II, 1239 b, Spiegel, Eranische Alterthumskunde III, 707.

szótárírónál annyira fontos gyökmegállapításban feltűnő módon ingadozik a régi, Hajjúg előtti elmélet és a gyökök hárombetűségének tana között; igaz, hogy mind a kettőnek iparkodik eleget tenni. Minden esetre az utóbbi tan nála inkább jut érvényre, mint száz évvel későbben Sirvânî Mózes Agrónjában.¹⁾ A philosophia műnyelvének S. b. S. nem juttatott helyet szótárának czikkeiben; de úgy látszik, hogy nem volt előtte idegen.²⁾ A „testi“ és „szellemi“ fogalmainak arab megnevezéseit héberesített alakban használja, rokonértelmű szók megkülönböztetése céljából.³⁾ Gondolkozásának logikai iskolázottságát különösen definícióiban mutatja;⁴⁾ olykor a tágabb és szűkebb körű fogalmak közti különbséget szakszerűleg formulázott megfordítás által jelzi.⁵⁾

S. b. S. műveltségének ereje, mint azt szótára minden oldalán nyilvánul, a dolgok ismeretében rejlik, melyeknek neveit, munkájának céljánál fogva, pontosan kellett meghatározni. Czikkeiben nem mindig helyesen, de mindig határozottan mondja, mit jelent az értelmezendő szó; és különösen a talmudi reáliákra nézve munkája bővelkedik hasznavehető adatokban. Sokat merített e tekintetben az irodalomból, így pl. Hâi gáónnak misna-kommentárjából; de mindenhol látható, hogy nem csak a dolgok neveit, hanem magukat a dolgokat is ismeri. Érdekeseek oly kifejezések, melyeket korának és hazájának forgalmi életéből merített. De erről bővebben csak akkor szólhatok, mikor majd S. b. S. perzsa szókincsét megvilágítom, a miről itten le kell mondanom. Csak néhány oly kifejezésre utalok, melyekben az illető tárgynak földrajzi ere-

¹⁾ L. Zeitschrift für die alttest. Wiss. XVI, 206.

²⁾ VI. cz. a. csak Gen. 8, 21-et idézi és יצַר-t arab טבע és perzsa כּוֹי (természet) szókkal fordítja.

³⁾ רוחני, נושמי. L. Héber Füg. II. 2, 33 és 42. sz. A mi az א-fel való írást (רוחאנית) illeti, l. Jellinek, Einleitung zu Ibn Zaddiks Mikrokosmos p. XVI, Steinschneider, Die hebräischen Uebersetzungen, 409. l.

⁴⁾ L. Héber Füg. II, 1.

⁵⁾ L. u. o. 3. sz.: (כל אחיזה לקיחה ולא כל לקיחה אחיזה); 19. sz.; 32. sz. V. ö. Abulvalid élete és munkái, 7. l., 39. j.

dete jelöltetik.¹⁾ Figyelemre méltók azon esetek — igaz, hogy elég ritkák — melyekben népek és országok neveit modern megnevezésükkel értelmezi.²⁾ Saját hazáját, Chwârizm tarto-

¹⁾ פִּילְפִּיל שִׁירָאוּ, sírázi bors. (אכצא) — Rajból való zizyphus (l. Löw, *Aram. Pflanzennamen*, 283. l.), הַרְיָמִין cz. (= הרימין, l. Héber Füg. III, 3, 103. sz.). — אַרְזֵן הִינְדִי, indiai köles (פֶּרְנוֹן cz.), Héber Füg. IV, 879. — נַעַל סִנְדִי, czipő Szindből (India nyugoti része, Hindusztán), így magyarázva: מַנְעַל בְּלֵא עֵקֵב, sarok nélküli czipő (סִילִים cz.). — גּוֹל סִנְדִי, hindusztáni rózsaszál (סַנְדִיּוֹת). — מוֹשֶׁךְ תּוֹבֵתִי, tibeti moschus, l. Héber Füg. IV, 327. — כְּשֵׁאשׁ כְּטָאִי, chatáji mák (סַנְדִיּוֹת). — כְּטָאִי עֵב, chatáji eb (כֶּלֶב כּוֹפְרִי). — כְּטָאִי נִי, chatáji nád (קוֹנֵטֶס). — Chatájiról l. még Héber Füg. IV, 559. — אֲזוּבִיוֹן, Negáim XIV, 16: דְּרַמְנָה, török absinthium (V. I, 833 a). — אֲבְרִיק רוֹמִי, rúmi (azaz görög, bizánczi) edény, כּוֹנֵס מִשְׁקָה, magyarázatára (l. fent, 212. l. 2. j.). — כְּלִיד רוֹמִי, r. kulcs (רְקוּבָה); כְּלִיד בְּנֵד כּוֹשָׁאִי רוֹמִי, r., tagokból álló kulcs (l. V. II, 267. l.), מַפְתַּח שֶׁל [א] רְקוּבָה, Kélim XIV, 8, magyarázatára. — מַרְגַּז cz. a. (וְהַמְרָגִים, II. Sám. 24, 22) egy Mázenderánban (מְאֻזְדְּרָאן) szokásos szerszámra utal. — כּוֹפְסָא כְּלִי קוֹפְסָא (azaz כּוֹפְסָא, l. Levy IV. 271 b), így magyaráztatik: „הִינְדוּסְתָאנִי כִּי זִי וְיִי גְאֻמָּה סְאֻזְדֵּר בְּסוּי דְּפַעַ גְּרַמָּא „hindusztáni fű, melyből rubát készítenek a hőség elhárítása czéljából“.

²⁾ P a l e s t i n a : קְדֵשׁ חֲגִיג, Hagig; יַשְׁעִיר כּוֹה אֲדוֹם גְּבֵל אֶלְסוּמָאק, „Edóm hegysége, Ġebel al-szum̄mâk“. — E g y i p t o ſ m : חַנִּים תְּנִים שְׁהַר מִיְצָר, „Tennis, Egyiptom városa“; כְּפַתוֹר דְּמִיאָטָא, „Damjâta“, Damiette. Ezt a két azonosítást tudelai Benjaminsnál is találjuk (107., 101. l.). — A f r i k a : לֹוּבִים בְּרַבְרִיאַן, a „berberek“; זַנְגִי (Jóél 4, 8) שְׁבָא, Zanguebar v. Aethiopia (V. II, 153 a) lakói. — הַדְּוֹאָה, ezen példával: הַדְּוֹאָה זַנְגִיסְתָאן, a mi כּוֹשֵׁי (Jerem. 13, 23) targuma. Zengistánt (= Zeng) Vullers szótára nem említi. — פְּרוּרִים, cz. a. (= פְּרוּרִים, II. Krón. 3, 6) ezt a szót כְּרַנְדִּיבֵּל magyarázza (Szarandib = Ceylon, így Bochart is, l. Gesenius, *Thesaurus* 1125 b); hozzá teszi még: וַיֵּשׁ אֹמִי אֶפְרָקִיָּה. — E u r o p a : כְּפַמִּיא, „Homsz (Ēmesa) városa“; צַמְרִים שְׁהַר חַמֶּץ, Kirkesion; חַדִּיב שְׁהַר זוּר גִּי עַדֵּן, Kirkesion; חַדִּיב שְׁהַר זוּר גִּי עַדֵּן, Sahr zûr (l. művem: *Nizâmi's Leben und Werke*, 117. l. 1. j.); דִּינָוֵרִיאַן (Ezra 4, 4) „Dinaver lakói“ (l. V. I, 457 b: három napnyi út Hamadántól); אֲרַמֶּנִּיאַן, Armenia (A¹ és A²; P.: אֲרַמֶּנִּיאַן גִּי אֲרַמֶּנִּיאַן). Alánról l. V. I, 47. l. V. ö. Tudelai Benjamin, 87. l.: מִישֶׁךְ כּוֹרָאסָאן. — וּשְׁם הָאֻמָּה הַנִּקְרָאת אֶלְאֵן, u. o.: אֶרֶץ אֶלְנִיָּה (talán מִישֶׁן helyett), Chorászán. Indiáról l. fent, 12. l. — Van egy czikke אַגוּסִים, melyet סוּגְדִיאַן-nal fordít. Szoghd neve egy Szamarkand melletti városnak, valamint egy ottani síkságnak (V. II, 298 a); egyike ez a negy földi paradicsomnak (l. Hammer-Purgstall, *Gesch. der Ilchane*

mányt, S. b. S. csodálatos módon a bibliai A s k e n á z b a n (Jer. 51, 27) találja;¹⁾ úgy látszik tehát, hogy nem ismerte e névnek szokásos azonosítását Németországgal.²⁾

E fejezet végén utalok még S. b. S. n y e l v é n e k két sajátosságára, melyek jellemzők környezetére, azon perzsául beszélő zsidókra, kikhez tartozott. Mindkét sajátosságot a Sámuel könyvének fent említett névtelen kommentárjában is találjuk.³⁾

1. Sokszor héber vagy arameus főnevet perzsa igével köt össze, a milyen kifejezések pl. a zsidó-német nyelvjárásban is szokásosak. — Hadd álljanak itt e kifejezések ábéczés sorrendben.

אחסנתא גריפתן, birtokba venni, קח XXV. cz. a., Num. 34, 14-ből vett példával.

בדוקי כרדה, megvizsgálva, átnézve, מוגה [ספר], Peszáchim 112a, fordítása.

בלבולי כרדן, megzavarni, בלבל (בלל, Gen. 11, 9, targuma) fordítása.

בסרא (בשרא A¹) כש, villa, tulajdonképen »húsfölvevő«, צנור (מולג, Exod. 27, 3, targ.) fordítása.

בגלות אבגנר, számkivetésbe küldte, הוגה, Siralm., 1, 5, fordítása (הגה cz., ismételve הוגה cz.).

גט דארן, válólevelet adni, ערב fordítása, vonatkozással ערב-ra, I. Sám. 17, 18, e szónak talmudi magyarázata alapján (Sabbáth 56a).

גראסא כוננר, tanulnak, גרסי, Berákhót 5a, ford. (ציפי cz.)

זנות כרדן, paráználkodni, גר IV, aram. igének ford.

חזקה כרדן, birtokjogot gyakorolni, L. Héber Füg. IV, 352.

II, 246); ezeknek egyiké Ghúta, a Damaszkus környékében levő völgy. Így némi összefüggés volna אנוסים és סוגדיאן között. De honnan vehette szerzőnk ama cikket?

¹⁾ מני ואשכנו הרמו וכו' L. még alább a III. fej. végén.

²⁾ אירגון cz. és אירום cz. lőzött van אירגון cz. (az alphabétikus sorrend szerint אירגון kellene) ezzel a magyarázattal: ממלכה. Ez Aragónia királyság lenne. Talán tudelai Benjaminból vette, a hol egyszer (106. l.) előfordul.

³⁾ L. Z. D. M. G. LI. köt., 397. l.

10. **טעיא שודן**, tévelygővé lenni, תור VII (Num. 15, 39, targ.: תיטעון) ford.

יהר, (ישראל שודן : A¹) zsidóvá lenni, יהודי שודן

מוציא כונא, a ki a kenyérhez való áldást mondja („מוציא macht“), **בוצע** ford. (**בצע** és **בוצע** cz.).

Ép úgy fordítja **איפצי** szót, a melyet azonban ily jelentésben nem találtam.

מילה כרדן, a körülmetélést végezni (II ציצין).

מלקות זדן, az ütés büntetését végrehajtani („Malkoth schlagen“), **בקר** ford., vonatkozással **בקר-ra** (Lev. 19, 20), továbbá **לק I** és **נגר XI** cikkekben.

15 **טיה** (I טיה), próféataságot gyakorolni, **גבואת כרדן**

נדרא כרדן, fogadást tenni. **דר I** ford.; ennek parancsolója :

נדרא כון, tégy fogadást (1 דור).

סימן זן, jeltevő, pontozó. L. alább, a IX. fej. elején.

פשרה כרדן, kiegyezést létesíteni, **בצע** IV ford. (Zsolt. 10, 3 talmudi magyarázata alapján, Szanhedrin 6 b).

20 **פנע** (I. Sám. 1, 13); **צלותא כרדן** (Gen. 28, 10; Jer. 59, 16; u. u, 53, 12; Jerem. 7, 16); **צנא** (I. Sám. 2, 22, targ.).

קדיש גוינד, Kaddist mondanak. L. Héber Füg. IV, 628.

קושיא גירים, megragadjuk az ellenvetést v. kérdést, a talmudi **מקשינן** ford.

קרנן כרדן, áldozni, **עשה** XII (Exod. 29, 38) ford.

רביד A¹ (רביד A¹) **דארן**, kamatot adni, **חבל** XVII (targ.) fordítása.

25 **שירה גופתן**, éneket mondani, **עיצורין** (targ. Jes. 16, 10) ford.; **תשר II**.

שליח ציבור, a ki az előimádkozónak, **שליח כונא** végzi, **עובר לפני התיבה** ford.

תורה כואנרדן, a tórát olvasni, **לחם** V. fordítása, vonatkozással oly helyekre, melyekben **לחם** szót agádailag a tórára magyarázzák; továbbá **כבר** XV ford. (Lev. 19, 32 targ.).

(צום) böjtöt tartani, תענית דאשתן.

(צום) böjtölt, תענית כרד.

30. böjthöz fogni (אפסקי, l. Kethúb. 63 a, fordítása).

Többnyire a felekezeti phraseológiához tartozó szók vannak ezekben az összetételekben a perzsa igével egybekapcsolva. Feltűnő az arameus szóknak nagy száma, melyek nyilván ebben az arameus alakban éltek a zsidók mindennapi nyelvében. Tényleg összetételeken kívül is találjuk S. b. S.-nél ezeket a szókat: (קיפא III, קופה) כפרא; (התר, חכם V) נררא; (נפש IX; קרא I) קברא (sir) is találtatik egyszer (שם IV: Jób 3, 19). A 2., 3. és 26. számok alatti kifejezésekben a héber szóból a perzsa *î* rag által elvont főnév lett. A 25. és 27. számok alatti kifejezések a névtelen Sámuel-kommentárban is olvashatók. — Mint héber szónak perzsa többesszámú alakját említettessék: שטר האי צולח, szerződési okmányok (פרוזבולין fordítása). — ערכאות cz. a. ez a szó így magyaráztatik: מגלים האכמאן ומופתיאן גוים.

2. Héber mondatok végén szerzőnk a perzsa mondattan befolyása alatt a יש szócskát, bár nagyon ritkán, egészen úgy használja mint a névtelen Sámuel-kommentár. Ezt mondja például: הראל מזבח יש, azaz: הִרְאִי (Ezék. 43, 15) oltárt jelent (A¹: הראל המזבח); יש שא בנשא (= פתרונים) שא וג' טול מ"ד פתר' (פתרונים); יש שא בנשא (הראל המזבח: A¹); azaz: שָׂא, a targumban טול, 44 jelentéssel bir, l. נשא alatt. — Még nevezetesebb יהִפֵּץ, igének formulaszerű alkalmazása, midőn azt akarja mondani, hogy a magyarázandó szóval egy másik szónak értelmét kívánják kifejezni. Ez az ige — a perzsa mondattan szerint — mindig a héber mondat végén áll és annyit tesz, mint a hasonló értelemben használt arab یرید (jurîdu) és perzsa چوآهد (chwâhed). Példák דלת II cz. a: דלתי פיו מי פתח שפתיו יחפץ, azaz Jób 41, 6-ban ajkakat jelent (éppúgy דל II cz. a.). — מגוררות במגרה מחותכות יחפץ: IV גר — I Kir. 7, 9-re vonatkozólag. — חוב חובל יחפץ (l. Héber Füg. II, 6, 5. sz.). — חמה חמאה יחפץ (u. o. 6. sz.). — כנלותך כלאותך (u. o. 8. sz.).

III.

Salamon b. Sámuel nyelvismertetei.

A héber és az aram nyelvnek szókincsét vállalkozott S. b. S. szótárában földolgozni, még pedig a két nyelvet nem választva külön egymástól. A héber és aram szók magyarázatára többnyire anyanyelvét, a perzsát, használja; de igen sokszor — részben a perzsával együtt — az arab nyelvet és sokszor a hébert is használja e célra. Különösen nagyobb értelmezések héberül vannak írva és a szótárnak sajátképi nyelve, úgyszólván kerete, a héber. De számos a perzsául adott értelmezés is, ritkább az arab nyelvű.

Az aram nyelvet S. b. S. néhányszor néven említi. בורך II. cz. a. ezt mondja: לשון ארמי בורכא; itt úgy látszik az Árúkh¹⁾, vagy ennek forrását, Hâi gáónnak kommentárját Kélimhez, követi. — סניקורת hapax legomenon (Bába Kamma 276 b l. Árukhot, VI, 89 a), így magyarázza: בלשון (כפניתא : א²). Hozzá fűzi: והוא עץ מעוקם כמו תפית החמור. A „görbített fa“ alatt azon görbe fadarab értendő, melyet nyereg gyanánt rátesznek a számárra²⁾; és ebben az értelemben Rasi is „szamárnyeregnek“ magyarázza a szót. Az újhéber כבינה, targ. כבינתא, szír כבנתא (P. S. 1671 s. köv.)³⁾ ismert jelentésével az aramnak jelölt szónak itt fölteendő jelentése nem érintkezik⁴⁾. A héber

¹⁾ בורך III, Kohut II, 193 a.

²⁾ L. Maimûni komm., Kélim XXIII, 2 (ed. Derenbourg, p. 188).

³⁾ P. S. szótárában idéztetik a megfelelő arab kifejezés: כפאנה, a szerzetesek ruhája. Ebben a פ betű megegyezik az A² olvasatával.

⁴⁾ Azon perzsa szót, melylyel S. b. S. mind a két szót, סניקורת-et és תפית-ot, fordítja, nem bírom kimutatni. Az első cikkben így van írva: כודבא, a másodikban: כודבנר. Szerzőnk כודבא-nal és egyuttal כפאלא-nal is (ennek értelme: szamárnyereg, V. I, 322a) אונבך-ot fordítja (= אנבקראות, B. Kamma, 114b, Levy I, 104b), valamint איכוף-ot. Nöldeke tanár úr, kihez e szó iránt kérdést intéztem, azt javasolja,

כפן igére (Ezék. 17, 17, = כפף) kellene gondolnunk, hogy a „görbített fa“ jelentését nyerjük. Mindenesetre ezt a szót is azon szótári rejtvények közé sorolhatjuk, melyeket munkánk oly bőven tartalmaz. — Aramnak mondja S. b. S. קאקא-t is, mely szóból קאקי madárnevet származtatja, azon fejtegetés alkalmából, melylyel egy, fehérszakállú erőszakoskodókat jelölő talmudi kifejezést („fehér pelikánok“, Gittin 73 a) magyaráz¹⁾. E szó, szerinte, madárnyakat jelent és tényleg e jelentésben találtatik a babyloniai talmudban²⁾. — Nem tudom, miért használja S. b. S. épen {az említett szóknál az „aram“ jelzöt³⁾.

A talmudnak aram nyelvét S. b. S. a „bölcsek nyelvének“ nevezi⁴⁾. Egyszer a talmud szerzőinek ezt a nyelv-
szokását említi, hogy náluk על viszonyító helyett א áll, vala-

hogy כורבאן (כורבנר)-ra javittassék, כור pedig u. m. כר, számár. „Hiszen képzelhető — úgy írja nekem — hogy valahol a fából való nyergot nem csak a „szamárkötő“, illetőleg „szamárkötélék“ jelzöt kapta, hanem „szamár urának“ is neveztetett. — סניקורת hez még egy másik perzsa szót is ad S. b. S.: צוובאן; ez talán hibásan van írva, e helyett: צוב בנר (ligamentum ligneum, V. I, 598 b).

קאקי חיוארי משלחי גולמאני (sic) דאינאשי פירי קאק עוף הוא מצוי¹⁾ על מימי בבל והוא כולו לבן ואין בו גוון אחר ויש לו צוואר ארוך כי עיקר לשון צוואר העוף בארמי קאקא ובזמן שמתלבן שער הזקן הרבה אומרי חיור כקאקא וקוראים לזקנים קאקי חיורי ובמשל אומרים לזקנים המחמסים קאקי חיוארי פתרי וזקנים ששערם לבן כקאקי מפשיטין גלימי בני אדם בלשון תמה גטי.

²⁾ L. Árúkh, קק IV (Kohut VII, 179 b). Levy IV, 366 b, helytelenül: קקיא; Táanith 24a (az Árúkh szerint is) így olvasandó: בקקיה. Szerzőnk, mint másutt is, a szó teljes írását adja: קאקא (l. Héber Füg. III, 3). Rabinowicz is (XII, 119) Bába Kamma 55a-hoz ezt az írásmódot jegyzi föl: קאקיה.

³⁾ N ö l d e k e (levélben) gyanítja, hogy a szírül בית ארמیا-nak nevezett vidéknek, a קûfa tartományának, a felső Iráqnak nyelv-járását érti.

⁴⁾ ובלשון חכמים יקרא שמו גרא גידיה דפל: Gen. 30, 11-hez III, cz. a., גר után e-hez: ezikk következik: בלימת פי הסום, utalással Zsolt. 32, 9-re, valamint ezzel a megjegyzéssel: ולשון חכמים בולם לגאם. Külön czikkben is בולם így fordítottatik: „fék“. De ily főnevet, mely a szír בקלמא-val egyértelmű, nem találtam sehol.

mint olykor γ helyett \aleph .)¹⁾ Azon aram szók közül, melyek a zsidó hagyományos irodalomban nem találhatók és melyeket a Héber Függelék IV. szakaszában lajstromba gyűjtöttem és alább (a VIII. fejezetben) megbeszélek, sokat (több mint 80-at) a szír szótár segítségével magyaráztam. Lehetetlen megállapítani, mely forrásokból merítette S. b. S. e szókat és vajjon nem egyenesen vette-e szír — talán héber betűkkel irt — könyvekből. Mindenesetre lehet neki a szír nyelvnek ismeretét is tulajdonítani. Egyesek ama szók közül az újszírben találhatók (l. 554., 794., 798. sz.).

Az arab nyelvnek szótárunkban az e fejezet elején említett szerep jutott; mindamellett olykor külön említetik, hogy a magyarázó szó arab, még pedig mindig az arab nyelvnek perzsa megnevezésével: תַּאזִי, tâzî. A P. kéziratban e szó igen sokszor arab betűvel van írva; ritkábban találhatók ez az A² kéziratban, soha sem az A¹ kéziratban. Néha megvan a תַּאזִי szó a P. kéziratban, a hol A¹-ben és A²-ben hiányzik. Egyszer (לֹף III) A²-ben ez van: בַּעֲרִי (= בערבי), míg P.-ben és A¹-ben a rendes תַּאזִי áll. — Említem még, hogy S. b. S. קָרַם-et (Jób 1, 3) így fordítja: זְמִין תַּאזִיאַן („az arabok földje“), עֵרַב-ot pedig így: עֵרַב („arab“). — Egyszer egy héberesített arab igét²⁾, másutt egy arab főnevet héber gyanánt használ³⁾.

Perzsa szók olykor tüzetesen perzsáknak vannak minősítve. פִּיזְמָא czikk alatt ezt a szót S. b. S. így fordítja: מוֹתַחֲיִירִי („zavarodottság“); példának ezt a mondatot idézi: פִּיזְמָא דִּידִיָּה סְלִיק⁴⁾ és hozzá teszi: פִּרְסִית פִּזְמָאנִיָּה. Ezt a perzsa szót, melylyel szerzőnk a hasonló hangzású midrási szót magyarázza, Vullersnél (I, 356) rövidebb alakban találhatók

¹⁾ אפתחא כמו על פתחא אבית הדשן כמו על בית הדשן וכך נהגו בעלי ¹⁾ תלמי להסדיר אלף במקום על ובמקום ען (עין ל.) כמו אפן עפן אפל עפל וכן הרבה. Az utóbbi két példáról l. Levy I, 147a; 144a.

²⁾ יפציה. L. Héber F. II, 1. 17. sz. V. ö. fent 17. l., 3. j.

³⁾ צרף. L. alább, XII. fej, Zsolt. 58, 9-re.

⁴⁾ Forrásúl לִי van idézve. De a mondat nem a talmudban áll, hanem Peszikta 101b és Sóchér tób. 22, 21 (22 § ed. Buber). Árúkh (IV, 30) csak az előbbi helyet idézi, az ige nőnemű alakjával (סליקת).

(בזמאן, פזמאן) és értelme: szomorúság, vagy pedig: vágy¹⁾. — Sajátszerű módon használja szerzőnk a perzsa „egy” számnevet egy ismeretes nehéz misnahelynek magyarázatára (Szanhedrin VII, 5, 56 a)²⁾. A perzsát így nevezi ez alkalmal: לשון פרס. Különböztetve a nyelvnek rendes nevét használja: פארסי³⁾.

S. b. S. t ö r ö k nyelvismereiről már fent (9. l.) beszéltem. Reáliáknak pontosabb meghatározása céljából néhányszor azoknak „török” megnevezését idézi. Így: két ruhaneműnek a nevét⁴⁾; egy ki nem mutatható szót, mely gyékényfonásra használt nádat vagy kákát jelöl⁵⁾; a lopónak ujjúr nevét⁶⁾. A törökök (vagy, mint egy kéziratban van:

¹⁾ Ez utóbbi jelentés igen jól illenék a bibliai szöveghez (הפץ, Zsolt. 18, 20), ha egyáltalában itt, egy palesztinai amóra mondásában, helye lehetne egy perzsa kölesönszónak (v. ö. Kohut VI, 304a). A görögből való leszarmaztatások, melyeket Krauss (Lehnwörter II, 437) felsorol, nincsenek tekintettel a földolagra, t. i. a Jochánán mondásának alapját képező bibliai kifejezésre. Saját magyarázatom is (Die Agada der pal. Amoräer I, 308, 4. jegyz.) szokatlan jelentést tulajdonít a görög szónak.

²⁾ Az egész cikk így hangzik: יכה יוסי את יוסי לא היו אומ' בפירוש קלל פל' את השם בשם אלא בכינוי קלל יהודה את יהודה אבל בשעת גמר דין היו אומרי בפירוש יכה פיר' בלשון פרס יכי הוא אחד והוא השם המיוחד כלומר אם אמר אלהים את אלהים או שדי את שדי לא היה מתחייב עד שיזכור את השם המיוחד. Ezzel még nincsen megmagyarázva יוסי; de S. b. S. úgy látszik, Rasi fölfogását követi, a ki יוסי-ban a tetragrammaton körülírását látja. יכה (= perzsa j e k î, az Egy) épen erre a legfelső névre utal.

³⁾ L. a következő cikkeket: אפה (perzs. בא, sütő, l. V. II, 1286 b). — זחל בפארסי כיואן כוואנגד) כיוון (V. ö. Ibn Ezra magy. Ámós 5, 26-hoz, Abulvalíd, Szótár, כון cz. végén). — סניפים (Menáchót XI, 6. 96a, p. פאנה — cuneus fabri lignarii, V. I, 324b, — így magyarázva: מלאכתו [ar. „támaszok“]). — תמהיות (= תמחויות, Kélim XIV, 6, perzsául így magyarázva: azon fadarabok, melyeket a számarra tesznek és melyekre aztán ráteszik a hasított fát; azután: דנגלה, פארסי, mely perzsa szó azonban nincs a szótárban).

⁴⁾ פונדה misnai szót (Kélim XXIX, 1), valamint אפר bibliai szót így magyarázza: בלתרוך תורכי (belturuk, derékkötő); תאפונדתו (Sabbát X, 3) így: סלטרנב תורכי. Ily török szó nem található és talán csak romlás בלתרוך-ból.

⁵⁾ תורכי יולדורגא (Szukka 34b = חלה, Kélim XXIX, 1) cz. a.; חלפא.

⁶⁾ L. fent, 13. l., 1. j.

a mongolok) által készített süveget a megjelölésére használt arab névvel jelzi, hogy ezzel a misnának egy hasonló hangzású és alkalmasint hasonló eredetű kifejezését magyarázza¹). A hasat jelentő török szót, a hasonló hangzás miatt, קרני (Jób 16, 15) magyarázatára használja²). Jób e versében a következő értelmet találja: „Hasamat porral piszkítottam be“ (czélzás a porra és hamúra, melyben Jób ült).

Görög ből is tudhatott valamicskét S. b. S. אנדרוניום cz. a. először a szónak perzsa és arab fordítását adja (זן ומרד) ; azután ezt mondja : והוא מלה בלשון יון איש אנדרום אשה (בִּוּנְתֵי יִינוּם. Szerzőnk, vagy az, a kitől ezt vette, nyilván azt hitte, hogy ים-(os) szótag minden görög szó végéhez kapcsolható ragúl ; γύνη szóban a γ-t j-nek ejtette ki. — פיקם cz. után ez a cikk következik : פירגוסין בורגהא והוא לשון יון. Értendő a Tanchumában (ed. Buber, נח 24 végén) álló szó, melynek teljes írását (פירג) szerzőnk tartotta meg, a ki helyesen πύργος-szal magyarázza³). — A Hóséa 13, 14-ben álló פֶּרוּד אִמְדָן תו egy külön cikk így magyarázza : והוא לשון יון. A magyarázó perzsa szók jelentése : „a te lejöveteled“, a bibliai szónak görög etymológiája (αταβρίω) pedig a Tanchumából (צו) való⁴). — קטפרים cz. így hangzik : ק'שביארה⁵ אהל' (Ohálót III, 2) ומה' (Tohár. V, 8) וגט' (Gittin 78b)

¹) כובע שיש לו זנב כמו שעושין (Kélim XXIX, 1) cz. a. : תרטיין (V. ö. Héber Füg. IV, 970). L. Fleischer jegy., L. II, 210. — Bővebbet erről l. a fent, 12. l., 4. j. említett dolgozatomban.

²) קרן פכם (שכמבה A¹ A²) בעפר קרני אי' והוא לשון יון II, cz. a. תוגרמי. A mi a törökök ismert leszármaztatását Tógarmától (Gen. 10, 3) illeti, v. ö.: Wolffs Sendung nach Bochara, übers. von Amthor (Lipcese 1846) I, 11: „Az összes turkesztáni zsidók azt hiszik, hogy a turkomannok Tógarmának ivadékai“.

³) Mind a három kéziratban ez van : בתלמוד (= בתלמוד). Arra lehetne gondolni, hogy eredetileg ez volt : בתני (= בתנחומא). De valószínűleg „Talmud“ itt csak összefoglaló megnevezése az egész hagyományos irodalomnak, a mint ezt szerzőnknel másutt is találjuk. L. a következő fejezetet.

⁴) L. Áruk VII, 77b.

⁵) Talán így olvasandó : שיבוארה, ez pedig összetétel שיב főnévből (declivitas V. II, 489 a) és וארה (= ואר), képzőből, l. V. II, 1403 b.

והוא לשון יוני מקום מורד. Tehát helyesen a görög καταφερέσ-
szel (meredek) van magyarázva. A גרוטי (Kélim X, 3) cz. a.
olvasható adat, hogy לשון יוני (t. i. γρούτη), az Árúkból (II.
363 a) való. — רנת cz. a. ezen szó (l. Deut. 3, 11) perzsául
így magyaráztatik: ¹⁾ שחרסתאן כרד, ezzel a megjegyzéssel:
רומי מילי, azaz: görögül πόλις²⁾.

A latin pileum ismeretét találhatjuk a פליון (Kélim
XXIX, 11) cz. a. adott megjegyzésben. E szót ugyanis előbb
az arab מקנעה-vel fordítja (mint Maimûni e h.); azután
folytatja: משר (?) שעושין רומיים לקשור על ראשיהם.

Különböző román (többnyire olasz) szókat említ S.
b. S. לעו (mint Rasinál), vagy פרנגי (frank) jelző kíséretében.

1. גרגרניות גריסה לעו סוך לי. L. Rasi magy., Berákhót
57 b³⁾. Az első szó olasz ciriegia, francia cérie, a
perzsa többes számú raggal; a második szó perzsában hagy-
mát jelent (V. II, 343 a), tehát eltérő magyarázatot nyújt.

2. כרדוט cz. a. (ez אמד targuma, I. Sám. 3, 18, II. Sám.
6, 14, és מעיל targ., I. Sám. 3, 18) A²-ben ez van: מנטיל,
A¹-ben: בלעו בנתיל. Ez utóbbi mindenesetre בל-ből lett.
Értendő fr. mantel (manteau)⁴⁾. L. még alább, a 15. sz. a.

3. לבנת רעף לבנים שעושים לכסות הבית מעשה מרוב וצנור תליא
רעפין פושישן כָּאנָה צון. És egy másik czikkben: בלעו.
נוארדאנהא ספאלין⁵⁾ תליא לעו. Ez ol. teglia (= tegola). V. ö.
Rasi magy., Bécza 33 a, Menách. 63 a.

4. פורתו לעו למיונס יוני: A² cz. a. Ez ol. porto,

¹⁾ V. II, 485 b: munimentum, quo urbem magnam cingunt.

²⁾ זגן רומי (Mikváót IX, 2) גן יוני III cz. a. így fordítottatik: זגן רומי (tehát יוני = רומי). De nem tudom, miképen felelhet meg a misnai szó-
nak perzsa זגן, mely egy ragadozó madárnak (kánya) a neve. Az ember
szinte hajlandó azt hinni, hogy szerzőnk a biblia גן-re gondolt, mikor
גן-et így fordította. Azonban גן cz. a. ezt a szót באז (sólyom) madár-
névvel fordítja.

³⁾ L. Löw, Ar. Pfl. 95.

⁴⁾ Rasi II. Sám. 6, 14-hez (v. ö. Exod. 28, 4 magy.) más
francia szót említ (pourceint).

⁵⁾ E perzsa értelmezés egyjelentésű a לבנת רעף cz. a. adott
héberrel.

kikötő és görög $\lambda\mu\gamma$ ¹⁾. L. Rasi magy., Érubin 41 b: פורטו בלעז.

5. עימא cz. a. szerzőnk héberül adja Maimuni magyarázatát Kélim XI, 6-hoz. Ezután következik a szónak perzsa fordítása: אנגושתואנה זנאן „asszonyok gyűszüje“; de rokka vagy orsó jelentésében e szó nem találtatik²⁾. Végül בלעז דוקא. Olv.: רוקה, olasz r o c c a, rokka.

6. פורנא (פורני A²) פורן לעז. Épúgy Árúkh פון I (VI, 430 b): פון לעז הוא פורנו. Ez olasz f o r n o, kemencze.

7. פיטום (Kélim III, 6, Rós Hassána III, 7) így fordítottik: כֹּוּמב צוֹבִין „fából való hordó“. Ezután következik: קובה לעז. Ez középlatin cōpa, ol. c o p p a (német Kufe).

8. זהב פרורים cz. a. a fent, 18. l., 2. j. alatt említett adat után ez következik: אורופלילה לעז. E szónak első része mindenestre ol. o r o, arany.

9. בורידגאן געה (Jer. 9, 25) így fordítottik: „a levágott fürtüek“. Ezután következik: תופיד (A¹) לעז. Ez francia t o u p e t.

10. דיסרא cz. a. e szó így magyaráztatik: דיסרא, azaz גנרום סיאה („fekete búza“)⁴⁾ és דישרא (1. Peszáchim 35 a)³⁾ P.-ben még ez az adat is következik: סַנְטְלִי לעז; de nem tudom, mely román szó az. Rasi, Peszáchim 35 a, így magyarázza: שיגלא, azaz fr. s e i g l e.

11. בית דין שער VII cz. a. (P.-ben hiányzik) e szónak törvényszék jelentésére két szentirási hely idéztetik: Deut. 22, 24 és Rút 4, 1. Ezután még ez áll: כונסיליו לעז (A² כונסיליה). Ez az ol. c o n s i g l i o.

12. אסטורבילין . . . פיניום (פנים A¹) פֶרנני, V. ö. Árúkh,

¹⁾ Talán לימנום. Az -ragot a fent, 26. l., 12. sor említett okból csatolhatta a szó végéhez.

²⁾ A cikk elején ez a perzsa kifejezés van: דוך ריסא. Az első szó orsót jelent (V. I, 993 b), a második annak jelzője, a ki fon (V. II 92 b: qui net, fila deducit).

³⁾ L. L ö w, Ar. Pfl. 128.

⁴⁾ Ez talán a. m. rozs. Vullers nem hozza a kifejezést.

עץ cz. (V, 239 b): וכן איצטרובילין ובלעז פניי, azaz ol. pigni (pinea, Pinie). A זם (ס) rag spanyol szó alakra utal¹⁾.

13. טפוזא כוניליו פֿרנגי. Ol. coniglio (cuniculus, tengeri nyúl).

14. כיפה פֿורן פֿרנגי²⁾. Értendő כיפה, boltozat, tehát ol. forno (a latin fornix-ból).

15. מעיל . . . מנתיל פֿרנגי. L. fent a 2. sz. a.

16. מקפא של גריסין אלפֿיסר פֿרנגי. Így P. A¹ és A² pontozatlanul hagyják a szót és פֿרנגי helyett ezt adják: לעז. Nem birtam a szót azonosítani.

17. תורמינתא פֿרנגי . . . נחשול הים. Csak A²-ben. A cikk-szó (példái: targum Jóna 2, 4, u. o. 1, 4, 15; Bába Meczia 59 b) így fordíttatik: אשוב דריאב („a tenger háborgása“) Az idegen szó valószínűleg ol. tormento (lat. tormentum). — A¹-ben (de nem P-ben) זעף cz. a. — מועפו, Jóna 1, 15 — ez van: תורמינתיה לעז.

לוף (Péa VII, 10) cz. a. először két perzsa szót találunk: קלקאם, azaz „hagyma, nárcisz“. Azután következik: תאזי, „arab kolkász“ (l. erről Löw, Ar. Pfl. 240), továbbá: סרמוך אשכנזית. Askenáz alatt S. b. S. saját hazáját érti, Chwârizmot (l. fent, 19. l.); az idézett szó (szarmuk) tehát a Chwârizm tartomány keleti török nyelvjárásából való³⁾.

IV.

A Salamon b. Sámuel által földolgozott és fölhasznált irodalom.

A. Szentírás és targum.

A szentírásnak mint egésznek megnevezését találjuk לו ואין דומה בעשרים וד' ספרים: (Jób 16, 15-re) czikkben (Jób 16, 15-re):

¹⁾ Jehu a Ibn Tibbónnál, Abulvalîd szótárának héber fordításában, ובלעז פנייש : cz. a. לוט.

²⁾ A² : ארץ אדום.

³⁾ L. fent, 15. l., 3. j.

⁴⁾ L. Blau, Tanulmányok a bibliai bevezetés köréből, 7. l. Száadjánál és Kirkiszânínál ezt a megnevezést arabul találjuk: ארבעה ועשרין. A soncinoi bibliakiadás (1488) utóirata így hangzik: ותשלם

Az idézett szentirási példák, valamint a targumszóknak helye többnyire az illető szentirási könyv rövidített megjelenése¹⁾ útján említettik. 'ת, ritkábban 'תו, a pentateuchust jelöli: תורה. Csak egyszer találtam ב' rövidítést, mely a. m. בראשית (I, csak P.-ben); egyébiránt a pentateuchusi könyveket szerzőnk nem említi külön. A többi szentirási könyveket jelölő rövidítések az alant álló jegyzetben gyűjtöttem össze.²⁾

Sokszor nem a szentirási könyvek, hanem az illető fejezetet idézi világosan vagy célzással. Példák: קין, Gen. 4 (VIII נפל). — 'דב (= דבורה), Birák 5 (שרש). — 'שמש (= שמשון), Birák 13 s köv. (II הלא VI, במן אלף). — 'יהוה (= יהוה), u. o. 20 (II ירה). — 'אספניק, II. Sám. 18, 11 (II בשל); II. Sám. 3 (II יואב). — 'שלם, I. Kir. 10 (IV גסם). — 'בית (= aram. ביתא⁴⁾), I. Kir. 6 (II אטן). — 'אחא (= אחאב), I. Kir. 21 (I אט). — 'שונט, II. Kir. 4, 13 (III חרד). — 'נעט (= נעמן), u. o. 5, 5 (III ברכה). — 'חזקיהו (חזקיהו), Jes. 38 (II פלך). — 'מצר (= מצרים), Jes. 19 (II מצר). — 'ח צור, Ezék. 27 (חלימה).

(sic) מלאכת הקדש עשרים וארבע (sic) ועשרים (sic) הארבע. Az első velencei rabbinikus biblia (1516—17) ezímlapján: ארבעה ועשרים.

¹⁾ A rövidítést a betű fölött álló pont jelzi. Helyébe a szokásos vonást tettem.

²⁾ יהוש', יהוה, Józsua (Stade folyóiratában, XVI, 245, 30. sz. tevedésből a וש betűket elválasztottam יה-tól). 'שופ', 'שפ', Birák. 'מלכ', 'מל', Királyok. — 'ישע', 'יש', Jesája. 'ירמ', Jirmeja. 'יהו', 'יה', Jechezkél. 'הוש', Hóséa. 'עמ', 'עמ', Joél. 'עוב', 'עובד', Óbadja. 'מיב', Mikha. 'זכ', 'זכ', Zakarja. 'חבק', 'חבק', Habakkuk. 'צפ', 'צפ', Czephanja. 'חג', 'חג', Chaggai. 'זכ', 'זכ', Zakarja. 'מלא', 'מל', Maleákhi. — 'תהל', 'תה', Zsoltárok (egyszer, VIII נל, kiírva: 'משל, 'מש', Példabeszédek. 'אי', 'אי', Jób. 'שיר', 'שיר', Énekek Éneke. 'דני', 'דני', Siralmak (קנינות). 'קה', 'קה', Kóhéleth. 'מג', 'מג', Esztér (מגלה). 'דני', 'דני', Dániel. 'עז', 'עז', Ezra, Nehemia. 'דב', 'דב', Krónika.

³⁾ Arab. קצה, elbeszélés (מעשה).

⁴⁾ V. ö. בנינא kifejezést, melylyel a masszóra Ezékiel 40. s köv. fejezeteit jelöli. S. b. S. a templom építéséről szóló fejezeteket így is jelöli: 'צי הב' (צורת הבית); v. ö. a következő jegyzetet.

(אצל I); így is: 'יה' צ' (מגרש). — צורת הבית יה' Ez. 40 (אצל VII)¹). — קיצה רות Rút 2 (צנט). — בועז, u. o. 3, 8 (II לפת).

A kéziratok ezekben az idéző adatokban sokféleképen eltérnek egymástól²).

A targumi irodalomról, mely S. b. S. szótárában mint a szótári földolgozás tárgya és mint a szentirási szók magyarázatának kútfője egyaránt első helyen szerepel, csak a két bevett targumot használja: az Onkeloszt a pentateuchusra és a próféták targumát³). Egyszer, úgy látszik, a pentateuchushoz való palesztinai targumot is idézi. אגמיאני (= הגמיאני, Gen. 24, 17) cz. a. ugyanis e szónak targumát így adja: אטעמני; ez pedig a jeruzsálemi targumban található. De lehetséges, hogy szerzőnk az Onkelosz szövegében ama szót olvasta אשקיני helyett⁴). — A P. kézirat szélén (57 a) egy glossza áll נמש I cikknél, melyben a jeruzsálemi targum, Exod. 23, 11-hez, idéztetik⁵); de ez a glossza későbbi eredetű és A¹ meg A² kéziratokban hiányzik.

Lehet, hogy S. b. S. ismerte Jób könyvének targumát. . . תחת חרול יספחו ותרג' מלוח ותרג' cz. a. ezt olvassuk: ממשק חרולים ממשט מולחין. És מלוח cz. a. példának ez nyújtatik: וג' תחת חרול יספחו. Már most Jób targuma חרול-t (30, 7) היגי-vel fordítja. S. b. S. előtt tehát eltérő olvasat volt itt a targumban, mely egyezik Czefanja 2, 9 targumával. — וגוע cz. a. két példát hoz: וגוע, Zsolt. 88, 16, וגוע, Jób 14, 10;

¹) Száadja az Amânât arab szövegében Ezék. 40—48. fejezeteit e héber kifejezéssel jelöli: צורת הבית.

²) Példa: מגדנות cz. (Gen. 24, 53; II Krón. 32, 23) így hangzik P.-ben: מגדנות תוהפהא (ajándékok) ת' יה' (= יחזקיהו) ד' הימ'. A¹-ban ת' helyett: ומגדנות נתן לא' ת'. A² a két idézetet így írja ki: ומגדנות לחזקיהו ד' הימ'.

³) L. művet: Abulvalîd élete és munkái, 56. l., 1. j.

⁴) Ezen eltérő olvasat tényleg megvan Buxtorf bibliájában és az Onkelosz egyéb kiadásában is. L. egy hasonló esetet Abulvalîdnál (i. h. 57 l.), a ki גניז-it idézi, mint ספון, (Deut. 33, 22) targumát.

⁵) ותרג' ירוש' תשמטנה ונטשתה תשמטון יתה ותבקרן יתה כמו ותפקרון. Ez az Árúkh által nyújtott olvasat, בקר II (l. Kohut II, 163 a, Levy, Targ. Wb. I, 110 a).

az utóbbi példa után következik ez az adat: ואתנגיד. Föltehető azonban, hogy ez a pentateuchusi helyek valamelyikére vonatkozik, melyeken ויגוע előfordul. — I cz. a. (mind a három kéziratban) ez az idézet áll: וגי' וברכים כושלות; e szerint Jób 4, 4-ben כורעות helyett ezt olvasta: כושלות. De minthogy Jób e helyéhez egészen másképen szól a targum, jobb föltenni, hogy a romlott idézet Jes. 35, 3-ra megy vissza, a hol a targum így hangzik: (1) ורכובין דרעלין חסינו).

Egyszer említi S. b. S. a Szúra és Nahardea iskoláinak különböző targumát, még pedig Num. 11, 8-ra²).

A targum idézésénél rendszeresen ezen rövidítés szolgál: ג', ritkábban: תרג'. Gyakran csak azt mondja, miképen fordítatik a targumban valamely szó, a nélkül, hogy határozott szentirási helyet idézne. De akkor is néha határozott helyre gondol. Így p. o., ha I cz. a. ezt mondja: תרג' חשך (,,visszatartani“) זער באז דאשתן, II. Sám. 18, 16 értendő. Ez a rövidítés ג' sokszor valamely szentirási idézet után áll, a nélkül, hogy maga a targumi kifejezés követné. Ily esetekben ama rövidítés csak röviden a targumra utal, mint a mely a szentirási szónak föltett jelentését megerősíti.

Olykor ג' által nem az aram targum, hanem valamely bibliai kifejezésnek arab fordítása vezettetik be³).

¹) גיה cz. a., mely szót így fordít: נור ורושנאי (fény és világosság), nem Jób 18, 5 targumát érti, mert különben ezt tenné hozzá: ג' שביב אשו. Tényleg azon (גיה-ből levont) főnevet érti, melyet Kalir (l. Zunz, Die synagogale Poesie, 392. l.) és Szádja (ס' הגלוי) elején, l. Harkavy, J. Qu. Review XII, 549) használnak.

²) שטו העם ולקטו טואפי כרדן („kóborolni“) II cz. a. P. szerint: ג' שט. A¹ és A² helyett: לכה, A¹-ben pedig hiányzik לם. Nyilván a másolók nem értették e rövidítéseket. A dologhoz l. Berliner, Targum Onkelos II, 68.

³) וגי' ובראת לך: IV ברא — וגי' מא פני: I cz. — תודיי (a misnában, Rós Hassána II, 16, álló kifejezésről): ותרג' פחי נפש מהמום.

B. Misna és talmud. Midrás.

A misnára általánosságban, bár nem gyakran, ez a rövidítés utal: 'מש' vagy 'משנ' (¹). II cz. a. ezt az adatot találjuk: 'תרג' יציע ומשנ' ותלמ'. Azaz: זין a targumban יציע-t fordítja (I. Kir. 6, 6), de a misnában s talmudban is előfordul²). — 'תלמ' (= תלמוד) helyett leggyakrabban 'ל' rövidítés áll³). Ez különben is a leggyakrabban használt rövidítés, melylyel nem csak talmudi, de misnai kifejezések is idéztetnek⁴). 'ל' mellett — olykor a nélkül is — igen sokszor a traktátus is idéztetik, melyben az illető szó előfordul, még pedig tekintet nélkül arra, vajjon ez a misnából, vagy a szűkebb értelemben vett talmudból való. A traktátusokat a jegyzetben összeállított rövidítések jelölik⁵).

Sokszor nem a traktátus, hanem a misnának része (rendje) neveztetik. Így különösen azon felette számos kifejezéseknél, melyek a Kélim traktátusból valók: 'טהר', Tohárót. De találjuk ezeket is: 'זרע', Zeráim; 'נש', Násim; 'קדש', Kodásim.

A Chullin traktátusból való szók 'שה' (= שחיטה) rövid.

¹) Egyszer (אינו דיין) cz. a.) csak 'ש'; e helyett A¹-ban a traktátus nevét adja: 'נדר' (נדריים).

²) A¹: 'וג' יציע ומ' ולי'.

³) E rövidítésnek azon magyarázata, melyet, a tényállást nem ismerve, azelőtt adtam (Z. A. T. W. XVI, 243, 2 j.), ezennel elesik.

⁴) P.-ben egyes czikkekben (csak א betűben) ez az adat található: 'אקלע תחוויל', azaz 'תלמוד כולו ל', 'אריסות ברזגאר ל' כולו; 'כרד אתפאק אמר ל' כולו'.

⁵) 'עיר', Berákhót. 'פא', Péa. 'חלי', Challa. — 'שב', Sabbát. 'Érubin. 'פס', Pesáchim. 'שק', Sekálím. 'כפ' (= כפורים), Jóma. 'סוכ', Szukká. 'מוע', Táanit. 'תע', תעני. 'ר', ר' הש', Bécza. 'יום טוב' (= י"ט מו'עד kátón. 'חג', Chagíga. — 'יבמ', Jebámót. 'כת', Kethúbót. 'נדר', נדר. 'נז', Názír. 'גט', Gittin. 'שוט', Szóta. 'קיד', Kiddúsin. — 'ב' ב', 'בא', Bába Batra. 'סנה', Szanhedrin. 'מלק' (= מלקיות), Makkót. 'אב', Ábót. 'ע', עי' ז', 'עב' זר', 'עב', 'עב' זר'. 'אב', Ábót. 'מנח', Menáchót. 'י', Chullin. 'כר', Bekhórót. 'נ', Negáim. 'פא', Pára. 'טה', Tohárót. 'מק', Mikváót. 'מכש', Makhsírin. 'טב', Tebúl Jóm. 'עוק', Ukezin. — 'קרויה' cz. a. 'שב' után még ez az adat is áll: 'ה', 'פרק כ' ה', azaz: 'פלק כל הכלים' (XVII. fejt.)

által jelöltetnek; de lehet, hogy ilyenkor a Halákhót Gedólót megfelelő szakasza értendő. Ugyanez áll a 'טר (= טרפה) rövidítésről.

A jeruzsálemi talmudot szótárunk sehol sem említi; de cikkei között olyan szók is vannak, melyek a jeruzs. talmudból valók¹⁾.

Az Ábót di R. Nátán cz. mű 'אב' rövidítéssel idéztetik²⁾.

A tannaitikus midrásművek közül a Szifrá egyszer (cz. a.) idéztetik, mint ת' כה' (תורת כהנים). Az idézett hely így hangzik; ישב במקום הטחב. Ez, úgy látszik, eltérő olvasat e helyett: ואל תשכב בטחב, Szifrá Lev. 16, 2-re (79 d)³⁾. Az adat talán az Árúkhból van átvéve.

A tannaitikus kor utáni midrásirodalomból szerzőnk csak az Énekek énekére való Midrás Chazítát (vagy Sír rabbát) idézi, פירוש שיר השירים 'פיר' ש', azaz (Énekek Éneke magyarázata) megnevezéssel⁴⁾. — De ezen irodalom

1) עלם נווכת („íz") בעלם אחר שבי' így hangzik: III. cz. עלם. Értendő jer. Sabb. I. eleje (l. Levy III, 655ab).

2) פטפט cz. a. מפטפט-ről, Áb. di R. N. 18. fej. végén.

3) S. b. S. a szót így fordítja: סרראב גאי נמנין, „földalatti folyosó“, „hűvös nedves hely“. Ezután egy másik טחב cikkhez a szót így fordítja: באדניר, e forrásjelzővel: ה' (A¹ ל'). E perzsa szó (tulajdonképen: „szélfogó“) jelentése V. I, 165 a szerint: aedificium altum tempore aestivo supra domum exstructum et spiramentis ex omni parte instructum, ut oculi undique intrare possint. Kétségtelenül ez a másik cikk ugyanarra a szóra vonatkozik, mint טחב I, csak hogy másképen magyarázza, alkalmasint más forrásnak a nyomán.

4) קיצה' ר' (perzsául: מארי, arab. אפע) cz. a. először I עכנאי „R. Simon b. Jócháiról való elbeszélés“ (azaz Bába Meczia 84b, ép úgy טש II. cz. a.) idéztetik forrásnak; ezután következik: L. Sír rabba 7, 8-hoz. ומ' לחבר שהיו לו ב' עכנין קשין פיר' ש' זאת קומתך פרנוקין וחוטואים נאו וכוש: — פרנק cz. után a következő cikk áll: פירוש ש' מה יפו פעמך („jólét“). L. Sír 7, 2-hez (hol a szók romlott alakban vannak írva: חיטטין ופרניקין). — ריטנמא (helyett διάταγμα) cz. a. פיר' ש' a forrás, a fordítás pedig: ירליג. A mongol uralkodók jerligh-nek nevezett rendeleteiről és okiratairól (V. II, 1514b: mandatum regium) l. Hammer-Purgstall, Geschichte der Ilchane több helyen, különösen II, 353 s köv. — תקל I. cz. a. idéztetik a Sír rabbában, 3, 3-hoz álló vita Dániel 5, 25-ről: כת' בפיר' שיר' על משכבי: קצטרות cz. a. (csak P.-ben) ש' פיר' ש' בלילות (A²-ben hiányzik ez).

egyéb munkái is vagy közvetve vagy közvetetlen szótárunk sok cikkéhez szolgáltatták az anyagot¹⁾.

C. Halákhót Gedólót.

Sok talmudi szónál szótárunk / הל' (= הלכות) rövidítéssel a Halákhót Gedólót cz. művet idézi forrásnak. הל' helyett ל' is áll, a mi rendesen תלמוד szónak a rövidítése, úgy hogy nem mindig dönthető el, vajjon a talmud vagy a gáóni munka értendő-e forrásnak. Az utóbbit kell érteni, a hol הל' vagy ל' rövidítés után még a Hal. Ged. szakaszának a címe is következik. Tényleg az illető szók többnyire a Hal. Ged. megfelelő szakaszában találhatók²⁾. De olykor

tik forrásnak. A cikkszót még megelőzi egy másik szó: חליות (= חליות) és a két szó együtt perzsául így fordítatik: מוהרהא ומינאהא, mely kifejezésekkel díszül szolgáló kövek vagy üvegdarabok jelöltetnek.

¹⁾ alatt ezt a cikket találjuk: בסגמטין. Ez nem más mint az Árúkhban hiányzó, de Mussafia által fölvetett סגמטין, Tanchúma és Num. r. במדבר elején (l. Kohut VI, 18b). Krauss, Lehnwörter II, 373 a, helytelenül az Árúkhot nevezi Mussafia helyett. S. b. S. a szót így fordítja: בסאט נרד, a mi Vullersnél nincs följegyezve, de alkalmasint a. m. בסאט שטרנג (V. I, 238 a), tehát „sakktábla“, itten pedig: tarka, mezőkre osztott szőnyeg, a szőnyegek azon fajtája, mely Vullersnél (II, 431 a) שטרנגי cz. a. említettik.

²⁾ ה' חליות cz. a.: הל' בר' (= הלכות ברכות), l. H. G. ed. Hildesheimer, 58. l. (Érúbin 28b-ből). A¹ csak: בר'. — הל' שב' cz. a.: אספלנית (= ה' תפלין) הל' תפ' : אלכסון — שב' : A¹ : 81. l. H. G., 81. l. A¹ : 229. l. H. G., 229. l. A¹ csak: הל'. I. még נרד cz. : תפ'. — מרפסת (= ה' חזקת הבתים) הל' חזקת הבת' : II זיפא — 232. l. H. G., 232. l. — הל' סילווא : סילווא — 410. l. H. G., 410. l. — הל' שטר' : I אסמכתא — 447. l. H. G., 447. l. — הל' הרואה (= ל' שטרות) : I אסמכתא — 451. l. H. G., 451. l. Épúgy אישפי cz. a (igy A¹, P. romlottan : אישפי). Értendő a Bába Meczia 15a olvasható ige, l. Levy IV, 595 a. — הר' נחל' : צינמא : a következő cikkekben : (ה' נחלות) ל' נח' vagy הל' נח' : 421. l. H. G., 421. l.; שלופפי, H. G. 434. l.; אין (B. B. 115 a), H. G. 288 (más összefüggésben); מסור, (bibliai szóhoz. Jes. 10, 15), l. H. G. 96. l.; ארועיה [ל] : אצורתא. — Még a következő szakasz-czímeiket találjuk : טוי ואריג : טוי (ה' ערובין) = הל' ער' : Levy II, 158 b csak a jeruzsálemi talmudot idézi forrásul). — הל' ע"ז : (ה' ערות) = הל' ע"ז : „betakarja a fejet“, סר בפושד : III מסך, (ה' ערות) = ל' יין נסך : (ה' עבודה זרה) = הל' עבודה זרה : Ab. zára 53 a. — מת' כה' : (ה' פרייה ורבייה) = הל' פרי ורבי' : Héber Füg. IV, 666. — (ה' מתנות כהונה) : Héber Füg. III, 1, 108., 121. sz.

tévedésre is vezethet az idézés módja; így פּכר III cz. a. אב' ל' nem a. m. הלכות אבל. Mert ל' itt a. m. תלמיד, és אב' a. m. אבות¹⁾. A Héber Füg. IV. szakaszában összeállított szók között több olyan találtatik, mely a Halákhót Gedólót-ból való²⁾. Nagyon valószínű, hogy a lajstromnak még több, általam föl nem derített száma ugyanabból a forrásból származik.

D. B a r - S z í r a.

Szótárának négy cikkében S. b. S. egyedüli forrásnak B a r - S z í r á t, egyszer pontosabban „B a r - S z í r a k ö n y v é t“ nevezi. E cikkek a következők:

1. דען כמו צהלה בר סירא
2. נתף מוי סתורדן בר סירא
3. סנכסיר נורה בר סירא
4. עזגי ביצים זרד כֵּאִיָּה ספ' בר סירא³⁾.

Egy ötödik cikkben (II קלש) előbb két talmudi kifejezést magyaráz (המחול בקולשיה és קלושי הרעת); ezután így folytatja:

5. ומ' קלשות פוסת כֵּאִיָּה בר סירא.

Ezen öt szó közül a 2. számú (S. b. S. szerint jelentése: „a haját lenyirni“) az arameus és az arab nyelvben gyakori

¹⁾ A cikk így hangzik: („gyöke-ét kiszakítani“) פּכר בִּיך כנרן. Igy mind a három kéziratban. Gyanitom, hogy S. b. S. Ábót III, 17-ben עוקרתו helyett ezt olvasta: פּוכרתו. Az általa föltett jelentésben פּכר ige találtatik a Gen. 4, 25-höz való hasonlatban, Gen. rabba. 23. fej.

²⁾ A 145. számhoz l. H. G. 59. l., utolsó sor (S. b. S. úgy olvassa a szót, mint a H. G. első kiadása; v. ö. P e r l e s, Monatschrift 1858, 158. l.). — A 159. számhoz l. u. o. 3. sor alul. — A 203. sz. l. Perles, id. h., 159. l. — A 304a. sz. l. u. o. 18. s. — A 401. sz. (= 1040) l. H. G. 57. l. alul, P e r l e s, id. h. — A 478. sz. l. H. G. 131. l. 18. s. — A 911. sz. l. H. G. 57. l., 8. s. (v. ö. L ö w, Ar. Pfl. 60. l.) — A 61. sz. (= 152) l. H. G. 559. l., 13. sor (P e r l e s magyarázata az id. h. helytelen). — A 807. sz. (= 810, 848, 851) l. H. G. 60. l., 13. s. — Az. 598. sz. l. P e r l e s id. h., 159. l. (מותא helyett olv. מוסא). — A 869. sz. l. P e r l e s id. h. 160. l. (פרונג). — A 911. sz. l. H. G. 57. l., 8. s. — A 929. sz. l. H. G. 72. l., 22. s. — L. még פרהווי ról, alább a VII. fejezet utolsó előtti jegyzetében.

³⁾ Ezt a négy cikket közzé tettem és megvilágosítottam a Jewish Quarterly Review XI. köt., 344. l.

igegyök.¹⁾ Az 1. sz., mint főnév így olvasandó: דַעַץ, csak דַעַץ-vel hasonlítható össze, mely utóbbi Ábót di R. Nátán 34. fejj. végén mint צהלה („ujjongás“) szinonimje van nevezve E szerint דוץ mellett „ujjongani“ értelemben דַעַץ ige is létezett volna; v. ö. זַעַץ-t (az ismert régi eltérő olvasatot גַעַץ-hoz, Exod. 24, 6), az aram. זַעַץ („kicsiny“) mellett. — Rejtélyesnek és analogia nélkülinek feltűnik a 3. sz. a. szó. גַר, a magyarázó perzsa szó, kétféle jelentésű (V. II, 1367 a): 1. lignum, quo tectum domus tegitur; 2. psilothrum e calce paratum. Melyiket e két jelentés közül érti szerzőnk, nem tudhatni, mert a pusztá szót magyarázza, mondatbeli összefüggésén kívül²⁾. — Az utolsó két szám a tojásnak részeit nevezi, még pedig a 4. sz. a „tojás sárgáját,“ oly gyökkel (עוץ, עוץ v. עוץ), melyre a sémi nyelvekben nincsen példa; az 5. sz. a tojásnak vékony héját jelöli, egy jól ismert gyöknek³⁾ származékával⁴⁾.

Azon perzsa széljegyzetek, melyek az utolsó években oly csodálatos módon napfényre került héber Szírach-töredékeket kísérik, bizonyítják, hogy a perzsa ajkú zsidók Száadja után még sokáig olvasták és másolták a Bar-Szíra eredetijét. Így nem mondható feltűnőnek, hogy azt S. b. S. is ismerte. Lehet,

¹⁾ N ö l d e k e ezt írja nekem: „Az aramban (szírben) a gyök többnyire azt jelenti: „szaggatni“ v. hasonlót; de előfordul a haj-kitépés jelentésében is, egészen úgy mint az arab נתף. Természetesen a legvalószínűbb az, hogy נתף Ben Szíránál aramaismus. De e szóknál arra kell gondolni, hogy Ben Szíra szövegéhez sok glosszajárult és hogy mindenféle ily aram. glossza bele került a szövegbe.“

²⁾ N ö l d e k e ezt írja nekem: Minthogy n ó r a értelme: mész (még pedig különösen a haj eltávolítására használt mész), lehet, hogy סַנְסַכִּיר-ban סִיד (שִׁיד, mész) „lappang“.

³⁾ קַלְשִׁיּוֹת (קַלְשִׁיּוֹת) helyett A¹ és A²: קַלְשִׁיּוֹת.

⁴⁾ E héber kifejezésre: קַלְשִׁיּוֹת הַרְעַת nem tudok példát. Egybevetendő vele: קַלְשִׁיּוֹת דַעַת Jerám. 113a. A másik idézet: הַטְהוֹל בַּקְלִשִׁיּוֹת („a lép az ő vékony részében“) annyiban téves, mert Chullin 55b ez a kifejezés: בַּקְלִשִׁיּוֹת nem a lépről van használva, hanem a veséről. A tévedés azáltal keletkezett, hogy közvetlenül előbb (55a) a lépről szól a talmud.

hogy szótárának másutt ki nem mutatható cikkszói közül egyesek szintén Bar-Szírából valók¹⁾.

E. A második templom krónikája.

Több cikkben forrásul a második templomnak egy krónikája idéztetik: ירשיע I cz. a. רשע²⁾. (דברי הימים בית שני (I. Sám. 14, 47) magyarázata („győzni“) után ez a megjegyzés következik: וּמ' ד' הימ' בית שני קצה אלכסנדר; azaz: a nevezett műben a Nagy Sándorról szóló szakasz e szót ugyanabban a jelentésben tartalmazza. Ebből a szakaszból való bizonyára a שרש („gyökerestül kiszakítani“) cz. a. álló idézet: שני³⁾ (ואשרש את גוי פרס ד' הימ' ב' שני: „Perzsia népét gyökerestül ki fogom szakítani“)⁴⁾. — Továbbá idéztetik az említett munka a következő cikkekben: III סל (Jób 19, 12, Zsolt. 119, 118, Sir. 1, 5 bibliai idézetek után: דומה ד' הימ';⁵⁾ (שמן פוג רוגן בלסאן ד' הימ' בית שני); II פוג (בית שני סלו סלה I רים (ford.: מיראן, stadium; a Gen. 14, 17 és Jer. 31, 39 targumából vett két idézet után: קדם. (ומ' רים ד' הימ' בית שני

¹⁾ Mindenesetre az a lehetőség is fennforog, hogy S. b. S. ספר בן סירא alatt nem a héber Szirachot érti, hanem egy másik Ben-Szíra cz. könyvet. L. a geniza-töredéket, melyet nem rég kiadott Schecter (Jewish Quarterly Review XII, 461) és mely határozottan a ספר בן סירא-tól megkülönbözteti ספר בן סירא-t. Ezt a ספר בן סירא-t és nem Ben-Szíra példabeszédeit érti Maimûni, misnakommentárjában, Szanhedrin X. fejj. bevezetésében (Porta Moysis, p. 165).

²⁾ L. közleményemet, Revue des É. J. XXVII, 143 s köv.

³⁾ P. שני ב' helyett ezt írja: ב' ה'. Ha ez nem hibás írás, rövidítés lehetne ebből: בית השמונאי.

⁴⁾ שרש szónak, א betű alatt, még külön cikk is jutott, ezzel az adattal: דב' הימ' בית שני.

⁵⁾ A² בלסאן helyett: בלסם. — Krauss (Lehnwörter II, 505 a) helyesen Kimchi David szótárának פנג cikkére utal, a hol vonatkozással Ezék. 27, 17-re ez van mondva: ויוסף בן גוריון אמר כי פנג הוא בלסמו והיה נמצא ביריהו. Mindenesetre S. b. S. így olvasta a szót: פנג és — mint sokszor — nem ismerte föl, hogy az romlás פנג-ből. A szentirási פנג maga nála פנג II cz. alatt szerepel (פנג I cz. a. targumára utal, a mi többé elő nem forduló eltérő olvasat פנק helyett), még pedig két magyarázattal: 1. rizs (így magyarázza a Pesita); 2. szárított gyümölcs. Mindkét magyarázat קילוויא cz. a. is áll (P. így pontozza: קילוויא, A¹ פנג cz. a.: קילוויא), a mi פנג targuma. Ez utóbbi szót a Septuaginta is balzsammal fordítja.

III cz. a. e jelentésre: „elejébe menni, harczra kiállani“ a következő szentirási példák idéztetnek: Míkha 6, 6; Jób 41, 3; Jer. 37, 33; Zsolt. 119, 147. Azután ez következik: וממנו נקדימון בן גוריון מובאריז¹⁾ („küzdő“) שנקדמה לו חמה כיהושע והוא יוסף בן גוריון ד' הימ' בית שני nevet a héber igének említett jelentéséből származtatja le, de mindjárt utána a talmudban (Táanit 20 a, Gittin 56 b) talált egy másik etymológiára utal. Végre Nakdímón az atyai név azonossága miatt a „második templom krónikájában“ említett József b. Góriónnal azonosíttatik.

Nagyon valószínű, hogy e krónika nem volt más mint kivonat a héber Józsippónból²⁾.

F. A t i t k o k k ö n y v e.

אגרידון בספר רזים cz. előtt a következő czikk áll: רוח אגרידון רוח סופה וסערה. E szélnév másutt nem fordul elő. Egy kabbalái רזים ס' említették összefüggésben a רזאל-lel, talán mint annak egy része³⁾.

G. Á s z á f k ö n y v e.

ה'מישחא דהירדופא טרפרפון (טרפון¹⁾) cz. így szól: יוני ספר אסף. A czikkben magyarázott kifejezés találtatik Szukka 32 b. A magyarázó szó az aram טרפא (falevél) szóból képzett új héber szó lehet. A הירדוף szóval jelölt növényt (ῥοδονάφρα) szír nyelven oly szóval nevezik, mely טרפא-ból és a perzsa כרוהלגא-ból (= כרוהרה, szamárméreg) van összetéve. יוני jelzőnek megfelel רוטי, a növény arab nevének (דפלי) jelzője⁴⁾. „Á s z á f k ö n y v e“ azon orvostani mű, melyet Kimchi Dávid idéz Hóséa 14, 8 kommentárjában

¹⁾ A¹ מוביריז (imâle).

²⁾ L. 38. l., 5. j. Fränkel arra utal, hogy סדה, סלו' és רים is előfordulnak Józsippónnál. Monatschrift 43. évf. 523. l.

³⁾ L. Zunz, G. V. 160 l.; Steinschneider, Cat. Bodl., col. 640; Benjacob, p. 545b; Neubauer, Cat. Bodl. col. 480. — Ugyanabból a könyvből talán ez a czikk is származik: פסכר מלאך. L. Schwab Vocabulaire de l'Angélologie p. 224.

⁴⁾ L. Löw, 130. l.

(ספר אסף הרופא)¹⁾. E mű állítólagos szerzőjének S. b. S. egy külön kis cikket szentel szótárában, az egyedüli ily fajtájút, és benne Ászáfot zsidó philosophusnak és orvosnak mondja²⁾. A Héber Függelék IV. szakaszában összeállított szóknak egy tetemes része, úgy látszik, Ászáf könyvéből van véve. A Löw Imm. Aram. Pflanzennamen cz. munkájában foglalt Ászáf-idézetek segítségével a lajstrom következő számairól ezt biztosan állíthatom: 140., l. Löw, 191. l.³⁾ — 477., l. Löw 371⁴⁾. — 726., l. Löw, 280. — 787., l. Löw 268. — 796., l. Löw 225. — 939., l. Löw. 214⁵⁾.

H. N é v t e l e n f o r r á s o k.

Az eddig felsorolt forrásokon kívül S. b. S. a szótárában összegyűjtött és megmagyarázott kifejezéseket más iratokból is merítette, a melyekről azonban nem lehet biztosat állítani. A Héber Függelék IV. szakasza több száz oly szót tartalmaz — részint héber és aram, részint kölcsönszót — melyek a B. alatt megbeszélt hagyományos irodalomban nem fordulnak elő és melyeknek csak egy része a C—G alatt felsorolt munkákból származhat. Alább, a VIII. fejezetben, közelebb-ről fogom jellemezni az e lajstromban összeállított szókat. Itten csak arra figyelmeztetek, hogy S. b. S. a kérdéses szókat valószínűleg zsidó eredetű héber vagy aram munkákból meríthette és nem talán más forrásokból vett szír vagy arab vagy görög szókat keblezett be szógyűjteményébe, egy sorba állítva azokat a szentírás, a targum és a hagyományos irodalom szókincsével.

Még azt a tényt kell kiemelni, hogy S. b. S., eltekintve az orvostani és a vele szorosán összefüggő növény-

¹⁾ L. Z u n z, Gesammelte Schriften. I, 160 s köv.; Löw, 24 — 26.

²⁾ אסף יהודי פילוסוף רופא יהודי. A¹: אסף יהודי פילוסוף. Ászáf könyve müncheni kéziratának czimében a szerző neve szintén: אסף יהודי; l. Steinschneider müncheni katalógusát, 2. kiad., 106. l.

³⁾ אפופאן (opopanax) olvasathoz l. P. S. 349.

⁴⁾ הרמלתא az arab. szónak aramosított alakja

⁵⁾ אגרו קרמבין összetételből, a mint Ászáfnál találtatik. S. b. S.-nál elmaradt az első rész (אָרְקֵטו-).

tani irodalom szókinésétől, a különböző tudományszakok terminológiáját nem vette tekintetbe szótárának összeállításában. Munkája cikkei közt hiába keresnénk mennyiségtani, bölcsészeti és egyéb műkifejezéseket. A masszóra és a nyelvtan — eltűnő számú kivételekkel¹⁾ — szintén nincsenek fölvéve. Hasonlóképen a liturgiai költészet, a pijjút - irodalom újképzéseinek a Széfer-Hameliczában csak igen csekély hely jutott²⁾. Ugy látszik tehát, hogy S. b. S. midőn a hagyomány irodalmán kívül, a melyhez mindenesetre a Halákhót Gedólót is számította, más irodalmi termékekből is merítette szótárának anyagát, abból a föltevésből indult ki, hogy ama termékek régiségre és tekintélyre nézve nem messze állanak a hagyományos irodalom mögött; ellenben oly műveket, melyeket későbbi korszakok termékeinek ismert, kizárt a szótári földolgozásból³⁾.

A h é b e r szótár meggazdagítását, mely a Héber Füg. IV. szakaszának igen sok számában nyújtatik, alább közelebbről fogom megvilágítani. — Itt még csak néhány héber kifejezésre utalok, melyek mint külön cikkek vagy mint idézetek más cikkeken belül mutatkoznak és melyekben ismert gyökök és szók oly jelentésekben vagy oly képzésekben

¹⁾ סך II. cz. a. („szám, összeg“) ezt a kifejezést idézi: סכום בפסוקים.

²⁾ A munka elején három, אא-vel kezdődő igealak áll, még pedig két bibliai szó: אאמין (Jób 9, 16), אאור (l. Jes. 45, 5, tárgyrag nélkül, v. ö. az Árúkh első cikkét) és közöttük: אאמר. Ezt így fordítja: כֹּוֹטְבָה גוים („a hódoló beszédet mondom“) és אאמרת-vel (Deut. 26, 17) hasonlítja össze. Tehát אאמר (אאמר), a mint a pijjútköltők ezt az igét (párhuzamosan חטב igével) alkalmazták. L. Z u n z, Litteraturgeschichte der synagogalen Poesie, 631. l. — גיה-ról l. fent ? l. ? j. — Ide tartozik ez a példa is: אגילה אדיצה (רין cz. a.); továbbá a Deut. 6, 7-hez idézett példa (l. alább, XII. fej.) — חשמל cz. után egy külön cikk következik: חשמלים, így fordítva: פרישתנאן („angyalok“). — Külön cikkük van a következő kifejezéseknek: פויט (ar. שיער), פומן (héber שירה-vel magyarázva), חרו, כאפייה גופתן) חרו, e helyett: קאפייה ג', rimelni).

³⁾ A fent, 19. l., 2. j., kifejezésre jutott föltevés szerint tudelai Benjámin útleírásából is vett volna szerzónk egy cikket.

Száadja nevében idézi אגמון (Jób 41, 12) fordítását.¹⁾ Továbbá Száadját nevezi, mint כפים (Habakk. 2, 11) egyik magyarázatának szerzőjét²⁾. Előtte volt tehát Száadja fordítása (פירוש = תפסיר) a Tizenkét kis prófétához. Különben is idézi bibliai kifejezéseknek Száadjától származó fordításait, a nélkül, hogy megnevezné³⁾. — R a s i t kétszer nevezi, így: „Salamon, a franczia, áldásra legyen az emlékezete“⁴⁾. Az egyik idézet kivonat Rasi kommentárjából Exod. 12, 13-ra⁵⁾; a másik pontosabban az Exod. 28, 28-ra való kommentárból van véve⁶⁾. Az utóbbi helyen megczáfolja S. b. S. Rasinak Jesaja 40, 4-ből vett bizonyítékát azzal, hogy e helynek targumára utal⁷⁾.

A ki közelebbről kutatná a szentirás szók és mondatok magyarázatait, melyeket S. b. S. szótára tartalmaz, némileg földerithetné az általa használt forrásokat. Alább a XII. fejezetben egyes magyarázatainak lehetőleg vagy valószínű forrásaira utalok. Nem hiszem kétségesnek, hogy A b u l v a l î d szótárát ismerte. Ennek csak egy bizonyítékát említem itt.

¹⁾ ר' סעדיה ז"ל אלפיומי פירש (= ar. פסר) קומקום III cz. a.: אגמון. A Száadja használta arab szót S. b. S. perzsául így fordítja: אפתאבה (V. I, 43b: gutturnium amplum).

²⁾ שפא פירם אריג וגי וכפים מעץ יעננה ניו כישת פוכתה cz.: שפא. Az első magyarázat szerint azon szó, melylyel a targum כפים-t fordítja, és maga כפים is faférgyet jelent, Száadja magyarázata szerint jelentése: „égetett téglá.“ כפים cz. a. e szót a misnai כירם ארים (Bába Batra I. 1) hasonlítja össze (Abulvalîd szótára, כירם ארים cz. nyomán); mint második magyarázatot ezt adja: כירם ארים (= כירם אריג) és héberül: תולעת העץ (A² csak: כירם דרכת).

³⁾ I, אשך — III, נשה — III, חרב — I, אשך — III, אור — III, u. o. 8, 9. — II, זל — II, u. o. 46, 8. — II, אמש — II, u. o. 30, 3.

⁴⁾ L. fent, 13. l.

⁵⁾ ושלמה צרפתי ז"ל פירשו מפסוח והמליט כמי שתופס II. cz.: פסה. אחד ומניה אחד מלשון פסח.

⁶⁾ ושלמה צרפתי ע"ה פירש וירכסו את החשן מרכסי איש II. cz.: רכס. והרכסים לשון חיבור. . . . והם הרים דבוקים (סמוכים: Rasi) זה לזה.

⁷⁾ ואינו כן שג' והרכסים גידודין. Ezt a targum-szót S. b. S. két jellemző perzsa kifejezéssel fordítja: שיב אבראו (V. II. 489a), פיצאפיץ (V. I, 390a: valde incurvatus, inflexus).

Egy cikk így hangzik: אגם קצר. De azt, hogy אגם várt, kastélyt (arab. كَنْز) is jelent, szerzőnk csak Abulvalídból tanulhatta, a ki egy arab szó alapján az említett jelentést אגם-*ra* (Jer. 51, 32) alkalmazza, és azt saját nézetének mondja¹⁾. — Lehet, hogy szerzőnk D á v i d b. Á b r a h a m k a r a i t a nyelvtudósna^k szótárát is ismerte²⁾.

A talmudi szóértelmezésre S. b. S. sehol sem idéz forrást. De nem vonhatjuk kétségbe, hogy nem csak H â i g á ó n és M a i m û n i M ó z e s misnakommentárjait, hanem N á t á n Á r ú k h - j á t is használta. Ismerte talán R a s i n a k talmudkommentárját is. A következő fejezetben annak lehetőségére fogok utalni, hogy szerzőnk talán a saját munkájához hasonló régebbi munkákat használt, a melyekből szótára anyagának egy részét merítette.

V.

Salamon b. Sámuel szótára.

Salamon b. Sámuel nem irt munkájához bevezetést, mely annak tervéről és céljáról fölvilágosítást nyújtana. Az A¹ kéziratból, mely egyedül mentette meg a munka elejét, tudomást nyerünk a címről. Ezt a szót: מליצה, melylyel S. b. S. megnevezte könyvét, ennek egy cikkében az arab تفسير (tafszîr, magyarázat) szóval magyarázza³⁾, mely jelentés rokon a מליץ (tolmács) szó jelentésével⁴⁾. A munkának e címe annak főcélját és tartalmát tudatja velünk, mely nem más, mint a benne összegyűjtött szók tolmácsolása, fordítása. Az utóirat, mely csak P.-ben olvasható, a könyvet

¹⁾ Abulvalid szótára, אגם cz. — Kimchi David e helyhez való kommentárjában szintén mint R. Jóna nézetét idézi.

²⁾ L. alább, a VIII. fej. vége felé.

³⁾ A מליצה-ból levont לוי I igének ezt a jelentést tulajdonítja: תפסיר כרדן, magyarázni, ezzel a példával: מליצה, Péld. 1, 6.

⁴⁾ S. b. S. e szót így fordítja: תילמאצי, tolmács; ép úgy fordítja בלשן-t is (Ezra 2, 2, 1. Megilla 13b)). מליץ-ből is külön igét von le (לוי IV).

így jellemzi: **כל דבר** (¹ספר אגרון ופתרון כל דבר). **אגרון** Agrôn (gyűjtemény) azon szó, melyet először **שאדגא** alkalmazott, hogy vele héber szótárát jelölje és melylyel, a 15. században, **סירבאני מוזס** is megnevezte az ő héber-perzsa szótárát²). **כל דבר** pedig ugyanazt mondja, a mi a könyv címében **מליצה**-val van kifejezve³).

A megelőző fejezetben felsoroltam azon irodalmi műveket, melyeknek szókincsét dolgozta föl **S. b. S.** a munkájában. Őt azon szándék vezette, hogy hon- és hittársainak, Transoxania perzsául beszélő, de arabul is értő zsidóinak szótárt nyújtson, melyből legrövidebb úton megismerhessék a szentírásban és a hagyományos irodalomban előforduló szók és kifejezések jelentését. Láttuk, hogy a talmudi és midrási irodalmon felül más iratokat is belevont szógyűjtésének keretébe. A cikkek túlnyomóan nagyobb részénél **S. b. S.** arra szorítkozik, hogy a cikkjelző szónak fordítását nyújtja. Azonban műve igen sok hosszabb vagy rövidebb fejtegetést is tartalmaz, perzsa vagy héber, ritkábban arab nyelven. A héber nyelven adott fejtegetéseknek legtöbbször a Héber Függelék II. és III. szakaszában közlöm. A cikkjelző szón és annak fordításán kívül a cikkek rendszeren példákat is tartalmaznak, többnyire nagyon rövidített alakban és a források azon jelzésével, melyet a megelőző fejezetben ismertettem. Becslésem szerint a szótár körülbelül 18000 cikket tartalmaz, melyeknek sokféle kategoriáit a következő áttekintet mutassa.

S. b. S. szótárának ugyanazon vegyes jellege van, mint **סירבאני מוזס** szótárának, mely száz évvel később iratott⁴). Czikkei úgy szógyököket mint szóalakokat nyújtanak. Rendszerint a gyökök alatt a hozzájuk tartozó igealakok és főnevek is említettnek, úgy hogy főnevek és egyéb

¹) **אגר** cz. a. („gyűjteni“) ezen ige származékát is említi: **ומ' אגרון**.

²) Z. A. T. W. XVI, 201 s köv.

³) **פתר** nak két cikke van szótárunkban: 1. álmefejtés; 2. értelmezés (**שרח**). **Menachém b. Szárûk** Száadja Agrónját így idézi: **ספר פתרונים** (Machbéreth 68b).

⁴) V. ö. Z. T. A. W. XVI, 205 s köv.

szóalakok, minthogy külön czikket is kapnak, ismételten tárgyalatnak. Ily esetekben az egyik cikk a másakra szokott utalni, כתוב (rövidítve: כת') és az idézett cikk megnevezése által. Például: נבוכה אשוֹפֶתָה („megzavarva“) כת' בוך.

A szerzőnek álláspontját a gyökökről való tanban és eljárását a gyöngö igegyököket illetőleg alább (a IX. fejezetben) közelebbről fogom megvilágítani. Itt csak annyit említek, hogy sok főnévhez sehol elő nem forduló igegyököt föltételez és ennek a gyöknek a főnév értelméből levont jelentést tulajdonít. Az így föltett igegyökök jelentését többnyire e két perzsa ige: סאַכַתן („csinálni, készíteni“) és כַרדן („tenni, csinálni“) valamelyikének segítségével írja körül, ezt egybekötve az illető főnévnek vagy a hozzá alkotott abstractumnak fordításával. Így עֵקָה gyököt (מֵעֵקָה-hez) így fordítja: סאַכַתן דאַרבוֹן („korlátot készíteni“); זלג I (מִזְלַג-hez): גושת אהנג כַרדן („húsvillát csinálni“)¹). De ily össze-

¹) Ily föltett, כַרדן vagy סאַכַתן segítségével fordított igegyökök S. b. S. művében a következők: a. Szentirási főnevekhez. אדר (ואדיריהם), Neh. 3, 5). — און (אונך, Deut. 23, 14). — אלל = אלל (אליל, Jób 13, 4), így fordítva: כַרדן מחאל, képtelenné tenni. — בצר VII (בצרה, Mikha 2, 12). — גבע (מגבעות). — דבך (נדבכין, Ezra 6, 4). — דחף (מרחפות, Zsolt. 140, 12), „hálót csinálni“. — זיה (מוזיה). — זיה (מזיה, Jób 12, 21). — זרק (מורק). — חבר VIII (חברתו, Jes. 53, 5 „imája“). — חלה IV (מחלפות, Bir. 16, 13). — חלה V (מחלפים, Ezra 1, 9). — חלה VI (חליפות, Gen. 45, 22). — חרין I (חרוץ, Lev. 22, 22). — חרין IV (חריצי, I. Sám. 17, 18). — כלא IV (מכלאות). — כמר II (מכמר). — כתל (פֶתֶל). — כתם (מכתם), így fordítva: כַרדן, hódolni. — נגד (מלתחה) לתח. — נגד VIII (נגיד). — נש III (נטישות). — שבך II (שֶבֶכָה); שֶבֶכָה alatt is. — שבך IV (שבכא, Dán. 3, 7). — סדר III (המסדרונה, Bir. 3, 33). — סוף VI (המסכת, Bir. 16, 13). — סחר III (סחרה). — סמר II (מסמרות). — סף (ספות, II. Sám. 17, 28). — עגל (מעגלה, I. Sám. 17, 20). — עזב (עזוב és עזובון, Ezék. 27). — ערג (ערונה). — פקע I (פקעים, I. Kir. 6, 18). — פתן (מפתן). — צמד I (צמידים, Gen. 24, 22). — צמד IV (Num. 19, 15). — קצע III (מקצוע). — קשה II (מקשה, Jes. 1, 8). — רבד I (רביד). — רהט I (רהטים). — שכב (משכב, II. Sám. 17, 28; ezt úgy mint a mellette álló ספות-ot így fordítja: אבריק, edény). — של IV (שול). — שנה I (מִשְנָה, vezír). — תכנה (תכונה). — שקף III (משקוף). — שפת (משפתים). — שפת II (אטן, I Kir. 6, 8). — בוכא (בוזכא),

köttetésekre, a főnév jelentéséhez képest, más perzsa igéket is alkalmaz¹).

A főneveken kívül, melyek az igegyökök mellett leginkább szolgáltatják szótárunk cikkeit, igen sok különböző fajtájú igealakot külön cikkekben fordít és magyaráz²). Így például az **א** résznek cikkei közt több bibliai igealakot találunk az imperfectum egyes számú személyéből³). De még sokkal számosabbak a talmudból való különböző nemű (aram és héber) igealakok, melyeket S. b. S. külön cikkekben fordít. Kiváltképen az **א** betű alatt igen sok oly cikk van, melynek fölvevésével a szerző meg akarta könnyíteni a talmudi szövegek megértését. Természetesen a számba jövő kifejezéseknek csak igen csekély részét vehette tekintetbe; és nem is ismerhető meg, mely szempontok vezették ily szóalakok választásánál. Néhány példát kiemelek a jegyzetben, magyarul visszaadva S. b. S. fordítását⁴). **ד** betű alatt

Num. 7, 14). — גרץ (גריצין, Gen. 18, 6). — זוק III (מויקתא, I. Kir. 18, 32). — זין (מסננא, Jes. 13, 11). — עפר II (מעפרא, I. Kir. 20, 38). — קטא (מקטיא, Jes. 1, 8). — רתך (רתיכוהי, Exod. 14, 6). — ששל (שישלן, E. ék. 19, 4). — e. Misnai és talmudi főnevekhez: אכסניא (אכסניא). — חוץ I (מחיצה). — טפס I (טפוס). — סרד (סרידה = סרודה, Kélim VIII, 3). — רבד II (רבדין, Támid I, 1). — (מרתף) רתף.

¹) אנראכתן, dobni, hajítani: פלת (פלתִי-hez) a mit parityázónak magyaráz. — כמס, kötni: צמה (צמה, fátyol). — פוכתן, főzni, sütni: טפח, betakarni: פושידן (I. Sám. 2, 14. targ.) — מליסא = מליסתא לסת (מטפחת). — דאדן, adni: תשר (תשורה). — דאשתן, tartani, emelni: שען II (משען, „erő“, Jes. 3, 1).

²) A partikulákat is kellő gondossággal tárgyalja.

³) A fent, 41. l., 2 j. idézett cikkekben kívül: אחז (Jób 23, 9): אחטם (Jes. 48, 9), אט (Jób 23, 11).

⁴) אנבהה (l. Szukka 44 b), fölemelte — אנמרה, tanították. — אדבריה (l. Bécza 21 b), kitüntette (כראמי כרד אורא). — אותבינך, felelek neked. — איבעת, megfélemltet. — איננדי, húznak. — איקלע (alatt is), így fordítva: תחוויל כרד és אתפאק אמר. — איתקש, következtetés tétel (קיאם כרדה אמר), a szenvedőnek erről a perzsa jelöléséről l. Z. D. M. G. LI. 405). — גבן, beszédnek. — הבירה (l. Arákhin IX, 1), elpusztította (az országot), így, hogy háznak nyoma sem maradt (ehez a megjegyzés, hogy a szó hasonlít איתן, Deut. 21, 4, targumához: ביר). — יבור (Ábót II, 1), választ. — מדלינא, megfogom, elviszem (אבר גירם). — מטיקתו, szétfolyatja. — סרטינן, vonaloznak az irás előtt.

külön czikkeben az aram visszamutató névmással összekötött igéket találunk¹⁾; épúgy ל-del összekötött infinitívusokat a ל betű alatt²⁾. A targumnak egyes igealakjait is külön czikkeben fordítja. Ide valók azon czikkek is, melyekben az א viszonyítóval mint első alkotórészszel összetett szók magyaráztatnak³⁾. Vannak czikkek, melyek valamely főnévnek többes számát nyújtják⁴⁾.

Szótárunknak vagy 300 czikke nem egyes szókat, hanem szócsoportokat vagy egész mondatokat magyaráz (többnyire perzsa fordítással)⁵⁾. Itt sem lehet megismerni, mely szempont vezette a szerzőt a választásnál. Nagyobbára a halákhának állandó szólásmódjai vagy az összefüggésből kiszakított mondatai jutottak ily módon a szótár czikkei közé, de másnemű szólásmódok és mondatok is. Nem lehet itt közelebbről foglalkozni szótárunk e részével. Csak egyes szólásmódokat, a melyeket részben nem is azonosíthatok, idézek a jegyzetben⁶⁾. — A szentírásnak egyes szócsoportjai is külön czikkeben szerepelnek⁷⁾.

¹⁾ Például: דליתגרין, béreltetnek. — דמישהא (דמשהינן) ליה (olv. דמשהינן), időztetjük. — דשדי, eldobja.

²⁾ למיגם, rágni. דקוין (Móéd kátón 6 a), töviseket levágni az útról.

³⁾ L. fent, 24. l., 1. j. Példák: אדמקפנא, a míg körüljárok; אדעתאי, kedvemért (בסבבי מן).

⁴⁾ אניאתא, a talaj erei (barázdái). Csak az egyes számot hozza L. I. 20a. — ברקאתא, fél falak (párkányzatok), a melyekre tesznek valamit. Egyes számát l. L. I, 270b.

⁵⁾ A héber magyarázattal ellátott ilyennemű czikkeket l. Héber Füg. III. 1.

⁶⁾ איזי גופיה, menése. — אתואם מסאניה, bepiszkította saruját. — גבאי (= גבוי ופולמום), בדנאנית וברקאמית, ha alszol és ha fölkelsz. — גבוי ופולמום (Bába Batra 144 b), adószedő (פאיכאר V. I, 321 ab) és gabona-felügyelő (גלהואן?), hiányzik Vullersnél, וואן-ról l. V. II, 1409a). — דד ומד, így fordítva: דאד וסתד ואשנאל, adás és vevés és üzletek; forrása: (הלכות שטרות) הלי שטי. — חיתה ונסתרה (előbb is, ו-vel, י helyett: חיתה וני), meggyógyult és megint beteggé lett; forrása: נזיר (= נזיר). — כדאנא הכא הכל הכא, mindenütt, hol én vagyok, birtokom is van; más magyarázat szerint: az isteni jelenlét időzése (סכון שכינה). Ez aramalakja Hillél mondásának, Szukka 53 a: אמ אני כאן הכל כאן. A mondásnak másik, negatív része fél aramúl áll Áb. d. R. N. 12. fej (p. 55. ed. Schechter): אמ אני לית כאן מאן כאן. — עיותהא ותיקונהא, görbe és egyenes.

⁷⁾ ברין יחד, Jób 38, 7; בריר חלמות, Jób 6, 6; בשורי מהם, Hóséa 9, 12.

Személynevek és más tulajdonnevek aránylag csekély számban vannak a szótárba fölvéve. Részben etymológiájukat is találjuk¹⁾.

A héber betűk számához képest szótárunk h u s z o n - k é t s z a k a s z b ó l áll, melyek feliratokkal vannak ellátva, úgy mint: *אות גימל*, *אות בי (בית)*, *אות אלף* stb. Minden szakasz csoportokra oszlik, azon két betű szerint, melyekkel a szók kezdődnek, vagy melyek már magukban is alkotják a szót vagy gyököt. E csoportoknak az illető két betű képezi a föliratát. Így az Alef szakasz e csoportokból áll: *אא*, *אב*, *אג*, *אד* stb. E csoportokon belül a cikkek s z i g o r ú a n a l p h a b é - t i k u s sorrendben, mely a szónak második betűjét követő betűkre nézve is megőriztetik, sorakoznak egymáshoz, mi mellett a szón belül előforduló *ו* és *י* betűk is tekintetbe vétetnek. Megjegyzendő, hogy *ש* egyértékűnek van véve *ס*-kel, a miért a *ש*-nel kezdődő szók a *S z a m e k h* szakaszban az őket megillető helyen állnak.

Ugyanazon gyöknek vagy ugyanazon szónak különböző jelentései külön cikkeket kapnak a cikkjelző szó ismételt irásával. S. b. S., úgy látszik, nagy súlyt fektetett rá, hogy egy szónak különböző jelentéseit elkülönítse egymástól, és e d i f f e r e n c z i á l á s, mely főleg a bibliai cikkekre terjed, jellemzi is munkáját²⁾. Sokszor megmondja végül a differenciálásból eredő cikkek számát. Így *הבל* végén: *והם פ'* végén: *יד*; *הבל מ"ד ויסודם שא* végén: *נשא*; *הבל י"ה* végén: *נפל*; *והכל י"ד פת' (פתרונים)* végén: *על*; *כללם כ"ף ויסודם פל* végén: *נפל*. Más cikkeknél, erősebb differenciálás mellett is, elmaradt a szám⁴⁾.

¹⁾ L. Héb. Füg. III, 3. végén. — *זוזים*, Gen. 14, 5, így fordítatják: *בוורגאן*, a hatalmasok és *זוזי*-ből (Jes. 66, 11) vezetetik le. — *כורש*, Exod. 14, 12, magy.: *זמין תרקידה*, széthasadt föld. — *חירות*, Chosru. — Egy cikk így hangzik: *ובניה הוא יאשיה*. A Jósijával azonosított nevet l. I. Krón. 9, 8. Nem tudom, min alapszik ez azonosítás.

²⁾ Ép úgy eljár Sirváni Mózes is.

³⁾ Más ily számok: *נצה* 13; *שום* 9; *עשה* 27; *פני* 12; *פני* 12; *רוח* 25; *רנל* 17; *קרן* 12; *קרא* 16; *פרש* 12; *פרץ* 16; *פרע* 12; *פנים* 14; *רעה* 17; *שלה* 16.

⁴⁾ Péld. *קה* (28); *קץ* (11).

Valamint a szótár elején három אא kezdetű igealak áll¹⁾, úgy találunk a végén három תת kezdetű igealakot, a mi bizonyára nem szándék nélküli symmetria²⁾. De az utóbbi három cikkhez, mintha munkájának jóleső befejezést akart volna adni, S. b. S. még egy cikket csatol תתיה-ről, a mi תי (תיה) igének a névszója. Megmondja, hogy e szónak 22 jelentése van³⁾, ezek közül felsorolja az első ötöt, a többire nézve תי cikkekre utal⁴⁾ és végül mint huszonkettedik jelentést ezt nyújtja: a halottak föltámadása, a következő példákkal: I. Kir. 17. 23; II. Kir. 13, 21; Ezék. 37, 10; u. o. 3. v.; Jes. 26, 18. Így végződik a munka a föltámadásra való utalással, nyilván azon régi zsidó szokást követve, mely szerint előadás végén a jövő üdvről megemlékeztek.

A munkának nyelve, úgy mint a címe, héber⁵⁾, és a benne felvett szók és szólások sokszor héberül magyaráztatnak meg⁶⁾. A jelentékenyebb és részben irányilag

¹⁾ L. fent 41. l., 2. j.

²⁾ תתימר (l. Jes. 61, 6); תתיפח (Jer. 4, 31); תתפסק („kendőzi magát“. különben csak a Kálban fordul elő e jelentésben.

³⁾ תחייה יש לה כ"ב פנים.

⁴⁾ והשאר תמצא כ' הי.

⁵⁾ Álljanak itt egyes kifejezések, melyek a munka keretéhez tartoznak. והשאר כת' בהול (a חל cikksorozat végén); והשאר כת' לקח (a לקח sorozat végén); והשאר כת' נשא (a משא sorozat végén); השאר תמצא בידע (a דע cz. végén). — גמל על ד' חלקים (III גמל), a gyöknek négy jelentése, melyeket nem külön cikkekben, hanem ugyanazon cikknek részei gyanánt ismertet, a mint Menáchém b. Szárúk teszi. Épúgy: זה על ג' אופנים (זה על הרבה) (ez., idézet után, azaz: e szó Óbadján kívül még sokszor fordul elő). — בלשון אחרת (ez. és ez., mikor egy perzsa kifejezés után egy másikra említ). — ופירושו מבואר בהלכות נדרים (ez., így fordítva „a mint bűnbánóvá lettél“). — ויתכן לומר (II מאד). — ויש פות' (= פותרים). — ואין זו המלה אלא במשלי (II גללים). — Állandó formula: ומ' (וממנו =), mely valamely szónak a cikkjelző szóhoz való hozzátartozását jelöli. — A perzsa ניו szóval „szintén, is“) a cikkjelző szónak más jelentése, vagy más magyarázata vezetetik be.

⁶⁾ A rokonértelmű szók alkalmazása, mely Sirváni Mózesnél a szómagyarázás főeszköze (l. Z. A. T. W. XVI, 209), szerzőnknél

is figyelemre méltó héber nyelvű magyarázatokat a Héber Függelék II. és III. szakaszában gyűjtöttem össze. De túlnyomó részben a szómagyarázat abban áll, hogy a magyarázandó szót perzsára vagy arabra fordítja. Érdekesek a perzsa nyelvű fejtegetések egyes talmudi helyekhez vagy talmudi kifejezésekhez, a melyek betekintést engednek abba a módba, melyen szerzőnk a talmudot anyanyelvén magyarázta.

A szigorúan megőrzött és a cikkjelző szók belsejére is terjedő alphabétikus elrendezés, melyet S. b. S. kötelességül tett magának és melyből csak ritka, talán részben a másolók hiányos gondosságának betudandó kivételek találhatók, biztosítékot nyújt a mellett, hogy azon szókat, melyeknek műve cikkeit szenteli, valóban így olvasta forrásaiban, a mint a munka meglevő példányaiban azokat találjuk. Ez nagy fontossággal bír azon sokszor egészen szokatlan, szinte megdöbbentő szóalakokra nézve, melyek másutt nem fordulnak elő, szótárában pedig igen nagy számban találhatók, és a melyekről alább, a VIII. fejezetben behatóbban leszámolok. Ezen ismeretlen szóalakoknál így legalább az az egy biztonságunk van, hogy nem másolónak elferdítéséből származnak. Igaz, hogy e szóalakok mindegyikére nézve még mindig nyitva marad az a lehetőség, hogy a szótár szerzője maga hibás alakban találta a szót az ő forrásában, vagy hogy hibás alakban vette föl munkájába. És ezt a lehetőséget annál inkább kell fontolóra venni, mivel S. b. S. szótára egyéb, ismert származású elemeiben sok bizonyítékát nyújtja annak, hogy úgy a cikkek lajstromozásában, mint forrásának

csak szórványosan található. A talmudi אמתלא (ürügy, bizonyíték) szóhoz a következő rokonértelmű szókat állítja (כמו-val bevezetve): קנץ צדק (Jób 18, 2), תהלה, תאנה (Jób 4, 18). — מְכֹאֹב וְחַלִּי: חֹלִי-אֲנִישׁ — שְׂדֵר, שְׂדֵל, פֶּרֶץ, פֶּצֵר, עֶצֶב, סָרֵב, זֶרֶז, אֲמִץ I: אֶץ — שֵׁל, פֶּשֶׁט, בֶּשֶׁם, בּוֹק, עֵד II: בּוּ — שָׂהָ, עִכָּב, מִהֵמָה, בִּשְׁשׁ (Jer. 17, 16). — מוֹכֵנִת סְדוּרוֹת וּמְתוֹקְנוֹת (Zsolt. 144, 12): מְחוֹשְׁבוֹת II, אֲשַׁב — קוּל דְּמַמָּה דְקָה; אֲנִרְיוֹן (Gen. 16, 12), פָּרָא אֲדָם (I Kir. 19, 12), מֵלֵא חֲפִנִי (Lev. 16, 12), בַּחֲשֵׁי (= בַּחֲשָׂאֵי Peszách. 56 a) magy.; אֲנִרְיָהּ magy.; l. még Héber Függ. IV, 77 és 193 (= 239).

fölhasználásában csak hiányos gondosságot juttatott érvényre. Ily bizonyítékokat a szentírás szövegére nézve a X. fejezetben összeállítandó variánsok nagy száma nyújt, a melyek közül azonban egy tetemes rész a S. b. S. használta bibliapéldányok rovására teendő. Erősebbek a hiányzó gondosság azon bizonyítékai, melyek a talmudi cikkekben meríthetők. A Héber Függelék III. szakaszának 2. lajstromában összeállított variánsok¹⁾ részben ugyan komolyan figyelemre méltó eltérő olvasatok; de e variánsok többségét alkalmasint a S. b. S. által használt talmudpéldány hibás voltából vagy az ő saját vigyázatlanságából magyarázandó. Azon terjedelmes olvasottság és szolid tudás mellett is, mely kétségtelenül ily munkának kidolgozására szükséges, szótárunkban elég sokszor a kritika hiánya és a szövegek helytelen fölfogása mutatkozik. A cikkekjelző szók hamis föltevésének néhány példáját a jegyzetben említtem²⁾. Világos, hogy e megfontolás által annyi eddig ismeretlen héber és aram szónak megjelenése szótárunkban sokat veszít értékéből. De így is elég nevezetes a jelenség; és az itt újonnan föllépő szók mind-egyikére nézve tekintetbe kell venni annak valószínűségét

1) Ezekhez járulnak még a IV. szakasznak csillaggal jelölt számai.

2) בר אוריין szót így fordítja: אסתאד (mester). Értendő בר אוריין (l. L. I, 47a). — אכל VI ez. a. i. ézi ואלכלי t, II Sám. 22, 14 targumából, és ezen igének más példait (כלי Apheljét). — ב alatt több ב viszonyítóval összekötött főnév áll, a nélkül, hogy a fordításban tekintetbe venné a viszonyítót. ה alatt a névelővel összekötött főnevek állanak, mintha amaz a szóhoz magához tartoznék: היות, היבלית (L. I, 216 a b), הוילאות (más ezikk: הילאות; egy harmadik ezikk helyesen: וילאות) stb. Azon igék Hitpáéljából, melyeknek első gyökbotúje szíszegő hangzó, S. b. S. a következő gyököket abstrahálja: ודף, זרקר, סתף (סתפא, סתפינא-ból), צטל, צטבע, צטמק, שתה, שתע, שתר. — הלות דבש (Ukezin III, 11) így szerepel: כהלות ד' אכתי („még“) helyett ez van: כתי. — לוגין többes számnak vétetik („palaczkok“), holott egyes szám: לגין (lagena). — וילון így szerepel: לוילון. — Van egy ezikk לישנא, így fordítva: דינר, más esztendő; nem más mint לשנה. — זו ארין így magyaráztatik: מיתם. — ערק I alatt áll; értendő מתמן (tulajdonképen: „onnan“). — ערק I alatt áll „kiesi, vékony, דק targuma.“ — פרא IV a „hajnali csillag“ (סתארה צובה), ezzel a példával: שפרפרא, Jes. 58, 8. targ.

vagy lehetőségét, hogy tényleg megvolt az irodalomban a S. b. S. nyújtotta alakban.

A kiemelt mozzanatok, melyek a szerzőnk megbízhatóságába helyezett bizalmat megrendíteni képesek, ellensúlyozza egy körülmény, mely őt mint a forrásaiban talált szóalakoknak pontos, szinte minutiosus lajstromozóját mutatja. Ez szótárának azon sajátossága, hogy számos szó (misnából és talmudból) két vagy több cikket kap, azon külön b ő z ő í r á s m ó d o k h o z képest, melyekben találtatik. A szótár szerkesztésénél követett szigorú alphabétikus elv szerint az ugyanazon szóról való cikkek különböző helyeken jelennek meg. Így אַז alatt találtatik : אַזְמִיל, אַזִּל alatt : אַזְמִיל. Ez utóbbinál — אַזְמִילֵךְ által (l. fent) — az előbbire utaltatik. De többnyire hiányzik ily utalás az egyjelentésű és csak orthographice különböző cikkekre. Mily számosak ugyanazon egy szónak ily ismétlései szótárunkban, azt a Héber Függelék IV. szakasza mutatja. Az ebben összeállított cikkek közt van több mint 40 doubletta¹⁾. Ha ezeket közelebről vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy a külön cikkekben föllépő szót többnyire csak ugyanazon egy szónak különböző írásmódjának tekintendők. A lehetséges variánsok egész skálája van itt képviselve: nyújtó betűk kihagyása, hasonló betűk fölcserélése, betűk helycseréje, rövidítés stb. De ily dubletták mindenhol találtatnak a szótárban, többnyire a nélkül, hogy a szók azonossága egymásra való utalás által megállapíttatnék. Sőt sokszor az egyik szó másképen fordíttatik, mint a másik²⁾.

¹⁾ 56. és 121. szám; 57, 181; 61, 152; 63, 64; 72, 176; 97, 98 118, 119; 100, 120; 106, 149; 110, 139; 166, 172; 184, 194; 192, 239; 212, 232; 215, 233; 256, 260; 250, 278; 251, 299; 316, 333; 401, 1040; 411, 412; 413, 574; 433, 449; 434, 470; 457, 460; 459, 464; 492, 503; 493, 496; 577, 735; 585, 612; 600, 602; 611, 614; 617, 624; 784, 871; 807, 810, 848, 851; 846, 849, 856; 924, 962; 952, 960; 955, 1001 (?); 968, 972; 999, 1005; 1044, 1047.

²⁾ Néhány példa. שְׂפִיעַ נִיךְ így fordíttatik: „jó szószóló“). ניכּוּ כּאִרֵי כּרֶדֶן így: „jótéteményt tenni“). — אַפְנֵט (l. L. I, 145a): לקראתך. — אַפְנֵט (אַפְנֵטִי) más olv.: אַפְנֵטִי, בפְּדִירָה תּוּ — אַסְפְּלִידָא (L. I, 128a): „az előtér dobogója; kis előcsarnok; a ház előlső része“). אַסְפְּלִיתָא csak פִּישְׁנָאָה, előtér. — אַפְרִכּוּס; וּכִיל (ἔπαρχος): אַפְרִכּוּן.

Ez utóbbi körülmény, de a doubletták egész jelensége az által találna kielégítő magyarázatot, hogy szótárunk szerzője az övéhez hasonló szótári dolgozatokból merített, a melyekből azon egy szót különböző írásban és különböző magyarázattal átvette volna. De kényszerítő ok nem forog fenn e föltevésre. Mert a jelzett sajátosságot úgy is magyarázhatjuk, hogy S. b. S. ugyanazon szót különböző szövegekből, különböző írással és nem mindig ugyanazon jelentéssel jegyezte föl, följegyzéseit pedig fölvette szótárába, anélkül, hogy egymáshoz hozta volna vonatkozásba. Határozottat nem lehet erről mondani, minthogy a szókat csak magukban kapjuk, azon összefüggésen kívül, melyben a szövegben állnak. De másrésről, szerzőnk differenciáló eljárásánál, egyszerűen föltehetjük, hogy azon egy szónak, azon különböző összefüggésekhez képest, melyekben előfordul, különböző jelentéseket tulajdonít.¹⁾

VI.

A bibliai és talmudi szóértelmezéshez.

S. b. S. szóértelmezésének módja legjobban mutatványokból ismerhető meg²⁾. E célból ezt a két cikkesoportot választom ki: יד és עשה³⁾.

¹⁾ אהינא-ról (l. L. I, 35, Löw, 126) S. b. S. egymás után öt cikket ad: אהינא I, „mint éretlen datolya“ (צון כאר — כארך); אהינא II, „édesség vagy ezukornád“ (פארה ניז ניז); אהינא III, „piros datolya“ (כורמאי סורך); אהיני I, éretlen datolya (כורמא); אהיני סליקי (Ab. zára 38 b) „sült datolya“ (כורמאי בריאן).

²⁾ A רא csoporthoz tartozó cikkeket Stade folyóiratában (Z. A. T. W. XVI, 243 s. köv.) közöltem és magyaráztam. E közleményhez álljon itt néhány javítás és pótlás. A 3. sz. A¹ és A² kéziratokban hiányzik. A 12. sz. alatt יעני hibásan van olvasva יטני helyett, ez utóbbi pedig összekötendő ראה-val, tehát ראהיטני (azaz רהיטני, Makkót III, 5). A 14. sz. így egészítendő ki: ראו כבמוחזק בואנב צונאן כי קבץ גירד (l. Bába Batra 123 b). — A 19. számhoz pótlendő: כת' ביאור ניז כראי. Mi legyen מיך ויד. — A 22. sz. alatt A¹-ban még egy másik magyarázat áll: מרנאן ואלמאם (korál és gyémánt). — A 35. számban מינין helyett olv. מרנין. — A 30. számhoz való igazítást l. fent 30. l., 2. j.

³⁾ A S. b. S. által idézett bibliai példák szövege helyett azoknak helyét idézem.

יך különböző jelentései :

1. szem, Zsolt. 77, 3. — 2. hatalom, lehetőség (טֹאקֶת), Józsva 8, 20. — 3. kéz. — 4. Isten irgalma (רַחֲמֵת), Jes. 49, 2; u. o. 66, 14; u. o. 65, 2. — 5. Isten csapása Exod. 9, 3. — 6. az út feje, magassága (סֵר רֹאֵה), I. Sám. 4, 13. — 7. Isten hatalma (קֹדֶרֶת), Num. 11, 23; Exod. 15, 17; Jób 10, 8. — 8. hely, jel (גֹּאֵי נִשְׂאֵן), Jes. 57, 8; Jób 1, 14; Míkha 5, 11; II. Kir. 11, 11; Zsolt. 140, 6. — 9. part, Exod. 2, 5. — 10. uralom (פֹּאדֶשֶׂאֵה), Deut. 33, 7; Gen. 16, 12. — 11. miatt, előtt (קִבֵּל סִבֵּב), Jób 15, 23; Jer. 41, 9. — 12. vagyon, képesség (טֹאקֶת מֵאֵל), I. Kir. 10, 13; Eszt. 1, 7. — 13. parancs (אִמֵּר), Zsolt. 31, 6. — 15. megpróbáltatás (מַחֲנֵת), Jób 20, 22. — 16. gondviselés (עֲנֵאִית), Neh. 2, 8; Jes. 66, 14. — 17. kár, sérelem (גִּזְזֵר), Gen. 22, 12. — 18. birodalom, uralkodás (דֹּוּלֵת), Deut. 32, 36; Péld. 13, 11. — 19. eskű, Exod. 17, 16¹). — 20. méltóság, rang, Jes. 56, 5. — 21. תִּדְבִיר, tanács, vezetés, II Sám. 14, 19. — 22. גִּבְרוּת, az Isten emberének magas fokú tökéletessége (l. V. I, 508 a), Deut. 34, 12. — 23. bűn, Jób 8, 4. — 24. parancs, rendelet (פִּרְמָאֵן), I. Krón. 21, 13; II. Krón. 29, 25; Jób 12, 10; Bir. 9, 29. — 25. próféta-ság, Ez. 37, 1; I. Kir. 18, 46. — 26. félelem (בַּיִם וּסְהָם), Jób 27, 22. — 27. jóság (נִיבֵיִי), Jes. 26, 11. — 28. csapat, sereg (קוּם לִשְׂבָר), Jer. 6, 3. — 29. örség (נֹוֹבֵת), I. Sám. 19, 3. — 20. áldozat, Exod. 28, 41. — 31. szeg, I Kir. 7, 33. — 32. -val, -vel (אֲבֵאֵן), Jer. 38, 10. — 33. hozzátétel (וִיִּאֲדֵתִי), Zsolt. 141, 9. — 34. törvény, eredet (רִסֵּם וְצִוֶּר), II. Krón. 23, 18. — 35. éfód, I. Sám. 14, 19. — 36. próféta, Jes. 65, 2. — 37. büntetés, Hós. 13, 14. — 38. oldal, Neh. 3, 8. — 39. fok, fokozat (דִּרְגָה וְקִיָּאֵם), Dán. 1, 20; II. Sám. 19, 44. — 40. a keréknek egy része (זֹוֹאֲנָה גִּרְדוּן), I. Kir. 7, 32. — 41. test, Lev. 15, 11. — 42. jóakarát, kegyelem (רִצָּא), I. Kir. 8, 15. — 43. szolgaság, Exod. 18, 10. — 44. fenség (עֵיִן), Zsolt. 80, 18. — 45. életfentartás, jólét, Zsolt. 145, 16. — 46. önkény (מֹוֹרֵאֵן = מֹוֹרֵאֵר), Jób 16, 11; u. o. 1, 12. — 47.

¹) P.-ben (de nem A¹-ben) itt még ez következik: בִּיד אֹוֹזֹה, de bibliai idézet nélkül. A két perzsa szó közül az egyik jelentése : zaj, a másiké : keztyű.

fény (נור), Hab. 3, 4; u. o. 3, 10. — 48. törzs (שבטא), Ez. 37, 19. — 49. él (דנדאנה), Zsolt. 141, 6. — 50. kincstár (כזינה), Jób 12, 10. — 51. parancs (? מצותה), Zsolt. 88, 6. — 52. ajándék, Kóh. 2, 24. — 53. bűnbánás (תשובה), Siralm. 4, 6. — 54. tekintet (נער), Zsolt. 144, 7. — 55. engedelmesség (טאעת), I. Kir. 20, 28¹). — 56. támasz, I. Kir. 10, 19, — 57. a kardnak pengéje, Zsolt. 63, 11. — 58. adó (כראג), II. Sám. 8, 13. — 59. határ, Num. 34, 3. — 60. föltétel és tulajdon (שרט וקנין), Péld. 11, 21. — 61. irás, Jes. 44, 5. — 62. vétek, Mal. 1, 9. — 63. vagyon (מאל), I. Krón. 29, 14; Deut. 15, 8²). — 64. segítség, II. Sám. 3, 12. — 65. kölcsön (אבאם), Neh. 10, 32. — 66. íz, kellem (כאי = כאידיה), V. I, 655 a, gustus, sapor, suavitas), Jes. 45, 9. — 67. betegség, baj (רנגורי), Jób 23, 2. — 68. győzelem, szerencse (פירווי), Zsolt. 76, 6. — 69. ítélet, döntés (חוכם), Rút 1, 13. — 70. mérge (זהר), Eszt. 2, 21. — 71. háló (ראם), Zsolt. 141, 9; Péld. 6, 5. — 72. rendelkezés, kiadás (תצריף), Exod. 22, 7. — 73. osztályrész, Gen. 47, 24. — 74. פאשנה דר (calx pedis V. I, 320 b), az ajtó sarka (?), I. Sám. 4, 18; Exod. 26, 17. — 75. elpártolás (עאצי שודן), I. Kir. 11, 26. — 76. teremtés (אפריניש), Zsolt. 17, 14. — 77. nyelv (זופאן = זובאן), Hóséa 12, 11. — 78. (ige) vetni, Jóél 4, 3. — 79. (misnai szó) יד הבד, az olajprés fogantyúja (מקבץ אלעצאר). — 80. L. a 63. számhoz való jegyzetet.

עשה különböző jelentései:

1. tenni. — 2. teremteni, Gen. 2, 4; u. o. 1, 31; Zs. 139, 15. — 3. hitre téríteni (כדין אורדין), Gen. 12, 5. — 4. vigyázni, megőrizni (נגאה ראשתן), Exod. 31, 16. — 5. a haját levágni, II. Sám. 19, 25. — 6. szerezni, Deut. 8, 17. — 7. vágni, Jes. 44, 13.

¹) P.-ben így hangzik az idézet: : לתת בידך כל ההמון; A¹: לתת בידך.

²) A¹-ben az első idézet után egy új cikk következik: יד (opes) דסתנאה a második idézettel és, azt megelőzve, mint első példával: כי מידך הכל, I Krón. 29, 14, E cikk által teljessé lesz a 80 cikknek száma, ha csak nem számítjuk külön cikknek az 55. l. 1. j. idézett kérdéses cikket. — A¹-ben még a következő eltérések vannak: a sorozat élén e számok állnak: 20, 46, 5, 51, 1; 10 előtt áll 11.

8. növesztetni (באלידן), Deut. 21, 12. — 9. főzni, Bir. 6, 19. — 10. sütni, I. Sám. 25, 18. — 11. ígéretet teljesíteni, Jes. 64, 3. — 12. áldozatot bemutatni, Exod. 29, 38. — 13. gyümölcsöt teremni, Hab. 3, 17 (מעשה). — 14. gyászt tartani¹, Gen. 50, 10). — 15. imádni, Exod. 32, 35 (עשו). — 16. mérni, Ez. 40, 14. — 17. átadni, Num. 4, 26. — 18. tanácsolni, Jes. 19, 15. — 19. kigondolni, Jes. 32, 6. — 20. választani, I. Sám. 12, 6. — 21. gyűjteni, Gen. 41, 47. — 22. irgalmat művelni, Ez. 20, 44; u. o. 22, 14. — 23. elnézést gyakorolni (ןךרדן מוחאבא, V. II, 1141 b), Jer. 9, 6. — 24. dörgölni (מאלידן), Ez. 23, 3, 5. — 25. illeni, Gen. 20, 9. — 26. tésztaként összenyomni (כופתן כתל עגין), Czef. 3, 19; Mal. 3, 21²). — 27. (misnai szó), erőszakot, kényszert tenni (זור וקהר כרדן), גט מעושה (Gittin IX, 8)³).

A legkülönfélébb jelentések tarka sokneműsége, mely e két cikkesoportban nyilvánul, abból a módból magyarázható, melyen szerzőnk e jelentéseket találta. Ő azokat az illető példákból következtette, melyekben a szó az összefüggésnek megfelelő értelemben magyaráztatik. Azon elv, mely szerint az egyes szó a mondat összefüggéséből értelmezendő és melyet *M e n á c h é m b. S z á r û k* is érvényesített, itt korlátozatlan alkalmazásban jelenik meg; a szóértelmezés mintegy kivonata a szentírásmagyarázatnak. És minthogy sok szentírási hely több mint egy módon érthető, a *ד* csoportban ugyanazzal a példával több mint egy cikkben találkozunk: Jes. 65, 2 a 4. és 36. számban; Jes. 66, 14, a 4. és 16. sz.; Zsolt. 141, 9, a 33. és 71. sz.: Jób 12, 10, a 24. és 50. sz. Ugyanaz a jelenséget más cikkesoportokban is megfigyelhetjük⁴).

A szentírásmagyarázat főforrása Salamon b. Sámuelnél a *t a r g u m*. Ezért számára a szómagyarázatoknál is több-

¹) מאתם דאשתן סוך. Vullersnél, II, 351a, סוג, luctus, szinonimje: מאתם.

²) Hozzá teszi e megjegyzést: כמו דישה ומי עיסה הנעשית.

³) Hozzá e magyarázat: הנעשה באונם.

⁴) De olykor nem külön cikkekben, hanem egymás mellett említi ugyanannak a szónak egymást kizáró két jelentését, mint p. אנרון cz. a.

nyire azon kifejezés mértékadó, melylyel a targum egy bizonyos helyen a héber szövegbeli szót fordítja. Igen sokszor egyenesen ráutal a targumra. יד cikksorozatban a következő számok alatt idézi a targumot: 8, 19, 30, 35, 42, 59, 74; עשה sorozatban a következő számok alatt: 2, 3, 6, 7, 8, 10, 17, 18, 21, 25. Ezekben az esetekben azon perzsa szó, melylyel S. b. S. a bibliai szövegbeli szót fordítja, egyszerű visszaadása az illető targumszónak, bár mennyire távol áll ez utóbbi a szövegbeli szó közönséges értelmétől. Erre nagy számban más példákat is lehetne idézni¹⁾. — Egyszer S. b. S. világosan kimondja, hogy magyarázata a targumétól eltér²⁾.

Nevezetesebbek azon esetek, melyekben S. b. S. valamely targumszót helytelenül fordít, mivel neki az illető szövegbeli szónak jelentését tulajdonítja. Így szerinte ברשן, I. Sám. 19, 24, a. m. meztelen (szövegbeli szó: ערם); ניבר, Gen. 36, 24, öszvér (sz. szó הימים); חטא II, II Sám. 5, 8 vak (sz. szó העורים); חנם II, Exod. 15, 8, fölhalmozódni, tornyosodni (sz. szó: נערמו); סומכוון, ágak, Ez. 17, 23 (sz. szó: רליותיו), 31, 7 (בגדלו), 31, 5 (פארתיו); ערב, Jes. 60, 6, teve (sz. szó: גמלים)³⁾. — רפיח, vidék, Deut. 2, 23 (sz. szó: חצרים).

Valamely szónak metaphorikus és metonymikus jelentései szótárunkban külön cikkekben szerepelnek, a mint az

¹⁾ Példák: אנה, sereg (לשכר), Ez. 12, 14. targ. nyomán. — אָזֶל, jel, I. Sám. 20, 19. — אלוֹן III, rét, mező (מרֶגֶזֶאֶר), a targum szerint (מישרא), de bibliai hely idézése nélkül (I. Gen. 35, 8). — במה IV, nyak, Deut. 33, 29. — גמל I, arab, Jes. 60, 6. — גרם II, várni, Czef., 3, 3. — דבר III, vizály, Num. 17, 14. — דלית III, uralkodó, (פארשאה), Ez. 17, 23. — יקב II, síkság, Bir. 7, 25. — כפיר II, király, Fz. 38, 13. — מות V, bélpoklosság, Jes. 6, 1. — מלא II, uralkodó, Gen. 48, 19. — רע, tolvaj (דווד), Hóséa 7, 3 (ברעיתם, szerzőnk az arab סרק, lopni, szerint értette: „tolvajlásukkal,” tehát רע, tolvaj!). — שפאים, folyók, Jes. 49, 1. — שתה I, örülni, Óbadja 16.

²⁾ רעל IV: ez. ותרגי אינו כן, t. i. Náchum 2, 4-hez (I. alább, XII. fej.). A targumnak e kifejezését: מסרבלין בצבענין így fordítja: „beborítottak szinekkel.”

³⁾ L. e lap 1. j., ellenkező eljárását גמל I. ez. a.

ismertetett két cikksorozatból is látható. Más példa erre szükségtelen.

Szűkebb értelemben szóértelmezési adalékokat a szentíráshoz tartalmazznak a Héber Füg. II. szakaszában összeállított kivonatok. Még pedig az 1. sz. jegyzék mutatja, hogyan iparkodott S. b. S. valamely szónak fogalmát közelebb-ről meghatározni és különböző alkalmazásaiban fejtegetni. — A 2. sz. jegyzék ötven adalékot tartalmaz a héber synonymikához, mely részben eredeti és, úgy látszik, bővebb kutatáson, de talán régibb forrásokon is alapszik. Mint állandó terminust ezt a két szót használja: *הַפְּרֵשׁ* és *הַבְּדִלָּה*. — A 3. sz. jegyzékben etymologizáló szóértelmezések vannak összeállítva, melyeknek legalább egy része a szerző tulajdona. — A 4., 5. és 6. számú jegyzékekről alább (a IX. fejezetbe) lesz még szó.

Kiemelést érdemel még azon körülmény, hogy némely szómagyarázat szerzőnkénél az ellentétes értelemben föltevésén alapszik. *אטר*-t (Zsolt. 69, 16) így fordítja: *בסתן*, kötni, bezárni, aztán hozzá teszi: (*כושאדן*) *ניז גושאדן* (A¹), azaz: a szó ezt is jelentheti: nyitni¹). — *אכף*-nak két cikke van: 1. *בסתן*, kötni, példa: Péld. 16, 26; 2. *גושאדן* (*כושאדן*), nyitni, példa: Jób 33, 7²). — *אתן* (Jób 33, 19), a. m. gyöngye (*סוכת*); tehát ellentéte *אתן*-nak, melynek jelentése: erős, szilárd (S. b. S.: *פאדיאונר*). — II. cikk végén ez áll (a Héber Füg. II. sz., 4. jegy. 14. sz. alatt álló mondat után): *ויש לכהה ב' פנים א' מחץ וא' רפואה*. — XIII. cz. a. idéztetik *ונגלו*, Jes. 34, 4, ezzel a fordítással: „összetekertetik“; ezután következik: *ומ' גיליון מנשור כתב לא נקפל*; — *לם תשא* (*סוכתן*), Zsolt. 118, 12-ben: égni (*סוכתן*),

¹) *א* targum is így fordítja (*תפתח*). De S. b. S. nem ismeri a Zsoltárok targumát.

²) *אכפי*-hoz ezt a paraphrasist adja: *פעירת הפה*; mint más magyarázatot: *סחה*, félelem. Ibn Ezra egy magyarázatot említ, mely szerint *אכפי* = *אף פי*: ez némileg megegyezik S. b. S. első magyarázatával.

³) De *גליון* cz. a ezt a szót így fordítja: perzsa *נוורד*, ar. *מטוי*, összetekerve.

különben: kialunni (פָּרוּ נִשְׁסַתָּן). — דוּי, Jób 6, 7, gyógyulás (דָּארוּ); alkalmasint mint ellentéte דוּה és származékai jelentésének. — סָתַר V, nyilvánvalóvá tenni (פִּידָא כּוּרְדָּן), példája: יִישְׁתְּרוּ I. Sám. 5, 9. — עִצַּב IV, örvendeztetni (שְׂאָד כּוּרְדָּן), példája: לְהַעֲצִיבָה, Jer. 44, 15 („hogyan örvendeztessék“). — קָן III, kétségbeesés (נוֹמִירִי), Jes. 28, 10; ellentéte קָן II, remélni (אוֹמִיר כּוּרְדָּן). — קָפַץ II, bezárni¹⁾, Jób 5, 16, Zsolt. 107, 42, Deut. 15, 17; קָפַץ III, nyitni, Jes. 52, 15²⁾. — קָרַב I, „közeledj“ és „távozz“ (נִזְדִּיק בָּאֵשׁ וְדוּר בָּאֵשׁ), példa nélkül³⁾. — שִׁית III, pusztá (וִירָאָן = בִּירָאָן), a targumban (בִּוּר⁴⁾); שִׁית IV, mívelni (אֲבָאָרָאן כּוּרְדָּן), Jób 22, 24. — שִׁית I, szemérem (שָׂרָם), Zsolt. 73, 6; שִׁית VII, szemérmetlen (בִּי שָׂרָם), Péld. 7, 10. — תָּאָב I, utálni, Ámósz 6, 8; תָּאָב II, vágy, kivánság (אֲרָוּ אֲשֶׁתֶּיךָ), Zsolt. 119, 174, יִבְשָׁה (Num. 11, 6) targuma: תָּאִיבָא. Az ellentétes értelem föltevésén alapuló e magyarázatok legtöbbször másutt nem találtam⁵⁾.

A bibliai reáliák közül csak a mértékek és súlyok meghatározásait említem, melyek szerzőknél találtak⁶⁾.

¹⁾ בסתן דסת יא ציזי, a kezét vagy mást bezárni.

²⁾ Így Kimchi Dávid és Jes. 52, 15 kommentárjában (de nem Szótárában).

³⁾ A másik jelentésnél bizonyára Jes. 65, 5 értendő, a hol a targum קָרַב-ot így fordítja: רַחֵיק. V. ö. E. Landau, Die gegensinnigen Wörter im Alt- und Neuhebräischen, 147. l.

⁴⁾ Péld. Jes. 7, 23. Azután még egy adat következik: וְיָמֵי לְשִׁית מִשְׁנֵי (talán Middót III, 13).

⁵⁾ A szentírásen kívüli nyelvterületből való: הִנָּה I, használni (מִנְפַּעַת כּוּרְדָּן): הִנָּה III, kár, veszedelem, יִבְלַע, I. Sám. 17, 16. targ. L. még alább VIII. fej. 4. §, 601 és 602. sz. a., u. o. 7. §, 770, 771 és 793. sz. a.

⁶⁾ דָּאָנָּג וְהוּא יִוֹ שְׁעוּרוֹת: גֵּרָה. — מִשְׁקָל ז' אֲלָפִים וּר' כֶּסֶף: אִיפָּה (csak A¹-ben). — מִשְׁקָלוֹ ע"ב אֲלָ[פִים] כֶּסֶפִים: חֶמֶר. — ו"ב לֹוּגִין ע"ב בָּצִים: הֵיִן. — כ"ה סְלַעִים וְסָלַע ד' דִּינֵי וְדִינָאָר צ"ו שְׁעוּרָה: מִנָּה. — ס"ו (ס"ז l.) דָּרָם: לָג. — קפ"ז וְהוּא ו' קָבִים אֲלָפִים וְת' כֶּסֶף וְהִקָּב ת' כֶּסֶף וְהוּא ו' לֹוּגִין וְהִלּוּג ס"ז כֶּסֶף: סָאָה. — (כֶּסֶף = דָּרָם) ו' לֹוּגִין ת"ב דָּרָם: קָב. — מִשְׁקָלוֹ תש"כ כֶּסֶף וּמ"ג בָּצִים: עֶמֶר. — מִשְׁקָל ש"כ כֶּסֶף וְחֲכָמִים עֲשָׂאוּהוּ שְׁפָד: שְׁקָל. — וְהוּא אִמָּה שֶׁ מְדִידָה שְׁלָמָה וְלֹא קְמוּצָה: מִגְּיָעָה (Exod. 2. 5) —

Hasonló módon meghatározza a talmudban említett mértékeket és súlyokat¹⁾.

Adalékokat a talmudi szóértelmezéshez tartalmaz a Héber Füg. III. szakaszának első darabja. Itten még csak a görög és latin kölesönszókra vonatkozó cikkek közül sorolok föl néhányat, azon elég sokszor kérdéses értékű eljárás jellemzésére, melyet S. b. S. cikkszóinak fordításában tanúsít.

אולוסריקא (όλοσηρικόν) ford.: גוגריה (V. I, 538 b: globulus s. orbiculus vesti colligendae). — אכלום (όχλος) két cikket kap: 1. כזורגאן, a nagyok, előkelők; 2. סרהנג, sereg. — אמולגיא (= אנונא, אנונא, óμολογία), tanács (נציחה). — אנוניא (= אנונא, annona), ünnepi lakoma, étel (כורישן סור ומעאם; כור-רól l. V. II, 346 a). — אסטום (stabulum), palearia (כאהדאן הא). — אסטוטא (= אסטוטא, Makkót I, 5, astutia, l. Krauss, II, 79 a b), erőszak, jogtalanság (טולם)²⁾. — אסטרוטיין = אסטרוטיין, στρατιώτης), ellenségek (דושמנאן). — אסטראטיין (= אסטראטיין, στρατηλάτης), örök vezérei (פאסטאן עסטאן). — אסטראטיין cz. -a. — אסטראטיין (στόμαχος, a kútfőkben אסטראטיין), gyomor (מיעדה). — אסטראטיין (= אסטראטיין, σχολή), iskolamester (מרד אוסתאר). — אסטראטיין (Kóh. rabba 1, 8-ra, l. Krauss II, 103a), kincsek (נגהא). — אסטראטיין (Αφροδίτη), a Venus csillag (זהרה). — אסטראטיין (επαρχία), tájék vagy síkság és sivatag (אקלים ניז). — אסטראטיין (βία), ürügy (בהאנה). — אסטראטיין (βασίλειον), a vásárfelügyelő székhelye (מגלים אלשורטא). — אסטראטיין (egyiptomi), szamaritán írás (סימרי)³⁾. — אסטראטיין, דונא טבא, (így két szóban írva,

¹⁾ Loz P. (de nem A¹ A²) a következőt fűzi: היא שתי רביעית בין ובמשקל ל"ה דיני ועובלא חצי רביעית וממשקל ט' דינרין פחות רביע ומנה ק' דינר והדינר י' מעין והמעה י"ו שעורות והסלע ד' דינרין והרביעית מחזקת (חצי כסף) נים דרם: איטלקי. — מן יין או מים משקל י"ז דינרין וחצי רטל (רביעית מכסף) צהאריך אז: אסטראטיין. — חלק א' מ"ו בדיני: טרפעי קון. — משקלו צ"ו שעורה: דינר. — בצעה בינונית משקלה י"א דרם וחצי: בצעה. — דרם נים גוו (חצי שעורה) כסף מן הכסף מוע' (?) פרוטה. — ח' שעורות: פונדיון. — מדה משקל שמ"א כסף: קורטוב. — שהוא ח' חלקים נחשת וחלק א' כסף וגי' שעורות.

²⁾ Ugyanazon szó még három cikkben: אסטראטיין, איסתטיים (ford. תכליט, megzavarás) és אסטראטיין (ford. és magy.: חמס טולם, esel).

³⁾ סימרי = סאמרי. — סאמרי-t is így fordítja: סאמרי. — Értendő Sabb. 115a baraitája.

Exod. r. 41. fejez. is, e helyett: דונאטיבא, donativa), jó tanács (נְצִיחַת נִיךְ). — דִּיקְלֵטְיָאנִי („diokletianusi“), drágakő¹⁾ (גֹּוהַר). — מִסְטִירִין (מִסְטִירִין) két cikk van, mert a szót többesszámú alaknak tekinti; az egyikben מִסְטִיר fordítása: סִיר és סִיר (ar. sirr. titok), hozzá van téve héber סוד és idézve מִסְטִירִין; a másik cikk: מִסְטִירִין (= מִסְטִירִין), így fordítva: רֵאזָהָא (a titkok). — סִירִינִי (סִירִינִי, Sír r., 1, 12 és 3, 6), parancs (פֶּרְמָאן), épúgy סִירִינִי cz. — פֹּלְמוֹס (פֹּלְמוֹס) szóhoz a következő cikkek valók: פֹּלְמוֹס, ford.: arab אֱלֵהִיג and פֶּתְנָה, zavargás, lázadás, és így magyarázva: שְׂגוּשׁ וּשְׂבוּשׁ, idézetjelző: שׁוּט׳ (misna Szóta végén); פֹּלְמוֹס, ford.: פֶּתְנָה, lázadás; פֶּלְמִסְאוֹת, ford.: זֵי בְהָאֵר תָּא תִרְמָאָה, „tavasztól tîr (julius) hónapig“; פֶּלְמִסְאוֹת, ford.: וְלֵאִיִּתְהָא, tartományok. — פֹּלְמוֹס (azaz פֹּלְמוֹס, foliatum), illatszerez (עֵטָאָר). — פֶּלְמִנְטִירִין (diplomatararius), nyílt rendelettel való követek (רְסוּלָאֵן פֶּרְמָאֵן מְשׁוּר).

De tüzetesen megjegyzem, hogy S. b. S. másutt a görögből származó talmudi szók fordításánál sokszor kellő tárgyismeretet tanúsít. Az itt felsorolt példák legtöbbszörnél kellene az összefüggést ismernünk, melyből a cikkjelző szót vette, hogy ennek fordítását érthessük.

VII.

Nyelvösszehasonlítás.

Salamon b. Sámuel műve egész tervénél fogva azon nyelvek összehasonlításához vezet, melyeknek irodalmát szótárilag földolgozta. Mint egy ilyen munkában sem, benne a szentírás hébersége és a misna meg más szentírás utáni iratok hébersége, a targumi aram nyelv és a talmudi meg midrási irodalom aram nyelve szótári egységgé olvadtak össze. A szigorúan alphabétikus elrendezés által a szótárunkat jellemző sokféleség még világosabban tűnik elő. És ugyanazon egy cikkben belül is valamely igegyök vagy valamely szóalak számára a bibliai példák mellett a

¹⁾ Csak A¹-ben.

targumból, a misnából és a talmudból is idéztetnek példák. A sémi nyelvösszehasonlítás azon három főága közül, melyeket Száadja és Jehúda Ibn Koreis óta a zsidó nyelvtudósok a bibliai szóértelmezés szolgálatában nagy virágzásra fejlesztettek¹⁾, kettő mintegy alkotó része a mi szótárunknak, t. i. a hébernek összehasonlítása az új-héberrel és az arameussal. Nem szükséges tehát az ide való szóösszehasonlításokat külön ismertetni. Csak néhány érdekesebb részletet hadd emeljek itt ki, a melyek egyúttal szerzőnk tudománytalan, tisztán empirikus eljárását mutatják.²⁾

1. Misnai szók leszámaztatása a bibliai héberségből. אביונות, Kélim II, 2, אבות-ből (Jób 32, 19). L. Héber Függ. III, 1, 3. sz. — אספסוף, Num. 11, 4; v. ö. אסופי, Kiddúsin IV, 1. — ארש cz. a. (ford. : דסתורי דארן, engedélyt adni) e bibliai példák idéztetnek : ירושת, Zs. 61, 6, כרשיון, Ezra 3, 7; ezután : ומ' הרשית תרשני, tehát רשה új-héber Hiphílalakjai. — גיעולי גוים (Ab. zára 75 b), ebből : וגעלה, Lev. 26, 30. Épúgy געל II. cz. a. — גרע, borbély, érvágó, v. ö. גרועה, Jer. 48, 37. — גרף-ból (Birák 5, 21) származik גורפתו (Kélim VIII, 11) és גרף של רעי Sabb. 47 a. — הוצאה, kiadás, v. ö. יצא, II. Kir. 12, 13. — הזילו cz. a. idéztetik הזילו, Siralm. 1, 8, azután : ומ' לא תזלזל (Chullin 98 a). — חדוד, Kélim II. 5, ebből : חרודי, Jób 41, 22.³⁾ — הלאים II cz. a. ezt a szót (Én. én. 7, 2) így fordítja : מוהרהא „gyűrűk,” egyes számát is említi (חלי, Péld. 25, 12), azután megjegyzi : ומ' חליות השדרה, a hátgerincz csigolyái. — חמר III cz. a. („elégetni” חמר,

¹⁾ L. műveimet: Die hebräisch-neuhebräische und hebräisch-aramäische Sprachvergleichung des Abulwalid Merwân Ibn Gânâh. Wien, 1885; Die hebräisch-arabische Sprachvergleichung des Abulwalid, Wien, 1884; továbbá: Chwolson-Festschrift, 112. s. köv.

²⁾ Az összehasonlítás, illetőleg leszámaztatás, így jelöltetik : ודומי (= ודומה) és ומ' (= וממנו).

³⁾ Hâi gáon misnakommentárjából (innen Árukח II, Kohut III, 347a), a hol azonban a bibliai szó a misnaszónak magyarázására csak ezzel a megszorító formulával vezetetik be : אע"פ שאין ראיה לדבר : זכר לדבר (l. művemet: Die älteste Terminologie der hebräischen Schriftauslegung. 55. l.). De már Száadja a „Hetven Szó” cz. művében (76. sz. a.) hozza ezt az összehasonlítást.

Siralm. 1, 20) : נחמרו, Chullin III, 3¹⁾. — הרף, nőt eljegyezni (זון קוול כרדן), Lev. 19, 20; innen : חרופתי (Kiddúsin 6a)²⁾. — (משפה) מספה — נסתחפה שדהו : Innen származik (áttett betűkkel) : (Kethúb. I, 6)³⁾. — נחשתה, Kélim, VIII, 3; v. ö. Ez. 24, 11, és נחשתך u. o. 16, 36⁴⁾. — פור I, Jes. 24, 19; Zs. 74, 13; innen פירורין, kenyérmorzsák. — שירי המאור, Ohálót XIII, 1, ablakok; v. ö. שירות, Amósz 8, 3.

2. Bibliai h é b e r szók leszámaztatása az a r a m b ó l. אגורה, I. Sám. 2, 38, az egyik nézet szerint jutalmat jelent, az aram אגר-ből. — נרון, II. Sám. 19, 10, bánatos (אנדרוהגין); v. ö. דוונא, a mi יגון targuma. — רעיתי, az Énekek énekében, az én kiválasztottam (גוזירה מן); v. ö. יתרעי, targumát. — מעלות, (II. Kir. 20, 11) שיע (= שוע), Jes. 21, 5; v. ö. שיעא, targumát⁵⁾.

3. M i s n a i szók leszámaztatása t a r g u m i szók b ó l. I, Gen. 44, 12, ויחפש, és Jes. 22, 5, מקרקר, targuma. Innen מקל הבלשין, Kélim XV, 4⁶⁾. — גנב, Exod. 5, 7, וקושישו, targ.; innen גנבה, targ.⁷⁾. — גרב I, Jer. 13, 12, פורה, és Chaggái 2, 16, targ. V. ö. גרבי יין, Sabb. 13 b. — יזע, I. Kir. 6, 5, targuma. Ugyanazon jelentésben a misnában és a talmudban (תרג' יזע ומשנ' ותלמ'). — חבל XVII, megsebesíteni, sérteni, Lev. 21, 5 targ. (חבולא); innen החובל, B. Kamma VIII, 1. — תפאר IV, Deut. 24, 20, targ. (תפל), innen כלי⁸⁾ יפלא, Sabbát I, 3.

1) V. ö. Árukח I.

2) Így már Száadja, Hetven Szó, 47. sz.

3) נסחה I. cz. a. a misnai szó ezzel hasonlítottatik össze: נסחה, Jer. 46, 15.

4) Hâi gáon Kélim kommentárjában csak Ezék. 13, 36-it idézi. L. még Abulvalîd szótárát, נחש cz. végén.

5) שיע III. cz. így hangzik: שיע אל ההר דאמן וצמינה כוה דומה לג'. מעלות שיעא. Hogy mit jelent צמינה, nem tudom. jelentése: a hegynek széle. Nem világos, milyen értelemben hasonlítja össze a targumszót.

6) V. ö. Hâi kommentárját Kélimhez.

7) Az idézett példa így hangzik: אסיק גנבא לרשות הרבים.

8) A Lowe által kiadott misnaszövegben szintén יפלא van, helyett.

4. Arameus kifejezések a bibliai héberből magyarázva. אַפְדָּנָא (L. I, 136 b), festményekkel díszített ház (כְּאֵנָה נְגַארְסְתָאן), ebből: אַפְדָּנָא, Dán. 11, 45 (סְרַאי פְּרֻדָּה), tabernaculum regium, V, II, 257 b). — אַשְׁתּוּלְלוּ, Zs. 76, 6, elfáradtak; v. ö. יִשְׁתַּלְּהוּ. — X¹⁾ בַּע. Ide való מְבוּעַ, Jes. 35, 7; épúgy בִּיעֵי (olv. בוּעֵי), daganatok a tüdőben, valamint אַבְעַנְעָה (Exod. 9, 9)²⁾. — גּוּרְא דְרוּמַי, Gittin 57 a; v. ö. אַגּוּרָה, II. Sám. 2, 25³⁾.

5. A régi zsidó nyelvtudósok által mívelt nyelvösszehasonlításnak legfontosabb ága, t. i. héber szók magyarázata rokon hangzású és rokon értelmű arab szókból, S. b. Sámuelnél is található. — בוּטַח, Jer. 12, 5, l. alább, a XII. fejezetben e helyhez. — I cz. a. először a szónak perzsa fordítását adja: צְכִידָן, szopni (szörpölni), azután a hasonló arab kifejezést: גּוּרְעָה, és héber aequivalenseit וְהָן גַּ' מְלוֹת מְצוֹיֹת בְּלִשׁוֹן; (כְּמוֹ גְמִיעָה וְגַמְיָאָה) végre megjegyzi: עֵרָבִי וְלֹא בְּלִשׁוֹן אַחֲרַת יַגְרַע וְעֵרָקִי וְזִהְמַתּוֹ אִי. Ez a Jób könyvének három arabismusa: יַגְרַע (36, 27), עֵרָקִי (30, 17) és זִהְמַתּוֹ (33, 20)⁴⁾. — דְּהַב, arany, cz. a.: דְּהַב תְּאֻזִי, „arabúl „arabúl”.

¹⁾ Így fordítva: תְּסַאֲוִידָן, (mely ige nincs meg Vullersnél) és e mondattal magyarázva: יַבְעַבַּע הַמִּים בְּרֻדַת הַמִּים. — אַבְעַבַּע cz. a. így magyarázza e szót: אַמְאֲסִידָן, tumescere, inflari.

²⁾ ומִי רִיָּאָה שִׁישׁ בַּהּ בִּיעֵי אוֹכְמֵי טְרִי מִן אַבְעַבַּעַת. Az idézet, úgy látszik, bővítve van ebből: אוֹכְמֵי אוֹכְמֵי, Chullin 46 b.

³⁾ Még néhány példáját említem talmudi arameus szók targum-szókból való leszármaztatásának: אַלְמַתָּא (= אַלְוֹתָא, Bécza 33b, B. B. 73a), v. ö. אַלְוֹת, Jes. 6, 4. אַמּוֹת, targ. — אַנִּיצֵי פֶשְׁתָּן, B. Meczia 21a (lencsomók); v. ö. וְלֹאנְצָא, I. Sám. 13, 21, להֲצִיב, targ. (וְהוּא רִשׁוֹן חִיּוּק). זַעֲפִים, targ. (E görög kölcsönszónak egy másik sémi etymológiáját adj. Maimûni, Berákh. II, 6 komm., l. Chwolson-Festschrift 146. l.) — אַרִיתָא (L. I, 175 a, csatorna), v. ö. אַרִיתָא, Exod. 8, 11, יַאֲרִי, targ. — פֶּסֶק דִּין, jelentése: אַרְכָּא קַאֲזִי, végzés (értendő אַרְכִּי, ἀρχή, uralom; egy czikk így hangzik: קַאֲזִי, azaz אַרְכָּאֹת כְּמוֹ עֲרַכָּאֹת מְנֻלִּים, a muftik és birák székhelye); v. ö. קְרִית אַרְכִּי, Jós. 15, 15, קְרִית סַפֵּר, targumát.

⁴⁾ I cz. a. זִהְמַתּוֹ-t így fordítja סַנְקַתָּה (Szádja szerint); IV cz. a. עֵרָקִי-t így: רַג, (perzsában ér), anélkül, hogy az arab szóra utalna.

רגלי, Exod. 12, 37, רגל XV. cz. a. : „arabul férfi.“ Különbösen csak hallgatag módon hasonlítja össze a hébert az arabbal, a mennyiben a héber szónak fordítására a hasonló arab szót használja.

אהל V így magyaráztatik : משפחה (az arab أهل nyomán), ezekkel a példákkal : Jób 31, 31 ; Zsolt. 83, 7. — אישורנו, Num. 24, 17, külön cikket kap (אשר VI), ezzel a fordítással : אשארתי כרדן ונגרסתן, czélzást tenni, megtekinteni. Mindenesetre döntő volt ebben az arab אשארתי (czélzás) és a szövegbeli szó hasonló hangzása. — דבר V ford. : תדביר, vezetés, tanács. Példák : מדברותיך Deut. 33, 3 ; דברה, Kóh. 1, 18 ; Zsolt. 110, 4 (éppúgy דברת cz. a.). — דלת, Én. én. 7, 6. L. Héber Füg. III, 3, 16. sz. — חבש II, Jes. 3, 7, ford. : מוחתסיב, felügyelő¹⁾. — הלך IV, ford. : הלאך veszedelem ; példák : Kóh. 6, 9 מהלך נפש, Jób 23, 8, Gen. 25, 32²⁾. — חושק, külön cikkben így fordítva : עאשק (szerető).³⁾ — הליפות I, idézet nélkül, ford. : חלאפהא (ar. חلافا perzsa többes száma). Talán értendő Jób 10, 7 („eskü által szövetkezettek“). — חליצה (II. Sám. 2, 21), ford. : בלעה, díszruha ; éppúgy מחלצות (Jes. 3, 22), ford. : בלעתהא ; חלץ I (Deut. 25, 9 és Hóséa 5, 6), ford. : אנבלאע. — חשש, Jes. 5, 24 és 33, 11 : חשיש⁴⁾. — מעוג, Zsolt. 35, 16, külön cikkben, fordítása : perzsa کج és arab معوج (مَعْوَج), görbe. — מפיץ (és מפץ, Jer. 51, 20, Náchúm 2, 2), ford. : perzsa دشناه (genus pugionis, culter magnus, V. I, 881 b) és arab اَلْمَنْفَع. utólbi jelentése : rosta. — נחר IV (Jer. 8, 16) és נער II (Jer. 51, 38) ; mindkettőnek fordítása : נערה. — פוק I (ויפק, Péld. 18, 22) két arab kifejezéssel fordítottatik : אתפאק és תופיק (igének második és nyolczadik alakja) ; פק I (ugyanazon példával) így : תופיק יאפתן, segítséget találni. — פרח VI. Jes 33, 2-ben az igének jelentése : örülni (arab فرح). — רפק I, ford. :

¹⁾ Héber חבש áttétel útján arab حاسب-val van összehasonlítva. V. ö. Héber Füg. II, 5, 5.

²⁾ אהלך אלנפם II. cz. a. מהלך נפש így fordítottatik : אהלך אלנפם.

³⁾ V. ö. M á i m û n i Móre Nebúkhimát, III, 51 vége felé (Chwolson-Festschrift, 144 l.)

⁴⁾ Abulvalid nyomán (חשש cz.)

כרדן (arab رפיק társ); példa: Én. én. 8, 5. Hozzá teszi még tüzetesen: תאזי רפק — רצפה (példa nélkül), „négy-szögű kő“ (סנג צהארסוי), ar. אֶלְרִצִּיָּה, (burkolat). — I שלח, ford.: סליח (azaz סלאח, fegyver). Példák: Neh. 4, 17; Jóél 2, 8; Neh. 4, 11; II. Krón. 23, 10¹). — שלטת, Ez. 16, 30, külön cikkben, így fordítva: זן כליטה (fecsegő, zsémbelődő asszony). — II שקף (I. Kir. 7, 4), ford.: סקה. — שחץ (Jób 41, 26) második magyarázata: שפץ (emelkedni, kiválni).

6. Uj-héber és aram kifejezéseknek hasonló arab kifejezésekkel való fordítása S. b. S.-nél a következő példákban található:

אָגם (körte), אנגאץ (l. Löw, Pf. 208). — אזרא (Dán. 2, 5), זיארת כרדן, gyarapítani, hozzátenni. — אכרגא (adó, Jóma 77 a), כֶּרְאָג. — IV גרם (okozni, bűnöse lenni), גורם, bűn. — דאירה, דפינה, Kélim II, 3: (eltemetni). — כמו קבורה תאזי דפן³). — I חטב, Deut. 26, 17, targuma; כֹּוֹטְבָה כרדן (l. fent 41. l., 2. j.). — IV חטר, ford.: חאטורה כרדן (A¹ רטירה כרדן), aklot csinálni, bekeríteni. Példák: בצורה, Míkha 2, 12, és גדרת, Num. 32, 16, targ. — כלעת (példa nélkül): (l. a megelőző paragrafust). — חצלא, l. Héber Füg. IV. 468. — I יהד (példa: אנו מיהדים), ford.: תוחדר גופתן, az Isten egységének vallomását mondani⁴). — כאנונה (azaz כנונא, Sabb. 47 a), arab כאנון, perzsa דאן, tűzhely. — כוורתא (כוורתא, mézlep), ar. כוורתא⁵). — כמכא (Peszác. 30 a), így ford.: כמכה שיראז כאכה. Az első szó mellékalakja az arab כאכה-nak és egy Sírâzban szokásos mártást⁶) jelöl; כאמה perzsa alakja az arab szónak és jelentése V. II. 783 b szerint: lac cum oxygala ebullitum,

¹) Abulva'id nyomán (שלה cz.)

²) Idéztetik שרי, alkalmasint Chullin 47a: דרא דאיני (így olvasva: דרארא דאוני).

³) דפן helyett a kéziratokban: דפק vagy דפק.

⁴) L. művemet: Die älteste Terminologie der jüdischen Schriftauslegung, 70. l., 1 j.

⁵) Ebez ezt a perzsa magyarázatot adja: כי זמבוראן עסת כוננד, a hol a méhek mézet készítenek; azután: עשויות כסילוננת, csatornalakú házak (sejtek).

⁶) L. fent, 18. l., 1. j.

opsonium celebre, quo Ispahanenses frui solent. — כמן (Gen. 27, 42, Num. 35, 20 targ.), ford. : במין כרדן és כמנה, leleselkedni. — כנתא דגלראי (Ketúb. 105 b), így fordítva : אלכנתא (?). — כעכין (Peszácb. 48 b), ford. : כעך (lepény). — כפין (Kélim XXVI, 5), ford. : כתאן¹). — ערער IV (példák : מערערין, Szóta 20 a és יערערנו, Berákh. 36 a) így fordíttatik : גררה כרדן. Épúgy külön cikkben : מערערין. — פרק czikksorozatban van egy cikk פרקו, ezzel a fordítással : פראסת רוי. Biztosan értendő : פרקו נאה, Táanit 17 a b; ez pedig — a hasonló hangzású arab szó szerint — így magyaráztatik : arczki-fejezése kellemes. — צפירה (l. L. IV, 214 a), így fordítva : arab צפירה, fonadék, és aram. גרילן. — רמך, Kélim VIII, 5, l. Héber Füg. IV. 168. — שחולת (l. Héber Füg. III, 1, 185), fordítva : שהאלה (reszelőforgácsok, reszelőpor). — שיגר, l. Héber Füg. IV, 1056.

7. Anyanyelvéből, a perzsából, S. b. S. gyakran meríti a nyelvösszehasonlítás anyagát oly szóknál, melyek tényleg a perzsából származnak, tehát különösen a babylóniai talmud kölcsönszóinál, melyeknek azonosítása az előtte jól ismert perzsa szóval, hasonló hangzásuknál fogva, igen könnyen esett neki. — De más szokat, még bibliai héber szokat is sokszor hasonló hangzású perzsa szókkal fordít.

Bibliai szók hasonló hangzású perzsa szókkal magyarázva : בין II (belátni, belátás), perzsa بینائی (perspicacitas, V. I, 306 a) és ar. بَهِيم. — בר II (Péld. 31, 2) -vel magyarázva, nyilván azért, mert perzsa بار, بَار gyümölcsöt jelent. — גרף I (Bir. 5, 21), ford. : גרפתן megragadni²). — זנה IV, példa : Hósea 4, 10, így fordíttatik : זן כרדן, nőszülni. — כרום (Zs. 12, 9), ford. : כירם féreg³). — כוש jelentése : szép, arab كوش, كوش, a következő helyeken : Zsolt. 68, 32 ;

¹) סגלים (סגולים) és סני között a következő cikk áll : (olv. סגולים) סגולים. Úgy a cikkjelző szó, mint a hasonló hangzású arab szó, melyet magyaráztatik, előtte ismeretlen. Lehetne סגיל-ro gondolni (L. III, 475 l).

²) א¹: רופתן, szakítani.

³) Hozzá idéztetik a Berákhót 6b álló magyarázat.

Zsolt. 9, 1; Ámós 9, 7; Num. 12, 1 (targ. שפירתא¹). — התהו II. E cikk két magyarázatot hoz I Sám. 12, 21-re: התהו bálványnak a neve (נאם בות); üres, tartalom nélküli beszéd (סכין תהי ובימאיה). A perzsa תהי hasonló hangzású תהו-val. — דביריסתאן városnevet (Jós. 15, 15) így fordítja: דביר, ezzel vis zaadva a városnak másik nevét, קרית ספר²).

8. A r a m. és ú j h é b e r szók p e r z s a szókkal magyarázva: אבשליא (= בושלי, Berákh. 40b): אשאר מיוהא³. — אסתונת (így is: אוצטון): אוסתון, oszlop⁴. — אספרנא, Ezra 5, 8, ford.: arab תמאם és perzsa ספורי⁵ („teljesen“). — בוננא, l. Hébr. Függ. IV, 197. — בסתרהא, (Táan. 21 b), vánkoscok. — גיל מוהרג (גולמוהרג Szanh. 95 a)⁶, ford.: גיל מוהרה, pecsétre való agyag⁷. — גריבי (azaz גריוי, L. I, 358 b): גריבהא (mensurae terrae, V. II, 990 b). — דאר III. E mondat így fordíttatik: כי בר דארנד במוזר (דדארן באגרא hordanak. — דורדיא (L. I, 423 a): דורד, seprű. — דירבאות (azaz דרבאני, Bekhór. 8 b) így magyarázva: הם הצופים שעל מקומות דרבאנאן (ajtónálló, örök)⁹. — דנק a. m.

1) A cikk végén ez az arab megjegyzés: כל מליה יסתוחש; »mind a mi szép, sajnálat tárgyává lesz“ (mikor elválnék tőle). Talán más etymológiája lenne ez כוש-nak?

2) דביר (dabír vagy dibír) jelentése: 1 scriba; 2. rerum publicarum administrator (V. I, 180b); דביריסתאן-é: 1. schola; 2. locus, abi chartae publicae asservantur, archivum. — Már Ráb, babylóniai amóra, a perzsa szót összehasonlította a bibliai városnévvel, Abóda zára 24 b: כמאן קרו פירסאי לספרא דביר מהכא ושם דביר לפנים קרית ספר. L. Kohut megjegyzését Áruk h II-hez (II, 126).

3) אשאר, ebből az igéből: אשארדן, melynek jelentése: fundere, spargere; tehát elszórt gyümölcsök.

4) V. ö. Fleischer jegyzetét, Levy targumi szótárában, I, 418a.

5) Tulajdonképen ספרי (sziparí). E perzsa szóval újabb tudósok is (Castellus óta) magyarázzák אספרנא-t.

6) S. b. S. a Halákhót Gedólótot (לי שבי) nevezi forrásnak. Az Áruk h is (II, 298b) ezt a helyet idézi.

7) L. L a g a r d e, Gesammelte Schriften 29, idézi L. I, 337a.

8) Helyét nem találom. דרי, hordani igéről l. L. I, 424a.

9) Így magyarázza F l e i s c h e r is, Levy targumi szót. I, 180b.

דאנכי (quarta pars dirhemi, V. I, 803 a)¹⁾. — דסתקא, Birák 3, 22, הנצב, targuma: דסתה, markolat²⁾. — דשתנא (L. I, 430 b): a. m. דשתני³⁾. — דתבר, Dániel 3, 2: דסתור⁴⁾. — פרמאן פארשאה (a király parancsa)⁵⁾. — טראזא: טראז גר (qui acu pingit suitque ornamenta vestis, V. II, 535 b)⁶⁾. — כפת, l. fent 25. l. — כפת הי (כיפת הי = היודן, L. II, 322), ford.: כפך אב (a viznek habja).⁷⁾ — לבג, l. Héber Füg. IV, 557. — לגנא, ford. לכן⁸⁾. — ידע, Gen. 25, 27, נחשירכן, l. Héber Füg. IV. 604. — מפרדס, targuma, a. m. נכצירגאן⁹⁾. — ספירכא, ספידנא, l. Héber Füg. IV. 724 a, 725 a. — ספסר (Bába Meczia 51 a): סמסאר, alkusz¹⁰⁾. — סרבק, Jes. 3, 16 targ., így fordítva:

¹⁾ A cikkben még ez az adat is foglaltatik: ג' גרה. Azonban nem találjuk a szót mint גרה targumát. Ez p. o., Exod. 30, 13-ban מעין-nal fordítottatik. Tényleg דנקא = בעא. L. I. I, 415b.

²⁾ Épúgy Fleischer, Levy targ. szótárában, I, 182b.

³⁾ A¹ hozzá teszi ezt: זן (nó). Vullersnél, I, 800a, csak ez van: דאשתאן, menstrua patiens mulier. A fent, 69. l., 2. jegyzetben idézett mondásban Ráb ezt a perzsa szót is említi (דשתנא aram. alakban) és a héber נשים-derék-ből származtatja.

⁴⁾ V. I, 875a szerint a szó jelentése: 1. supremus minister vel consiliarius principis, Vezirus; 2. antistes ignicolarum. S. b. S. épúgy érthette az egyik jelentést, mint a másikat.

⁵⁾ Épúgy Fleischer L. I, 559 b.

⁶⁾ L. I. II, 286b. Ebben a kifejezésben: ריש טרויא דמלכא, Berakh. 56a, a második szót így kell kiejteni: טרויא, és ez nem a hímzett ruhákat jelenti, hanem azoknak készítőit. Levy így pontozza: טרויא, Kohut (IV, 76a) így: טרויא. S. b. S. mint sokszor, itt is a helyes hagyományt nyújtja, midőn א-et ír a ר után.

⁷⁾ A talmudban e kifejezés növényt jelent. L. Löw 213.

⁸⁾ A perzsa szónak (így is: לגן) jelentése: pelvis margine elato ex aere aut orichalco confecta (V. II, 1095b). Mely talmudi szó értendő a cikkben, nem világos. Mert לגין (Kélim XVI, 2 és Abóda zára V, 1), külön cikket kap, ép úgy לגנא (= לגנה, Terúm. IX, 5).

⁹⁾ A szó első részének jelentése perzsában: vadászat. A második részét Fleischer (L. III, 717b) így magyarázza: קן, faciens. Szerzőnk szerint a. m. גאן. V. II, 1299b szerint נכצירגאן egy bizonyos dallamot vagy hangot jelent.

¹⁰⁾ Hozzá teszi ezt az arab kifejezést: دلآل, melylyel a perzsa szótárak is סמסאר-t és a vele egyjelentésű ספסאר-t magyarázzák (V. II, 301b, 322a).

— ¹⁾ צירבך זון — פיזמא, l. fent 24. l. — פסתקי (פיסתקא, L. IV, 82 a) : פיסתה, pisztácia (V. I, 360 a). — פרהוז (Árúkh s. v., VI, 415 a, Scheéltótból): פרהוז כרון, vigyázni²⁾. — פרושים S. b. S. külön cikkben így magyarázza: חכמים ע"ה שהם זאהראן ופארסאייאן: דומ' לג' והזרתם (sic) ותפרשון igével (Lev.15, 31 targ.) hozza összefüggésbe, de magyarázatában a hasonló hangzású perzsa פארסא-t (abstinens, continens; probus, integer, V. I, 316 b) is alkalmazza. Épúgy a következő cikkben פרושה-t (Szóta 20 a) így fordítja: זון פארסא. — צראגא, l. Héber Füg. IV, 913. — קונדרוג, l. u. o. 933. — רסתקא (Berákh. 54 a) : רוסתא (pagus, vicus, V. II, 73 b)³⁾. — שביתא (azaz שבת, L. IV, 505 a, שביתא, Löw, 373) : ישוית (anethum, V. II, 482 b). E magyarázatok legtöbbször a perzsa kölcsönzó helyes fölismerésén alapszik.

Már fent (26. l.) mutattam, hogy S. b. S. egy bibliai szót a hasonló hangzású török szóval magyaráz.

VIII.

Ismeretlen szók.

A Héber Füg. IV. szakaszában szótárunknak több mint ezer cikke van összeállítva, oly szókkal, melyeket

¹⁾ Ugyanezzel a perzsa kifejezéssel fordítja szerzőnk, סקר I. cz. a., a héber szövegszót is (ומשקריות). V. I, 567a szerint צירבך jelentése: 1. mendacium veri specimen prae se ferens: 2. falsa criminatio, calumnia: 3. ludibrium; 4. pudor. A szónak összetételét זון igével V. nem ismeri. Alkalmassint az 1. alatt álló jelentés értendo itten: a szemnek hazug, hamis fényt kölcsönözni. — A targumszónak egy másik perzsa etymológiáját javasolta Lagarde (Semitica I, 66). L. hozzá megjegyzésemet Z. D. M. G. XXVIII, 56.

²⁾ Így Fleischer is, L. IV, 103a. — Az Árúkhban (és onnan Levynél is) idézett példa (R. Achai Seéltótjától való. Szerzőnk bizonyára a Halákhót Gedólotból vette (627. l., 15. sor): דצריכה לפרהוזי נפשיה. A Hal. Ged. első kiadásában a szó el van fordítva לפרהוזי-re, a berlini kiadásban: דפרהוזי. Perles (Monatsschrift 1859, 160. l.) helyesen ismerte föl a szónak eredetét, míg a berlini kiadás jegyzetében és glossariumában פרוק-ból van levezetve.

³⁾ Épúgy Lagarde, Gesammelte Abhandlungen, 83. l. (L. VI, 457 b.)

hiába keresünk a targumhoz, talmudhoz és midráshoz való szótárakban. De e lajstrom közel száz számáról megállapíthattam, hogy csak ismert szóknak más olvasatát nyújtják. Ezek a számok, melyeket csillaggal jelöltem, tehát egy sorba valók a Héber Függelék III. szakaszának 2. lajstromában foglalt talmudi variánsokkal. Valamint ezeknél, az eltérő alak, melyben S. b. S. a szót nyújtja, részint onnan származik, hogy ő maga hamisan olvasta a szót, hasonló betűket összetévesztett egymással stb., részint pedig a szónak hamis írásán alapszik, melyet az előtte levő szövegekben talált. A variánsok nagy része azonban közönséges szövegünkkel szemben épen a jobb olvasatot nyújtja vagy legalább megérdemli, hogy a közönséges olvasat mellett vétesék tekintetbe. Az ezen utólag azonosított számok levonása után még hátralevő cikkek közül igen sokat nehézség nélkül a szír, görög, arab és perzsa nyelvekből lehet megérteni. Az „ismeretlen“ szók e lajstromában az idegen nyelvű elemeknél még nagyobb a héber és arameus szók száma. Egy részüket ismert gyökökre és szókra lehet visszavezetni. De nagyon sokat, és ezek a szűkebb értelemben vett „ismeretlen“ szók, semmi etymologiai összefüggésben nem hozhattam az ismert héber és arameus nyelvanyaggal. Vannak oly szók közöttük, melyekre nincsen semmi analogia, sőt gyökök, a melyeket nem lehet sehol sem kimutatni. Az ezuttal először világosságra jutó szóknak létezését egyelőre egycdül a mi szótárunk bizonyítja, és jelentésük csakis a mindegyik mellé adott perzsa aequivalensből vehető ki. Az első helyen jelzett csoportokat, a melyekre lajstromunk megmagyarázható számai oszlanak, most egyenkint fogom bemutatni, meg pedig oly módon, hogy az illető szó helyébe a lajstrom folytatólagos számát teszem¹⁾.

¹⁾ E lajstrom cikkeihez a kísérő jegyzetek azon perzsa (vagy arab) kifejezések latin fordítását nyújtják, melyekkel S. b. S. a cikkszókat fordítja. De a cikkek elég vagy számánál nem állapíthattam meg a fordító szónak értelmét. E számok a következők: 16, 22, 23, 33, 76, 115, 169, 212, 218, 219, 223, 246, 247, 248, 251, 254, 288, 289, 298, 395, 396, 420, 428, 429, 430, 437, 497, 526, 534, 547, 548, 562, 563.

1. Eltérő alakú szók¹⁾.

53. מנעל של האימום, Kélim XXV, 4 (L. I, 91 a). —
 55. Talán ebből: איטרפום, a mi = אפיטרפום (ἐπίτροπος); S. b. S. ויכיל-lel fordítja. — 56 Talán ebből: מיאום, rútság. —
 70. Ab. zára 34 b felülről: אנטא דטייעי. Az első szót Árúkh כ betűvel olvassa (אנטא, Kohut I, 75 a), és ezen olvasat mellett a gáónok responsumait idézi. A Harkavy kiadta responsumokban, 47. sz., 23. l.: אנטא טיאעא. A ט helyett a Hal. Ged. צ-t ír (ed. Hildesheimer 578. l., 1. sor; tehát אנטא (a második szó nélkül), egészen úgy mint szerzőnk²⁾). — 72. אשף-hez tartozik (L. I, 177 a); אנשי áttétel útján lett אשני-ból. — 79. אנלגין של ספר, Kélim XVI, 7³⁾. — 94. אמפוליא, Sebúót 45 a (var.: אונפלי). — 95. אמפוליא (L. I, 99 a)⁴⁾. — 103. אמטטיא, statio (L. I, 119 a). — 106. אמפניני, σταφυλινος (L. I, 121 a). — 107. אמטדין (L. I, 118 a)⁵⁾. — 114. Talán אמפקלריא, specularia. — 129. אמליון, nemezéből való czipő (L. I, 142 a). — 141. 142. Jer. targum Lev. 7, 30-hoz; targum I Sám. 4, 18-hoz. — 149. אצטפליין-ből = 106. sz.

606, 615, 634, 671, 672, 681, 720, 731, 766, 808, 923, 944, 955. A többi számhoz való jegyzetekben is olykor egyes szókat fordítás nélkül hagytam és pontokkal jeleztem a hézagot. A hol héber kifejezést használ magyarázatra, ezt nem fordítottam. A lajstrom dublettáiról l. fent ? l.

¹⁾ A cikk számához hozzá teszem a szónak rendes alakját és idézem a helyet, melyen található, vagy pedig Levy szótárára (L.) utalok.

²⁾ R a s i magyarázata szerint a szó tömlőt jelent, a mint az arabok használják. De az Árúkhban a gáónok responsumaiból idézett magyarázat így hangzik: מביאים קמח ועשבים ושורין אותן בחלב ומולף. יין נסך עליהן. A Harkavy kiadta responsumokban így magyaráztatik: „arab savó“. Ezzel a magyarázattal nagyjában megegyezik Salamon b. Sámuelé, de a pép egyik alkotó részének a borsot is nevezi. Nyilván saját házájának konyhai termékét írja le mint a talmudi kifejezésnek aequivalensét, a mint tényleg a savanyú tej (oxygala) megjelölésére egy S z a m a r k a n d b a n divatos szót használ. Ha אנטא a helyes olvasat, a szó ὀξύγαλα-ból származhat (נט = ζ, l. K r a u s s, Lehnwörter I, 7).

³⁾ S. b. S. ספר-nak olvasta a szót és e szerint magyarázta.

⁴⁾ S. b. S. magyarázata egészen különböző e szó jelentésétől (nemez-czipő).

⁵⁾ L. Héber Füg. III, 1, 37.

— 156. אר, úgy látszik, rövidítés ארוזא-ból vagy arab ארז-ból.
 — 168. הרמך (a ה névelő), Kélim VIII, 5. — 184. אבוב רועה.
 L. Héber Füg. III 1, 1 (Löw, Pf. 34). — 190. יבחושין, L.
 II, 215 b. — 194. Ugyanaz, mint 184. — 212. בימה, L. I,
 218 b.¹⁾. — 215. Talán ebből: אינומילין, οινόμελον (Krauss
 II, 35). — 225. Talán ebből: בורלא, βήρυλλος, Levy targ. szót.
 I, 116 a. — 232. בימה של עץ בעורה, Szóta VII, 8. L. 212.
 sz. — 231. Talán בימסאות (L. I, 219 a). — 242. ברהיטני (a ב
 viszonyító), Makkót III, 15²⁾. — 262. גורייתא, גורייתא, L. I,
 315 b. — 273. גמם, L. I, 357 a. — 277. Talán גנאי, csúfság. —
 288. V. ö. Exod. r. 15. fej.: בגזוזטראות של מים. — 289.
 כצוצרא, Zábim IV, 1 (L. u. o.). — 302. גריד, száraz talaj,
 L. I, 357 a³⁾. — 356. הרדופני⁴⁾. — 358. חווקין, B. Batra 59 a
 (L. II, 25 b). — 374. חסיות, Tósz. Terúmót IX. fej. elején. —
 378. הלמית Kilájim I, 8 (Löw 166). — 382. מילא, מילת, L.
 III, 101 b. — 401. Ebből: ודשיסקי, l. alább, 1040 alatt. —
 445. חסית, Terúmót X, 10. — 446. חסית, L. II, 88 a. —
 466. חפית, L. II, 96 a (v. ö. L. II, 45 b, היפה). — 469. עקל,
 Makhsirin V, 7 (L. III, 684 a b). — 472. חלוגלוג, föltett
 egyes száma חלוגלוג-nak, L. II, 52 a, Löw, 320⁵⁾. — 473.
 חורור, L. II, 27 a. V. ö. וריר, L. , 505 a. — 492. טרגים, L. II,
 185 b, Löw 106. — 495. טריקלין, triclinium⁶⁾. — 501. טכסיסיא,

¹⁾ Az ismert szónak (= βήρυλλος) e bővítése בימה נומה vá vagy בימה בנימה (232. sz.) a mint szerzőnk nyújtja, érthetetlen. Van nála בימה ezikk is és ezt ממבר-ral fordítja (= מנבר [אל], a miből Almemor). A 212. és 232. sz. alatt használt נאקושה alkalmasint u. a., mint נאקוש, vagy נאקום „imakerpelő“. L. erről Litteraturblatt des Orients, 1843, 297: J. Qu. Review XII, 492. s köv.

²⁾ S. b. S. így idézi: סנה (Sanhedrin tractatus), mert az ő talmudpéldányában Makkót össze volt kötve Szanhedrinnel. L. Strack, Einleitung in den Talmud, 2. kiad., 7. l.

³⁾ Hogy S. b. S. komolyan vette a ר-sel való olvasást, mutatja azon tény, hogy a szót a bibliai גָּרֶר-val (Gen. 20, 1) hasonlítja össze; szerinte tehát a bibliai helynév jelentése: kopár vidék.

⁴⁾ L. fent 39. l. A jor. targum Gen. 30, 37-re: ארדפני. V. ö. Löw 131.

⁵⁾ S. b. S. חלוגלוג-ról is ad cikket és ezt így fordítja: שמבלד (= שנבלד, foenum graecum, V. II, 469b, Löw 316).

⁶⁾ טריקלין szóból, a melyben többes számot látott, טריקל vagy טריקל egyes szám van levonva és ebből lett טליקר.

τράχης. — 503. L. 492 alatt — 517. ירבוזין, Sebiít IX, 1 (l. Löw 189 s k.) — 518. ירוקת חמור, Ohálót VIII, 1 (l. Löw 333)¹⁾. — 524. תפיא, תפיא, L. IV, 684 b. — 530. כודנא, כודנא, öszvér. — 544. כניסן, כנס (összegyűjteni) igének participium passivuma. — 551. כרכשא, Gittin 57 a. L. II, 407 a²⁾. — 559. לבונתא, לבונה targuma. 568. — לווקן, L. II, 490 a b³⁾. — 570. זקק infinitivusa, L. I, 550 a b. — 587. כרב infinitivusa, Sabb. 73 b. — 611. מנטול = 614. מנפול. E szó (μονοπώλης) egyedárúsítót jelent (Demâi V, 4), első sorban kenyérré nézve. Valami félreértés által szerzőnk süteményfélének magyarázta. — 623. סנדלכין (σανδαράκη), drágakő, L. IV, 553 a. — 638. מרדה, lapát, melylyel a kenyeret kiveszik a kemenczéből, L. III, 242 b. — 643. מרוזפין, Lev. r. 27. fej. (L. III, 248 a)⁴⁾. — 656 (és 661). ניבוט הקבר nyilván הבוט-הקבר⁵⁾ lett és belőle נבט ige abstraháltatott, koholt jelentéssel. Talán lehet ennél נבט arab igegyökre gondolni, melynek jelentése: kutat kivájni. — 658. הנרואי, Abót di R. Nátán 21. fej. — 674. נקעים, Bába Batra VII, 1⁶⁾. — 703. סטדיא, föltett egyes száma סטדיית-nak vagy סטדיית-nak, stadium, (L. I, 118 a)⁷⁾. — 704. סיאנא = סינא, czipő. — 709. שבין, Péld. 23, 2, סבין. — 711. V. ö. סכוויא, kakas (j. Berákh. 13 c. = סכוי, b. Rós Hassána 26 a) és גבתא, tyúk (B. Meczia 86 b). — 722. סנדלא, L. III, 552 b. — 750. Jes. 42, 17 és 49, 9 targuma. — 781. עריין, Kélim XXI, 2, helyett Tószefta Kélim B. M. IV, 6: ערעין, és ez utóbbi helyett Hâ i, e hely kommentárjában ezt adja: ערערין. — 789. פוזמקייכו, Sebúót 31 a (L. IV, 19 b). — 791. פוישש, úgy látszik romlás

¹⁾ S. b. S. חמור helyett ezt olvasta: חמור és חמור-t (Szádja nyomán) מושך-kal (moschus) fordította.

²⁾ A szó jelentése végbél, de S. b. S. másképen értette.

³⁾ Tósz. Berákh. VII, 3: הליקין. S. b. S. szerint jelentése: „nagyajku,” a mire, úgy látszik a peizsa לב, ajak, hasonló hangzása vezette.

⁴⁾ E jelentést: lilincs a hely összefüggéséből következtette.

⁵⁾ I. Beth-Hamidrasch ed. Jellinek, I, 151; V, 49.

⁶⁾ V. ö. szír נקה, configit, confossit, P. S. 2453.

⁷⁾ E jelentést: törvényszéki ülés valamely helynek összefüggéséből találhatta ki.

תש-בól. Ez azonban nem fordul elő mint עיה targuma. — 801. פוגלין, L. IV, 4 a (Löw, 309). — 814. פיישי, Ketúbót 106 a, maradtak (L. IV, 18 b). — 816. תפי, L. IV, 658 b. — 821. פודגרא¹⁾, Szóta 10 a, podagra. — 822. Talán בלדרין, L. I, 232 a. — 833. פלטור, föltett egyes száma בלטרין-nak, palota²⁾. — 839. Attett betűkkel פתילא-ból, L. IV, 159 a. — 841. פנדא = פונדא³⁾. — 852. אפסרא, L. I, 146 b. — 863. בקיאין, Gittin 86 b⁴⁾. — 887. תש, l. 791. sz. a. — 900. הצוצרתא, Szukka 34 a. — 912. אפסר, Sabbát V, 1. — 922. Talán קנסות, (L. IV, 341 b.). — 932. קונדיטין, conditum (L. IV, 266 b). — 935. קומפון, קמפון, campus (L. IV, 327 b)⁵⁾. — 954. קיסטא, L. IV, 298 b. — 957. פילומא, Sabbát XXII, 6 (l. L. IV, 53 b), πήλωμα. — 958. קורדימא, Sabbát u. o., a közönséges olvasat szerint (L. IV, 373 a). — 961. קילור, κολλύριον (L. IV, 293 b)⁶⁾. — 967. Föltett egyes száma קילקין-nak, = קילקין, cilicium, Kélim XXIX, 1; 970 sz. a. ez a szó egy másutt ki nem mutatható jelentést kap⁷⁾; 971 alatt, úgy látszik, ugyanazon szó rejlik: קלקלים = קלקנים, Szifra ed. Weiss, 53 b. — 977. Talán קומרין, Sabb. 80 a (L. IV, 331 a), calamarium, más jelentésben értve. — 981. Talán קמתא = קנתא, a mi második része קלקנתום-nak (χάλακωνθος). — 992. קונטס, L. IV, 266 b. — 1012. פלטורין, L. IV, 50 b. — 1033. ידמוך, Pára VIII, 10. — 1040. Ebből: דשיסקי (a hol a ד praefixum), Hal. Gedólót, 57 l. al. (L. IV, 588 a, Löw 286). — 1050. שומנית, Kilájim I, 3. — 1071. תפיסת יד.

¹⁾ Ennek a szónak is ezikket juttat szerzőnk és szintén נקרים-szel fordítja.

²⁾ A szónak נם betűkkel való bővítése rejtélyes. Ily bővített alakban úgy hangzik mint a modern Phalanstère.

³⁾ L. fent 25 l., 4 j.

⁴⁾ A ס-kel való kiejtés talán az arab פִּקִּיָּה befolyása alatt keletkezett.

⁵⁾ S. b. S. saját szerű fordítása, úgy látszik, a hanghasonlóságon alapszik.

⁶⁾ לב קלור jelentése lehet: felüditett szív.

⁷⁾ טרטור-ról, l. fent 26. l., 1. j.

2. Szír szók¹⁾.

10. אַניסא, id quod גַּיסא, maritus sororis uxoris (26). — 42. V. ö. אַרניא סאַמא, argentum leprosum, h. e. plumbum (379). — 47. V. ö. יוגן, jugum (1572). — 50. אינסום, ἄξος, arber, e qua fit viscus (150). — 61. אַצרא, aromata, olera, quae cibo cum coquitur adiciuntur (355). — 67 b. אַנסומלי, ὄξυμελι, oxymel (184). — 93. אַניסון, semen pimpinellae anisi (271)²⁾. — 96. אַנקרדיא, ἀνακάρδιον, — α (382)³⁾. — 101. אַסטורכא, στύραξ, styrax (298). — 113. אַספלינום (315) más növényt jelent. — 123. Talán אַפּותא, frons hominis (338). — 125. אַפּומלי, ἀπόμυελι, aqua mulsa (334). — 133. אַפּרוניטרון, ἀφροδὸς νίτρου, spuma nitri vulgo borax; e mellékalakokkal: אַפּרוניטרון, אַפּניטרון (351)⁴⁾. — 146. אַפּשָׁפּא pl., uvae passae (353). — 147. Talán אַפּתָר, nausea (354). — 152. L. 61. sz. — 161. אַרוטרודנום, ἐρυθροδάχνιον, rubia passiva (373)⁵⁾. — 171. אַירסא, ἴρις (171)⁶⁾. — 173. אַרסניקון, arsenicum flavum (396). — 196. אַבּוּניאַדום, βουνιάδος, genitivusa βουνιάδος-nak, rapum sylvestre (471)⁷⁾. — 197. אַבּונכא, radix, basis (471). — 203. אַבּורמא, olla lapidea (617). — 245. אַבּרוקיא, malum Armeniacum, πρειακόκκον, βερειακόκκον (595)⁸⁾. — 250. אַבּולום, pulpa colocynthidis (755). — 257. אַבּוּדיון (54) és אַבּוּדיון (706), így fordítva: שַׁאחַתְרַג (perzsa:

¹⁾ A cikk számát a következőkben a szír szó követi (héber átírásban) és, ha a görögből származik, annak eredeti görög alakja is. Minden szónál Payne Smith szótárának azon hasábjára utalok, melyen található.

²⁾ V. ö. a 113. sz., a hol e szó magyarázatul van alkalmazva.

³⁾ Bar Ali és Bar Bahlûl szintén az arab אַבּלְבַּלְאֲדֵר-ral fordítják.

⁴⁾ Mint arab aequivalens a szír szótárakban ez áll: אַבּוּרוּק. נטרא אפריקיא וארמניא. Továbbá szírül: אַבּוּרוּק.

⁵⁾ Bar Bahlûl így magyarázza: (ar.) דְּהוּ פּוּתָא דְּמַתְקָרָא רױנוּם אַלְפּוּדֵה. L. Löw, 311.

⁶⁾ אַרְסִי (= אַירְסִי) talán többes szám. L. Löw 47 al. (Ászáfból: „Iris vorzugsweise die Wurzel, weil diese officinell war.“ L. még Steinschneider, Heilmittelnamen der Araber, 212. sz.

⁷⁾ B. Bahlûl ezt arabul így fordítja: אַבּוּדִיּוֹן (ar. אַבּוּדִיּוֹן = perzsa אַבּוּדִיּוֹן).

⁸⁾ Löw 150. Az Ászáfból származó növénylajstromban (Löw 25): אַבּוּדִיּוֹן.

(שאהתרה). Az utóbbi a. m. $\gamma\gamma\lambda\delta\iota\sigma$, lepidium latifolium. De אוגריון is, Löw (Pfl. 38) szerint, a. m. = $\gamma\gamma\lambda\delta\iota\sigma$. E föltevést megerősíti szótárunk írása: גוגריון, a miből אוגריון lett. — 261. גורבא, soccus e lasea textus (690). — 271. גלוקיון, גלאוקיון, $\gamma\lambda\alpha\upsilon\sigma$, glaucium, succus herbae cujusdam, papaveri similis (722, 727)¹). — 278. L. 250. sz. — 292. גרניצא és גרנצא, culices²) minoris generis (775). — 317. Talán romlás ebből: דִּנְחָא, ortus solis vel lucis (927). — 319. דורקינא, $\delta\omega\rho\kappa\iota\sigma$, duracinum, malum persicum (859). — 325. Talán דיודא, $\delta\iota\omicron\delta\omicron\varsigma$, diarrhoea (877). — 327. דיקטאמנון, $\delta\iota\alpha\tau\alpha\mu\upsilon\sigma$, origanum dictamnus (891). — 384. הנזמן, coetus, conventus (1028)³). — 385. A ה névelő, נרקין pedig romlás גרודין-ből. V. ö. ezt a szótári adatot Payne Smithnél (2469): גרודין סנבל. — 388. Talán הרָבָא, turbatio, agitatio, sonus tumultus, de más jelentéssel. — 389. הרגון, $\rho\epsilon\gamma\kappa\iota\sigma$, opus (1050). Kérdéses, vajjon S. b. S. forrásában e szó speciális jelentésben agyagművet jelentett-e? — 394. הרזבא, mentha sylvestris (1051). — 402. ורשא, columba livia (1070)⁴). — 410. זופא רטיבא, $\omicron\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$, succus Canae (1110)⁵). — 422. זרניכא, $\alpha\upsilon\tau\omicron\sigma\epsilon\upsilon\sigma$, auri pigmentum (1158). — 423. זרקתא, mulier cui oculi caerulei (1162). — 426. Talán מִתְבַּבָּא, cibus ex oryza lenticulis et tritico inter se commixtis factus (1174). — 442. הי לעלם, a. m. $\acute{\alpha}\epsilon\iota\zeta\omega\sigma$, sempervivum herba (1253)⁶). — 476. חרבא, fomes igniarius (1372). — 493, 496. טַלְרָא (talare, talaria), sandalium (1482). — 504. טראגאקאנתא, $\alpha\sigma\tau\rho\alpha\lambda\upsilon\varsigma$, astragalus vivus (1508). — 507. טרשקוק, cichorium sylvestre (1529)⁷). —

¹) A szír szótárak is מאמיתָא-val magyarázzák. L. erről Löw, 205, Steinschneider, Heilmitteln. der Araber, 1821. sz.

²) Így kell P. S.-nél olvasni, calices helyett.

³) E szó a perzsa אננומן-ből származik, melynek jelentése: az emberek, a sokaság. Abban a forrásban, melyből S. b. S. merítette e kifejezést: דינא דהנזימן, a szónak speciális jelentése lehetett: kereskedő emberek.

⁴) Az idézett példában (ציאת הירשית) a főnévből a Léber melléknév képeztetett.

⁵) L. Löw 134.

⁶) L. Löw, 160. Ászáfnál: הייא לעלמא (u. o. 161).

⁷) L. Löw, 253:

535. Talán כִּילִידוֹנִיָּא, χελιδόνιον (1723). — 542. בַּלְשָׁא, calx viva (1751). — 554. Talán az új-szír בּוֹתְכָא, trulla, alveus, qua aedificatores caementum ferunt (1855). — 565. לוֹבִים, λοβός, siliqua (1903). De nehéz megérteni, miképen adhatta S. b. S. a szónak az „olaj“ jelentését. — 566. לוֹטְאֵרִיא, λωτάριον, zizyphus lotus (1908). Szintén érthetetlen különbség a jelentésben. — 592. מוֹבְקֵנְטִים, μούκκωνθος, hedysarum alhagi (2030)¹⁾. — 613. מְנִישְׁנָא, viola odorata (2172). — 622. מַסְטִיכִינוֹן, μαστίχινον, mastichinum oleum (2179). Szerzőnk egészen más jelentést ad. — 635. מְרוֹפְנָא és מְרוֹפְנָא, gossipium sub folliculo inclusum (2214)²⁾. — 637. מְרוֹכָא, lithargyrum (2219). — 657. נְרִדְאֵסְטְנוֹם, νάρδου στάχυς, spica nardi (2469)³⁾. — 702. מְפֹנִיא, σταφυλή, uvae passae (2602)⁴⁾. — 721. סַנְגוֹפֶר, cinnabaris (2672). — 726. סְפֹלִיא, aristolochia planta (2699)⁵⁾. — 728. סְפֹנְדוּלִיֹּן, σφονδύλιον (2701); más alak: סְפֹנְדוּלִיאֹן (2698). 729. סְפֹסִיא, medica herba (2701). — 736. סְקֶלֶט, scarlatum, purpura (2718)⁶⁾. — 743. סְרוֹקוּלִים, más alak: סְרוֹקוּלָא, σαρκόλλα, sarcocolla, gummi Persicum sic dictum propterea quod vulnera sanat (2753)⁷⁾. — 776. לוֹפְאֵ עֵקְסָא, arum crispum, arum Dioscoridis (1914)⁸⁾. — 778. עֵרְטֵנִיתָא, leontice, leontopetalon, s. cyclamen Europaeum (2990)⁹⁾. — 784. פִּינְנָא, v.

1) L. L ö w, 146.

2) Itt hiányzik P. S.-nél a teljes alakra (צֶמֶר הַגֶּפֶן = עֵמֶר גּוֹפְנָא) való utalás. L. L ö w, 92.

3) L. L ö w, 369. A szír szótárak is a szó fordításában az arab סוֹנְבוֹל-t adják.

4) A S. b. S. által följegyzett alakban ר áll ל helyett.

5) L. L ö w, 280, Á s z á f b ó l.

6) A S. b. S.-nél nyújtott í-rag scarlatum szónak görög alakjára utal.

7) סְרוֹקוּלָא arab alakot l. S t e i n s c h n e i d e r n é l, Heilmittelnamen der Araber, 997. sz. S. b. S. magyarázata különbözik attól, melyet a szír szótárak adnak.

8) L. L ö w, 239. A perzsa פִּיל גֵּיִשׁ (arab فِيل غِيَش) a szír szótárakban is megvan.

9) A S. b. S. által adott perzsa kifejezéshez l. L ö w, 305, adatát: „Man benutzt die seifenartige Wurzel zum Ausmachen der Flecken in Kleidern. besonders Cachemir-Tüchern“. — Arabul is עֵרְטֵנִיתָא, l. S t e i n s c h n e i d e r. 1348. sz.

פגנא, πήγανον, peganum harmala, ruta agrestis (3100)¹). — 787. פולופודיון, v. פולופודיון, πολυπόδιον, polypodium vulgare (3062)²). — 790. פושקלא, mutilatio, claudicatio, curvitas (3328)³). — 794. Új-szír פטח, planus factus est, complanatus est (3088). — 798. Új-szír פיא, cui suffrago secata (3099)⁴). — 828. פלגמא, φλέγμα (3142). — 836. פלקא, orbiculus fusi (3162; aram. héber פלך, ar. فَلَكَة.) — 853. V. ö. פסתוריא, qui aliis prosit (3199). — 871. Ebből: פגנאגריא, πήγανον ἄγριον. L. a jegyzetet a 784. számhoz. — 872. Ugy látszik, valamiképen összefügg ezzel: פרגנין, v. פרגנא, aquae ductus fossa (3234). — 874. Talán ebből: פרהטורין, praetorium (3258); vagy ebből: רהטרא, ῥήτωρ (3838). — 882. Ebből: קופריסוס, κυπάρισσος, cypressus sempervivens (3555). Mert az egyhangzású פריסין-nak egészen más a jelentése (3282, πράσιον). — 886. פרצנתא, punicae granati granum (3291). — 890. V. ö. פתקא, hernia (3346); פותקא דמשחא, apotheca ubi oleum reponitur. Ugy látszik, az nem más mint ἀποθήκη speciális jelentésben alkalmazva. — 895. צבעתא דהרמים, ἐρμοδάκτυλος, colchicum autumnale (3357). — 905. צמריתא, stranguria (3419). — 919. Talán קווא mustela (3514). — 929. קונברא, asclepias herba (3543)⁵). — 933. קנדרו, v. קונדרוג, χόνδρος, thuris manna (3659). — 966. קלפתא, cortex caryophylli (3641). — 988. קנפא, cannabis (3671)⁶). — 994. קסדן, קסדנא, labiosus, ulcerosus; pustulis laborans

¹) A S. b. S. által nyújtott kifejezésnek második része (ריניא), úgy látszik, visszamegy ἄγριον-ra; L ö w, 371, Dioscoridesből: πήγανον ἄγριον. A perzsa aequivalensről (כדאב) l. Steinschneider, 956. sz.

²) L. L ö w, 208, Á s z á f b ó l.

³) Tehát más jelentés, mint S. b. S.-nél.

⁴) Ezen P. S.-nél adott jelentés négy lábú állatokra vonatkozik. S. b. S.-nél tyúkokra van átvive.

⁵) A „Hunt“ rövidítéssel idézett névtelen szír szótár szintén ezt adja: באַלפֶּארסִיָּה ברַנְסַת. V. ö. L ö w, 178; Z. D. M. G. LIV, 108. A ezikkszó Halákhót Gedó!ótból való, a hol a berlini kiadás (72. l. 22. sor) קונברִי helyett ezt nyújtja: סַנְבְּרִי. A szót helyesen fölismerte Perles, Monatschrift 1859, 160 l.

⁶) L. L ö w, 348.

(3674)¹⁾. — 995. קַסְטוֹרִיּוֹן, καστώριον, castorium, testiculi fibri (3675). — 1007. קַוֵּי, קַוֵּי, lagena, ampulla vitrea (3709). — 1015. קַרְפֵּלּוֹן, καρσοφύλλιον (3755)²⁾. — 1044. שְׁבִנָּה, v. שְׁבִנָּה, nigella sativa (4017). — 1045. שְׁבִנָּה, polygonum seminale (4031)³⁾. — 1047. L. 1045. sz.

3. G ö r ö g s z ó k⁴⁾.

9. Talán εὔγε; vagy rövidítés ebből: קַוֵּי = ἄγωμεν, Gen. r. 78. fej. — 51. * ἰλασία (= ἰλασμός, kiengesztelés). — 59. A jelentéshez illik ἐτήσιος. Tehát קַסְטוֹרִיּוֹן h. olv. קַסְטוֹרִיּוֹן. — 67 a. ὄξος, eczet. — 68. Aram. ige ebből: ὄξηρός, az eczethez való. — 78. Talán ἄλμη, sóizűség (מֶלַח, Krauss, Lehnwörter II, 229); vagy olv. מֶלַח és ez a. m. = ἄλς. — 82. Talán μῆλον, alma, ק prostheticummal. — 86. ἀγκάλη, kar (v. ö. קַוֵּי L. I, 43 a). — 89. Tartozik ehez: קַוֵּי, ἐντολάριος (Krauss II, 72). — 97. Talán ἰσάτις (v. ö. קַוֵּי, L. I, 119 b). — 104. Olv. קַוֵּי: σταφίδιος (semleges többes sz.: σταφίδια), aszott szőlő. — 115. Talán ἄσπληνον, Milzkraut. — 116. ἀσπάραγος, Asparagus-bor⁵⁾. — 124. ἀπώλεια,

1) A S. b. S. által följegyzett szó e melléknévhez tartozó főnév, mely azonban P. S.-nél nincs meg.

2) L. Löw, 348.

3) L. Löw, 85, Á s z á f b ó l.

4) A megelőző paragrafusban a szír szótárból kimutatott szóknak nagy része szintén g ö r ö g eredetűek. A jelen paragrafusban azonosított görög szókon kívül lajstromunkban még sok más szó is található, mely szintén görög származásúnak látszik, de nem bírtam azonosítani, még pedig a következő számok: 14 (összetétel ἵππος-ból); 15 (?δομειστικός, l. P. S. 841); 48; 81; 90; 91 (? ebből: τηρητής figyelő); 92; 102 (talán lat. aestiva); 105; 110; 112; 127 (talán = קַוֵּי, ὑπατεία; akkor a fordító szó így olvasandó: קַוֵּי); 135; 137; 143 (ἐπικριτής?); 162 (összetétel μῆλον-ból); 163; 166; 250; 279; 280; 300; 315 (l. 15), 322; 324; 326; 337; 363; 372; 575; 576; 607; 617; 624; 645; 663; 664; 700; 723; 725; 731; 742; 802; 812; 829; 830; 844; 869; 876; 883; 918; 936; 937; 938; 965; 978; 1006; 1008; 1016; 1017 (? κερκίς); 1079; 1080.

5) L. Krauss, Lehnwörter II, 94. (Löw). Az itt adott jelentés, úgy látszik, régi hagyományon alapszik, mely szerint e bor (talán mert szerencsét jelent) a szombatvégi haddálánál alkalmazták.

veszedelem¹⁾. — **126.** Talán ebből: ἐπιστάτης, felügyelő, előjáró²⁾. — **128.** Legjobban magyarázható ebből: πόνος, fáradtság, inség; tehát אפונאות, א prostheticummal ellátott többes szám. — **136.** Úgy látszik, ehez tartozik: ὀψωνάτωρ, obsonator (פסנטור L. IV, 75 a). — **144.** A szónak első része אפריון-ra emlékeztet, a második φορεῖον-ra. — **154.** Olv. אסקולופנדרון, azaz σκολοπάνδριον, szír אסקולופנדרון (2713), scolopendium vulgare³⁾. — **170.** ἀρονκίς (ארוקא, L. I, 170 b, a héber ת- képzővel). — **189.** Talán πάνθηρ-ből lágyítva. — **228.** Talán ebből: φανερός, látható. — **370.** ὑδράργυρος, higany (V. ö. szír אודראגורא, 989). — **379.** V. ö. μύστρον (מטטרון L. III, 209 b). — **383.** Talán איליון-ből; ez pedig a. m. ἐσρόδουλοι (nőnemű), a mi helyesen „parázna nőkkel“ magyarázható. — **487.** Talán romlás ebből: אורנוס, τύραννος. — **498.** Talán τόμος, levágott darab. — **513.** πιττάκιον (קפתא ebből: פיתא, ez pedig egyes száma איתקין-nak, l. Krauss, II, 441 s köv.). — **569.** אוקין, aram. többes száma אוקוס-nak. — **831.** L. fent 62. l. — **832.** Áttétel útján lett ebből: אלקם, azaz πλόκαμος, hajfonal, fürt. — **840.** Áttétel útján lett ebből: אפרטי, azaz πανάρετος, egészen jeles, kiváló. — **873.** παραδείγματα, intő példák. — **881.** περιστερών, galambdúcz. — **884.** περσικόν, malum Persicum (szír אפרסיקון, 3282). — **893.** ποτήριον, ivó edény (l. L. IV, 160 b). — **927.** Valami módon ἤλεκτρον-hoz való. — **934.** Talán a -κόντα ragú számnevekből van abstrahálva és helytelenül magyarázva, l. jer. Bába Batra 17 c (L. I, 19 b). Vagy talán latin quintus, *quintinusból (eből a német Quentchen). — **968** és **972.** χάλκανθος, más alakja אלקנתון-nak (L. IV, 321 b). — **991.** κάγκανον, egy fűnek a neve (Galenus). — **1013.** κρόκος, sáfrán. — **1020.** κτίσμα, a teremtés, itt speciális értelemben a pokol.

4. Perzsa szók⁴⁾.

159. V. ö. אוראלה, farina (V. I, 77a); l. Perles, Monatsschrift, 1858, 158. l. — **180.** באור, a mivel az egy-

¹⁾ V. ö. P. S. 332: אפוליון perdens vel perditus.

²⁾ V. ö. P. S. 341: אפישטשא.

³⁾ L. Löw, 138. Steinschneider, 1027.

⁴⁾ A szír szók között (2. §.) perzsa a 384. sz. a. — A lajstrom-

hangzású cikkszó fordítottatik, hitet jelent; דאשתן igével: fidem habere, credere. — 240. Aram. többesszáma a perzsa szónak. — 336. דנרא, aram. alakja a perzsa דנר-nak (= דנראן fog). — 348. Aram. alakja דרר nek (fájdalom, az új-szírben is דרר: P. S. 946). — 527. כויז, a miből arab קפיז (l. L. IV, 352 a). — 529. Aram. többesszáma ennek: כויב, szép. — 594. A szónak második része (דר), úgy látszik, azonos a fordító szó דאר-jával. — 598. Aram. (nőnemű) alakja a perzsa מו, מוי-nak (haj). מוסא Perlesnél, id. h. 159 l., hiba מוטא helyett. — 604. מירדאנתן igének jelen ideje. מי vagy a perzsa igének megtartott praefixuma, vagy pedig מירדס aram. infinitivus. — 670. A cikksjelző szó, úgy látszik, abból a perzsa szóból származik, melylyel fordítva van. — 695. סיפתה régibb alakja סיפתה-nek (partic. pass.). — 705. סיאנה talán csak elferdítve סאיה-ből. — 717. סאלאר, princeps, dux. — 777. A cikksjelző szó talán csak romlás útján lett a perzsa szóból, melylyel fordítva van. — 799. V. ö. P. S. 3099: פיג, פיגא, cursor, satelles. — 877. בנא perzsa képző. — 902. צ = נ (= צ) a magyarázó szóban. — 913. Hasonlóképen. Arameus alak א-vel. — 941. Talán rövidítve ebből: כויז = קויז (arab קפיז), mensura, l. fent 527. sz. a. — 1077. A cikkszó majdnem egészen azonos a magyarázó szóval.

Itt egy török szót is említek, mely a lajstromban szerepel: 229. A török b a l t a, fejsze a magyarban is meghonosodott. (V. ö. perzsa ביל, V. I, 303 b).

5 Arab szók¹⁾.

8. אגב = חגב, arab حجاب, függöny. — 58. Az arab אים igéből (elcsüggedni). — 72. Igehatározó כרוג-hoz (kimenés) az א prostheticummal. — 80. Az אל névelő mutatja, hogy arab szó. — 122. סתר, fátyol, א prosth.-mal; talán a többesszám

ban a cikksjelző szó rendszeren azon perzsa szóval van fordítva, melyből származik. — Néhány perzsa szót a Halákhót Gedólótban, mely nincs meg lajstromunkban; l. P e r l e s n é l, Monatschrift 1859, 159. s köv. l.

¹⁾ Az itten kiemelendő szók részben arab kölcsönszók; de részben úgy is tekinthetők, hogy az arabbal rokon arameus szók.

(אסתאר) értendő. — 134. A magyarázó arab פאם-ból א prosth. által képezve. (De lehet szír פסיא-re is gondolni, P. S. 3187: lima). — 148. Ezen érdekes adverbium talán ebből az arab szóból származik: פתרה, időköz, intervallum. — 167. A magyarázó szónak ה-je a cikkszóban א-fé lett. — 237. E szó, úgy látszik, összefügg נקם-mal (brazilfa). — 243. V. ö. ארען, fem. רענא, gyáva, elgyengült. — 244. בארץ, növény csirája. — 259. Alkalmasint rokon a magyarázó szóval. — 309. רבלה, daganat. — 312. דהב, eltűnni, elmulni. — 321. A cikkszó arameus, de a magyarázó arab szóval rokon. — 331. רפלי (itt az aram. א-raggal) arab aequivalense פודודאפנה-nek (l. Löw, 130). — 412. Talán az arab זיר, (gyarapodni) gyökhöz tartozik (אק-raggal). — 433. חלץ, fésülni. Az ezen szám alatt álló példán kívül, melylyel azonos a 440. sz. alatt álló, még 448. sz. a. van egy főnév e gyökből. — 444. Maga a magyarázó szó: alhenna. — 448, 449. L. 433. sz. — 456, 460. Arabban חמק balgaságot, esztelenséget jelent, itt eszelősséget. חמק igének bibliai példáit ezzel összefüggésbe hozza. — 463. חסד arab jelentése: irígység, itten a „talmudnak“ tulajdoníttatik; két példa idéztetik, melyekben a gyök a rokonértelmű קנא mellett áll. — 465. חסן arabúl jóság, szépség. — 468. Aram. alakja a magyarázó arab szónak. — 475. Talán arab חרך, mozogni. Lehet, hogy ezt a példát érti: יחרך, Példab. 12, 27. — 478. V. ö. חארם, őrző).¹ — 485. Aram. alakja a magyarázó arab szónak: parasita. — 505. Talán a fent (26 l., 1 j.) említett טרטור-ból. — 516. Ugy látszik, valahogyan összefügg וקת (idő) arab szóval. — 546. כסר, eltörni. — 572. לחן, dallam. — 578. לצק, ragaszkodni. — 579. לסע, szúrni, marni, a skorpióról. (átvitt értelemben is). — 600. Azonos 602-vel csakhogy ס áll.

¹) חרסאי a Halákhót Gedólotban fordul elő (131. l., 18. sor) „ביון ראית להון חרסאי“, „mert éjjeli őrök vannak“ (a „Nehar - Pekódból“) való R. Jehúdái Rés-Kalla“ egy mondásában. A Hildesheimer-féle kiadás glossáriumában (a lajstrom-függelék 151. l.) חרסאי értelmetlenül így fordíttatik: Scherbenstücke. Ugyanazon szó értendő חרסאי-nál, Monatschrift, 1859, 159. l. Perles magyarázati kísérletei most fölöslegyek.

צ helyett. Arab מְהִיץ épen a nős embert jelenti, itt — ellentétes értelemben — a nőtlent. — 603. מַחֲשֵׁר, gyülekező hely. — 619. A magyarázatban használt arab מָסַח (mérni) gyökből képezett héber főnevek: מִפָּח, a méregető, מְסוּחֹת, a méregetők. — 620. Aram. alak ugyanabból a gyökből. — 656. l. fent 75. l. — 678. V. ö. אֲתַכָּא, támaszkodni. Az itten „Jebámótból“ idézett szóalak כוּה-*ból* képzett Nitpáélnak látszik. — 679. L. fent 36. l. — 680. סִמְיָן, kövér. — 712. ל h. olv. מ, tehát סַמְאָךְ, halász. — 741. Talán így olvasandó: סַרְק, arab סַרְק, סַרְאָק, tolvaj¹⁾. — 759. A cikkjelző szó héberesített alakja (עֵינִי?) a magyarázó arab szónak, melynek jelentése: drága. — 772. Ige עֲצָעָה-*hoz* (farkcsont = héber עֲצָה, Lev. 3, 9). — 855. פֶּסֶר, elromlani (צ = ס). — 855a. Azonos a magyarázó arab szóval; mint צָחֹת (Jes. 32, 4) — arab — targuma idéztetik²⁾. — S. b. S. a héber יַצִּיחַ igét is képezi belőle; l. fent 24. l., 2. j. — 897. A magyarázó arab szóból képezett héber szó: צִרְיֹפָה, kagyló³⁾. V. ö. szír צִלְפָּתָא (ל = ר), conchylium maris, P. S. 3413. — 910. Betűcsere צ és ט közt. — 911. צִנוּבֵר, fenyő; itt ugyanabban az értelemben, a melyben Hal. Ged.-ban (57. l., 8. sor) magyaráztatik: פִּירָא דֶאֲרוּזָא. — 949. Attétel útján lett az e számhoz való jegyzetben említett arab קֶרְאֵר-*ból*. — 1050. שֶׁנֶר, fa.

6. Felismerhető származású héber szók⁴⁾.

1. אֲבִינִית. Talán abstractum ebből: אֲבִי [בֵּית] דִּין⁵⁾. — 6. אֲבִירָן, ebből: אֲבִיר, hatalmas, erős. — 18. אֲדָל (?) talán a bibliai szóhoz tartozik: רִלִיּוֹת, ágak. — 21. Valahogyan romlás útján lett אֲדָרָה-*ból*. — 25. Talán = אֲרוּם, ez pedig סַמְאָל, שֶׁטֶן, rágalmazó, vádló jelentésében. Vagy pedig tekintettel אֲרוּם הַדְּרוּמִי-ra (I. Sám. 21, 8). — 202. V. ö. B.

¹⁾ L. fent 58. l., 1. j.

²⁾ Talán összetévesztette S. b. S. Jes. 32, 4 targumát a Jes. 18, 4-hez való targummal, a hol צַח így van fordítva: פַּצִּיחַ.

³⁾ S. b. S. maga is héber szövegen belül alkalmazza צִרְיֹפָה-ot; l. alább, XII. fejj. Zsolt. 58, 9-ről.

⁴⁾ Itt a szókat többnyire valószínű pontozásukkal adom.

⁵⁾ V. ö. אֲבִינִית abstractumot (B r ü l l, Jahrbücher II, 35).

Batra 80 b, בריכה ראשונה (L. I, 267 b). — 220. V. ö. פי המבעת, B. Kamma 92a. — 230. Szándékos elferdítése בקטריזת, a mint az esküformuláknál szokásos. — 236. az aram קיטרא-ból (kötelék). — 254. A magyarázó arab szó nem világos. Azt jelentheti: az eltávozók. De nem világos, mi legyen a „nyelvnek kerítése.“ — 267. Talán גרנעה (a perfectum 3. szem. nőnemű egyes sz. al.). quadrilitterum nem található. A szó jelentéséhez illik: גרנען, az evésben mohó (l. L. I. 355 b) — 269. גלילים. Az olajedények jelentése emlékeztet גלה-ra, Zakar. 4, 2. — 275. גמיסה, lágyítva ebből: קמיצה. — 281. גום, V. ö. a haldoklásról. — 294. גרום, V. ö. aram. גרם, megörölni (L. I, 362 a); szír גריסתא, malom (P. S. 786). — 297. גרידה, meztelenítés, megfosztás (?) — 335. הגבו, aramaismus הגבו helyett. — 375. Talán ige ebből: גרים, stadium, versenytér. Tehát גרים futtatott, versenyeztetett. — 413. גיג, u. a. mint גיג (L. I, 512 a). — 419. גורקו, quadrilitterum (גורק), -ből (L. I, 552 a). — 427. הגרון, melléknév חגר igéből, melynek jelentése: társulni, szövetkezni. — 431. הגושים, többesszáma חוש-nak (érzékek). — 434. חורגין, Part. Kál חרג igéből (470 sz.), „élesíteni“ jelentéssel. V. ö. szír חרג, fricuit (P. S. 1366). — 440. חטר, bot, más jelentésben. — 450. חלימה, nom. actionis a bibliai igéhez. — 451. Ugyanannak az igének a gyöke. — 452. Ugyanannak mellékneve: egészséges. — 457. חמיש, ötödrész. — 458. חממן, fürdőszolga, ebből az igéből: חמם, melegíteni, meleg fürdőt készíteni. — 459. Romlás útján lett 464-ből; ez pedig többes száma חסחום-nak (porczogó, L. II, 87 b), bővített értelemben. — 470. L. 434 sz. a. — 471. Talán חורגו-hoz való, Zsolt. 18, 46. — 481. A szó Ezékiel 1, 17-ből való, új jelentésben. — 484. טיבם, a „fonal rendezője“ (az ige טאָגס,-ből való, l. L. II, 158; a főnév Józsva 2, 18-ból). — 490. טביעות, a rendezések, rendek (a megelőző cím alatt omlított igéből), átvive a természet rendjére. — 494. טלרות (ר h. olv. ר), többes száma a fent 78. l., 493, 496. sz. a. kimutatott főnévnek. — 525. יתרות דרכים, a. m. az utak többletei, kerülő utak. — 528. כבשישין, kötések, כבש, szorítani, lekötni, igéből. — 537.

מכלאון, בלא, visszartani, igéből. Az említett példa מכלאון alakra utal. — 571. בַּת לֶחֶם, „a hús leánya,” az eleven hús kinövése. — 595. מוֹעֵר, így fordítva: ígéret, fenyegetés. A két arab főnév וְעַר igének származékai. A héber מוֹעֵר-ot Jehúda Ibn Tibbón is használja, hogy vele a messiási ígéreteket jelentő arab kifejezést fordítsa¹⁾. — 609. לַפֶּס (l. L. II, 519 a) birtokragos alakja, מֵן-nel. — 610. Olv. מִמָּאִים, utálatot keltő. — 627. מֵעֲבֹתָ, a mihez, mint főnév, hozzá gondolandó צְמוּרֵן. — 628. מֵעֶמֶד, álló hely, t. i. azoké, kik a sírkertben a Kaddis-imát mondják. — 644. רִישׁ, szegénység, מֵן-nel; vagy מֵ אֶתְמָלֵךְ által képezett külön főnév. — 651. E szó összefügg שֶׁל־tel (láncz, L. IV, 529 a). — 667. נִקְרָה partic. Niphal, ehez az igéhez: תְּקִיפוּ, Lev. 19, 27. (V. ö. נִקְפִי, más jelentéssel, L. IV. 441 a). — 671. שֶׁנִּפְקָם, III-ból (L. IV, 91 a). — 673. נִצְטָרַר, Nitpáél צָרַר igéből (L. IV, 217 a). — 687. שְׁנֵשְׁנִים, főnév ehez: תִּשְׁנֵשְׁנִי, Jes. 17, 11. — 706. סָגִין, mint a cikk maga mondja, סָגִין (סָגִין)-ből. — 718. סָמָךְ, talán ebből: סָמוּךְ, közel valamihez, közvetlen utána (L. III. 543 a). A cikkben adott perzsa magyarázat héberül így hangoznék: יֵין שְׁשׁוּתִים אַחַר הַלֶּחֶם, tehát סָמָךְ לֶאֱכִילַת הַלֶּחֶם, tehát סָמָךְ-nak ugyanazon jelentése mint סָעַר-nak? Tehát: erősítő, üdítő ital. — 749. עֵנוּיָה. Talán romlás עֵנוּיָה-ból. Egy עָנָה gyököt lehetne Rút 1, 13-ból következtetni. — 760. עֵינָה. Talán עֵי, rom, nőnemű alakja. — 762. עֵקֶבֶת. A zsámolynak megjelölése, mert mintegy tartóztatja a lábat. — 767. עֵינָה, a „szegény”, egy árpafajtának jelzője²⁾. — 780. עֵרְקָן, főnév עָרַךְ igéhez, melynek jelentése: tésztát gyúrni (arabúl עָרַךְ, l. még P. S. 2990). — 805. פֶּלְפֹּל, éles fejtegetés, itt a nyelvtanra alkalmazva. — 811. פִּיפּוּרָת, ebből פִּרְפִּיר, szétaprítani. V. ö. פִּרְפֹּרָת, L. IV. 132 a. — 819. פֶּנֶךְ, mint héber ige-gyök (פִּנְכָכוּ), a szír פֶּנֶךְ (P. S. 3144) és az arab فَنَجْ jelentésében. — 820. פֶּכָרָה. Igealakok: פֶּכָרָה, „Rombolni” jelentésben l. a gyököt L. IV, 44 b al. — 826.

¹⁾ Emúnót, VII. szakasz: אֱלֹהֵי הַמוֹעֲדִים וְאֱלֹהֵי הַנְּחֻמּוֹת. Kaufmann (Attributenlehre, 84. l., jegyz.) ezt félreértette; l. Guttman, Die Religionsphilosophie Saadja's, 214. l.

²⁾ Ánán szerint עֵינָה, Deut. 16, 3, árpakenyeret jelent.

פָּלַח. Más jelentésben, mint a bibliai פָּלַח. — **850.** Talán אֶסְפָּפוֹת-ból magyarázandó. E szerint romlás lenne אֶסְפָּפוֹת-ból. — **854.** Talán פְּעוּטוֹת, gyermekek, gyöke. V. ö. פִּטְפֵט, csevegni, (L. IV, 28 b). — **860.** פְּקֻקָּה, melléknév (mint פִּתְלָה), פְּקֻקָּה-ból, az arab פָּקִיה jelentésében. — **862.** פְּקֻדָּה, megőrzés, abstractum, itten két vékony fadarab között megőrzött fadarabnak a neve. — **864.** Áttétel útján פִּקְל-ból, a mi rokonértelmű פִּקְל-lal (L. IV, 353 b). V. ö. פִּקְל (P. S. 3219). — **867.** פָּרָא. Talán u. a. mint אֶפֶר (L. I, 148 b), legelő, rét. — **898.** צִרְקוֹ melléknév צִדַק igéhez. — **907.** Ebből: צָלִי sült. — **914.** צִרְקוֹ. Talán ebből: צוּרְבָא מֵרַבֵּן (L. VI, 216 b). — **919.** Többes száma צִרְתָּ עֵין értelmében. — **920.** Nőnemű többes szám ebből: קוֹטֵט, „gyöngye”. A 119. zsoltárban a például idézett ige ezt jelentené: és elgyengültem. — **921.** קוֹטֵט, ebből: קָטַן, kicsiny. — **940.** קִרְסִים part. Kál; קָרַם ige denominativum lenne קִרְסִים-ból (csatok, horgok). — **950.** קָטוּט, u. a. mint קִטְטָה, czivódás (L. IV, 281 a). — **956.** Valószínűleg átvitt értelemben קִפּוּד-ból (sündisznó). — **990.** קִנְיָן, tulajdonképen edény (L. IV, 342 a), átvitt értelemben: kagyló. — **996.** קִסְיוֹן, u. a. mint קָטַת (Ez. 9, 3). — **997.** קִסְקוּם. V. ö. קִסְסָם, rágni (L. II, 365 b). — **1003.** A kifejezés második szava, הַמְנַקְּהָ, a. m. „a mi szándékoztatik¹⁾ és tartozik מְנַמַּת-hoz (Habak. 1, 9). — **1018.** קִשְׁיוֹן, הַקִּישׁ (következtetés, analogia) értelmében. — **1019.** Többes száma קִשְׁתָּנִית-nak; ez származik קִשַׁת-ból. — **1024.** רִגְלֵי, ebből: רִגַל, láb. — **1028.** רִחֲצוֹן, ebből az aram igéből: רָחַץ, bízni. — **1035.** רִעְתוֹן, רִעָה-ből. (V. ö. עִקְלָתוֹן). — **1052.** שִׁזְרָה, foglalkozást jelentő főnév, ebből az igéből: שִׁזַּר, sodorni. — **1053.** שִׁחִי, tulajdonképen „élesítve”, שִׁחָה-ból, mely igének jelentése a Hiphílben: kést élesíteni (L. IV, 530 a). — **1055.** שִׁחְרוּנִי, שִׁחָה-ból (fekete), mint אֶדְמוּנִי, אֶדְמוּ-ból. — **1060.** הַשְּׂנִיִּין, a másodikok, t. i. az elnök után, a szanhedrin másodelnökei. — **1061.** שְׂנִיצוֹת, Kélim XXVI, 1, a zacskó szalagcsokrai, ott más jelentésben (sakkjáték). — **1070.** תְּאִימוֹת,

¹⁾ Egyszer találtatik S. b. S.-nél גְּמוּיָה, mint כוונה szinonimje. L. Héber Füg. II. 1, 33.

אָמָּ-ból, mintegy ikerágak. — 1074. Talán תָּוֵד, ebből: תוֹד, elnyomás (de ez csak a cikkben első helyen említett jelentéshez illik: impostor). — 1089. A. m. טָרָה (ת = ט).

7. Felismerhető származású arameus szók.

25. אִילְמִין, csarnokok, itt עֲלִיָּה értelmében. — 60. Talán ebből: פָּצִי (scil. פּוּמָא), a ki száját kinyitja, t. i. hogy az ebéd kezdetén az áldást mondja a kenyérre. De talán összefügg בּוֹיָצֵעַ-vel (l. Berákhót 27 a)¹⁾. — 66. A. m. אִוְקָא, eledel; gabona, melyet nem engednek érni, hanem takarmánynak használnak. — 87. Talán אִוְדָא (= על דודא), a mi az üstön van, a födele. — 165. Pótlandó פּלפּלא főnév: „hosszú bors”. — 211. בִּי-מִיֶּעֵי-ból, talán בְּמִיֶּעֵא-ból (Bába Meczia 108 a). — 338. לְאִיזְדַּנְקָא talán ebből: לְאִיזְדַּנְקָא; ez pedig Itapáélje זִנְק (= נִזְק) igének, a miből helytelenül דִּנְק gyököt abstraháltak. — 397. Talán חוּרָא, odu (L. II, 26 a). — 403. Magában a cikkben סָאִי-vel magyarázva (rendesen סָאִי, l. L. III, 473), tehát ז = ס. — 415. Az adott jelentés visszavezethető זִרְזָא rendes jelentésére (csomó, L. I, 553). — 467. חֲפָפָא, v. ö. héber חֲפָפָה; חֲפּוּפִין ugyanaz. — 479. חֲשִׁילָתָא, „szétdörgölt” tojások; v. ö. חֲשִׁילָתָא, a szétdörgölt datolya (Berákh. 38 a). Az új-szírben: חֲשִׁילָתָא contusio (P. S. 1405). — 508. מִיֶּעֵשְׂתָא, főnév ehez: נִיֶּעֵשְׂתָא, Bába Batra 168 b, oly okiratról, melynek írása eltörlődött. — 577. L. 735 sz. a. — 601. מְחַפְּיָתָא, ebből: חֲפָא, eltakarni (l. L. II, 94 a). — 608. Más alakja a cikkben nevezett targumi szónak. — 735. ס-vel bővített קִטַּר gyök (kötni, összefűzni). Épúgy infinitivusa, 577: לְסַקְטִיר. — 739. שִׁרְרָא ebből: שִׁרְרָא égetni (a téglák égetéséről Gen. 11, 3). — 753. עֲרָאִי. A héber עֲרָאִי-ból. — 770, 771. Az ellentétes értelem föltevése útján magyarázható a héber עֲצָא-ból, melynek jelentése: a szemet behúnyni (ט = נ). — 795. פְּטָרוֹנָא, ebből az igéből: פְּטַר, fölszabadítani, föloldani. — 858. Talán פְּצִימִין-ból, L. IV, 86a. — 889. פְּתִיחִין נְפִיחִין. Az első szónak jelentése volna: átkok, a. m. פְּתִיחוֹת, Zsolt. 55, 22 (v. ö. B. Kamma 112 b, L. IV,

¹⁾ L. fent, 20 l., 12. sz.

155b); a másodiké: megdagasztva (v. ö. Num. 5, 21, 22, 27 jer. targumát)¹⁾. — — **892.** פְּתִירָא, aramaizálva פְּשִׁיר-ból. V. ö. כּוּם פְּשִׁיר, Tanch. וישב (L. IV, 155 a). Különben az aramban is ש-nel találjuk, p. פְּשִׁירִי, langyos viz, Chullin 46 b. — **896.** A kifejezés első szava származhatik לְצַבּוֹת בְּטֵן-ból, Num. 5, 22; a másikhhoz l. Kethúb. 103 a, שִׁפּוּצָא (épület kijavitása, L. IV, 598 b). אֲשִׁיתָא, fal, L. I, 176 a. — **903.** צַחֲרָא, tul. jelentése volna: fehér (l. Berákh. 31 b צַחור, opp. אֹכֶם, L. IV, 182b); itt ellentétes értelemben feketét jelent. — **904.** צִינְתָא, mérföldjelző alakú hal. A héber צִיִּין-ból (Jer. 31, 21). — **925.** V. ö. קוּלְסִי הַכְּרוּב, L. IV, 262 b. סִילְגָא-ról (Berákh. 39 a) l. Löw, 274. — **945.** קַטְרִיתָא דְּחִיּוּיָא „kigyótömjén“, növénynek a neve, coloquintával magyarázva. — **946.** קַטְטִיָא, szigetek, קַטְט-ból ugyanazon etymologia szerint, mint az arab szó كَطْر-ból. — **947.** קַטִּיטִין, elszakadva; talán olv. קַטִּיעִין, קַטִּיעַ jelentésében (L. IV, 287a). — **952.** L. 960 sz. a. — **960.** קִרְיָא, „a fekete datolyapálma neve“, a szír קִירָא-ból (szurok, l. L. IV, 302a); tehát szurokpálma. Ebből 954 (קִילִיתָא, ל = ר). — **964.** קִלִּיטָא = קִרִּיטָא, V. ö. szír קִירטָא, fructus ceratoniae (P. S. 3741). — **985.** קִנְיָא [ד] רֹבֵשִׁי, méznád, azaz czukornád²⁾. Hal. Gedólótban: קִנְיָא דְּשַׁכַּר, l. Löw, 345. — **1085.** Talán ש-nel (= ס) olvasandó: שִׁטְרָא; ebből: סַטַר, arczúl ütni, L. III, 501 b.

*

A magyarázható szók e hét osztályán kívül a lajstromban még több száz különböző kategóriájú kifejezés foglaltatik, a melyeket nem bírtam az ismert nyelvanyagból megmagyarázni. Ámbár szerzőnk mind e gyököket fordítja is, ámbár egy részükben hozzá van téve utalás előfordulásuk helyére, némelyikükhez oly mondat is, mely a szót tartalmazza, mégis kivonják magukat a szótárakból vagy a kútfőkből előttem ismeretes nyelvkincs analogiája alól. Kétség-

¹⁾ Úgy látszik, e kifejezésben célzás rejlik a „felfújt tömlökre“, נִדּוּת נִפּוּחִים, melyeket eskü letévése alkalmából a tóratokercessel együtt az eskütevő elé tettek. L. Lev. rabba, 6. fej. (L. IV, 353b). V. ö. Héber Füg. III, 1, 182.

²⁾ L. fent, 42 l., 1 j.

telenül ezeknek a szóknak is nagy része elferdített alakban jutott S. b. S. gyűjteményébe és ez által lett fölismerhetetlenné. De a czikkjelző szók tetemes részéről föl kell tennünk, hogy a régi zsidó irodalomból eddig ismert szókincsnek tényleges meggazdagítását jelentik. E rejtélyes jövevényeket ezennel a sémi szónyomozás további kutatásaira bizom és tartózkodom minden egyéb megjegyzéstől. Külön nyomozás tárgyává kell őket tenni és eredetüket az ismert nyelvelemekből lehetőleg földeríteni. Abból a tényből, hogy magyarázható szók is ily nagy részben vannak a lajstromban, meríthetjük azt a praesumptiót, hogy az itt magyarázat nélkül maradottak is megfejthetők. És nem szabad egyszerűen elutasítani annak a lehetőségét, hogy Salamon b. Sámuel szótára által új, eddig ismeretlen gyökök és szók menekültek a feledéstől¹⁾.

IX.

Nyelvtani adatok. Az igegyök és változásai.

Salamon b. Sámuel csak ritkán érint szótárában nyelv-tani tárgyakat és ritkán alkalmaz nyelv-tani műszókat²⁾. Az utóbbiak közül csak דגש kapott cikket, de ez

¹⁾ Itt utalok még a Héber Függelék III. szakasza 1. lajstromában csillaggal jelölt szókra, a melyek voltaképen a IV. szakaszbeli lajstromba is tartoznak. Egyesek közülök megmagyarázhatók. A 52. sz. a IV. szakaszban is áll (243. sz.) — 60. הגרורות (reszelőforgácsok) etymológiája a héber magyarázatból vehető ki. — Épúgy a 76. sz. a. szóé: דלפון „az őrült, a ki nyálát csurogtatja szakállára“. — 77. a IV. szakaszban is áll (335). — 92. חנים el van ferdítve דינומא-ból (L. I. 466 b). — 114. E szó valamiképen összefügg a 115. sz. a. magyarázott szóval. — 117. מרמעת, ebből: רמע, könny (v. ö. רמעך, Exod. 22, 28). — 121. A szó etymológiája a magyarázatból világos. — 183. שילט, a ki „úr“ mindkét keze fölött.

²⁾ Jellemző a nyelv-tani tudományról való képzetre, mely S. b. S. nál, vagy az ő körében uralkodott, azon körülmény, hogy פילפל-t (= פילפול) arabul így fordítja: נחו (mondattan, nyelv-tan) és ennek megfelelően פלפול ez. a. magyarázatul דקדוק szót használja, ebben a jelentésben: „pontosan nyomozni“ (באריך גוסתן).

nem tartalmaz mást, mint a szónak magyarázatát מוּחַזַק („erősített“) által¹⁾. E két kifejezést: דגש és רפה szerzőnk arra használja, hogy az ige törzsalakjainak különbségét jelölje, חנן²⁾ és מנה³⁾ igéknél. בדגש-sel a Piélt jelöli⁴⁾ בִּקֵּר igének ק-járól ezt mondja: נִדְגַשְׁתָּ⁵⁾. — סִימָן-t, mely szóval Ben A s é r a magánhangzójeleket nevezi⁶⁾, S. b. S. is ebben az értelemben alkalmazza, még pedig egy héber-perzsa összetételben, melyet מִנְקֵד (pontozó) magyarázatára alkotott⁷⁾.

A n é v s z ó nyelvtanából csak a többesszám és a nőnem képzése tárgyalatik az אֲבוֹתֵימָא többesszámú alak alkalmából adott hosszabb fejtegetésben⁸⁾. Ebben szerzőnk különösen az állatnevekről beszél, melyek közül némelyek csak hímnemben, mások csak nőnemben, mások meg mind a két nemben használatnak. Ezzel a megjegyzéssel fejezi be fejtegetését: Ha valaki azt a kérdést vetné föl, vajjon nem voltak-e külön nevek a nőstény állatok számára, csakhogy véletlenül nem fordulnak elő a szentírásban, azt kell neki felelni: ebben az esetben Jerem. 2, 24-ben a vadszamár nősténye nem פָּרָא szóval, hanem annak nőnemű alakjával

¹⁾ A magyarázat tárgyszerű, mert דגש ellentétet képez רפה-hoz. L. művemet: Die Anfänge der hebr. Grammatik, 12., 104. l.

²⁾ חנן מתחננים כל שהוא דגש ומכופל הוא תחנה ובקשה וכל: חנן I: שהוא רפה (רפי A¹) מכופל ולא מכופל רחמנות ומתנה וחנותי את אשר אחון. Az arab رزق Száadjánál is חנן, Gen. 33, 5, fordítására alkalmaztatik.

³⁾ כל מנה דגש היא פקידות (רפי A¹) שמורדן („számlálni“) II: מנה, וכל מנה רפה.

⁴⁾ בלע בדגש פושידן («betakarni») II: בלע, e példákkal: Num. 4, 20; Jób 37, 20; II. Sám. 17, 16. — כל דמה בדגש הוא אנדישה: דמה II: „gondolat“, e példával: Num. 33, 55.

⁵⁾ L. Héber Füg. II, 2, 10.

⁶⁾ L. művemet: Die Anfänge der hebr. Grammatik, 26. l. Száadja belőle ezt az arab igét alkotja: מַסְמָנָא (musmanan), magánhangzójelekkel ellátva, pontozva. Széfer-Hagálúj, 151 l. 13. sor; 153. l. 4. s.

⁷⁾ מִנְקֵד נוקטה זנר סימן זן. Azaz: מִנְקֵד vagy mint ige ezt jelenti: pontot (arab. נוקטה = héber נקודה) tosz; vagy mint főnév: ponttevő, pontozó. Forrásul ezt idézi: ג; de természetesen a szó sem a talmudban, sem a Hálákhót Gedólótban nem találtatik. — אות IV. cz. a. a szó jelentését így adja: חרוף (betúk), כֶּט (írás).

⁸⁾ L. Héber Füg. II, 7, 1.

neveztetnék meg¹⁾. — Sajátságos módon használtatnak סמוך és מוכרת, mely kifejezések által Ben Ásér nem csak a status absolutust és status constructust különbözteti meg egymástól, hanem a szüneti és nem-szüneti alakokat is²⁾. S. b. S. általa a többesszámú pronomen demonstrativum két alakját különbözteti meg egymástól³⁾, más alkalommal a hajót jelentő két szót: אֲנִי וְאֵינִי⁴⁾. Mindkétszer a hosszabb szóalak az, melyet „elkülönítettnek“ jelöl. De nem világos, hogyan lehet e két példánál keresztülvinni e megkülönböztetést.

Az i g e törzsalakjait és azoknak megnevezéseit szótárunk nem ismeri. A Piél megkülönböztetése a Káltól a fejezet élén említett módon történik. A Piél vagy Hiphíl átható jelentését p. מרד I cikk jelzi: מורד ומריר לאחרים: I נב; ינוב לעצמו וינוב לאחרים: I נב. Egyszer beszél egyes igéknek a Piélben levő fosztó jelentéséről⁵⁾. Egyszer ezt a jelentést למפרע kifejezéssel jelöli, melyet, mint alább említve lesz, más értelemben is alkalmaz⁶⁾. Már fent érintettem, hogy különböző Hitpáél alakoknak külön cikkeket szentel⁷⁾. Olykor a múlt és jövő időt, valamint a parancsolót jelölő műszókat használja⁸⁾.

1) Csak egészen elszigetelve találunk még adatokat a számról és nemről. P. אלה III. cz. a.: לשון נקבה ולשון רבים. (Jes. 6, 13) אלה (u. o. 1, 29) מאילים. — מאילים I: אלון. L. még Héber Füg. II, 2, 5. — Sajátságos nézet jut kifejezésre ספיאות cz. a. Azt mondja: ספיאות חאפהא („szélek, keretek“) כלי הרש שיש לו שלשה שפאות (Kélim IV, 4) לשון שפה בלשון זכר שפאות או ספנות וכן אנו שונין ובלשון שפחות. S. b. S. tehát שפחות többes számu alakban az első ת-ot nőnemű jelnek tekinti, a másik, ת nélküli többes számu alakot pedig a hímueműnek. Az Árúkhban, סף III cz. a. (VI, 98a), שפחות t. sz. magyarázatának adatik, de a mis-an nem fordul elő.

2) L. művemet: Die Anfänge der hebr. Grammatik, 37. 1.

3) אל אין („ezek“) והוא סמוך ואלה מוכרת: III אל.

4) אני כשתי („hajó“) אניה מוכרת.

5) L. Héber Füg. II, 7, 5.

6) מעבירין ממנו האבנים דומי סקלו מאבן ישי (כב י) למפרע cz.: מסקלין. műszó jelentése: visszafelé, megfordított sorrendben.

7) L. fent 52. l., 2. j. L. még Héber Füg. II, 7, 6.

8) והוא משמש עבר ועתיד ואל לעולם של עתיד להיות כמו אל: II לא והוא לעולם הוא לשון צווי: I הב; תירא אל תאמר ולא יכשר אל יראת אל אמר . . . ולא יפול הב על עבר אלא על עתיד.

a függelékben három gyök, mely Hajjûgnál nincsen¹⁾. — A ו betű végén S. b. S. egy kis kitérést iktat be, oly פ"י igékről, melyeknek első gyökbetűjéül a ו-ot kell tekinteni. Mint példákat idézi a következő igék Hiphíl- (és Hitpáél) alakjait: יאל, יבל, ירה, ינה, יקע, יתר²⁾. A ו betű czikkei közt elég nagy számban szerepelnek a פ"ו-gyökök³⁾. Az illető czikkeken csak oly igealakokat idéz, melyekben a ו mint gyökbetű előtünik. — א alatt majdnem mindazokat a gyököket nyújtja, melyeket Hajjûg föltett⁴⁾. Eredeti nézete van אבה-ról; szerinte e gyök azonos אב-bal: az אבה végén levő ה י-dá válik אב elején⁵⁾. Hajjûg א"ל-gyökei közül egyeseket S. b. S. is hoz; mások meg kétbetűs gyököket kapnak⁶⁾. אלה II cz. a. először említi, hogy e szó tehetetlenséget jelent (עניני, A² עניני), és hogy gyöke אלא. De példának nem csak e kettőt idézi: ונלאו, Exod. 7, 18, és הלאות Jes. 7, 17, hanem a következőket is: תלאים, Hóséa 11, 7; כנלותך (= כלאותך, Jes. 33, 17). Az ע"ו és ע"י igéknek egy része kétbetűs és egyszersmind hárombetűs gyökű czikkeken is található, egy másik részük pedig csak egyszer (akár két-, akár három betűs gyökkel). Olykor ott is ע"י-gyököt tesz, a hol az ember nem várja, pl.: מגן, גון és יגן szókra vonatkozólag.

¹⁾ ירה, ינה (= יחר) (Hajjûgnál mind a kettő a א"ל-igék között).

²⁾ L. Héber Füg. II, 7, 4.

³⁾ A következő czikkeken: ואל, ואש, ובל, ובה, וכך, וסך, וסך, וסך, וסך (= ונה) ון, Zsolt. 16, 5), וקע, וקש, וקש (két czikk: 1. ebben a jelentésben: קייאם כרדן, következtetni, tehát az új héber הקיש-hez való; 2. ותר, וישט, ורש, Niphálhoz), נוקש.

⁴⁾ Csak אהל (mint ige) hiányzik: אבה-ról אב V cz. alatt beszél.

⁵⁾ L. Héber Füg. II, 7, 7. — E szók: והיא מרוכבת יאבתי ומתהפכת. A szó א י hozzátevésével így hangzik: יאבתי, a י-nek א-ba való változásával: אביתי. Az első műszóhoz v. ö. מוח I cz. (velő): (מרוכבות A¹, A²) ויולד ממנה מלות מרכבות ממוחים ממחיים: itt is a kifejezés a szónak elől való bővítését (מ által) jelenti.

⁶⁾ Így אבה (אב), אלה (אל VI, halotti siralom jelentésében; de אלה VII, eskünni), אפה (אף V), ארה (אר VII), בזה (בו I); בכה (בך I).

⁷⁾ L. Héber Füg. II. 6, 8.

Az y^y igék részint teljes, részint kétbetűs gyökökkel szerepelnek¹⁾. Ugyanaz áll a פ"נ igékről²⁾.

A két gyökbetű megkettőzése által keletkezett quadrilitterumokból S. b. S. nyilatkozik זרזיר cikkben³⁾. אמתחת cikkben⁴⁾ azt mondja a négybetűsökről, hogy sem betűcsere, sem betűáttétel, sem másképen nem változtathatók. A következő példákat idézi: גלגל, גרון, היכל III (hallgatni) cz. a. a példák, Jes. 62, 6 (דמי) és Zsolt. 35, 15 (דמו) után ez a megjegyzés következik: ותכפל המלה, e két példával: ודוממתי, Zs. 131, 2, és ודומם (így olvas ודומם helyett), Zs. 66, 17⁵⁾.

Egyes gyököknél fölteszi S. b. S., hogy az eredeti gyök ל-del bővítettett. אלץ cz. a. ותאלצהו (Bir. 16, 16) ezekből magyarázza: אץ, Józs. 17, 15, ויאצו, Gen. 19, 15; a ל toldalék (והלמד בו טפל). Hasonlóképen toldaléknak kell tekinteni a ל-et a következő szókban: שלאנגן Jób 21, 23, שאנגן-ból; מכולת, I. Kir. 5, 25, מכות-ból (II. Krón. 2, 9); שגלשו, Én. én. 4, 1, שגשו-ból⁶⁾. Toldalék a ללל-ban, Ezék. 28, 23⁷⁾; a אריוך-ban, Jes. 16, 9⁸⁾; a ואסלדה ד-ban, Jób 6, 10⁹⁾; az לאטט-ban, II. Sám. 19, 5¹⁰⁾.

Gyakoriabbak azon esetek, melyekben valamely szót egy betűnek elesése által magyaráz. A Héber Függelékben

1) I. cz. végén következő érthetetlen megjegyzés áll: אלה מן יסוד המלה ואינו דומה להג כמו רפא רפים הגא הגים ולא יכשר הגג דכך. E megjegyzés valószínűleg a következő cikkhez (הגא, Jes. 19, 17) tartozik. דכא דכים: helyébe talán ez teendő:

2) L. fent 94. l., 2. j.

3) היסוד בה זר ונכפלה המלה כמו הלחל הר חרהר.

4) L. Héber Függ. II, 3, 7 és II, 7, 2.,

5) L. fent, 92. l., 2. j.

6) Alkalmassint תגש- t érti (= נגש), közeledni). I. cz. 'a. a szót így fordítja: „gyülekezni.“

7) והלמד טפל: XX נפל.

8) A saját cikkében a szót úgy magyarázza, mintha azonos volna ארוך kal (hosszú).

9) I. סלד: I. והאסלדה בהי' כמו ואסלה והי' תוספת בו: I. סלד. Jelentése: magasztalni.

10) והוא כמו לט מן לוטה (I. Sám. 21, 60) והוא טפל בו: I. לאטט helyett olv. והא' (= והאלף).

(II, 6) összeállított példák közül olyanok is vannak, melyeket másutt nem találtam¹⁾. A betű elesésére műszóul חסר igét használja.

Sűrűn használja szerzőnk a betűk á t t é t e l é t²⁾. A Héber Függelékben (II, 5) összeállított példák közül vannak egyes, másutt elő nem forduló ilyenű magyarázatok. Egyszer (az 5. sz.) bibliai szó (בצקה, Deut. 8, 4) arab szóból (קצב) vezetetik le; egy másik példában (6. sz.) aram. szó bibliai szóból³⁾. Más nem-bibliai kifejezéseket is tartalmaz e lajstrom (7, 13, 16). Itt még egy különösen érdekes példát emelek ki: זהר (הזהיר, meginteni) áttétel útján az arab حذر (óvakodni) igéből magyaráztatik úgy, hogy a ה és ה, י és י egyenlőnek tekintetnek⁴⁾.

Kiváló módon szereti S. b. S. a b e t ű c s e r e föltevése által eszközölt magyarázatokat. Az ennél állandóan használt műszó: משמשין, tehát pl. משמשין 'א' ע' משמשין, a mi rövidítés ebből: משמשין זה במקום זה 'א' azaz: א és ע egymás helyett szolgálnak. Nem emlékszem, hogy még valahol שמש igének ilyen alkalmazását találtam volna⁵⁾. A Héber Függelékben (II, 4) összeállított lajstrom⁶⁾ többnyire oly példákat mutat, melyekben rokonhangzású betűk egymást he-

¹⁾ E példák legtöbbször Dávid b. Ábrahámnál is, a karaita szótárirónál találjuk. L. N e u b a u e r, Notice sur la lexicographie hébr., 93. l.

²⁾ Az arra alkalmazott műszók: מלה, מהופך, מתהפכת. ל. מפרע, קלב-הפך (Ibn Tibbónnál az arab קלב fordítása) ebben a jelentésben M e n á c h é m b. S z á r ű k n á l l. Die Anfänge der hebr. Grammatik 83. l., 3. j. למפרע-ről l. fent 93. l., 6. j.

³⁾ Hol fordul elő גלש, שגל jelentésében?

⁴⁾ זהר I: פרהיו כרדן חדר והזהרתם למפרע. Ily összehasonlítása az arab حذر-val B e r n s t e i n n á l is találtatik, a Chrestomathia Syr. glossariumában. L. F r. S c h u l t h e s s, Homonyme Wurzeln im Syrischen, 22. l.

⁵⁾ Az igének egyéb alkalmazásáról a masszórában és nyelvtanban l. Die Anfänge der hebr. Grammatik 5., 11., 50., 99., 112. l.

⁶⁾ E lajstrommal v. ö. a Neubauer id. művében (l. e lap 1. jegyz.) Dávid b. Ábrahám szótárából idézett példákat.

lyettesítik¹⁾; de nem-rokon betűkre nézve is ténynek tekinti a kölcsönös cserét²⁾).

Végül még említem, hogy S. b. S. valamely szónak más szóból való származását ילִּי igével jelöli³⁾).

X.

Eltérő olvasatok a szentírás szövegéhez.

Több mint hatvan szentírási helyhez szótárunk oly olvasatot nyújt, mely a masszórai szövegtől eltér. E variánsok a szentírás szövegéhez nem egyformán itélendők meg. Egyeseket emlékezeti hibául kell betudni szerzőnknek, a ki nem kereste föl mindig az idézett helyet a szövegben. Mások tényleg eltérő olvasatok, a mint azokat S. b. S. az általa használt kéziratban találta. Hogy a bibliai kéziratok a szövegnek masszórai biztosítása mellett is nagy számban tartalmazták a legkülönbözőbb variánsokat, azt Abulvalíd bibliai idézetei mutatják, melyekből igen sok eltérő olvasatot állíthattam össze⁴⁾. Salamon b. Sámuelnél azonban még egy körülmény

¹⁾ Torokbetűk: א—ה (5); א—ח (8); א—ע (6, 7); ה—ע (17, 24, 39). — Inybetűk: כ—ג (14, 15, 32). — Nyelvetűk (sziszegők): ז—ס (18, 36); צ—ז (17, 45); ש—צ (41, 46, 48). — Fogbetűk: ל—ד (2); ט—ת (31). — Liquidák- és orrbetűk: ל—ר (4, 10, 41, 42); מ—ל (27); נ—ל (3, 35) — Ajakbetűk: מ—ב (1, 16, 34); פ—ב (12, 13, 28, 29). — Gyöngé betűk: י—א (23).

²⁾ מ—ה (38); ז—ד (19, 20, 21); ר—ד (44); ש—ד (43); מ—ה (25); ע—ז (22); ק—ח (47); נ—ב (33); ר—כ (30); ל—ת (26); פ—ת (37); ש—ר (40).

³⁾ ויולד ממנה ממויחים מוחונים II. ez. a. (öv, Zsolt. 109, 19): המויוחהו כמו שמתילד מן החגורה. Ezzel azt akarja mondani, hogy מוח-ban a מ gyökszerű betű és a szóképzésben nem maradhat el. — Fent, 95. l. 5. j.: מוח מלוח. — ויולד ממנה מוח. — III (fordulni, רוי כרדן, szószerint: arcot csinálni): מוח מוח. — ויפן מפנים יולד כמו האזינה מאזן: מוח מוח. — II (Jób 30, 2, sötétség): מוח מוח.

⁴⁾ Művemben: Abulvalíd Mervân Ibn Ġarâh szentírásmagyarázatából (1889). Pótlékokat közöltem a מוח (1896) kiadáának bevezetésében, XL. l. 10. j.

veendő tekintetbe, a melyből a következő variánsok némelyikének feltűnő természete lesz érthetővé: ez a kritika hiánya, melynél fogva bibliai példányának valamely szembe-
szökő hibáját is helyes olvasatnak hitte. — Itt még megjegyzem, hogy S. b. S. a szentírási idézeteket sokszor a szók kezdőbetűivel írja¹⁾.

Gen. 24, 17. **אנמיאני** helyett²⁾. — Exod. 30, 36. **ושחקה** h. (III שחק; v. ö. שחק cz. ם betű alatt). Lev. 15, 31. **והזרתם** h.³⁾.

Józsua 17, 15. **ובארת** h.⁴⁾. — Birák 5, 25. **אבירים** h. (III אבר). — U. o. 13, 6. **נכון** h. (III נכון)⁵⁾. — I. Sám. 18, 11. **אכהו בקיר** h.⁶⁾. — I. Sám. 19, 43. **האכלנו**, talán csak másolói hiba **אכלנו** h. (IV אכל). — U. o. 22, 5. **משברי** h. (IX שבר, ם alatt)⁷⁾. — II. Kir. 13, 7. **מלך ארם** h. (III אבר). — U. o. 13, 21. **ויעמד** h. (תחייה, a munka végén). — U.

1) A bibliai idézetek e módjáról l. Neubaueer közleményét, Jewish Qu. Review VII, 1361, s köv. (Friedländer, u. o. 564. s köv. 1.). L. még J. Qu. R. IX, 520. — Jehúda Hadasszi Eskól Hakkófer cz. művében a bibliai idézeteket igen sokszor csak ily rövidítésekkel írja. Például Jes. 58, 13: **אם תשיב מ"ר ע"ה ב"ק** (63a alul).

2) Külön ezikk (az **אנמיאני** csoporton belül): **אנמיאני נא תרגי אטעמני**. Midón S. b. S. ama ezikket írta, úgy látszik oly alakia gondolt, mint **אנאלתי**, Jes. 63, 3.

3) **אזהרה** cz.: **מן והזרתם וגי ותפרשון**. A szamaritán pentateuchus is ezt az olvasatot mutatja. **זרר** I. cz. a. ugyanaz az olvasat, l. fent, 97. l., 4. j. **הזרר** cz. a. (azaz **הזרה**) e szó **והזרתם** (olv. **והזרתם**) vezetetik le. A targumra való utalás bizonyítja, hogy nem forog itt fenn összetévesztés **והזרה**-val (Exod. 18, 20).

4) **באר** III, így magyarázva: **סאבתן גאי**, helyet csinálni. és e példával: **ובארת יהושי**.

5) Az idézet így hangzik: **ולא יכין לדבר** (ולא נכון לאמר שפי' h.).

6) **אברזיניה בכותלא גי אכהו בקיר קצה" שאל ודוד** I: **ברז**. Ez talán csak a targum visszafordítása akar lenni. Al-variáns a következő: **עצת אחיתופל** (Jer. 19, 7 és II Sám. 15, 34).

7) A targumból S. b. S. a paraphrasis végét idézi: **לממת** és ebből a „veszély“ (**כטר**) jelentést következteti. míg valóban a szöveg: **מתברא** targumszó felel meg.

o. 25, 30. ארוחת נכון, א' תמיד h. (III. ארה). Így P-ben; A¹-ban: תמיד א' ארוחה II cz. a. P.-ben is a helyes olvasat áll).

Jesája 8, 9. תתאזרו, התאזרו h. (III. אזר)¹. — 15, 5. מעי, מעיר h. (V. עגל, תלתם). — 17, 1. עגלת ש', עגלה שלישיה h. (II. כרך), — 17, 11. תשגשגי, תשגשגי h. (שגשג). — 25, 6. מהשתרע, מהשתרע h.². — 28, 20. וישדר, וישדר h. (I. שדר). Hozzá még a következő példákat idézi: ישרד, Jób 39, 10 és Hóséa 10, 11, azonkívül ישרד, Hóséa 10, 2. שדר cz. a. (ם betűben) csak Jes. 28, 24-et idézi és שדר-ra utal. — 30, 23. כר נרחב, כר נבחר h. (VI. כר, mind a két kéziratban). A perzsa fordítás (כרנזור, széles mező) a helyes olvasatra vonatkozik. — 32, 4. ידבר צחות, תמהר לדבר צ' h. (I. צח, I. עלג). — 33, 15. עומץ, עומץ h.³. — 44, 16. ויאמר אח, ויאמר אח h. Így IV cz. a.; אח cz. a. csak a targumot, חדוא, idézi. Jes. 44, 16-hoz a targum így hangzik: ויאמר אח. Zsolt 36, 21, 25-hez a targum אח-ot tényleg חדוא-val fordítja és azt S. b. S. Jesája targumában is találta, mert a Zsoltárok targumát nem ismerte. — 44, 23. יעקב, את יעקב h. — 51, 8. עש, עש h.⁴ — 59, 10. נגששה, נגששה h. (VI. גש = גם). P.-ben hiányzik e cikk. Különben גש II és גשש cz. a. ש'-nel idézte-

¹) Mint a cikknek utolsó példája: תתאזרו וגי תעאונו; tehát a versnek második התאזרו-ját érti, melyet Száadja תעאונו val fordít.

²) שפך פאלונה סאכתן (szűrőt csinálni) משפך שמנים יש': I. שפך. שפך szó külön cikket is kap (III. משפך), mely ezzel az idézettel kezdődik: משפך שמנים (יש' nélkül) és עי'-ra is utal, azaz Abóda zára misnájára, V, 7. Talán משפך שמנים helyett ezt kellene olvasni: משפך שמרים, és az olvasat keletkezésére befolyással volt a מוקקים jelző.

³) דומה עומם עיניו יש': cz. (Sabb. 151 b) מעמצין. Természetesen javítandó עומץ-re ez pedig עצם helyett van idézve. עמץ cz. a. csak a jelentés áll, de semmi példa, עצם V cz. a. csak a helyes idézet: עוצם עיני.

⁴) עש (= עם) cz. a., mint egyedüli példa. Így A¹; A²-ben az idézet így hangzik: עש יאכלם, tehát Jes. 50, 9 (jelentése: כֹּרֵה, bestiola erodens, V. I, 685 a). עש II. cz. a. szintén עש יאכלם, de ezzel az adattal: אי, tehát Jób 13, 28, és így fordítva: דיוצה (teredo, V. I, 960 a). Az עש olvasatot a párhuzamos עם okozhatta.

tik a szó. — 63, 17. תקשיח, תקשיח h. (I קישה)¹. — 65, 5. תגע, תגע h. (IV גע). Több kódex Kennicotnál ugyanazt az olvasatot nyújtja.

Jeremiás 17, 16. נגד פניך, נגד פניך h. (III מול). — 29, 26. משגע ומתנבא, מתנבא ומשגע h. (בסיר). — 30, 23. מתגורר, מתגורר h. (גדוד). — 46, 4. מרחו, מרחו h. (I רמה)².

Ezékiel 16, 25. פשק, פשק h. (I רמה)². Példab. 13, 3 (פשק, nyitni). Mind a két példa פשק alatt is áll. — 17, 7. כפנה, כפנה h. (VI כנה, így fordítva: תיז בודן, élesnek lenni). Ezt az olvasatot Abulvalîd (כפן cz. a.) mint a babylóniaiak olvasatát, Salamon Ibn Parchón (Szótár 31 b) mint a pontos damaskusi kéziratok olvasatát idézi³. IV cz. a. כפנה áll. — 23, 24. הצן, הצן h. (I הצן), így fordítva: אמנוה (sokaság). De megvan a helyes olvasat הצן cz. a., így fordítva: לשכר וציוק (sereg, néptömeg)⁴. Kennicot sok kéziratot jegyez föl, a melyekben a szó ח-tel van írva. — 27, 34. מכלורים, מכלורים h. (mind a három kéziratban), mint külön cikk; de ez nem lehet komoly variáns.

Hóséa 7, 14. יתגוררו, יתגוררו h. (גדוד). Ez a Szeptuaginta és néhány kódex olvasata. — 8, 9. אתנו, אתנו h. (אתנה). L. fent, Gen. 24, 17-hez. — 10, 11. יש ישדד, יש ישדד h. (אתנה). L. fent Jes. 28, 24-hez. — Míkha 7, 1. אספי, אספי h. (אסופי cz.). — Náchúm 2, 7. הנהרות, הנהרות h. (V שער). A²-ben a helyes olvasat van, — 3, 4. להב, להב h. (III להק). I cz. a. להב להב idéztetik, de a bibliai könyv idézése nélkül. — 3, 5. וגליתי, וגליתי h. (I שול), mind a három kéziratban. — Zakar. 9, 3. ותצבר, ותצבר h. (II בצר), „gyűjteni“ jelen-

¹) קישה cz. a. קשה-ra utal. Ezen olvasat keletkezésére az arab קשה volt befolyással, mely szóval Abulvalîd fordítja a héber szót.

²) E magyarázattal: תיז ורושנאיי כרדן (élessé, fényessé tenni). III. cz. a. a helyes olvasat áll, ezzel a fordítással: סאקל כוניד, tündöklővé tegyetek (סאקל = arab. צאקל. A² סילק, olv. סיקל, a mi סאקל-nak Imâle-alakja).

³) L. műveket: Abulvalîd élete és munkái, 48. l. 9 j.

⁴) A szónak e magyarázata ugyanaz, melyet Kimchi Dávid az ő szótárában (I הצן cz. a.) atyja nevében idéz. Az Abulvalîd Kitâb-alszûljának roueni kéziratához való glosszák említik ezt a jelentést (גמהור).

לֹאֵיל h. (III ראמות). P.-ben (de nem A²-ban) valamivel tovább, a ראש csoport közepette, egy új ראמות czikk áll, a helyes olvasattal¹⁾. — 26, 28. וכל ערום יעשה מדה (דח IV). Furcsa kombináció e két mondatból: ופה חלק יעשה מדה: כל ערום יעשה בדעת (Példab. 13, 16).

Jób 16, 5. ניב שפתי יחשך (III ניב), " ש' י' helyett. V. ö. Jes. 57, 19. — 18, 5. אשו, אורו h. (három kéziratban). — 20, 26. תִּאֲכַלְהוּ, תִּאֲכַלְהוּ h. (II אכל). A kiejtés a Héber Függ. II 1, 10. sz. a. közölt szabályból következik. Ugyanabból az is kiderül, hogy S. b. S. Zakar. 9, 4-ben is תִּאֲכַל h. ezt olvasta: (v. ö. Neh. 2, 3, 13)²⁾. — 24, 13. גיהנם, גיהנם (VII בור) h. ה' ה' במורדי אור, המה היו יורדי בור. — 27, 16. יצנר, יצנר h. L. fent Zakar. 9, 3-hoz. — 39, 10. ישדד, ישדד h. L. fent, Jes. 28, 24-hez. — 39, 16. הקשיח, הקשיח (I קשיח) h. L. fent, Jes. 63, 17-hez.

Énekek éneke 8, 6. רשפיה רשפי אש, רתחיה רתחי אש h. (רתח). Így mind a három kéziratban; mint második példa idéztetik: רתחי, Jób 30, 27. Ezt az olvasatot Ezék. 24, 5 okozta. Röviddel előbb a helyes olvasat áll, III. cz. a.

Dániel 9, 21. לעת, לעת h. (IV גע). Különbösen is előforduló variáns. — II. Krón. 3, 6. פרוים, פרוים h. (v. ö. II. Kir. 23, 11)³⁾. — 33, 11. בחחים, בחחים h. (III חח)⁴⁾.

XI.

Eltérő olvasatok a targum szövegéhez.

Milyen helyet foglal el a targum Salamon b. Sámuel szótárában, mint czikkeinek forrása, de mint a szómagya-

¹⁾ L. Z. A. T. W. XVI, 244.

²⁾ V. ö. König, Lehrgebäude der hebr. Sprache I, 389.

³⁾ L. fent, 18. l., 2. j.

⁴⁾ A czikk így hangzik: חח זנגיר קייד (bilines) את מנשה בחחים ותרני: בשלשין. A targum alatt nem a Krónika könyveét érti, hanem Ezék. 19, 4 targumát. חח II. cz. így szól: חח זנגיר בחחים נביא: helyett olvasandó: (דברי הימים = דב' ימ') ha föl nem tesszük, hogy mel Ezékiel idézett helyére czéloz és itt בחחים olvasandó.

rázat segédeszköze is, azt fent már megmutattam¹⁾). Itt S. b. S. oly targumidézeteit állítom össze, melyek némiképen figyelemreméltó eltéréseket nyújtanak a közönséges targum-szövegtől. Olyan hamis olvasatokat, melyek a szerzőnek kritika nélküli eljárásán alapúlnak, a melynél fogva még hibás szóalakokat is tekintetbe vett²⁾), itt többnyire mellőzök.

Gen. 3, 18. **אֲטַט ג' דָּרָר**. Némely kódex Onkelosban **אֲטַט**-t olvassa, **אֲטַדִּין** helyett, úgy mint a jeruzsálemi targum. A Reuchlin-féle kódexben Hóseá 10, 8-hoz is **אֲטַטִּין** áll³⁾. — — 15, 11. **עֵיטָא**, **עֵיטָא** targ. (II עֵיט), **עוּפָא** h. — 37, 26. **אֲתַהֲנִי**, **אֲתַהֲנִי** h. (I בצע). — Num. 21, 15. **וּמִשְׁפַּךְ**, **וּמִשְׁפַּךְ** targ., **וּמִשְׁפַּךְ** h., minek eltérő olvasata **וּשְׁפַךְ** (cz. **אֲשַׁךְ**). V. ö. **אֲשַׁרְתָּ** targumát, Deut. 3, 17; 4, 49⁴⁾. — Deut. 4, 17. **דַּרְרָה בְּאֵוִיר**. A rendes olvasat a Gen. 1, 20 targumával való párhuzamításon alapszik, mig itt csak **הַשָּׁמַיִם** van visszaadva. — 14, 1. **תַּתְּחַמְמוֹן**, **תַּתְּחַמְמוֹן** h. (הַמָּם). Különben is található olvasat⁵⁾. — 32, 36. **יְהוֹן מַטְלָטְלִין וְשִׁבְיָקִין**, mint **אֲזַלְתָּ יָד** targuma (II **אֲזַל**). Tényleg azonban a versnek végszavai vannak azzal fordítva.

Jósua 3, 13. **נָר רֹכְבָא** targ. (I **רוֹכְבָא**, így fordítva: **אֲמָנִים = אֲנָבִים**, **acervus**), **רוֹכְבָא** h. A Reuchlin-féle kódexben is **רוֹכְבָא** van, a Praetorius kiadta jémeni targum-szövegben **רֹכְבָא**⁶⁾. — 7, 21. **אֲסַטְלָא** (= **אֲצַטְלָא**) cz. a. ezt a szót **שְׁנַעַר** targumának mondja; de ugyanennek külön czikkben **אֲבַלְהָא**

¹⁾ L. fent 57. s. köv. l.

²⁾ **חֲרָרָא** (targ. **עוּגָה**) számára a helyes czikk mellett, mely **ח**-tel írja a szót, egy másikat is ad **ח**-vel (**חֲרָרָא**). — **אֲוֹבָא** (= **שְׁחֹרָא**) czikken kívül **אֲוֹקָא** is van és az ebből abstrahált **אֲקָא** czikk. — **מְהַר** I. cz. („világosság“) azon alapszik, hogy Bir. 16, 2 targumában hibásan **מְהַר** volt írva **נִיהוּרָא** helyett. — **אֲחֻזָּה** cz. : **וְסִרְעָתָא מְרַחְמוּדָא** (A¹-ben így pontozva), **וְסִיעָתָא מִי** h., Gen. 26, 26.

³⁾ A¹: **אֲטַד**, de helytelenül, mert e czikk . . **אֲטַו** és . . **אֲטַל** között áll, mig **אֲטַד**-nak már feljebb az igazi helyén megvan a czikke. Gen. 50, 10-zel mint példával.

⁴⁾ **מִשְׁפַּךְ רִיזִידִין** (ömleni) **ג' וְאֲשַׁר הַנְּחָלִים תִּי** I. cz. : **מִשְׁפַּךְ**

⁵⁾ L. B e r l i n e r, Targum Onkelos II, 53.

⁶⁾ L. jegyzeteimet: Theolog. Litteraturzeitung, 1900, 165: J. Qu. Review XI, 652.

is mondatik, a mi helyett אדר II cz. a. אכלה van írva. אדר I cz. a. אסמל mondatik אדרת שנער targumának, Gen. 25, 25 targumából pedig ככלן idéztetik. Ez utóbbiból magyarázható אכלה.

Birák 5, 22. פִּנְכָא דהוּא מפניך II דהר (A¹ és A²: מדיקא, מריקא. — 5, 28. מפניכא דהוּא מפניך I cz. a.: פנך. (מפניכא דהוּא מפניך h., targ. ותיבב, מריקא és מרק czikkek). Hamis olvasat és a szöveg-szó alapján így fordítva: נערה זרן (kiáltást hallatni). — 14, 19. חליטתא, חליצותם, targuma, זרזיהון h.¹).

I. Sám. 1, 5. אפים של חנה ג' צבין II cz. így hangzik: צבן. A mi targumszövegünkben: בחיר. Talán úgy kellene írva lennie: ציבין (ציבין²), kis darabokban; t. i. úgy adta Elkána Channának az ő részét, szeretete jeléül. — 17, 6. טרקלינין, טרקלינין v. טריקלינין h. (מצחת) cz.³).

I. Kir. 5, 23. תורגסין (תורגסין: A¹, A³), תורגסין h. (cz. דברות). — 7, 2. מקדת מלכא (מקדת, P. מקרת, az alphabétikus rendnek csak az A² írása felel meg), h. מקרת מ' (כincstár háza). — 7, 7. פורסא, פרסא h. (I אולם) (פרסא és פרסא). Jelentése: צופה (dobogó). — 7, 32. בכסיסתא (talán olv. כבסיסתא), h. בכסיסא, targ. במכונה II; אופן III cz. a: (כבסיסתא); mint targuma mindkét czikkben áll: ואתר אשדיא h. — 17, 21 (II. Kir. 4, 35). איתמקא (arabul így fordítva: „kinyújtózott“). A közönséges olvasatnak,

¹) Ezt az olvasatot többször találjuk szótárunkban: 1. külön czikkben, -ליטתא, a hol így van fordítva: בלעתהא, díszruhák. — 2. חליצה II cz. a. (בלעה ותרג' חליצה); חליצה I cz. a. II. Sám. 2, 21 meg van különböztetve az előbbitől. — 3. חלט IV. cz.: חלטת ובלעת. Az utolsó két szónak (ומ' תלמי A¹) értelme: a szó a talmudban is előfordul. Az elsőnek említett jelentés: „nyakszalag“ egy ebben a czikkben nem idézett szóra vonatkozik, mely alább külön czikket képez: חליטתא ומ' חליטתא (l. Jes. 3, 20 targumát). „Talmud“ alatt, úgy látszik, mind két czikkben a jeruzsálemi talmud értendő; l. Levy targ. szót. I, 259b.

²) V. ö. ציבחר (rendesen ציבחר-nak írva), egy kicsit, szószerint: egy darabka (l. L ö w, Gram. Pfl. 67, 1. j.)

³) A targumszóról l. Fränkel hozzávetését Kraussnál, Lehnwörter II, 279.

אתמקק-nak is külön czikk jutott (itt תממא-n kívül még ez a fordítás áll: אתמרד, olv. תמרד).

II. Kir. 3, 19. טום I, épúgy טם III, így fordíttatik: ויראן כרדן (pusztává tenni); mindkettőben ezen adat foglal-tatik: תרג' תכאיבו באבנים. Tehát תמומן, תמוסון helyett. — 4, 34. אלהית targuma (Árúkh: אלהית, 1. Levy targumi szótárát, I, 409 a). A szó egy külön czikkhez előbb az arab نסה igével és perzsa دמיד-del magyaráztatik: lehelt. Azután egy második magyarázat következik: אלהיית כרד; ez a targumszónak oly magyarázata, mely az arab ilâhîjât (isteni csoda) hasonló hangzásán alapszik. I cz. a. mind két magyarázat áll egymás mellett. — 5, 3. טובי דייזיל, h. (I אחלי). A héber אם mutatja, hogy a közönséges olvasat nem az eredeti.

Jesája 3, 16 בפיותהין (P. így pontozza: בפיותהין), ובפתהן h. (טפה). E szónak פ alatt külön czikke van: A²-ben פיותהן, A¹-ben pontozva: פיותהין. — 9, 13. אגמון אמיר I cz. a.: אגמון אמיר. De a targum szövegében אגמון mint זנב fordítása szerepel. II cz. helyesen így szól: ואגמון סלטאן ואמיר. Az előbbi czikknek tehát így kellene szólnia: אגמון אמיר תרג' כפה ואגמון שלטון ואמרון. Ennél fogva a héber szövegszó אגמון értendő. — 10, 33. כמא די בעוט h. (מסעף és בעט). — 21, 8. ויקרא ויאכלי targuma. A mi targumszövegünkben a vers paraphrasálva van és ויקרא nincs külön fordítva. — 26, 16. בזר מבארזי כרדן („küzdelem“) ג' צקון III cz.: בזר. A targumban nincs semmi eféle kifejezés. — 28, 25. ליגנין שורה, targ. (külön czikk). A Reuchlin-féle kódexben: ליגנין, a kö-

¹) A czikk így hangzik: (gyógyulást nyør) אחלי אדוני עליג פדירד אחלי יכונו דרכי ארון (Zsolt. 119, 5) II. cz.: אחלי. וג' טובי דייזיל מלי („vajha“) אומיד דארם (óhajom, reményem van) ניו כאשכי. Ezután e megjegyzés következik: גוינר תפסיר דרדו („azt mondják mindkettőnek a magyarázata“), azaz: II. Kir. 5, 3-ban is a szó jelentése: vajha. Ez utóbbi megjegyzés A¹-ben a két czikknek átalakítását okozta. Ott így hangzanak: אחלי אדני אלישע כאשך' ניו אימירי דארם וג' טובי דייזיל ניו עלאג פדירד. אחלי יכונו דרכי ארון אומיד דארם.

²) V. ö. Abulvalîd szótárát, בעט cz.

zönséges szövegben: בייר חטה cz. a. A¹ לננא, P. לינא. — 35, 3. I. fent 32 l. — 38, 12. כְּנָל (גרדאי nélkül), targuma כארג (נול, II, קפד) cz. a. ארג helyett hibásan áll כמל; גרדאי alatt csak I. Sám. 17, 7 idéztetik. — 41, 7. זמנא mint פעם targuma, V זמן és V פעם cz. a. idéztetik. קורנסא cz. a. az idézet pontosabb: דמטפח בקורנסא זמנא. דמטפח cz. a. hiányzik זמנא. Az Árúkh sem ismeri זמנא-t (מפח III cz. a.), Kimchi D. sem említi Jesája-kommentárjában. Talán csak második fordítása פעם-nak; mert hogy זמנא ülőt jelentene, mint szerzőnk mondja (זנדאן), arra nincs bizonyíték. — 61, 10. קשט III; קשט אראסתן („díszíteni“) ג' תערה כליה קישוטיה. A közönséges targumszöveg így szól: דמתקשטא בתיקונהא. Ugy látszik, hogy itt tévedésből a Jesájában álló hely idéztetik Jer. 2, 32 helyett, a hol קישוריה כלה targuma így hangzik: גלתא קישוטהא. De talán Jes. 61, 10 targumában eredetileg ez volt: דמיתקנא בקישוטהא. Ez azért is valószínű, mert héber ערה, magát díszíteni, másutt is תקן Itpáéljével fordíttatik a targumban (l. Hóséa 2, 15; Jer. 4, 30).

Jerem. 5, 8. אנרייסין targuma, מיוונים, אנרייסין h. Amaz közelebb áll ἀνρίστος hoz. — 29, 26. במיר cz.: ומשתמי targuma (l. fent 101. l.). Targumszövegünkben ez van: דמישתלי ומטפש. Mindenesetre משתמי helyesebb mint משתלי, mert Deut. 28, 34-ben is משגע így fordíttatik; משתמי. Lehetne e szó מתנבא-nak is a targuma (l. I. Sám. 18, 10 és I. Kir. 18, 26 targumát); akkor במיר („megvetendő“) — melynek példájául נמס, I. Sám. 15, 9, targuma is idéztetik — körülírása lenne מתנבא-nak. I שטה cz. a. משתמי idéztetik, mint משגע targuma. — 31, 39. אדיא cz. (így fordítva: כישת זאר, vetéses mező), שדמות targuma. A variánsokat l. Levy targumi szótárában, I, 10b (Cod. Reuchl. איריאתא). שדמ cz. a. szintén אדיא, ezekkel a példákkal: Deut. 32, 32, II. Kir. 23, 4, Hab. 3, 17, a mely helyeken azonban a targum más szót használ. — 43, 10. ארן targ. (I ארן). Ez az Árúkh és a Reuchlin-féle kódex (אורניה) olvasata, אפרניה h. — 50, 26. תרג' פתחו מאנוסיה מאבוליה cz.: אבול. Feltűnő, hogy אבילה czikkben ez a szó mondatik ugyanazon szöveg-szó targumának. Ez mindenesetre a közönséges olvasatból,

חורמיני הדיב ג' מי ואשננו 51, 27. L. a-ból lett. — 51, 27. L. a variánsokat Levy id. m. I, 206a. Épúgy מי cz. a.

Ezékiel 32, 6. דהן (zsiradék) cz. a.: ותרג' צפתך (A¹ דוהניתך (דוהניתך יח' Cod. Reuchl. : דוהניתא, közönséges szöveg: דהניתא. — 32, 7. בהיות cz. : באבהיותי, באבהיות h. Épúgy אבהיות czikkben: תרג' כבות.

Hóséa 7, 11. שריחת פותה, שריחתא targuma (שריחת és שריחת) ¹⁾. Így a közönséges szöveg is; csak Cod. Reuchl. שחירתא. — Amós 9, 6. הממות targ., h. הממת (בר VIII, מפל). — Náchúm 2, 11. זיע II és פיק I cz. : זיע (így fordítva : סוסתי, gyöngeség), פיק targuma. A közönséges szövegben : זייע (Reuchl. זייע); de ez הלחלה targuma, míg פיק így fordítatik : ניקוש. Szótárunkban is ניקוש II cz. a. a helyes adat találtatik : ניקוש סוסתי ג' ופיק ברכים וניקוש רכובין. — Zakar. 13, 4. אדרת II אדר targumának (אדרת) cz. a. אסמל mondatik (l. fent Jós. 7, 21-hez). A targumszövegben azonban úgy van e vers paraphrasálva, hogy אדרת nem is fordítottatik. — 14, 18. נילום h. " נילום, יסק נינרם. — Maleáchi 1, 12. מנואל targumának, IV גאל és II שתף cz. a. mondatik : שתף, ezzel a jelentéssel : אלודה („megszennyyezve“). Targumszövegünkben במיר áll. De שתף ily jelentésére nincs semmi támaszpont.

XII.

Egyes szentirási helyek magyarázata.

Oly szótárban, milyen Salamon b. Sámuelnek Széfer-Hameliczája, a szentirásmagyarázat majdnem egészen egyes szóknak magyarázatára szorítkozik. Azon rendkívüli szűkszávúság mellett, mely cikkeit többnyire jellemzi, rendszerint csak a bibliai szók fordítását kapjuk. De a szómagyarázat természetesen igen sokszor nagy fontossággal bír az egész helynek fölfogására nézve. S. b. Salamonnak eredeti

¹⁾ Az előbbi czikkben a targumszó összehasonlítottatik Jer. 49, 7 e szavaival: נסרחה חכמתם.

szómagyarázatait, vagy oly magyarázatát, melyek némiképen exegetikus érdeket nyújtanak, jelen fejezetben a szentirási könyvek sorrendjében állítottam össze, egyuttal oly héber nyelvű exegetikus megjegyzéseket is, melyek nincsenek fölvéve a Héber Függelék II. szakaszába, szószerint közöltem. Sokszor reá utaltam azon forrásra, melyből S. b. S. meríthette magyarázatát. De marad elég részlet, mely másutt nem található, de figyelmet érdemel, ha csak mint szentirás-magyarázati kuriózum és annak jellemzésére, miképen értette Salamon b. Sámuel és köre a bibliai szöveget. Kiemelendő még, hogy a szentirásmagyarázat forrásául szerzőnknek a t a r g u m o n kívül a talmudi-midrás i a g á d a is szolgált, a melyből nem egy részletet vett föl szótárába. A S. b. S. szótárában meglevő agádai magyarázatok közül néhányat idézek itt. חכמ cz. a. תחכמוני-t, II. Sám. 38, 8, Dávid jelzőjének és e szerint az egész verset magyarázza, részben önálló módon, a talmudi agáda (Móéd Kátón 16 b) alapján¹). — איתן I cz. a. ez t a szót Abrahám megnevezésének mondja (Bába Batra 15 a nyomán); ירח האיתנים, pedig (I. Kir. 8, 2) azon hónap, melyben az ős atyák, Abrahám, Izsák és Jákób születtek (Rós Hassána 11 a nyomán). — חלש II cz. a. Jes. 14, 12-t azon midrás szerint magyarázza, melyet R a s i is említ az e helyhez való kommentárjában²). — צולה, Jes. 44, 22, Babel neve (Zebáchim 113 b). — אלגביש cz. a. (Ezék 13, 11) azon agádai magyarázatot adja, melyet Rasi is említ kommentárjában³). — ונצע-t, Zsolt. 10, 3, Szanh. 6 b nyomán magyarázza (עצ IV); Zsolt. 12, 9-et Berákh. 6 b nyomán (כרום cz.)⁴).

¹ תחכמוני נקרא דוד שנחכם בחכמה נאמר בו ראש השלישי ולא נאמר בו עד הג' כי היה כג' הגבורים שהם אבות העולם וכן מברכים מן אבות וגם מן דוד עדינו עדי ישראל ויפס העצני בכל עצה ונבואה בעת בחורותו עורר חניתו על ה' (= 800) חלל ובזקנותו על ש' חלל (I. I. Krón. 11, 11) יושב בשבת עם יוי ישבעם בן חכמוני.

² חולש על גוים מפיל גורל על בני מלכי הגוים למשכב זכר והוא נבוכדנצר.

³ אבנים שירדו על גב איש שני ויהי בנסם קצה יהושע (Jos. 10, 11) והם אבנים שיצאה מהם אש בעת בקיעתם.

⁴ פרוש עוף א' יש בכרכי הים כרום שמו כיון שחמה זורחת נהפך לכמה גוונים כך הוא הדל.

עשתרות קרנים מקום צלמי שמש וירח (ד'א' מקום צל 14, 5. (s. v.).
ההרים שלא יפול בו שמש וירח

דרה¹ כורמאיסתאן) „a pálmaerdőnek völgye“ חצצון תמר. 14, 7. (s. v.)².

19, 21. אשר דברת „a kikért szószóló (שפאעת) voltál“ (VI דבר)³.

27, 40. Itt és Ezék. 33, 26 קרב a gonosz ösztönt (VIII הרב) jelenti (יצר הרע).

30, 11. בא גרי a. m. בא גר „szerencsém (נבנת מן) megjött“ (גר III.) (גר III.) csillagot jelent⁴.

38, 25. צא I cz. a., „elégetni“ jelentéssel, a következő példákkal együtt: והציתוה, II. Sám. 14, 30; נצא, Jer. 48, 9; ויצת, Sir. 4, 11. Tehát: el volt égetendő.

41, 43. אברך cz. a. e szó először így fordíttatik: „a király atyja;⁵“ azután következik (csak P.-ben) e megjegyzés: (שבנ⁶) המלך נקרא רך שנאמר (II. Sám. 3, 39) ואנכי (II. Sám. 3, 39) וואנכי. Erre egy másik magyarázat: אב להכמה (ועיקר⁸) (P. לחכמים⁷). Végül mint legjobb magyarázat: לברוך על ברכיהם כל ראוי לפניו.

47, 7. ברכה II cz. a. azon áldás, melylyel Jákób megáldotta Fáraót, כִּיטבה kifejezéssel jelöltetik. Ezen arab szó (c h u t b e) az uralkodóért való imádságot jelenti.⁹

¹) Egy eltérő olvasat Száadja pentateuchusfordításához (ed. Derenbourg, p. 21) e helynevet így fordítja: שני הצלמים = אלצנמין. Alkalmassint mindkét magyarázat szerint קרנים jelentése: a két sugárzó, nap és hold. עשתרות nincs etymologice magyarázva, hanem a tulajdonképi helynévnek van véve.

²) V. ö. Száadja fordítását: פי אלתפאף אלנכל, a pálmák sűrűjében. Pseudo-Rasi Gen. r. 42. fej. (7): מקום שמסובך בתמרים.

³) V. ö. a targumot és Száadját e h.

⁴) Ehez a fent 23. l., 4. j. álló megjegyzést; továbbá: דומ' הערכים: L. Rasi e h. לגד שלחן ישי' שהיו עבדים למולות ונ'

⁵) פדר פארשאה. Igy P.; A² מהין „atya, előkelő.“

⁶) V. ö. Bába Batra 4 a.

⁷) Ez ugyanazon magyarázat, melyet az Á r ú k h (s. v.) Gen. r. 90 fejezetéből idéz.

⁸) L. Rasi és Ibn Ezra komm. e h.

⁹) L. fent. 41. l., 2. j.

49, 4. פָּחוּ hűtlenséget jelent. Oly viz, melyre számított az ember, de nem találja meg, hűtlennek mondatik, l. Jób 6, 15, 20; Jes. 58, 11. פָּחוּ e jelentéséhez l. Czef. 3, 4. (I פָּחוּ¹).

49, 26. הוֹרֵי, tanítóim (אוֹסְתָאֲרֵאן מִן) (s. v.).

Exodus.

14, 25. אִיפֵן jelentése: fék, zabola (לָגָאָם וְעֵנָאָן); más magyarázat szerint: kerék (אִוּפֵן I).

23, 19. גְּרֵי gyümölcsöt jelent, mint מְגֵרִים (Én. én. 4, 13); épúgy עֵין גְּרֵי helynévben²). (גְּרֵי VI).

29, 13. וְלִמָּה אָמַר הַחֶלֶב הַמְכַסֶּה עַל (sic) הַקֶּרֶב מִפְּנֵי שֶׁהַחֶלֶב (II חֶלֶב) מַחֲמֵם כָּל הַבָּטֵן וּמִלְחָלַח אוֹתוֹ לְבַל יִיבֵשׁ.

Leviticus.

15, 33. Tisztulása idejében a nő fájdalmasnak (דָּוָה) neveztetik, mert szive fájdalmat érez, mikor amaz idő bekövetkezik (II דוּה)³.

Numeri.

5, 22. וְלִנְפִיל a csípő nagyobbodását (feldagadását) jelenti, v. ö. נֹפֵל, Jób 14, 18; נִפְיִלִים, Gen. 6, 4⁴) (נִפְיִל).

23, 23. כַּעַת jelentése: egészen, teljesen (תַּמָּאָם), a. m. כַּעֲנַת, Ezra 7, 12 (s. v.).

24, 17. מִשַּׁךְ a. m. דֶּרֶךְ (I דֶּרֶךְ).

¹ פָּחוּ כמים נהיב כל דבר שתבטח בו ובגד נקרא פחיוה ובגידה והכל ¹ נאמר במים כמו שיבטחו בני אדם שיש להם מים במקום פלי וכשיגיעו לאותו המקום יפחו בהם ויבגוד ולא ימצאוהו. בגידת המים נקראת פחיוה שני פחו כמים אחי בגדו כמו נחל בשו כי בטח אי וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו יש פחיוה כמו בגידה שנא נביאיה פחיום אנשי בגדות נהיב כונאאן צפי פחיום בגדים. E cikk mintegy bővítése az Abulvalid szótárában álló kis פָּחוּ cikknek, melyben csak bibliai helyek idéztetnek es végül ez mondatik: Mindezek jelentése „elárulni“. Azon perzsa szó, melyet S. b. S. itten használ, félelmet jelent; נְהִיב כֹּנְאָאן, a félénkek.

² E magyarázatot Ibn Ezra (a rövid kommentárban e h.) a k a r a i t á k nevében idézi; M e n á c h é m b. S z á r ú k, גְּרֵי cz. végén, lehetségesnek ismeri el.

³ הַאֲשֶׁה בַּעַת נִדְתָּה נִקְרָאת דוּה שִׁדוּה לְבָה בְּבֹא נִדְתָּה עֲלֶיהָ ³

⁴ Jób 14, 18 kommentárjában Ibn Ezra egy nézetet említ, mely szerint נֹפֵל egyjelentésű נִפְיִלִים-mel. V. ö. Kimchi Dávid szótárát, נִפְיִל cz. végén.

28, 2. להמי „lakomám“ (מהמאן מן). V. ö. Példab. 23, 1; u. o. 9, 5; Dán. 5, 1 (לחם II).
33, 49. אבל (השמים) faliget (דרכתסתאן) (s. v.).

Deuteronomium.

5, 19. יסף jelentése: elvágni, megszakítani ¹⁾(בורידן) (I יסף).

6, 7. ושננתם jel.: magyarázni ²⁾(שרח כרדן).

18, 8. ממכריו egyjelentésű ezekkel: מכורותיהם (Gen. 49, 5) és מכורותיך (Ezék. 31, 35); értelmük: eredet (I מכר).

18, 11. Ebben a kifejezésben: דורש אל המתים, a bálványokat jelöli, úgy mint Zsolt. 106, 28³⁾ (I מת).

26, 3. הגדתי jelentése: hálát mondani (שכר כרדן), úgy mint אגיד-é, Zsolt. 75, 10. Vagy pedig מגדים-hoz tartozik⁴⁾ akkor הגדתי annyit jelent, mint: הבאתי מגדים (VI גד).

26, 14. בערתי jelentése: kieserélni, váltani ⁵⁾(כדל כרדן ועיוץ) (XI בער).

26, 17. האמרת targuma: חטבת, annyit jelent mint: hódolatot mondani ⁶⁾(כיטבה גופתן) (I אמר).

26, 18. האמירך, fölemelt téged; v. ö. יתאמרו Zs. 94, 4 (II אמיר⁷⁾).

32, 6. אביך, a te teremtőd ⁸⁾(אפרידה גאר) (VIII אב).

¹⁾ A targum nyomán (פסק).

²⁾ Ehez a megjegyzés: כמו הגיון; továbbá: ומי אשנן אהנה. Ez nyilván idézet egy pijjútból (l. fent, 41. l., 2. j.). אשנן-ra vonatkozó ki mutatókat l. Z u n z-nál, Die synag. Poesie des Mittelalters, 436. l.

³⁾ Ezután mint második magyarázat: ועיקר זו המלה במרעב עצמו. והולך ולן בבית הקברות כדי שיבוא המת בחלום ויודיעו מה שישאל. V. ö. I b n E z r a k o m m. e h.

⁴⁾ L. fent, Exod. 23, 19-hez.

⁵⁾ E jelentés a בומא előtti ב miatt van föltéve.

⁶⁾ S. b. S. a targumszót a hasonlóhangzású arab chutbe értelmében vette (l. fent, Gen. 47, 7-hez). Épúgy חטב I. cz. a. Továbbá אמיר cz., l. fent, 41. l., 2. j.

⁷⁾ Ezzel az adattal: כלו עילוי ורוממות. Épúgy A b u l v a l i d, vonatkozással a Deut. 26, 17, 18-ban álló igékre. חטב II. cz. a. szerzőnk ezt a jelentést adja: (אמירי כרדן) uralmat gyakorolni.

⁸⁾ Ez A b u l v a l i d magyarázata (אבה cz.), mely Száadja fordításán (מנשיך) alapszik.

32, 21. בלא אל kifejezésben אל hasznot (פֵּאִידָה) jelent¹⁾. (אל V).

33, 12. כתפיו, határai (V כתף).

33, 22. יונק jelentése: vadász; vagy: lépdél; mások szerint: gyönyörködik; vagy: ordít Leghelyesebben, זינקה (Chullin 38 a) szerint, így magyarázandó: a farkat mozgatja²⁾.

Józsua.

15, 16 (18, 17). אבן, fejedelem, hatalmas (אמיר בונדאר) (אבן II).

Birák.

5, 7. אם, mesternő, tanítónő, épügy II. Sám. 20, 19 (אם III).

16, 17. נהייתי ונהליתי ugyanazt jelenti mint וחליתי והייתי Dán. 8, 27 (II היה), így fordítva: נאלידן, keseregni).

19, 2. ותזנה עליו, hizelgett neki (נאו כרדן) (III זנה)³⁾.

I. Sámuel.

4, 21. נשלם כבוד a. m. אי כבוד (פורדאכט) a dicsőségnek (אי III).

7, 2. וינהו Jer. 3, 17, ונקו, targuma szerint (ויתנהו) magyarázandó, jelentése: engedelmeskedni (פורדארן) (II נהה)⁴⁾. (וטאעת כרדן)

9, 12. במה imahely, נמאזגאה (III במה).

13, 18. גי הצבעים (targ.: אפעיא) azért neveztetik így, (II אפע) שיש בו אפעים מצובעים⁵⁾.

¹⁾ לא יועילו (Jer. 2. 8) tehát לא אל¹⁾.

²⁾ זנק שכאר כרדן יונק מן הבשן ניו בכראמד כמו יטיילו ויש אומר יתפנק ניו נערה זנד ועיקר הדבר דומבאל אישאננד (?) ומ' דיה אם זינקה חול P.-ben hiányzik az utolsó magyarázat. A¹-ben a harmadik. A harmadik magyarázat legjobban annak felel meg, melyet A b u l v a l i d (זנק cz. a.) nyújt, a ki különben a talmudi helyet is idézi.

³⁾ Azaz hizelgő kedveskedés által (ez a perzsa n á z jelentése) kieszközölte magának az engedélyt, hogy atyja házába utazhasson. Lehet, hogy a magyarázat alapját a perzsa szónak hasonló hangzása teszi. L. fent, 68. l.

⁴⁾ Ez A b u l v a l i d magyarázata, נדה cz. a.

⁵⁾ V. ö Kimchi Dávid komm. e h.

19, 19. tanház (מדרסה) (s. v.).

21, 9. אין jelentése e helyen: „ha“ (ar. وان كان , persza اگر) (אין I)¹⁾.

25, 6. לְחֵי egyjelentésű מוֹאב kifejezéssel (mely עַר מוֹאב , Jes. 15, 1, targuma) és előljárót (דְּהַקְאָן jelent.²⁾) (לְחֵי I).

II. Sámuel.

3, 39. רֶךְ -ről l. fent, Gen. 41, 43-hez.

8, 1. אָמָה jelentése: város (אָמָה IV).

19, 29. צְדָקָה , bizonyíték, argumentum, חֻגְת (צְדָקָה I).

19, 43. אָנַל jelentése itt: hasznot (מְנַאפְעַת) venni (אָנַל IV).

I. Királyok.

1, 9. זָהַל אָבֵן הַזֶּהֱלַת אָבֵן שֶׁתַּחֲתֶיהָ נֶחֱשִׁים (זָהַל III).

1, 21. חֲטָאִים , elhagyatott, nyomorúlt (בִּיצְאָרָה), úgy mint חֲטָא , Kóh. 7, 26 (חֲטָא VI).

5, 11. דְּרָדַע , Mózes³⁾ (s. v.).

6, 4. שְׁקוּפִים אֲטוּמִים רוּחִים מִבְּפָנִים וּדְחוּקִים מִבְּחוּץ (אֲטָם II)⁴⁾.

6, 6. מְגֵרְעוֹת , „átmenetelek“, szakaszok (גִּידְאִרְנָאֲהָא , e szó nem áll Vultersnél, II, 952 s köv.); azaz: „egygyel kevesebb, egygyel több, felülről több, alulról egyre kevesebb egészen lentig“⁵⁾ (s. v.).

¹⁾ Épügy targum és R a s i.

²⁾ P. a perzsa szóhoz annak héber jelentését is hozzá teszi: הַקְרַתְנִי . E magyarázat szerint לְחֵי vocativus, melylyel Nábál szólítat meg. לְחֵי ez. a. e targumszó így fordítatik: דִּיהַ , falu, helység.

³⁾ A midrás szerint ($\text{Peszikta } \S 4b$) הַיָּמֵן = Mózes, דְּרָדַע = דְּעָה , Izraél pusztai nemzedéke.

⁴⁾ שְׁקָה VIII. cz. a. ezt a targumon alapuló magyarázatot perzsául így adja: פְּרָאֲכָהָא תְּנָהָא ; de — ugymond — שְׁקוּפִים ezt is jelentheti: נִשְׂאָרָה , nyitva. שְׁקוּהַ II. cz. a. ezt a jelentést adja: פְּהֵן (l. V. I 386 b, *extensus dilatatus*) és a talmudi magyarázatot idézi: $\text{שְׂרָאֲשׁוּ שְׁקוּהַ}$, úgy mint שְׁקוּפִים ez. a.

⁵⁾ A perzsa eredetiben: $\text{יְעִי יְכִי כֵם וְיְכִי בִישׁ בְּאַלָּא בִישְׁתֵּר}$ $\text{נִפְיֻדִין כְּמֵתֵר תָּא זִיר}$.

9, 7. **אשלח** egyjelentésű **באש**-sel, Zsolt. 74, 7, elégetni (**שלח** VI).

9, 8. **עליין** tartozik **עלה**-hoz, Jer. 48, 15, és jelentése: elégetve, elpusztítva. V. ö. **ובהעלות** (meggyújtani), Exod. 30, 8. (**על** XI)¹⁾.

18, 42. **גהר** jelentése: **אטרק** (arab. a szemet lesütni), **גהר** II,²⁾ **כמושהה מעצם עיניו מהביט לארץ**.

II. Királyok.

2, 12. **אבי**, „mesterem“, v. ö. Gen. 4, 21 (**אב** III)³⁾.

4, 14. **אבל** jelentése: azonban (**ולیکن**). Elisá nem tudta, hogy az asszonynak nincs fia, **לא היה יודע אלישע כי אין** (**אבל** III) **לה בן**⁴⁾.

6, 25. **חמור** gabonamértéket jelent, **מדת הדגן**⁵⁾ (I. **חמור**).

14, 14. **תערוכות** így magyaráztatik: **מנהג מלכים שישלחו**: **אצל כל השרים אשר תחת ידם ויקחו את בניהם לערבוך שלא ימרדו אבותם**⁶⁾.

Jesája.

2, 6. **מלאו**, valamint **מלא**, Jer. 12, 6, eszelősséget (**ריואנה**) jelent (**מלא** V).

6, 1. **שוליו**, sugarai (**שול** II)⁷⁾.

8, 8. **שם ירושלם עד צואר יגיע שהוא צואר של עולם**: **צואר** (**צואר** I)⁸⁾.

¹⁾ E magyarázat **עליין** targumának (**הרובא**) etymologiai megokolása. Másképen **Kimchi e h.**

²⁾ **גהר** I cz. L. fent 106. l., II. Kir. 4. 34-hez.

³⁾ **Abulvalîd** (**אבה** cz.) nyomán.

⁴⁾ Ezután következik még egy arab nyelvű, talán valamely kommentárból vett megjegyzés: **מחמוד מן גירה ויבין דאליך אלכלאם מכתאר**: (csak **A¹**-ben pontozva, de nem **A²**-ben; **גירה** h. olv. **גירהא**). Az értelme ez: ez a beszéd (t. i. az asszony gyermektelenségére és férjének vénységére való utalás), miután más valaki és nem az asszony mondja, fedelhetetlen és dicsérni való.

⁵⁾ Ezután következik még mint talmudi (?) példa: **קנה לך מנה**: **זה את וחמור**. **A** magyarázatot **Abulvalîd** is említi, **חמר** cz. vége felé. L. még **Kimchi D. komm. e h.**

⁶⁾ Ez **Rasi** magyarázatának lehet a bővítése.

⁷⁾ Száadja nyomán.

⁸⁾ Kivitele a targumnak (**עד ירושלם ימטי**).

8, 23. **הכביר** jelentése: kisöpörni (רופֶתֶן), mint a misnában (Berákh. VIII, 1): **כביר** את הבית (VI).

9, 17. **ויתאכבו** jelentése: megzavarodni és egyjelentésű ezekkel: **נבוכה** (Esztér 3, 15), **נבוכים** (Exod. 14, 3); vagy pedig **אבק** szerint (ויאבק Gen. 32, 25 értelmében) magyarázandó és jelentése: **גוסתי גריפתן**¹⁾. Azután: **ויש אומר כמו ויתמלחו** (כמו שמים כעשן נמלחו²⁾).

10, 18. **כרמילו** (sic) ibolyát (**בונפֶשה**) jelent: **כרמיל**, II. Krón. 2, 6 a. m. **ibolyaszin** (**רנג בונפֶשה**). Hozzá teszi: **והוא שם**: **צבע ירק בינוני**.

10, 25. **תבליתם** egyjelentésű **תבל**-lel (gastett, Lev. 18, 23) (II **תבל**).

10, 28. **שמן** Chizkija királynak a jelzője³⁾ (I **שמן**).

11, 14. **בכתף** vállvetve, szövetkezve (I. V. II, 1465 b)⁴⁾. V. ö. **מכתפי ליה**, Szanh. 7 b (III **כתף**).

13, 21. **אוחים** egyjelentésű **אחו**-val (Jób 8, 11); **ויש אומ'** **אוח**, tehát démonok (I **אוח**).

13, 22. **איים**, démónok (I **איים**, VII **איים**).

15, 5. **עגלה** (így olvassa S. b. S. a szót, **עגלת** helyett, I. fent 100. l.) vagy állomást (**מנויל**) jelent⁵⁾, vagy síkságot, v. ö. **מעגל** (Zs. 23, 3)⁶⁾ (V **עגל**).

¹⁾ Így A²; A¹: **גושתי גרפתן**. V. II, 1048a szerint **גוסת** jelentése ictus, plaga, afflictio.

²⁾ Mint alany hozzágordolandó **שמים**, megfelelően **אריך**-nek.

³⁾ **שמן** נאם יחזקיהו . . . וחובל עול סנחריב מפני שמן חזקיהו מפורש (L. Szanhedrin 94b).

⁴⁾ Ugyanazon jellemző szóval fordítja S. b. S. ezt a kettőt is: **שכם**, Czef. 3, 9, és **שכמה**, Hóséa 6, 9 (III **שכם**); mindkét helynél **Abulvalidot** (cz. vége felé) követi, kitől ezt az arab kifejezést is átveszi: **מדֶהב** (Ibn Tibbón ford.: **דעת**).

⁵⁾ Ezen első magyarázathoz idézi a targumot (**ג' תלתם**), noha az **שלישיה**-nak és nem **עגלת**-nak a fordítása. A targum szó (Cod. Reuchl.: **תלתם מנויל ג' עגלה שלישיה**) külön cikket is kap: E magyarázat szerint az értelme volna: a harmadik állomás. Talán **מעגל**-ra való tekintetből magyarázata így, mely szót (I. Sám. 17, 20, 26, 5) **מעגל** IV cz. a. így fordít: **לשכרנאה**, hadi tábor (Abulvalíd nyomán, **עגל** cz. a.: **מהלה**).

⁶⁾ V. ö. **מעגל** II cz.: **מעגליך ומעגליך** ירעפון דשא תה'.

15, 8. אנלים = אנמים¹⁾.

18, 1. צלצל csengetyűt jelent, a mint az ujjúroknál és chatâjoknál szokásos.²⁾ Vagy pedig a sötétség helyét, a hol a nap későn fölkel.³⁾

19, 6. האזניה magyarázandó אונה-ból, mely szónak jelentése: veder;⁴⁾ vagy a targum szerint: „kiszáradni“ jelentésben (אונה).

19, 10. עושי שכר ugyanazt jelenti, mint a misnában (Kélim XXIII, 5) סִפְרִין, még pedig: הם הציידים שמתחין את (סכרין) הרשת וסוכרין⁵⁾ (בו את הנהר ברחבו מן הקצה אל הקצה).

19, 13. שבטיה nem törzseket jelent, hanem városokat מפני שאין שבט לגוים (שהר).

21, 1. כסופות, vásárok (באזארהא)⁶⁾.

23, 17. וזנתה, kereskedést üzni, באזארגאני כרדן (III זנה).

25, 8. בלע, el van felejtve, פראמוש שודה (IV בלע).

1) S. b. S. így fordítja a szót: גרדאב, a mi vagy girdâb (vortex aquae, gorges), vagy gurdâb (unda V. II, 966a). Azután következik: אנליהם מקוה מימיהם מנמע אלמא ומי אונל של מים חולי (külön ezikk is: אנליהם). (אונל של מים מנמע אלמא כמו אנלים חולי helyett nyilván olv. אנמיהם (Exod. 7, 19). A Chullinból idézett kifejezés található a misnában, Chullin II, 9, a hol a szónak ezen olvasatára akadunk: אונל, עונל, אונן, עונן, עונה, עונג, עונגה. L. Árúkh, Kohut I, 24b, VI, 156b. Levy I, 21a. S. b. Sámuelnél עד אנלים helyett talán olvasanló: עליית אנלים, Chagíga 12b, l. Levy u. o.

2) זנגולה יגור וכטאי L. fent 12. l.

3) ניז גאי סיאה גאה כי אפתאב אנגאי דיר מירסר. A két magyarázat צלצל szó két lehetséges leszármaztatásának felel meg. E mellett כנפים magyarázatlan maradt.

4) ברוסארה, mely perzsa szóval fordíttatik אונה, romlottnak látszik, de értelmezése világos: שישאבו בו מי נהרות. Pontosán meg is különbözteti ezt az ismeretlen kifejezést a rokon értelmű דלי-től: וזהבר שבין דלי לאונה דלי שבו ידלו מי בורות אונה שבו ישאבו מי נהרות ובאלערבי קרעה יזלפו בהא אלמא. az arab adat:

5) A misnai szó összehasonlítását a Jesája 19. fejj. kifejezésével, de definíció nélkül, l. Hâ i gáon misnakommentárjában.

6) A főnévnek e föltett jelentéséhez egy külön igegyőket is föltesz: כסף, ebben a jelentésben: באזאר סאכתן, vásárt tartani (כסף V. cz.)

27, 8. בשלחה, a síkságban (מידאן); innen: בית השלחין (Móéd Kátón I, 1) (IX שלח)¹).

28, 16. פנת היקר מקום ישיבת המלכים (יקרת).

29, 2. תאניה ואניה, v. ö. Sirmalm. 2, 5; jelentése talán: a férfiak sirmalma és a nők sirmalma²) (אנה V).

29, 13. נגש (így, ש-nél, v. ö. Kimchit e h.), uralomra vágy³), tartozik נגשים-hoz (Exod. 5, 6) (I נגש).

30, 13. נבעה, dagadni (אמאסידן). Hozzá teszi e megjegyzést: והקיר כבטן ההרה שלא יתכסה מרוב צניבתו לפיכך יפול פתאום (IV בע) כי כל קיר וחומה וכחל אשר יבעה פתאום לפתע ישבר.

31, 9. אור, a pokol (הוּזָךְ), גיהנם (III אור).

32, 2. יהיה משיח בן דוד מחבא לישראל בגלות וצלו עליהם כצל (חבא) סלע כבד.

32, 7. כליו, természete (מבע)⁴) (V כלי).

33, 2. היה, törd el. L. Héber Füg. II, 2, 27.

36, 16. ברכה, szerződés (I ברכה)⁵).

38, 12. יבצעני, gyógyít engem. בצע gyógyítást jelent e helyeken is: Jób 6, 9, Jerem. 51, 13 (II בצע).

41, 21. עצמותיכם, bizonyítékaitok. עצם-nak ugyanazon jelentéséhez tartozik עצומים (Példab. 18, 18), v. ö. Szanh. 31 b. שנתעצמו ברין (II עצם)⁶).

44, 14. גשם, jelentése: test („nagygyá lesz testben“) (II גשם és גושמן).

46, 8. התאששו, embereljétek meg magatokat (מוראנה בודן); vagy (II אשש): égettesetek el (אש-ből)⁷).

¹) Így A¹ és A²; P.-ben ומ' משקין בית השלחין י"ט' előtt még a következő magyarázat: מקום שמתקבץ (sic) המים להשקות. E bibliai kifejezés: בשלחה בסאמאה az első szóról való ezikkben így fordítottatik: בפומודן אן במידאן אן.

²) Talán tekintettel Zak. 12, 12. s köv.-re.

³) Talán ezt jelenti מהתרי ראנדן, mely szólásmódot nem találok Vullersnél. P. szélén mint második jelentést ezt olvassuk: דושכארי, megszorultság.

⁴) Perzsául így fordítottatik e mondat: בכיל כויהא וי בר.

⁵) Ez Száadja fordításán alapszik, a ki ברכה אתי így fordítja: צאלחוני.

⁶) Egészen Abulvalid (עצם cz. végén) nyomán.

⁷) Az első magyarázatot Kimchi Dávid mint saját magyará-

- VIII. כף) (1) כסף הכבוד על כפים חקותיך על יעקב אומר. 49, 16.
 (2) (II חבורה) „imája által“ , ובהבורתו. 53, 5.
 והוא : Jób 3, 10 : egy jelentésű -דלת- val, 57, 8. דלת.
 (IV דלת) מקום ערות האשה דבר מכוסה.
 ויגרשו מימיו . . . והם גלי הים שירדפו [אלה] את אלה. 57, 20.
 (I גרש).
 מטה, mely felül görbe, jel.: pásztorbot, 58, 5. אגמון.
 (IV אגמון). (3) הרעים שראשו כפוף.
 (4) (III בשר) itt rokonságot jelent בשר. 58, 7.
 58, 8. כנגה, mint a Venus, a hajnali csillag.
 (= נאזידן : 3, 5 Hóséa) itt ugyanazt jelenti mint פחד. 60, 5.
 (III פחד), büszkélkedni, dicsekedni (V. II, 1278 a), נאזידן.
 (יש) יש אברהם אבינו ע"ה. 64, 4.
 (IV ברכה) ברכה תירוש מפני שכל ברכות השמחה עליו. 65, 8.

Jeremiás.

- 12, 5. בומח az arab אנבמח (földre esni, leterülni) szerint értendő (II במח) (5).
 12, 6. L. fent, Jes. 2, 6-hoz.
 אבל נאומידי שודן („elcsüggedni“) אמללה יולדת השבעה. 15, 9.
 (III אמל) שנמלל לבה מבניה.
 17, 4. בך zavart jelent, (Esth. 3, 15) -hoz נבוכה.
 (II בך) tozik.
 קורא והוא עוף וקפון שמו (נקרא P.) ומ' הנץ הנקבה. 17, 11.
 (6) (דגר) תבקע ביציה ותתחמם (ותתחמם A¹ A³) ותדגור עליהם.
 העגל סנהדרי גדולה העגל אשר כרתו לשנים ופירוש אחר. 34, 18.
 שישראל כשחזרו בתשובה כרתו עגל א' ועברו בין בתריו כלומר לא נחזור עוד לעבדו (IV עגל).

zatát adja; a masodikat az atyja nevében idézi, mig Ibn Ezra Hâi gáónnak tulajdonítja.

1) L. Chullin 91b (Die Agada der paläst. Amoräer, II, 392, 4).

2) V. ö. VIII ez. a.: דועא כרדן.

3) Perzsa aequivalensül ezt adja : צומאק (V. I, 589a: fustis capite nodato). Második magyarázatnak ez következik: ניו עשב ביזראן סר. לוף שראשו עב וכפוף. Nem bírom e növény nevét kimutatni.

4) L. targumot és R a s i t.

5) במח אופתידן אנבטאה אנתשאר.

6) I ez. a.: באו, sólyom.

46, 16. A „galamb“ Nebúkadnecczár (II יונה¹).

48, 15. L. I Kir. 9, 8-hoz.

Ezékiél.

7, 11. גִּפּוֹ, haszon (נה)²).

7, 18. כַּסְתָּה, megölte (בכּוּשֶׁת), valamint כַּסָּה, Zs. 81, 4³), I כַּסָּה igéből, כַּסְתָּה-שֶׁחַט aram. aequivalenséből származik (I כַּסָּה és כַּסְתָּה).

8, 14. L. fent, 10 l.

20, 37. מַסְרָת, kötelék, összekötés, ar. עֵקֶד (מסר V).

23, 23. הם קוּעִים tartozik וּוּיֻקְעוּם-hoz (II. Sám. 21, 9): (קוּעַ) ותְּלוּלִים וּנְשָׂאִים.

33, 26. L. fent, Gen. 27, 40-hez.

34, 18. מִשְׁקַע מִים, a legtisztább viz (רוֹשֵׁן תְּרִין אֵב) (s. v.)⁴).

Hóséa.

2, 23 s köv. תַּעֲנֵה, parancsolom; יַעֲנֵנו, esőt adnak; תַּעֲנֵה, gyümölcsöt ad; יַעֲנֵנו, eleget tesznek (עֲנָה V—VIII).

3, 2. וְאֶכְרַה לִּי, kértem őt magamnak feleségül (וּזֶן כּוֹאֲסֶתָן) (III כְּרָה)⁵).

5, 13. מֶלֶךְ יִרְבִּי סִנְחָרִיב (I יִרְבִּי)⁶).

8, 13. L. alább, Példab. 30, 15-hez.

11, 4. אֵט, jelentése: lassan, szelíden (II אֵט)⁷).

14, 3. כָּל, I) Istennek a neve (I כָּל)⁸).

¹) L. נִקְרָא אֲרִיָּה נֶשֶׁר וַיּוֹנֵה מִפְּנֵי שְׂרַבְעוּדוֹ כָּל הַחַיּוֹת : ez. : נְבוּכַדְנֶצַּר. והעופות.

²) Nyilván betűáttétel útján levezetve הֵנָּה-ból (a mit szintén így fordít: מִנְפַּעַת).

³) L. Menáchém b. Szárúk, I. כַּסָּה ez.

⁴) V. ö. וּנְשָׂאֵהָ כִּי אֲוֹרַע עָמִי (Ámósz 8, 8) וּשְׁקַעָהּ כִּי אֲוֹרַע מִצְרַיִם : VII ez. : שְׁקַעָהּ V. ö. (Ám. 9, 5) וּמִשְׁקַעַת מִים תִּשְׁתּוּ יַחַד (Ez. 34, 18) צֹאֲפֵי וְרוֹשֵׁן שׁוֹדֵן אֵב („a viznek világossá és tisztává tévése“).

⁵) Ehez az arab fordítást adja: וְאַצְטַעֲנֶתָהּ, és e megegyezést: מִלְּשׁוֹן סִיגוּל.

⁶) Ezután egy második cikk e szóról: יִרְבִּי עִיר.

⁷) Tehát „szelíden oda nyújtottam neki az eledelt“.

⁸) כָּל e szerint vocativusnak értendő.

Jóél.

4, 14. (2. vers) בעמק החרוץ ששם נחרץ דין כלה על הגוים שנ' (III, csak A¹-ben) וקבצתי את כל הגוים וכול'.

Ámós.

3, 12. בדל און הוא המקום המר שבאון מקום השמיעה וכשתפול האון מן האדם תתנשם (?) האדמה המסמך המר בן האון וישאר בדל האון מוטל לא יאכלוהו החיות. Ezután következik egy másik magy. ובדמשק ערש ות' ובאשר משק לערש כלומר לא ינצל מיד מלך אשר אלא כל חלה ודוי אשר שם פאת פניו אל המטה לשכב עליה מרוב חליו ומכתו ונגעו (דמשק) בן ימלט אש אשר ישקוהו על הערש משקה מרוב מחלתו.

7, 2. (ומ' לקש שראה עמוס הזרע והשבליים נצמחים ונפרחים אחר גזירתו וקצירתו צומחים מבלי צקלון ומבלי קליפין ולא שרש אלא נצמחים מתוך קנים הנגזזים לפיכך נקרא לקש והוא העלה אחר הגיזו והקצירה (לקיש).

אנך הוא אבן המשקלת של עפרת שבקצה הקו ללמד שהוא 7, 7 משלם להם כראוי שנאמר ונמיתיו על ירושלם את (II. Kir. 21, 13) (I אנך) קו שמרון.

8, 6. נרָך ובהא) a mi árban és értékben csökkent (I מפל) כם שודה.

9, 1. Némelyek ebből magyarázzák: בכפתוריה (Czef. 2, 14), „falvaikban“, tehát: הק העירני וירעשו בני המדינה: (II כפתר)³.

Mikha.

1, 11. magyarázandó אצילי (Exod. 24, 10: a nemesek, előkelők); והוא בית לחם שמשם יצאו פרתמי יהודה (I אציל).

1, 15. (Ez. 36, 33) והושבתי ישבת (Jes. 58, 11) alapján; מורשה a. m. מורשה, a mi a tórának

¹) Hozzá e megjegyzést: משק מן ישק תשוקתו ושיקוי לעצמי.

²) Előzőleg azon adat áll. hogy לקיש jelentése: תיר מאה. E perzsa kifejezés tulajdonképen a negyedik hónapot jelenti (V. I, 439b), de itt más jelentése van: utótermés. Például idéztetnek: לקישיא (Gen. 30, 42 targuma) és מלקיש.

³) A kik a szót így magyarázták, כפר (falu) származékának vették.

Zakarja.

4, 14. בני יצהר משיח ואליהו (II יצהר).

9, 1. חדרך, Chadhrâ bálványtemploma, „Rimmón háza“ (II. Kir. 5, 18)¹).

11, 14. אחוה, barátság (רוסת'י) (s. v.)

Zsoltárok.

11, 1. רך I. cz. a. az mondatik, hogy רך perzsául a. m. נאזוך (gyöngéd), a targumban רכיך; ezután példának idéztetik 'A¹-ben, הרכם צפ' A²-ben. P'-ben ezen adat is áll: 'ה' és még e magyarázat: 'ה' ופירוש' הר שבכם צפור נודדתו. Ez Rába magyarázata a talmudban (Szanh. 107a). De nem található ki, hogyan került a zsoltárvers a רך melléknévről szóló czikkbe. A² írása szerint a szó így hangzanék: 'ה' רכיך, tehát רך többes száma. De alig hihető, hogy valami-kor valaki így olvasta a zsoltárversben e szót.

22, 1. אילת השחר קוות אלסחר (ar. „a reggel ereje“) כח (I. Sám. 30, 17) ויכם דוד מהנשף (I איל)²).

29, 1. אילי הארץ (Ez. 17, 13), az előkelők, tekintélyesek (II איל)³).

37, 20. כר פחם אנגישת („szén“) כיקר כרים עשב וזרויק⁴ (VII כר) ארץ וציץ ובקיץ יהיה ובחרף יעשהו פחם סימן לו כלו בעשן כלו

42, 7. חרמונים jelentése: vadászok (צייאדאן), tulajdonképen hálókivetők (s. v.).

50, 11. יזין ישרי תה' מורג („madár“) ואומ' שהוא מעופף (II זין) תמיד ולא ישב

56, 2. פתיחות, átkok⁶).

¹) E czikk szövege így hangzik: חדרך מסגיד כצרא יבוא שם בית. Nyilván a szövegszó a hasonló hangzás miatt azonosítottatott כצרא-val, mely név Vullersnél, I, 703a, így magyaráztatik: „nomen arcis in Syria“. Nem tudom, mit jelent e két szó: יבוא שם.

²) Menáchém b. Szárúk is lehetségesnek tartja, hogy אילת egyjelentésű אילות-ival (Zsolt. 23, 20).

³) Epúgy R a s i.

⁴) L. alább Zsolt. 72, 6-hoz.

⁵) Ebből az igéből: זין, mozogni.

⁶) L. Héber Függ. IV, 889.

58, 2. אֵלם erőszakoskodás; v. ö. a talmudban: (ולאֵלמי II) (אלם).

58, 9. שבלול חלזון והוא תולע בתוך שני קליפי צדקה²⁾ ולו קרנים (s. v.). והוא הולך וגמס עד תומו

60, 1. תסביה jelentése: alázatossággal magasztalni (I שושן) (גופתן בתצרוע שושן).

63, 3. (IV בן) (ניכו גיד) jelesen (jól, בן).

68, 7. (חאל ניכו) (s. v.) jó állapotban, בכישרות.

68, 10. (I גשם) גשם נדבות נטפיו מרוים כרביבים ולא כרסיסים.

69, 3. ביון מצולה טיט היון והוא טיט המושך את האדם אדם. (יון) שאינו מכירו משים רגלו מיד הטיט מושכו וכולעו עד אברון

72, 14. דמם, értékük; v. ö. דמי, Gen. 23, 13, targ.; és a misnai nyelvből: (IV דם) דמים³⁾.

72, 16. כֶּצֶרֶת אֶלְאֶרֶץ „a földnek zöldsége“ (ארזפתא) (ארזפתא) (s. v.). V. ö. אורפתא, füvek, zöldség.⁵⁾ (סבוי זמין).

73, 6. (שית) (שית) jel.: szégyen⁶⁾.

73, 21. (I Sám. 25, 34) tartozik (I Sám. 25, 34) (mind két szónak cikke a).⁷⁾

73, 24. ואחר כבוד תקחני כמו בתוך כבוד ניו תאבת קיום (maradandó, állandó). Más példák e jelen

1) Értendő: ולכל אלמי, Bába Meczia 39 b, a mint a cikkben következő fejtegetésből látszik, melyben S. b. S. perzsa nyelven az egész talmudi helynek magyarázó paraphrazisát adja. helyett רב חסדא nevezte. A zsoltárverset így fordítja: הוא בחקיקת עואנאן בעדל סכון גוינר.

2) צדקה az arab szó, mely kagylóhejat, gyöngyházat jelent V. II, 512b).

3) Épúgy Abulvalid (דם cz.), de a targumot nem idézi.

4) זרזיק cz. a. a következő magyarázatot adja, mely a szót etymologizálja: בהאר נרם כונר זמין לאלה, valamely virág (behâr), mely a földet lazítja, lalah-nak is neveztetik. Ez utóbbi V. II, 1074a szerint: quivis flos sponte crescens.

5) Ez variáns ארזפתא-hoz (ארזפתא-nak is olvastatik), l. Levy I, 162 b; Löw Aram. Pflanz. 205. ארזפתא cz. a. S. b. S. a szónak csak utolsó jelentését hozza: kalapács.

6) Tehát a mondat értelme: erőszakoskodás szégyenbe borítja őket. Alkalmassint לבש בשת analogiája szerint.

7) אררא אלבול cz. a. arabul így fordítva: אשתונן.

tésére („közepette“, מֵאֵן): Exod. 3, 1; Jes. 57, 8; Zak. 2, 12 (אחר II).

80, 3. פֶּן e kifejezésben: אַפְרִים לְפָנַי fiút (פֶּסֶר) jelent (פֶּן II)¹⁾.

80, 6. „e harmadik számkivetés“ (אֵין גְּלוּת סְיוּמִין) שליֹשׁ (שְׁלִישׁ VIII).

81, 1. L. fent, Ezék. 7, 18-hoz.

86, 2. חָסִיד, szerencsétlen, megszorult, szenvedő (חִסִּיד I).

91, 9. יְשׁוּד származik יְשׁוּד-ből (démón) (שׁוּד)²⁾.

105, 24. וִיפַר, csökkentette (כִּם כִּרְדֵן)³⁾ (פֶּר III).

110, 6. גִּוִּיהַּ erőt jelent (גִּוִּיהַּ II).

144, 13. מֵאֲלִיפוֹת az arab עֲלָאָה-ból (takarmány) magyarázandó (אֲלָהָה IV).

Példabeszédek.

7, 10. שִׁית, szemérmertlenség (שִׁית VII)⁴⁾.

7, 22. עֲכָם, ostor (עֲכָם III).

11, 7. אֲוִנִים . . . בּוֹדְדֵי לֵב לַעֲשׂוֹת אֲוֵן וְעַמַּל (אֲוֵן I).

17, 22. גָּהָה, arczsín (גָּהָה I).

19, 26. מְבִישׁ, rossz cselekvésű (בִּר פִּיעֵל)⁵⁾ (s. v.).

26, 7. דָּלִיּוֹ egyjelentésű דָּלִיּוֹ-val (Zsolt. 30, 2, fölemelni): נִשְׂא הַהֲלוֹךְ הַנּוֹדֵעַ בְּשׁוּקִים מֵהַפֶּסַח (דָּל III).

30, 15. הַבְּהַב שֵׁם עֲלוּקָה שְׂאִינָנָה מִתְּמִלְאָת וְלֹא שׁוֹבַעַת לִכְנֵן נִקְרָא (שְׂמָה הַבְּהַב שְׂהִיא מִבְּקִשַׁת הַרְשָׁעִים וּמִ' זִבְחֵי הַבְּהֵבִי יִזְבְּחוּ בֶּשֶׂר וַיֹּאכְלוּ הוּשׁ' (Hósea 8, 13) מֵהַמָּאֵן פְּרִיכָאֲנִי⁶⁾ שְׂכָל אֲכָלוּ יִרְדּוּ לַהַבְּהַב (s. v.)

30, 19. גִּבְרָה, a kakas (גִּבְרָה III).

¹⁾ Tehát = אַפְרִים לְפָנַי. Épúgy XI. cz. a. (פֶּסֶרֶאן).

²⁾ Jelentésül ezt adja: דִּיּוֹ גְּרִיפְתָן, mely összeköttetés Vullersnél (דִּיּוֹ alatt) nincs említve.

³⁾ Nem világos, miképen illik e magyarázat az összefüggésbe és mi az etymologiai alapja. Mert a latin p a r u m r a nem lehet gondolni.

⁴⁾ L. feat, Zsolt. 73, 6-hoz. „Paráznánőnek a szemérme.“ azaz szemérmertlenség; v. ö. מִצַּח אִשָּׁה זֹנָה (Jer. 3, 3).

⁵⁾ Tehát az aram. בִּישׁ-ból (gonosz) leszarmaztatva. Így Száadja is: אֲלִמְסִי.

⁶⁾ E két perzsa szó jelentése: „a démónok hatása alatt levő lakoma.“

30, 28. ¹⁾שַׁמְמִית, a fecske (²⁾פְּרָאשְׁתְּרוּךְ (s. v.).

30, 31. אֱלָקִים, sereg; vagy: elefánt (s. v.).

Jób.

- 1, 15. ³⁾שַׁבָּא (I. שַׁבָּא), fosztogatás (תַּאֲרָאג).
- 4, 18. תְּהִלָּה két cikk alatt említettik: 'ת' I, világosság, fény (רוֹשְׁנַי צֵו), hivatkozással בְּהִלּוּ-ra, Jób 29, 3, és יְהִלּוּ-ra Jes. 13, 10⁴⁾; 'ת' II, bizonyíték, ürügy (חֹנֶת בְּהֵאֵנָה).
- 5, 23. אַבְנֵי הַשָּׂדֶה, démónok (ar. גּוּל III)⁵⁾.
- 5, 24. תַּחֲטָא, elbúsúlni (גַּמְגִּין שׁוֹדֵן) (III. חַטָּא).
- 5, 26. כַּאֲשֶׁר יִכְרַת גְּדִישׁ בַּעֲתוֹ בַּחֹם כִּךְ תִּבּוֹא בַּעֲתָךְ [אֵלַי קְבֹר] (I. גְּדִישׁ)⁶⁾.
- 6, 9. יִבְצַעֲנִי. L. fent, Jes. 38, 12-hez.
- 7, 8. עֵין מִלֵּאךְ הַמּוֹת שְׂכוּלוֹ עֵינִים עֵינִיךְ בִּי וְאִינְנוֹ אִי (VI. עֵין).
- 8, 14. יְקוּט כִּסְלוֹ „elszakította reményét” (בורִיד אֹמִיד־וִי).
- vagy יְקוּט jel.: „napfonal” (ökörnyál, אֶלְשַׁמֶּס)⁷⁾. (s. v.).
- 9, 26. אִבָּה „fris gyümölcs”; אִבָּה „bőrökből való hajó” (ar. „bőrökből való hajó”) (I. אִבָּה).
- 11, 12. אִשׁ נִבּוֹב יִלְבַּב אִישׁ עוֹשֶׂה פְּרִי יִתְחַכֵּם וְיִשׁ מִפְּרִישׁ נִבּוֹב (II. נִבּוֹב).⁸⁾ חֲלוּף אִשׁ מִפּוֹתַח יִהְיֶה בַּעַל לֵב (תַּמְאִיית).
- 12, 2. תְּמוֹת חֲכָמָה, a bölcsesség tökéletesége (תַּמְאִיית).
- 13, 27. L. fent, Gen. 14, 3-hez.
- 14, 18. L. fent, Num. 5, 22-hez.

¹⁾ S. b. S. a szót שַׁ -nal olvassa.

²⁾ Száadja nyomán (וְאֶלְפִנְוִיָּה). Következik még egy másik szó: וְלוֹא, a melyet nem értek.

³⁾ Így A¹ és A²; P.-ben lett belőle תַּרְגִּי. A magyarázat שַׁבָּא azon fölfogásának felel meg, melyen a Septuaginta fordítása is alapszik és mely szerint שַׁבָּא igéből (fogságba vinni) származik.

⁴⁾ Ez S z á a d j a magyarázata.

⁵⁾ Epúgy אֲדֵנִי הַשָּׂדֶה (Kilájim VIII, 5) מִרְדּוּמֵי VI. cz. a.: וְחֲשֵׁי גּוּלָאֵן (pusztai démónok) V. ö. L. I, 30b.

⁶⁾ I. כֻּלָּה cz. a. e szó, tekintettel a mi helyünkre, így fordítottatik: arabul שִׁיכּוּכָה, perzsául פִּירִי (vénség).

⁷⁾ Ez S z á a d j a magyarázata.

⁸⁾ Hozzá e perzsa fordítás: מִרְדּוּ בִּינְאֵי זִירְךָ בּוֹדֵה („a látó ember észessé válik”). מִפּוֹתַח a. m. פִּקְחָה, ellentéte: אֶטְוִים. VI. cz. a. פִּקְחָה fordítása: זִירְךָ, mely perzsa szó itt יִלְבַּב -nek felel meg.

16, 10. מלאו לבו (Eszk. 7, 5), egyjelentésű ezzel: יתמלאון (Eszt. 7, 5), merészeln¹⁾. (מלא II).

17, 6. תפתאי egyjelentésű תפת-vel (Dán. 3, 2): előkelő, tekintélyes (תפת II).

17, 11. מורשי לבבי, szívem darabjai (פארהא); vagy szívem gondjai (אנדישהא) (s. v.)²⁾.

21, 17. כמה külön cikkben (I כמה) magyaráztatik: „elsötétül³⁾” (תאריך שודן).

22, 6. תחבל, elrontani (חבלי XIII).

25, 3. אורהו három szóval magyaráztatik (אור VI. cz. a.): „óhajtás, bizonyíték, parancs” (l. V. I, 146 a) חוגת פרמאן, „óhajtás, bizonyíték, parancs”.

26, 9. פרשו előbb így magyaráztatik: גוסתראניד („kiterjesztette”). Azután a Notárikon-módszer szerint: פרש שדי זי (s. v.).

27, 6. יחרף, elhidegülni (סרד שודן), a telet jelentő חרף-ból (חרף III).

28, 11. מבני נהרות חבש אסר בכיית מעין הנהרות (IV חבש)³⁾.

29, 4. חרפי, ifjuságom, v. ö. חורפן דען (Gen. 21, 28 targ.), fiatal bárányok.⁴⁾

29, 18. קני, boldogságom; egyjelentésű קנית igével, Exod. 15, 16 (perzsául כרדי דוולתיאב קני I).

30, 19. הורני לחמר, „eredetem az agyagból” (אצל מן)⁵⁾ (s. v.).

32, 19. במני, méz (עסל?) (IV במן).

33, 18. שלח, pokol (דוון) (II שלח).

36, 26. הן, egy⁶⁾ (III הן).

37, 11. ברי, síkság (IV ברי).

¹⁾ Szá a d j a nyomán.

²⁾ וואומי כי מורשי לבבי ממארשי cz. a. ez a megjegyzés áll:

³⁾ קטרה באראן II cz. a. e szót így fordítja: (esőcsepp).

⁴⁾ Rasi ugyanazon magyarázat mellett más aram. példára utal.

⁵⁾ הורני-t S. b. S. הרה igéből származtatta le, ebben a jelentésben: nemzeni.

⁶⁾ Mint הן szó a görögből vett e jelentésének második példája idéztetik még: אתהן, Lev. 20, 14 (Szanh. 76 b nyomán). V. ö. Sabbát 31 b (Jób 28, 18-hoz).

רוח עברה ותטהרם כמו ותאירם דומ' וכעצם השמים לטוהר. 37, 21.
(Exod. 24, 10) (I מחר) ¹).

Énekek éneke.

חנט ופג לתאנה יתיר מכל האילנות בשביל שכל האילנות. 2, 13.
שעושיין פרי וציץ מוציאין פרח והתאנה לא תוציא ציצים אבל תחניט
פירות (I חנט).

5, 8. itten tagadó szócska, úgy mint Jób 31, 1
(III מה).

6, 11. שם שמתני-ban jelentése: tudatni, hírt adni (כבר דאר)
(VI סם שם).

Síralmak.

1, 12. לא אליכם, „távol tőletek“, vagy: „ne reátok“,
mint eskű; vagy: valóban, igazán (III לא).

3, 51. בנות עירי, „testem tagjai“ (II בנות; V עיר).

Kohélet.

2, 8 שדה ושדות, e két játék: נרד (nerdiludium) és
שטרנג (sakk). — Vagy: hímnemű és nőnemű démónok. —
Vagy: fürdők férfiak és nők számára.

10, 20. מדעך a ידע igének azon jelentéséhez tartozik,
melyben a házasság együttlétet jelöli. Tehát: hálószoba (דע).

12, 5. הוא תרבץ הוושט מקום הבליעה אלחגאב.
(I חגב) שדומה לחגב.

אביונה שהינת („kedv“) ותפר האביונה קה' ואינו ראוי אלא
מיעדה („gyomor“).

12, 11. אסף הוא המסמר ראשו עגול ועוקצי דק מן בעלי אספות אבל.
(ar. „tudományos összejövetelek“).

Dániel.

9, 27. כנף (VII כנף) jelentése: ok (סבב).

¹) Száadja nyomán Azután következnek még ez arab szók:
שאהר צאפי מוניר, melyeknek jelentése: világos, fényes, és e megjegy-
zés: וג' צהרים טיהרא.

²) A szó perzsául így fordítottatik: סר גלו (gégefő); ויסתבל הח'
arabul így: וירתפע אצל אלחלקום. Más magyarázatot a חגב-ról l. Héber
Függ. II, 4, 24.

<p>*תבוסת יד קבצה דסת ל'. תגתא כמו געלת נפש תבוסה. תוכה גול. °תוך טראר שאגרד גולאם. 1075 תונא שצוארו עומד באמצע ראשו בכ'. תור ירק דסתה תרה ל'. p (תורבד⁵) (תורבד⁵) ל'. תחיובי⁶) בחיסי⁷) גואז בזד בוי. תיממנטיס פיר דיו ל'. 1080 תירטיא אשופתני. תירופוס נאם מרד. תיתא סירשום⁸). תכפיות פיסתאנהא ל'. תמהייתא חואלה ודעוי. 1085 תמרסכי⁹ סומב אבגנדן⁹) אסה ל'. תספיים אתרוש צשם ל'. תרואר קפץ כורד ל'. תרופיים עטרום צשם ל'. °תרח צגרת¹⁰).</p>	<p>שידפתא מודאפעת בלא דחיתא ובלא שידפתא בי¹) (כפוכתן ובי²) מדאפעת ובהאנה ואמדן ושודן שט' °שיטרא תבאנצה ל'. שכיז כליך ל'. 1060 °השניין אבות בית דין כי זיר נשיא ואב בית דין נשיננד מוע'. °שנצות שטרנג. שסח ארוג. שפוצמא דא'זראתא גושארן (תאקצהא³) ורוזנהא ל'. שפטני תר ותאזה. 1065 שפקיקא סוסתי ל'. שקוטפרי נאכון בוראי ל'. שקרבלין אלעקרבייתא והו עשב ממיני מרור. שתל רנג ומאנדגי ישתלהו ל'. שתן ארד גנדום ביבסת⁴) שוסתה חטים של שתן ל'. 1070 °תאימית מהימהא ה' שאך יך אכאז דיגר פיוסתה ל'.</p>
---	---

1) A¹ אבי. 2) A¹ ואבי. 3) = טאקצהא. 4) A² om. 5) A² תורביד. 6) A² תחיוב. 7) A² בהיסי. 8) = סרישם. 9) = סום אבגנדן. 10) P. צורת.

1057. dilatio; sine procastinatione (II, 213b) et sine dilatione et praetextu, sine veniendo et abiendo. — 1058. colaphus (I, 419a). — 1059. alauda (I, 718a). — 1060. qui sub potestate נ' et אב"ד sedent. — 1061. schahiludium. — 1062. ructus (I, 28b). — 1063. apertio porticuum (II, 528a) et fenestrarum. — 1064. recens et virens. — 1065. laxitas, debilitas. — 1066. forfex. — 1068. aegritudo et lassitudo. — 1069. farina tritici . . . mundata. — 1070. . . . duo rami, unus alteri alligatum. — 1071. prehensus (II, 711a) manus. — 1073. septum boum, ovile (II, 626b) (?) — 1074. impostor (II, 534a), discipulus, famulus. — 1076. manipulus oleris. — 1077. medicamentum purgativum; arundo s. lignum intus cavum (I, 431a). — 1078. mortarium (I, 575b) feriit in eum. — 1079. senex daemon. — 1080. perturbatio, tumultus. — 1081. nomen viri. — 1082. gluten (II, 294b). — 1083. mammae (I, 360a). — 1084. commissio (I, 629a) et postulatio (I, 883a). — 1085. claudicatio (II, 319b) equi. — 1086 . . . oculi. V. n. 1088. — 1087. cavea avis parva. — 1088. V. n. 1086. — 1089. a. molestia.

- 1025 רגרג שבכשר הבהמה⁰ ווהרג אל
גרג¹).
הרומקי כף גיש ניז ירקות השלקין² טה.
רוכאי גים בריאן ל'.
רחצן גוסתאך ומ' רצחנים³) ואניני הדעת
(עיין פסחים קיג ז:).
ריהטה תוכם מורג נא רסידה כי באפגנד⁴)
טה.
1030 רייט ולואר שבי.
ריקמתא גיאה כושך⁵).
רכא רסן תאפתה לתוך הרכא סנה' ניז
צואר.
*רמוך⁶) אב סייל מי הרמוך פרי⁷).
רעבתין רום מרדומאן.
1035 רעתון רעה חזירים.
רפאקי פאלאן גא⁸).
רפיני סרגין ל'.
רפסך ברינג.
רשיפי וסומאקי סים מאלירה ונא סרה.
- 1040 *רשישקי סינגיד⁹) צילאן.
רשנא הוא סכין כנגר ל'.
רתיקין אמיראן.
שבוזין סורך מרד ל'.
s שבובאנא שוניז ל'.
1045 s שבטבטי שלי¹⁰).
שביקי פיראהן ל'.
s שובננא שוניז ל'.
שודר כנר בר ל'.
שוזי סינגיד.
1050 *שונמית סיר עמים תלך¹¹) ל'.
שזמין פנדק.
שזר תאזדיה פפאל¹²).
*שחיז¹³) שחיר אלמכצע מקראץ⁰ אן כי
צין בילי¹⁴) כי דסתהא באן בוגשאינד¹⁵).
שחקריים¹⁶) מיי זוכאן גז ל'.
1055 שחרוני סיאה צידה ל'.
שיגר דרכת שגר דועתא דשיגרי ל'.

1) P. ורגי אל גורג. 2) P. השלחין A² השלוקין. 3) Tria mss. sic pro רחצנים.
4) A¹ ביאונגנד P. ביאונגנד. 5) P. A¹ הוסך. 6) A¹ רמול A². 7) P. רמול אב סייל פרי. 8) P. רפאקי פאלאן גא.
9) P. A¹ סינגיד. 10) A¹ של A². 11) A¹ טלך. 12) A¹ A² om. 13) A¹ שחיז. 14) A² שחיר. 15) A¹ אן צובי בילי A¹ אן צין בילי A². 16) A² שחקריים.

Cong. ורגא s. ורגארה, verruca, ganglion ant tumor alius carnis indolens (II, 1418a). — 1026. spuma (II, 851b) bulliens. — 1027. semiassatus. — 1028 audax, protervus. — 1029. ovum ovis immaturum, quod abiicit. — 1030. Conf. וואלה dialecto Samarcand.: intestina ovis carne et rebus necessariis farta et cocta (II, 1431b). — 1031. herba sicca. — 1032. funis contortus. — 1033. aqua torrentis. — 1034. pili pubis (II, 79b) virosum. — 1036. spatium inter portam et domum, vestibulum (I, 180a, 322a). — 1037. stercus. — 1038. aes cyprium, orichalcum (I, 227b). — 1039. argentum tritum et invendibile (II, 1266b). — 1040. zizipha rubra (II, 828a): id. (I, 608b). Vide supra, n. 401. — 1041. culter magnus. — 1042. principes. — 1043. nomen plantae caule rubro et amoeno (II, 272a, Löw 34). — 1044. nigella. V. infra, n. 1047. — 1046. indusium. — 1047. V. n. 1044. — 1048. nuntium afferens. — 1049. V. supra, n. 1040. — 1050. allium magnum amarum. — 1051. nux avellana. — 1052. p. a. torquens funem, restio (I, 409a). — 1053. scalpellum, forfex (II, 1202b), quo fasciculos aperiunt. — 1054. vinum linguam mordens (II, 114b). — 1055. nigro colore cutis praeditus (I, 569b) — 1056. p. a. arbor. —

קררחאי וחלוטאי ישן וחדש ד' א' נאם
גאיגאהא ל'.

1010 קרוליון כופל¹²) ניו קופל ל'.

קרופיאתא זנאן מינא פרושאן מוע'.

*קרטיין¹³) ארטון כושך עד'.

קריקי זעפראן ל'.

קרישי האח אתש דאן אהנין ל'.

1015 p קרפלון קרנפל ל'.

קרקובם סוזן גר ל'.

קרקם כנאר אסטאן ל'.

קשיון קיאם.

קשתניות שתואן אלתכת קשת שקודחין

בו במקב והוא עץ שתלוי בו רצועה

ונקרא קום אלמתקאב פרמאה¹⁴) טה'.

1020 g קתיזמא¹⁵) גיהנם.

בר קתקי דמחוזא בידסתאן וכוזא ופימאנה

שהרסתאן ל'.

ראשי מרנין דואבת¹⁶) אלבריה.

רבוכין פראך ל'.

רנול שרגלו אחת קצרה ל'.

קנקועם¹) לאגורד²) ל'.

990 קנקן צדף.

g קנקנום וקילוף הר דו ורק ל'.

*קנתום קנה כת' קונטם.

קסבת אפתאנה ל'.

s קסדא בָהֶר³).

995 s קסטוריון פוינדיז⁴) ל'.

קסיון דוית ל'.

קסקום כאידן ל'.

קסרין דדבחין כמו בתרי ל'.

קפוסין כישת פוכתה.

1000 קפטים כַּבֶּר רסאנד⁵).

קפיין צאתור⁶) שוט' ופס'.

קפן פאך ואניזה⁷) כרדן ל'.

קפנדריא המגומה מסתפֶּרֶג אלקאצד.

קפנדריא פאר כוארי⁸) ל'.

1005 קפסאן כ' בהרי⁹) כישת ל'.

קפרים תות¹⁰).

s קקזי פיאלה ל'.

קקיסקטי באקלי כירם כורדה¹¹).

¹) A² קנקועום. ²) A¹ לאגורד. ³) A¹ בתר. ⁴) A² זה. . . ⁵) A¹ A² רסידן. ⁶) A²

⁷) צאטור. ⁸) כואריא A¹. ⁹) בהריי A¹. ¹⁰) תותיי A². ¹¹) P. om. ¹²) Leg. ¹³) A² הרסטלין. ¹⁴) P. פרמה (I, 347 a). ¹⁵) P. קתיומא. ¹⁶) Leg. דואב, aut sing. דאבה.

989. lapis lazuli. — 990. concha. — 991. ambo folia arboris. — 993. guttur-
nium amplum: poculum viatorium (I, 43b). — 994. pustula. — 996. atra-
mentarium. — 997. manducare. — 999. later coctus. — 1000. nuntium
pervenire facit. — 1001. V. supra, n. 955. — 1002. purum et merum (I, 59a)
facere [vinum?] — 1003. perfecta intentione. — 1005. duae partes (I, 288b)
lateris. — 1006. psittacus (?) — 1007. scyphus, poculum. — 1008. fabae ver-
mibus esae. — 1009. . . . nomina locorum. — 1010. claustrum (II, 905b;
731a). — 1011. mulieres vitrum (II, 1258b) vendentes. — 1012. aedificium
mageram. — 1013. crocus. — 1014. fornax ferrea. — 1015. caryophyllus aro-
maticus (II, 723a). — 1016. qui acus conficit (II, 348b). — 1017. extremitas
coeli. — 1018. ratiocinatio, analogia. — 1019. . . . ar. arcus terebrae, p.
terebra (I, 226a, 346b). — 1021. salictum (I, 296a) et urceus et mensura ur-
bis (II, 485b). — 1022. a. animalia deserti. — 1023. amplius, latus. — 1025.

- 975 קמרון¹¹) בצנגאל בר דאשתן צונאן
 כי בא דו דר אייד¹²) ל'.
 קמסין חלקה גוש ל'.
 *קמרון כולף זר וסים ל'.
 קמרום שלה אן מיל אהנין כי מיאן
 כיל¹³) באשד ל'.
 קמש ביזה¹⁴) ל'.
 980 קמש זין.
 *קמתא קליא.
 קנדריקא זרני זרד ל'.
 קנוניות דאנגוהא ל'.
 קנוקות מיוה ריכתה אז באד ל'.
 985 קניא דובשי תרנגובין יא¹⁵) ניי
 שכר ל'.
 קנינין והסואין כילהא וקפיזהא ניו
 טנקהא וכוארהא טה.
 קנע אזארדן¹⁶).
 s קנפא קנב.
- קיטתא¹) בנד גאי סר פיונד טר'.
 960 קיריתא נאם כורמא סיאה ל'.
 *⁰⁰לב קלור שאף תותיא קורם²).
 קלח של סופרים סרישום³) כי זי ורק
 יא זי פוסת סאזנד שב' כת' קולח.
 קדטית של כסף נאם סימין ל'.
 *הדיטא דאנה ברנוב ל'.
 965 קלפום ורק ל'.
 s קלפתא כורפה⁴) ל'.
 *קלק לבאצה ל'.
 g קלקטורין⁵) זאג ל'.
 *קלקי באקלי עבסי⁶).
 970 *קלקין כולאה נמדין טרטורא⁷) ל'.
 *קדקן כלי מן קלקנים.
 g קדקנטרין זאג ל'⁸).
 קמהון צובי⁹) כי בסר כומב באיסתאננד¹⁰)
 מנ'.
 קמיטא צרירדן ל'.

1) Inter קירום et קיריתא. 2) A¹ A² om. 3) = סרישם. 4) P. גורבה. 5) A¹ קלקנתום זאך. 6) A¹ add. in margine: קלקנתום זאך. 7) A¹ A² om. 8) A¹ add. in margine: קלקנתום זאך. 9) A¹ A² om. 10) A¹ A² om. 11) A² קמלין. 12) A¹ איד דר איד. 13) A¹ A² צוב. 14) P. A² ביזה, A¹ בישא. 15) A² ניו. 16) A² אזורדן.

. . . . — 960. nomen dactyli nigri. Vide n. 952. — 961. collyrium (II, 386b), tutia (I, 477a) . . . — 962. gluten (II, 294b), quod ex foliis aut ex cortice faciunt. V. supra, n. 924. — 963. poculum argenteum. — 964. granum ceratoniae siliquae. — 965. folium arboris. — 966. portulaca (I, 677b). — 967. vestis superior (II, 1080a). — 968. minera sali similis (vitriolum) quinque colorum, a. rubrum, graece קלקנד (χάλκωνθρον) dictum (II, 106b). Vide n. 972. — 969. fabae (I, 178b). Ad עבסי conf. art. שעועית (Kilajim I, 2): באקלי עבאסי. — 970. pileus ex panno coactili. Ad vocem טרטורא v. supra, n. 506. — 972. Vide n. 968. — 973. lignam, quod in capite vasis collocant. — 974. pasci (I, 572a) — 975. in pugno tollere — 976. anulus inauris. — 977. vas (glomogossipii recondendo, II, 920b) ex auro et argento (?). — 978. signum ferreum, quod in media mensura est. — 979. non permixtus, sincerus (I, 299a). — 980. sella equestri, ephippium. — 981. vitriolum nigrum (II, 741b, I, 103a). — 982. arsenicum flavum (זרד = אצפר II, 131a). — 983. genus pultis ex ciceribus, falis, lentibus, simil. compositum (I, 804a). — 984. fructus vento sparsi. — 985. mel humidum, s. arundo sacchari. — 986. mensurae et modi; s. opercula et corbes. — 987. affligere, offendere. — 988. cannabis (II, 743b). —

קטטה ⁷) ציזי סוסת רא ספת כרדן ל'. קטומת צון באנארהא ⁸) מש'. 945 קטורתא דחויא חנטל. קטטיא גזירה ל'. קטיטין סר גוססתה ל'. קטמטיות אכריאנהא ל'. a קידור פנה פורד ל'. 950 קיטוט פרפאש ל'. קיירנאתא ⁹) אנגוזר חלתית ל'. קידאתי נאם כורמא ל'. קידקית כרטום ל'. *קיסתא דמיא כוזה פימאנה ע"ז. 955 קיף צאתור חותכין אותו בקיף ל'. קיפורד קיפוס ¹⁰) כאר גול זרד. *קירומה פאריז ניז גרמאנה כודאיי אפריד ¹¹) ל'. *קירומא ¹²) רקעה מקום משרת מים ניז מקוות העומדות וכאות מבית המרחץ שב'.	קולקין דארבזין ל'. g קול תופרה כהרנא ל'. קומיטה סס. s קונברי כרגסת ל'. 930 קונדרא באזי ¹) ל'. קונדרה עין רעה ל'. *מלח קונדרין נמך כוש כרדה בא אבזארהא ל'. s קונדרוג כונדרו ל'. g קונטה תסוי ל'. 935 *קונפון ²) כון ³) פוש ⁴) טה'. קונקנום יוק ל'. קוקלמוסא ⁵) קלם דאן וקלם ל'. קוריאקום עמארי אב'. קורמבון כרם. 940 *קורם עליו את הנלים ביאפשארד אבר וי אן גאמהא טה'. p קז פימאנה לוה. קזהורד ⁶) בסיאר.
---	---

1) A¹ באזי פא. 2) Ambo mss. קונפון (inter art. קונסי et קונקנום). 3) A² כוש. 4) A¹ add. פא. 5) A¹ קוקלמסא. 6) A² קזהור. 7) A² קטא. 8) A¹ באנדהא. 9) A² קיורנאתא. 10) A² קיפון. 11) A¹ A² om. 12) P. A¹ לקירומא.

cujusdam (I, 784ab). — 927. electrum succinum (II, 887a). — 928. venenum. — 929. olus silvestre spinachiae simile, pultibus indi solitum, a. קנאברי dictum (I, 222a): — 930. ludus. — 932. sal gratum factum condimentis. — 933. mastiche; gummi (II, 896a). — 934. pondus quatuor granorum hordei (I, 445b). — 935. podicem tegens (?) [A¹ add.: quadrupes]. — 937. theca calamaria et calamus. — 938. pilentum ligneum; lectica (II, 583a). — 939. crambe (II, 823b). — 940. constringit super eum vestes. — 941. poculum (I, 404a) vini. — 942. multum. — 943. rem infirmam firmare. — 945. colocythis. — 946. a. insula. — 947. capite fracto (II, 1003a). — 948. utensilia domestica (I, 20b). — 949. ricinus (insectum sanguinem sugens, ar. קראר dictum, II, 902b) parvus. — 950. bellum; altercatio (I, 333b). — 951. gummi plantae maleolens, quod arab. הלתיית laser appellatur (I, 134b). — 952. nomen dactyli. Vide n. 960. — 953. proboscis elephantii (I, 677a). — 954. urceus, scyphus. — 955. V. infra, n. 1001. — 956. spina rosae flavae (II, 1014b). — 957. canalis subterraneus aquae deducendae inserviens (II, 767a); s. thermae a Deo creatae (naturales). — 958. ar. stagnum. — 959. vinculum

צמדס רנג רז ל'. צמע חגה. 910 a צמע ¹⁰ טמע. a צנובר ציל ¹¹ גוזה. *צפסר לגאם ל'. p צראגא צראג. ⁰ צרבן מיהתר. 915 צרניות צשם תנג ל'. צרצור תשמיש המטה המצרצרת ל'. קאקוזי כוזהא ל'. מלח קבורסים פוסידה ובא כלל ל'. s קוט מוש ל'. 920 ⁰ קוטטות צעיפאן דומ' ואתקוטטה (Ps. 119, 158). ⁰ קוטין כאיה תוכם כורד. *קוטסות קסאס ¹² כאנה. קויצה סעדיני דסת. קולח הסופרים סריש ¹³ נשאסתה פיונגר כאגר פס'. 925 ⁰ קורסי דסיקא כאיה צגנדר ל'.	s 890 פתיק חווקן כישתי עב' ז' ניז' כאן אמבאר ¹). פתיקיא מערופיא. ⁰ פתירא אב שיר גרם. g פתרין של יין דורה כארת ² לוח. צאל פיראמון. s 895 צבעתא דהדמים ³ סורנגאן. ⁰ צבתתא דשפצתא דאשיתא מיאן אמאסידן שכאפתן ⁴ דיואר ל'. a צדופת של ים מש' צדף. ⁰ צדקן מואפק שודן. צועדית ⁵ קצא גדאי ער'. 900 *צוצראתא בוק. צוצרא צון פוסתני. p צורב גורב ל' ⁶). ⁰ צחרא סיאה. ⁶ ציונתא מאהי צון מיל ל'. s 905 צימרתא ⁷ סלום אל בול ל'. צלופית תמבלית ⁸). ⁰ צדיק כנבדאן ⁹ בריאן ל'.
---	--

שכאפתני A² ⁴). דהרמים leg. דהמים A² ³). כאסה Fors. leg. ²). אנבאר = ¹).
כנב = ⁹). תמלית s. תמבלית = ⁸). צימרתא A² ⁷). גארוב הלי A² ⁶). צוערית A² ⁵).
סריש A² ¹³). קצאין Fors. leg. ¹²). גיל A² ¹¹). צמר A² ¹⁰). דאנה.

aquarum (I, 630a) navis; s. fodina (II, 784a), lacus (I, 173b). — 892. aqua [tepida], lac tepidum. — 893. poculum vini. — 894. ambitus, circuitus cujusvis rei (I, 393a). — 895. medicamentum quoddam cujus flos arab. אצאבע appellatur (Löw, 174); colchicum ephemerum; iris tuberosa (II, 347a). — 896. in intumescendo fissurae muri. — 897. concha. — 898. aptus fieri. — 899. decretum, mendicus (?). — 900. lituus, tuba. — 902. tegmen pedis, calceus (A²: scopa). — 903. niger. — 904. piscis ut miliarium. — 905 urinae. — 906. onus parvum; pars dimidia oneris asinini; sarcina (I, 462a). — 907. semen cannabinum (II, 892b) assatum. — 908. qui tingit, infector (II, 59a). — 909. lapis (?) — 910. cupiditas (?) — 911 nux cypressi (II, 625a). — 912. frenum, habena. — 913. ellychnium, lucerna. — 914. major, princeps. — 915. oculus arctus (I, 470a). — 917. canthari, urcei. — 918. (sal) putridum, corruptum et defectum. — 919. mus. — 920. debiles (II, 524a). — 921. ovum parvum. — 922. castigationis (II, 726b) domus. — 924. gluten (II, 294a), amyllum (II, 1315a), [quo] conjungunt chartam. V. infra, n. 962. — 925. semen betae (I, 581b). — 926. sedile; nomen medicamenti

s פרגנין דסתואנה באגבאנאן⁶) טה.
 g פרדיגמטא⁷) זישתי ל'.
 873a ק פרדס פודאכתן מיפרדס כת'.
 s פרהוריטין שפיע ניך כמו סניגור.
 875 פרון גויח⁸) ורוסתא ל'.
 פריאפרין כושך ל'.
 ק פריגבנא ואל ל'.
 פרירא סמך סימט.
 פרנון ארון הנדי.
 880 פרנקין פאלודה⁹) ל'.
 פרסטורין גוה כבותר¹⁰).
 s פרסיון סרוו¹¹).
 הפרסיפה לוח רושן יע' ברכתא מל'.
 פרסכין שפתאלו ושפתרנג¹²).
 885 פרספא וקת.
 s פרצנתא דרמוני נארדאן.
 *פש פסתה כרדן ג' עיף ומ' פושש כח.
 פתהב טועה יע' כי גדה וזכה גלט כוננר ל'.
 פתיחין נפיהין נפרינחא אמאהי כונאאן
 דומ' והמה פתיחות תה' (נה ככ).

פֶּעַט (אואז¹) פס אויכֶת ל'.
 a 855 פצד תכאה כרדן וזיאן אמדן.
 a 855a פציח פציח ג' צחות.
 פציממן דוגאה ל'.
 פצין נימה.
 פצממן תאבה.
 פקאי בי תדביר.
 860 פקחקה דאנישמנד.
 פקטמון²) פֶּרוֹנוֹב.
 פקידה צובי כי דר מיאן דו³) צוב באריך
 באשד.
 פקיעין אוסתאדאן נז'.
 פקד כמו כפל משיפקלו ונטלו ל'.
 865 פקד אסטון⁴) ל'.
 פקד פוסת פיאז סבו.
 פרא פרואר.
 פראפסא אראסתן.
 פרגוג פנג⁵) ל'.
 870 פרגינין עגאיב טה'.
 s פרגנאריגיא סדאב ל'.

1) A¹ אואס A² אבאז. 2) פקטמין A¹. 3) בי A¹. 4) אסטון A¹. 5) בנג A². 6) A².
 7) אגבאנאן A². 8) גויח A². 9) פאלודה A². 10) כבותרין A¹. 11) סרוו A². 12) שפתרינג A¹.

— 855. corrumpere et perire. — 856. V. n. 846. — 857. dimidium. —
 858. vas latum; later coctus (I, 409b). — 859. inconsideratus (I, 292b). —
 860. sapiens, doctus. — 861. ceratonia siliqua. — 862. lignum, quod inter duo
 ligna tenuia est. — 863. magistri. — 865. pastinaca. daucus carota (I, 97b). —
 866. putamen cepae viridis. — 867. locus, quo animalia nutriunt (I, 348b).
 — 868. ornare. — 869. פנג uva dactyli (I, 378a); בנג nomen herbae (I, 269b).
 — 870. res mirae. — 871. Vide supra, n. 784. — 872. armilla (I, 875a) hortu-
 lanorum. — 873. turpitude. — 873a. Vide supra, n. 604. — 874. intercessor
 (deprecator) bonus. — 875. regio (II, 1359a), pagus. — 876. aedificium altum
 et magnum. — 877. praefectus. — 878. a. piscis — 879. milium (79a)
 indicum. — 880. edulium ex amylo coctum (I, 323b). — 881. stercus colum-
 bae. — 882. cypressus. — 883. vinum lucidum. — 884. malum persicum (II,
 434b); fructus malo persico similis, qui oritur, si amygdalus persica in pru-
 num armeniacum inseritur (II, 434b). — 885. tempus. — 886. grana mali
 punici. — 887. affligere. Vide supra, n. 791. — 888. scilicet quod 'ג' et 'ז'
 errant. — 889. maledictiones intumescere facientes. — 890. receptaculum

8 פלקא דוך הבלי פילקתי ל'. פלקא דעוי כרדן. פלש כארואן. *פלותא פתילה ³).	או פכך כנדן פכאך אלכאתם ואלצורה או כל דבר צרור וחתום יבא אחר ויפככו ל'. 820 פכר זמין פוסידה תבאה שודה פכרת פכרתם. *פלגרא נקרים מביאה לידי פלגרא ומ' רוח פלגרת. *פלדקים רצים מוסיפיראן ¹). פלז מוי חלקה כרדן שער מפולז ל'. פלז צשם אגילנידן ²) ואשופתן עינים מפולזות ל'. 825 פלזא ברינג. פלח פוסת באדאם ל'. פליאן קרקע התנור בכ'. s פליגמא בלגם ל'. פלידקין גוואריש ל'. 830 פלמום שבכורי ל'. g פלמסאות ולאיתהא פר'. g פלמק כפצה ל'. *פלנסטור כושך ל'. פלפלין אכריאן ל'. 835 פלק כושארן ל'.
840 g פנטרי דפנטרי סגולי סגילים ל'. *פנרא אסתין יא גיב ל'. פסויה אסת ⁴) ל'. פסוך לא חזי ליה גיאב ל'. פסטאות של ספר מסטרהא כמ' סירוגי ספר. 845 פסטור בראזידנד ⁵) ל'. פסיממן ⁶) דרגאה ל'. פסינתא דעטמי אן מגאכיהא כי אוסתוכאנאן בר וי רוסתה אסת ל'. פסיפאג סנבוסה ⁷) כי דר מיאנש חלוא שיריני וברוגן בריאן כוננד ל'. פסמומין דיגראן ל'. 850 פספאות גווקהא. פספסג שכר אננד ל'. *פסר מהאר שתור. s פסתורא אראסתה.	

¹) = אסתין (I, 35 a). ²) = אגאלידן (I, 42 a). ³) פליתה A². ⁴) = אסתין (I, 35 a). ⁵) = רזידנד (conf. II, 4 a). ⁶) פסיממן A². ⁷) סמבוסה A¹.

et marsupium (II, 514a). — 820. terra detrita, corrupta. — 821. arthritis, morbus articularius (chiragra, podagra). — 822. viatores (II, 1175a). — 823. crinem concrispere (I, 626a). — 824. oculos incitare, commovere. — 825. o'ryza. — 826. putamen amygdalae. — 828. a. phlegma. — 829. medicamentum compositum, quod cibi digerendi causa edunt (II, 1040ab). — 830. nocturna caecitas (II, 406). — 831. regna, provinciae. — 832. coma crispata, cirrus, cincinnus (II, 854b). — 833. aedificium altum et magnum. — 834. utensilia domestica (I, 20b). — 835. aperire. — 836. fusus. — 837. praetendere, sibi arrogare. — 838. caravana. — 839. tortus, ellychnium (III, 638a). — 841. manica vestis s. pera. — 842. manica vestis. — 843. „quem non decet“ responsum. — 844. regulae lineas ducendi (II, 1178a). — 845. tinxerunt. — 846. limen portae; aula regia. V. n. 856. — 847. fossae super quibus ossa provenerunt. — 848. Vide supra, n. 810. — 849. tripus ferrens, cui olla imponitur. — 850. coetus, agmina. — 851. V. supra n. 807. — 852. lignum naribus cameli impositum, cui funis alligatur (II, 1235b). — 853. exornatus. — 854. vocem suspendit(?).

<p>פיכה זורפין. פיכה של מתכת באר ריסה⁰ הזי הפת גוש⁸) ל'. 805 פילפל נחו. ⁰ פיים מחראות יבצרו. פיסבג שכר אנגד. פיסדרואתא⁹) מוצאליהא¹⁰) ל'. פיסוט אנדאן כישתי צון צנדוק. 810 פיסבג סמבוסה¹¹) כי דר מיאנה שיריני בווד וברוגן בריאן כוננד ל'. ⁰פיפורת אנגא כי נאן ריזה דרוי כוננד ל'. פיפלמוד טרוטליום סליכה ל'. פיצוק¹²) שכסתן ל'. *פיש מאנד פישין מאנדנד ל'. 815 פיש פורתא תותיהאתא זמין כי בגרדאנד זיר וי אנדכי ל'. *פיתא דינדאן¹³) ניו האון¹⁴). פיתק מיאנגי ל'. פיתקרא כי בשתאפת¹⁵).</p>	<p>s פוקופדיון בספאיה ל'. פומטא אסתר וחוגלה משני. *פופמקיבי¹) מוזה תו ל'. 790 s פושקל רסן. *פושש כחי צעיף שוד דומ' לג' עיף. פזסקא²) כרך זמין קד'. פחז זר תנוך. s פטוח פהן סר אדמי יא רוד³) ל'. 795 ⁰פטרונא כושאישן⁴) ל'. g פטרסלינון⁵) כרפס כוהי ותוכמיש⁶) ל'. פיאנעי מורגאן ל'. s פיאין כורגאן ל'. p פיג רסול פייג על ידי פיגא ל'. 800 פיגות הוא אילן סרק שלא יעשה פרי. *פיגרי תורב ל'. פיופורנא קופל ופראשתה⁷) רישה קופל הם הכנפים המובאות בו ועמוד שלו.</p>
--	--

1) A¹ וכי . . . A² יכו . . . 2) פסוקא A¹. 3) כורד A². 4) גושאיש = גושאישן A². 5) גושאיש זיר גוש A¹. 6) אפראכתה, אפראשתה = 7) ותוכמש A². 8) פטרסלינו A¹. 9) גושאישן A¹. 10) מוצאלהא A². 11) סמבוסה = 12) פיצורן A². 13) דינדאן A². 14) האון A¹. 15) בי שתפת A¹.

radix (I, 238b). — 788. interior pannus vestis (I, 35a). . . . — 789. ocrea tua. — 790. funis. — 791. debile factum est (robur meum). Vide infra n. 887. — 792. perdix (II, 819b) terrae (?) — 795. aurum tenue. — 794. extentus, latus: caput hominis sive flumen. — 795. apertio. — 796. apium montanum. — 797. aves. — 798. gallinae, quae cessaverunt ova ponere (II, 820a) — 799. a. p. nuntius (I, 401a). — 801. raphanus (I, 431a). — 802. claustrum et elata fimbria (?) — 803. anulus in jugamento portae vel cistae (II, 129a). — 804. flabellum (I, 162b) ex septem auribus. — 805. grammatica. — 807. saccharo impletus (I, 46b). Vide n. 810 et n. 851. — 809. receptaculum aquarum (I, 6b), navis, vicut arca. — 810. artocreas (II, 327b), in cujus medio opus dulciarium est et quod in oleo assant. Vide n. 807 et n. 848. — 811. is locus, in quo mollia panis (II, 1187b) faciunt. — 812. . . . cortex arboris cujusdam medicinalis, cassia (II, 319a, Löw. Pflanz. 349). — 813. frangere. — 814. mansit, manserunt. — 815. terra sub qua inverterunt paulum. — 816. tripus ferreus, cui olla imponitur (I, 954a), s. mortarium (II, 1441a). — 817. intercessor. — 818. qui festinavit. — 819. evellere, separare; a. solvere sigillum

- 755 עהל אנדוהגין ל'.
 עובך סתוה כונא ל'.
 עוצר °אזיא מלך מין (1) חרגל.
 עזגי ביצים זרד כֵּאיה ספ' בר סירא.
 a עזוז עזיז.
 760 °עיה כֵּאך דאן ל'.
 עיקי וקטניאתא גונדהא (2) וגדודהא (3)
 ורגהא כי בפנגהא פיוסתה אסת ל'.
 °עכבת תפתה וכוונדהא (4) כי זיר כֵּאן נהנד
 מוע'.
 עכמי דאג ואזך טר'.
 עכפות (5) אנדוה.
 765 עלביות אוקאם.
 עדיפה צרדון רואית (6) כיסידו.
 °ענייה של שעורים גינם גו.
 עפקן שם דג חרש.
 עפרון פיר כֵּר ל'.
 770 °עצינא צשם פֵּרוד (7) נה גריפתן.
 °עצן צשם פֵּרוד °נה גריפתה.
 a עצעין סתך כרדן.
- עקדים תכתהא בזורג פהן בכ'.
 עקוזו (8) סתוה כונה (9) וי ל'.
 775 עקלבין סיר דשתי.
 s עקסקסא פיל גוש ל'.
 ערבזיר דארבזין ל'.
 s ערטניתא (10) גלים שוי.
 ערט אצל אלורד.
 780 °ערכן כֵּמיר גיר.
 *ערערין כגון מנעיל שמערערין אותה
 לפי שעה ונקרא קולקולא.
 ערקד נר מאדגאן (11) בכ'.
- פאפא פאלאן.**
 s פגנא ריגניא סדאב ל'.
 785 פדח זרזיראה אתש כי זי סנג בירון
 אייד חראק זי נאר זנדין (12) פדיחין
 רבים אשר יקדיחו בו אש כמקדח ואמר
 ר' חדותא בתמיד שלישי הכפורים
 בפדחית (13) קדחית.
 פהקן כֵּוש רוי.

עכפת A² 5). וכונרהא A¹ 4). ונרורהא 3). גנדהא A² 2). או יא מן מלח A¹ 1).
 A¹ 11). כון A² 10). עקוה A², עזוקו A¹ 9). נגריכתן A¹ 8). אפֵּרוד A¹ 7). רואיה A²
 בפדחוד A¹ 11). זנדאן = 13). נרמאי רגאן A¹ 12). ערטוניתא

linteum, quo agricolae semina et grana involvunt donec ea tempora sationis
 promant et serant. — 755. moeoore affectus. — 756. contristans. V. supra,
 n. 747. — 757. locusta. — 758. vitellum ovi (II, 127b). Vide part. I. —
 759. honoratus, carus. — 760. fimetum, sterquilinum (I, 643b). — 761.
 verrucae (II, 1037b) et nodi (II, 601a) et venae, quae volae manus adjunctae
 sunt. — 762. tabula et lignum crassius (II 898a), quae sub mensa ponunt.
 — 763. stigma et verruca. — 764. moeror. — 765. ar. famuli. — 767. genus
 hordei. — 769. decrepitus asinus. — 770. oculus non claudere (?) — 771.
 oculo non clauso. — 771. erectum (II, 229a) facere. — 773. tabulae magnae
 latae. — 774. contristans ejus. — 775. allium (II, 365a) campestre. — 776.
 planta serpentaria, s. dracunculus (I, 403a). — 777. sedile, scamnum ad
 januam aedium (I, 784ab). — 778. radix quaedam, qua in lavando utuntur
 (II, 1028b). — 779. radix rosae. — 780. fermentum capiens. — 782. herma-
 phroditi. — 783. clitellae (I, 322a), — 784. nomen herbae menthae similis
 (II, 239b). Vide infra, n. 871. — 785. scintillae quae ex lapide prodeunt,
 ex igni igniarii. — 786. qui pulcram faciem habet. — 787. polypodii

740 סר פיונד שלם סר זנאן ל'. a סרק דוזד ¹¹).	סניגון ¹) דומבאל ²) כישתי ל'. סנכסיר נורה בר סיר'.
סרקטון נגארסתאן ל'. s סרקקדים שכרינא ¹²).	p 724a ספידנא ספיד אנ ל'. 725 ספיטון סרג אלפרם זין.
סרת עלאקה. 745 סתניא זרדאלו. סתר לי כמו ספר.	p 725a ספירכא ספיד אנ ל'. s ספלולה זריונד ³) ל'. ספרונות רוזי לשכר ל'. ספנדיריון ⁴) עיריני. s ספסא כשניז ⁵).
עבך סתוה שודן. עבלה אניסתן ¹³) ל'. עגויה אנדוהגין. 750 עגינין בנדיאן ¹⁴).	730 ספסא באפתן בוריא ל'. ספרום שאה ספרום חג'. ספריק רוי באנה. סקטוויין ⁶) בדהליז ⁷) כנסת ל'. סקטיקן גוה סג ספיד. 735 סקטיר ⁸) פיוסתן ל'. s סקטון סקרלטה ⁹) ל'. סקר זנגאר גר ¹⁰).
עגלא פארדום שב'. דעגע כדכשידן ובסתן. עדאי המישה. עדילאין דברוני ¹⁵) צורב יא דסתארצה כי דיהקאנאן אנדר וי תוכמהא וחכובהא מי בנדנד תא וקת כישתן כירון כוננד ובכארנד עיר'.	סרם מונפעת. סרפי כישת פוכתה ל'.

1) A¹ סניגין. 2) = דונבאל. 3) = זראונד. 4) A² ספנדליון. 5) A² גשניז, leg
A¹ גשניז. 6) A² סקטוויין. 7) A¹ פא דהליז. 8) A¹ לסקטיר. 9) = סקרלאט. 10) A¹
add.: סקרא זנגאר זנק זנגאר. 11) A² רוזן. 12) = שכרינה. 13) A² אויסתן זן. 14) A¹
דברוני. 15) A¹ בנדכיאן.

lignum quo tectum domus tegitur. Vive partem I. — 724a. aqua alba, fucus mulierum cerussa (I, 98b; II, 216a). — 725, a. p. sella equestris, ephippium. — 725a. V. n. 724a. — 726. aristolochia, herba (II, 125b). — 727. victus quotidianus exercitus. — 729. planta quaedam, coriandrum (II, 1109b, Löw, Pflanz. 210). — 730. texere stoream. — 732. facies; pili pubis viri et feminae (I, 185b). — 733. in vestibulo synagogae. — 734. excrementum (II. 1057a) canis album. — 735. adjungere. V. supra, n. 577. — 736. pannus cocco tinctus (II, 303a). — 737. rubiginem (II, 154a) capiens. — 738. utilitas. — 739. later coctus. — 740 . . . caput mulierum. — 741. fur, latro. — 742. domus variis picturis ornata. — 743. genus operis dulciarii (II, 444b). — 744. lorum, suspendium (II, 579b). — 745. prunum s. malum armeniacum. — 747, tristis, afflictus fieri. V. infra, n. 756. — 748. mulier gravida. — 749. moerore affecta. — 750. vincti, captivi. — 751. lorum latum parti posteriori clitellarum assutum et in partem posticam femoris jumentum dejectum; postilena (I, 316ab). — 752. pullulare, lanugine vestiri (I, 706b). — 753. semper. — 754 . . . sive

*סיאמא פושידן פאי בהר גונאי ניז פאי אבזאר ⁸) ל'.	סבתר בזורג.
705 p סיאנה סאיה.	⁰ שגשגים עסאליג והוא הקלח אשר בתוך הצמח אשר הזרע בו.
⁰ אבית סיגון מרדומאן וגוהאן זי סגן.	סדירה נהומבן ¹) דיג ל'.
סינרת זינפילה ל'.	⁰⁰ סוגרפות זנאן ורענאיאן ²).
סיקון ⁹) סיפלה ל'.	690 סוהרין כורמא ספיד.
*שכים כארד.	סוזי סינגד.
710 סכריאות כשכאב ¹⁰) ל'.	סוידבא ³) כוזה רוגן.
*סכתא כרום.	סול נבאח רך ארוך כמו נחש ל'.
a סלאכא מאהי גיר.	סומטין מותכא ⁴) תכייה.
סלגנים ל' כת' איברים ונתחי בשר.	695 p סופתג סיס סופתה ל'.
סלילנכי גרדישן ¹¹) ל'.	סוראות גנניהא ⁵) ל'.
715 סלין שבקנדיל ¹³) תכננוי דר גליף פר'.	סורבאלי פוסת דרבת ל'.
סלפין בון אנגוראן ל'.	הסותר הוא הסופר כל מעשה העיר.
p סלר אמיר.	סטור אנך יד פאיש דראזתר בווד שח'.
⁰ סמכה מיי כי ⁰ זי פס ¹⁴) נאן כורנד.	700 סטורבל אשליק סטיו בר' דוכאנהא סאזנד דר דוכאן אז בראי נישסתן ציון איצטבא ⁶).
סמכורין מיהאן ¹⁵) ל'.	סטניות תגז ⁷) ל'.
720 סנא משכזא טה'.	s סטפריא מויז ל'.
s סנגיפר סטפיים ¹⁶) גיל סורך ל'.	*סטריא מגלים חוכם עז'.
*סנדיא מוזה ל'.	

1) = נהונבן. 2) A² om. 3) אסורבא A². 4) מתכא A². 5) גננהא A². 6) א².
כשכאש A¹, כשכאב A². 7) Leg. תגז. 8) = אפזאר. 9) סיקון A¹. 10) כשכאב A². 11) = גרדיש.
12) A² גני. 13) שבקנדין A². 14) בעד אז A². 15) מיהמאן A¹. 16) סנופיים A².

annulus. — 686. magus. — 687. mollis virensque ramus (II, 570b). — 688. operculum ollae. — 689. mulieres et molles (II, 43a). — 690. dactylus albus. — 691. fructus quidam, zizipha rubra (II, 328a). — 692. urceus olei. — 694. innisus, status innitendi pulvinari, muro aliisve rebus (I, 455b). — 695. vas pоторium (II, 367a) perforatum. — 696. thesauri. — 697. cortex arboris. — 699. is, cujus pes unus longior est. — 700. scamna faciunt in taberna sedendi causa. — 701. acinus s. granum uvae (I, 453b). — 702. uvae passae. — 703. consessus iudicii. — 704. tegerē pedem omni modo; s. tegmen pedis. — 705. umbra; protectio. — 706. homines illustres, ex סגן. — 707. Fort. = זנבילה, theca sartorum (I, 147b). — 708. ignobilis, vilis (II, 301b). — 709. culter. — 710. puls e farina hordeacea (II, 843a). — 711. gallus gallinaceus. — 712. piscator. — 714. circumvolutio. — 715. area vel cista (I, 422b) in vagina. — 716. racemus uvarum. — 717. princeps, dux. — 718. vinum quod post panem bibunt. — 719. magni. — 721. argilla rubra. — 722. ocrea. — 723. postica pars navis. — 724.

ננהא מאיהא שלמאב ל'. ננצר קלם ני ל'. p 670 ננעה נאנכואה. שנפקם כורה דר אופתאדה ל'. נפרא אמילא באפתה בזורג צין סופרה פשטין ל'.	משלש זנגיר ל'. משקף פיקאם ¹). משר דאדה ²). משר משר פארה פארה. 655 משתן אנך כ'איה נדאדה.
נצטרד פסירדה ¹³) שוד טר'. *נקהין מגאכהא ¹⁴) ל'. 675 נקטר סאזו ראזה ל'. נרפין סאינד ל'. נרקיתא כארוואן ל'. a נתכותה מעתמד כרד יבמ'. a נתף מוי סתורדן ¹⁵) בר סירא. 680 a דסאמין ריחיה נא ¹⁶) כויש בוי ל'. סבגן ליבישן נדר'. סבונא טאק. סבוסטי ¹⁷) באגנאן ¹⁸). סבק רופתן ל'. 685 סבש טווק.	*נבט אפשוורדן ומ' ניבוט הקבר. s נדרסטיכום ³) סומבול ⁴). *נודבא גוהר דאר ברזל הנודבא ⁵) אב'. נזוי אלו הטמאים שבעגלה כנפי ונוזי פאדהא וצמבר טה ⁶). 660 נוטפת אפזון ⁷) ל'. *ניבוט אפשאריש ⁸). נידמות ⁹) מגאך ל'. נינקם בנד שגם ¹⁰) ל'. ניפיקון מותכי ל'. 665 ניקון ¹¹) כמו מתקן ¹²) נש'. ניקיא נהאן מת' כה'. ניקף מרדי כי גירד מוי סר בגירד ל'.

1) A² פיכס. 2) A² דדה. 3) נדרסטיכום A². 4) = סומבול. 5) A¹ A² נודבא ברזל אהן גוהר דאר. 6) P. om.; צמבר = צמבר. 7) A¹ A² אפזון (= אוזון). 8) A² אפשארש, אפשארש A¹. 9) A¹ נילטית. 10) A¹ שכמבה (= שכמבה). 11) A² ניקון. 12) P. מתקן. 13) Leg. פסורדה. 14) A² מקאכהא. 15) A² סתורדה. 16) A¹ ני. 17) A² סבוסטי. 18) A² באגנאן.

lae tepidum. — 651. catena. -- 652. a. dolor articulorum (?). — 653. sors, portio (?). — 654. frustum frustum. — 655. qui non habet testiculos. — 656. premere, infigere, deferre (I, 113a). V. infra, n. 661. — 657. spica nardi. — 658. ferrum splendens; dicitur de chalybe praestantissime undulato (I, 542a). — 659. baculi et circuitus (I, 315b, 592b). — 660 augmentum, incrementum. — 661. V. supra, n. 656. — 662. locus depressus, fossa. — 663. ligamentum ventris. — 664. fulcrum (?) — 666. absconditus, latens. — 667. vir, qui circuitum crinis capitis prehendit. — 668. fermenta, coagula (II, 1133b) opsonii, quod ex oxygala, lacte, semine rutae silvestris, fermento sicco et aceto paratur (II, 458a; I, 11b: אבכאמה). — 669. calamus, arundo. — 670. mendicus. — 671. . . . incasum. — 672. . . . textum magnum ut mantile mensale laneum. — 673. congelatum est (II, 681a). — 674. V. supra, n. 662. 675. funis (II, 187b) . . . — 676. manu tangunt, palpant (II, 346a). — 677. caravana. — 678. confidit. — 679. capillos tondere. — 680. non boni odoris. — 682. porticus, tribunal (?). — 683. custos horti. — 684. verrere. — 685. torques,

מרדיעות מרדי כי דסת דראז כונד אז בר שטר ⁹) ל'.	a מסה מסוחות אלמסאח מסאחאת.
s מרדכא מורדאר סנג ל'.	a 620 מסחאן ¹) פימודן טה'.
*מרדע אסטאם ¹⁰) יקלע בה אלכנו ל'.	מסחה פלאם ל'.
מרון כושך כורד.	s מסטבינין כ'איה ל'.
640 מרופות כפעהא ל'.	*מסנדרכין גוהרהא נפים ל'.
מרופת של עין צך ¹¹) פאיה ¹²) רחת	מספורגם דו רטל ונים.
שיש לה ד' אצבעות סראוה ¹³).	625 מסצטין מוי צינא ²).
המרוץ נקש כרדה זב'.	מעופר זוניך ל'.
*מרזף פאיבנד דר מש'.	⁰ מעכבת נאכון רכנה כונד.
⁰⁰ מריש דרויש ¹⁴).	⁰ מעמד אנגאי כי קדיש ³) גוינד בית
645 מרקום מאסורה ¹⁵) פליתה גודאר ל'.	קברי בב'.
מרקוף פאלה בי בון ל'.	⁰⁰ מצרק לחן גויא ⁴).
מרקוף גליף ¹⁶) כוניא ניז זכם ¹⁷) מוטרבאן	630 מקדר נאכון בוראי ל'.
ל'.	מקויראת הם מעות הסוחו ⁵) בב'.
משדיד באריך נגרסתן.	מקט סכת כרדן דמקטין ל'.
משוכנא מקום התורף ל'.	מקצין נאכון בוראי ל'.
650 משרש פאתו ¹⁸) שיר גרם כמו	המרב אלמנכל אלדי יסתר מן אלנהל ⁶)
פושר ל'.	ויקל אלמרכה ⁷) טה'.
	s 635 מרגופנה פונבה ⁸) דאנה טר'.

1) A² מסחן. 2) = צינה. 3) A² קדוש. 4) A² om. 5) A¹ add. סים (argentum).
6) P. אלנהאל. 7) P. אלמדהב. 8) A¹) פומה P. פמבה = פנבה. 9) A² שרט. 10) P.
אסטא. 11) = צין (I, 583 a, n. 5); A² צף. 12) A² פיה. 13) A² כטו. 14) P. om. 15) =
מאשורה (II, 1118 a). 16) = גלאף. 17) Leg. זכמה. 18) A² om

mum, obryzum (I, 67b). — 619. mensor, mensurae. — 620. metiri. — 621. vestis lanea crassior; stratum laneum crassius (I, 370a). — 622. ovum. — 623. gemmae preciosae. — 624. Vide supra 617. — 625 instrumentum pilis evellendis, volsella (II, 1232b). — 626. arsenicum — 627. unguis rimam facit. — 628. is locus, in quo orationem Kaddisch vocatam dicunt. — 629. modulationem dicens, cantor. — 630. forfer. — 632. durum facere. — 633. forfer. — 635. lana, granum. — 636. homo qui manum protendit . . . — 637. lithargyrum vel argyritis, argenti spuma (II, 1157a). — 638. furca fornacalis, qua promitur panis. — 639. palatium parvum. — 640. rudiculae, spathae (II, 790b). — 641. lignum, quinque ramis instructum, simile manui quinque digitis extensis et ansatum, quo frumentum trituratam ventilatur, ventilabrum (I, 562b); fundamentum (?) . . . — 642. pictum. — 643. compes, in Mischna. — 644. paupertas. — 645. calamus parvus, fistula, tubus (II, 119a); ellychnium; linimentum tortile s. turunda in vulneribus adhibita (I, 373a); . . . — 646. poculum sine fundamento. — 647. vagina (?), cantus, modi musici (I, 730b); s plectrum fidicinum (II, 118b). — 648. subtiliter intueri. — 650. a. tepidum :

<p>a מחשר [בערך חשרת מים: אמבוה⁸] וג' ריכפת ומ' [צאן מחשר. ין מיפרדס¹⁰] מי פרדאוד ל'. 605 מיצני גנג ל'. מלוכין יע' גוהארי¹¹) ושוצארי. מלסטרוץ האוכל מזו אנך כירד נאן אלורה כי נראנד אלאישי וי זי ציסת. מלסתא הרכארה וג' פרור (שמואל א' ב יד) מליסא. מלפסו הרכארה וי. 610 ממאים ציזי כי מגס יא מונדה בר וי נשינד ומכרוה שווד צון מיאום. * מנוטד כוליץ. מנטד בקאל. s מנישכה¹²) בונפשה ל'. מנפור כוליץ ל'. 615 מנפיד אל פאמה¹³) טליתה¹⁴). מנקם דויד¹⁵) חיבר גר. מסוגפרם ב' רטל וחצי. מסח אנריז מל¹⁶).</p>	<p>מאלם נהאן אבנגרן¹). 585 מבטד בקאל. מביטה מיי פוכתה. *מברב שומיז כוננד. מגבישים פאתינגאן²). מגוזעים זרדאלו. 590 מדוכנה מיהתר ל'. מדומר שירה³) רוגן ל'. מדנג כליד אפתד⁴). s מואקנתים⁵) כאר. p מוחדר אושנאן דאר⁶) ל'. 595 מועד ועדה ועיד. מוצק⁷) פילפיל ל'. מורא⁸) יוני בושאסף גראן. p מותא מוי חדא מותא יך מוי ל'. מותנב לוביא ל'. a 600 מחסן מרד עזב. מהפפיתא מא יגטיהא זי פאך כרדן וי ל'. a מחצן מרד עזב.</p>
---	---

1) = אפנגרן. 2) A² באתנגאן. 3) P. A² שירה. 4) A¹ אופתד. 5) A² מובאקנתים. 6) A¹ דאן. 7) P. מוצץ. 8) מורה A¹. 9) = אנבוהי. 10) A² add. צון. 11) A¹ כוהרי. 12) A² מנישבה. 13) A² פאמי. 14) A² om. 15) L. דוית = דואת. 16) A² om.

— 585. olerum venditor. Vide infra n. 612. — 586. vinum coctnm. — 587. arationem faciunt. — 588. solanum melongena (I, 156a). — 589. prunum s. malum armeniacum (II, 127a). — 570. dominus, praefectus. — 591. succus (II, 498b) olei. — 592. clavis cadit (?) — 593. spina. — 594. saponem continens. — 595. promissum; comminatio. — 596. piper. — 597. somnium (I, 278a) grave. — 598. capillus. — 599. phaseolus. — 600. vir caelebs (= n. 602). — 601. quod eam obtegit in purificando ejus. — 602. = n. 600. — 603. multitudo. — 604. occupatus est; conficit. V. infra 873a. — 605. bellum, certamen. — 607. qui edit panem inquinatum, cujus contaminationem nescit, unde sit. — 608. olla lapidea coquinaria (II, 1448b). — 609. olla lap. coqu. ejus. — 610. res, in qua musca aut sedet et quae abominanda fit (Ad vocem מונדה conf. מונג, foeditas turpitude, II, 1173a; auctor noster sub שרץ habet מונדה). — 611. כוליצה, panis minor butyro infectus (II, 876a). Vide infra, n. 614. — 612. Vide supra, n. 585. — 613. viola. — 614. V. supra, n. 611. — 616. atramentarium (I, 915b, 938); qui atramentum (I, 612b) conficit. — 617. duae librae et dimidium. Vide infra, n. 624. — 618. aurum purissi-

*רוקין ⁰ לב בזורג ¹¹) ער.	כפיטיר זנביל.
g לוקין ועכורין צאפי וכדר ותירה מקו.	550 כפיניות בצנאן ¹) מיש כוהי ל.
570 *לזוק מוסתווגיב ¹²) כרדן.	*כרבש ²) באיה מרד כרבישה גמ.
⁰ בת לחם ⁰⁰ גוישת מורדה ולחם מית	כרמיש כראויה ל.
יצמח במכה שאין בה רוח ל ¹³).	כשמין סג אבי ל.
a לחן דשירין שירה.	s בתיכא ³) סבוי בזורג סר פראך ל.
⁰ ליארשפה ¹⁴) נומיד ¹⁵).	555 כתכין צובהאי סתבר.
דייג שישה גר.	כתרים ⁴) גאסוסאן ל.
575 דיסטון שרות ¹⁶) אנגור כי דו סה ¹⁷	לבג לבאצה ⁵) עור הלנג.
רוז באפתאב נהנד ⁰ ובעד אז אנ ¹⁸	לביצין גנדנאי כוהי גבלאי ⁶) בטאי.
בכוננד מנח.	*לביטא כונדרו.
דיסיטון נאליא.	560 לבלב בשר הרך ישעל הכנתא
⁰ דסקטיר פא פיוסתן.	בארז ⁷) ל.
a לצק בסתן.	לבנה כונדרו.
a לשע גזידן.	לבצון חולבה.
580 דתוי כורד כונגדה וכל הלתייות ל.	לגברני פרונה נאן פוז.
מאותין כאר כונגד.	לדנק ⁸) דאורי כרדן כמו לדון.
מאי בחריג שראבי כי אנאז בנג אמיזנד	s 565 לובים שמן ⁹).
ל.	s לוטריא לאגורד ¹⁰) עז.
מאללים מגבורין ¹⁹) דליראן עז.	לומני חלית אנגורד אנגורדאן.

1) A¹ בשכאן, leg. בצנאן. 2) A² כרבס. 3) A² בתיבא. 4) A¹ כתריין. 5) A² לבאנה. 6) A² גבלא. 7) A² בארות. 8) A² לידנק. 9) A¹ A² לבים. 10) A² לאגורד. 11) A¹ ליאלש פא. 12) A¹ מסתויב. 13) A² et P. om.; P. delegat in art. צמחין. 14) A¹ ליאלש פא. 15) P. om. 16) P. שדת. 17) A¹ גי, A² om. 18) A¹ A² בם. 19) P. om.

cina (II, 147a). — 550. pulli ovis montanae. — 551. testiculus viri — 552. careum (II, 811b). — 553. castor, fiber (II, 306a). — 554. hydria magna ampli capitis. — 555. ligna crassa. — 556. exploratores. — 557. vestis superior (II, 1980a). — 558. porrum (II, 1036b) montanum. — 559. mastiche (II, 896a). Vide infra, n. 561. — 561. Vide n. 560. — 563. . . . pistoris. — 564. judicare. — 566. lapis lazuli. — 567. gummi plantae אנגורדאן, quod ar. laser apellatur (I, 134b). — 568. magnum labium. — 569. limpidus et obscurus. — 570. dignum facere. — 571. a. caro mortua. — 573. spe destitutus. — 574. vitrarius. — 575. uva quam aliquot dies in sole ponunt et postea percutiunt. — 576. lamentans. — 577. pedem adjungere. V. infra n. 735. — 578. alligare. — 579. mordere. — 580. parvum faciens. — 581. opus faciunt. — 582. potus, quem medicamento בנג vocato (I, 269b) admiscent. — 583. a. coacti (?), audaces. — 584. domum subterraneum exstruere (?).

<p>כופא נאן אבר זמין פונתה. כושף כושפוף. s 535 כילדוניא כולינצאן⁹). ככריר¹⁰ (כברה תרושה¹¹) חומאק¹²). כדאון גמאר¹³) ממכלאני הניבים. כדאני כאר תלך¹⁴). כלבוד¹⁵) פיוסתה שב'. 540 כדו לגת כסרא כי אנדר וי ציזי ניסת¹⁶). כלפה של נחתומים ושל בתים צובה ורתונה¹⁷). s כלשא נורא¹⁸) אהך. כנגוף כנוראן¹⁹). כנימן גירד באשד. 545 כסומין עמל אלנגום כמו קסמים ל'. כסר ביבוריד. כפון²⁰) פרמיש אהנין מלאההא מר'. כפון כון פוש אסף ניו תיראן טה'.</p>	<p>*יריקת המור פלנג¹) מושך ניו נאפה מושך. ירקוד שאשך לשון אחר פשה ניו רשך. 520 ירקוע נגרוין. ירקיקן²) צובה³) נאנוא³). ירקריקא ממיני עכבור תלמ⁴). ישומין חוטמין כישומין ביניהא צון נאיזהא⁵). *יתפי דיג דאן. 525 יתרות דרכים גירד⁶) כויהא. כבדור שבקרן. p כביזי קפיזהא⁶). כבבשושין שעל גבי השבר אן צובהא כי בשכסתגי דסת יא פא נהנד שב'. p כובין⁷) וניכויאן⁸) ל'. 530 *כודינה כומית. כוייד גיאה כופתה. כולבין גאמה מלוון וכתאן ל'.</p>
--	--

1) A¹ A² פלנג. 2) A¹ om ; P. hic lacunam habet. 3) P. נאן בא, A² נאנבא.
 4) A¹ om. 5) P. נאיצהא. 6) A² קפזהא. 7) Leg. כובאן. 8) A² אראסתן. 9) A¹ כאולינגאן.
 10) A¹ om. 11) A² תרוש. 12) A² חומין. 13) A² גאמה. 14) A¹ טלך. 15) A² כלבור.
 16) A¹ om. 17) A² ורתתא. 18) Leg. נורה. 19) A¹ כנוראן. 20) A² יכפון.

florum instar pellis pantherae maculis distincto eorumque odore moschato sic dicta (I, 371b); s. vesica moschi (I, 1281a). — 519. avis alias תיהו dicta, perdici similis, sed minor (II, 385b, I, 495); culex; scorpio (II, 41a). — 520. radius pistoris, quo massa farinae subacta complanatur (II, 1329a). — 521. lignum pistoris, quo massa farinaria panis extenditur (I, 600a). — 523. nasi ut arundines (II, 1293b). — 524. tripus ferreus, cui olla imponitur (I, 954a). — 525. circuitus viarum. — 527. mensurae (II, 732a). — 528. illa ligna, quae fracturae manus ant pedis imponunt. — 529. pulcri et boni (A²: ornare). — 530. equus juba rubra, cauda nigra (II, 889a). — 531. gramen caesum. — 532. vestis colorata et pallium. — 533. panis super terra coctus. — 535. opera dulciaria (II, 920b)? — 536. planta quaedam, cujus semen a. בור אלחמאין dicitur; oxalis herba (I, 535). — 537. a. solidum, aridum (?). — 538. opus amarum (?) — 539. conjunctus, continuus. — 540. vocabulum de eo, in quo nihil est intus (?) — 541. lignum (pistoris, v. supra, n. 521). . . . — 542. a. p. calx viva (I, 60a). — 534. semen canabinum (II, 902a). — 544. congregatur. — 545. munus siderum. — 546. scidit. — 547. . . . ferreus, junci (II, 1209b). — 548. podicem tegens equi — 549. corbis, fis-

טרטין⁸) אלשובל כובע שיש לו זנב כמו
שעושין תורכין⁹) ונקרא טרטור.
s טפשקוק תאלכי¹⁰) הינדבה ברי עולשי
שדה.

טשטשתא פור שודה נוישתה¹¹) ובהם
אנדר זדה שודה בחרכת גאמה גמ'.
טשטש רושן כרדן ותיו.

510 יבונא ציהרה¹²) מיחזי כיבונא מאנר
צון ציהרה¹³) הל'.
יכביש מרכפה¹⁴) נאנוא.
יפעטו אנאז פם אויכתנר¹⁵).

g יפתק ירליג¹⁶) ופרמאן ודסתורי
נאמה¹⁷) מן פיתקין.
יקמים שנוטלין בהם המים סטלהא
גרמאבה.

515 יקרקונין ראה ל'¹⁸).
a יקת חקק רסם וצדר¹⁹).
*ירבועים²⁰) ספאנאך²¹).

1) A¹ פאלודה. 2) A¹ טלכים. 3) = גורב. 4) A) מרזבה. 5) = אראייש.
6) A¹ טרטין. 7) A¹ טילפאן. 8) P. טרסין. 9) A¹ מגול. 10) Leg. תלכי. 11) A¹
נבישתהי. 12) 13) A¹ צהרה. 14) A² מרקפה. 15) A¹ אביכתנת. 16) Sic A²;
A¹ P. ירליק. 17) A² P. om. 18) A² P. om. 19) וסודר, A² וסודר. 20) A² ירבועין.
21) A¹ סבאנאך.

490 טכיסות טבאייע ל'.
טכנין פאלודג¹) ל'.
*טרגום²) טרכון.

s טרד גורב.

טדדות אוג מיזה נמדי ל'.

495 *טדקיר כושך ל'.

s טדר צורב³) ל'.

טמול מרזבא⁴) כמו מהלם שאין קצהו
שחוז ל'.

g טמום בצה גוספנר כושתה ל'.

טמקמים דסתהא ונדהא

500 טעום סם המות.

*טפסוסיא אראיישין⁵) ל'.

מטה של טרבק (פרה יב יט)

ניז תכתה⁶) מונגמאן רמאלאן אנדר וי

ישומאר נויסנר.

*טרגים טרכון.

s טרגאקנטיס כתירא ל'.

505 a טרט⁶) טילסאן⁷).

490. a. naturae habitus, indoles. — 491. פאלודה, ar. פאלודג, edulium ex amylo coctum (I, 323b). — 492. genus oleris, quod cum citis vel sine eis edunt, dracunculus hortensis (II, 537b, I, 433a). Vide infra, n. 503. — 493. tegmen pedis, calceus (I, 538a). Vide infra, n. 496. — 494. pars media ephippii (II, 1255a) e lana coacta (II, 1349ab). — 495. aedificium altum et magnum, palatium. — 496. Vide supra, n. 493. — 498. fetus ovis occisi. — 499. manipuli et ligamenta. — 501. ornamentum; institutum. — 502. tabula astronomorum in qua computationem scribunt. — 503. Vide supra, n. 492. — 504. astragalus (Löw, Pflanzennamen 47 sequ.). — 505. pallium vel amiculum magnum (I, 553a). — 506. V. infra, n. 970. — 570. intybum (I, 458a); endivia silvestris (I, 1477a). — 508. plene scriptum et motu vestis confusum. — 509. illuminare et acuerere. — 510. facies; similis est ut facies. — 511. . . . pisto- ris. — 512. . . . penderunt. — 513. diploma regium (II, 1514b), mandatum, permissionis liber. — 514. hirneae balnei. — 515. via. — 516. regula. mos — 517. spinacia (II, 201b, Löw, Pflanz. 385). — 518. planta a colore

a 475	חרך פֶּרוּפֶּתֶן.	חמי ג פנג יד.
s (חרך ¹⁰)	מכרוט ניו אתש דאן מש ¹¹).	חממז ¹ (גרמאבאן ²).
a	חרמל חרמלתא בודקין את הנתולה מביאין חרמל שיח ¹²).	חמסוסין גֶּדוּדָהָא פֶּסִי.
a	חרסאי זינדאן באנאן ¹³ (מן החרסית ¹³) (ירמיה יט ב) ניו פאסבאנאן ¹⁴ ל'.	a 460
0	חשליאתא שם בצים מוזרות.	חמק דיואנגי כת' בחטיק דיואנה.
480	חשליתא כאפור ל'.	חמר מוניות לוח גושידה ³).
חשמל	גמיע אלאצבאג ל'.	חנם טליסם ⁴).
טוגנים	ספאה סאלאר ל'.	a
טוהמי	גזאל טורפא ¹⁵ ל'.	חסד בתל' חסד קניתא ⁵) וחסידה קנאין
0	טוכס תקוה קאלב כלאבה ¹⁶) ניו גולה משתוד ¹⁷ ל'.	וחסאדין.
a 485	טופלי טופילי הבא לסעודה בלא מוזמן.	חסוסין גֶּדוּדָהָא
טופת גלת	הו אלקומאש ניו הר חבובי.	a 465
g	טורמסי ¹⁸) סתם.	חסן ניכויי.
טורמיטא	בצה ¹⁹) כֵּאִיָּה נים פוכתה ל'.	*חפות אסתר.
טותמי	גז.	0
		חפפא עמארי וחפופין עמאריהא
		וגלאלהא אפריון ומכסהו.
		a
		חצלא חאציל הוא הגזע.
		*חקק ורק ובחקל מכש'.
		0
		חרג תיו כרדן חורגין את המאכלת.
		0
		חרג גסתן ל'.
		*חרגריג כֹּרְפָא ⁶).
		*חרוד ⁷) אנלה ורג כי דר צשם אמד.
		חרוד ⁸) פינה כרדה ⁹) כמו טלוא מש'.

1) A¹ חמתן. 2) A¹ גרמאבה באן. 3) A¹ צושידה. 4) A¹ טלסם. 5) A¹ קניאתא. 6) = כורפה. 7) P. חרות. 8) A¹ דר פיה. 9) A¹ חרט. 10) P. משלי. 11) P. add. תאזי (litter arab.). 12) P. om. 13) P. פאסואנאן. 14) A¹ טרפא. 15) A¹ קלאבה. 16) Leg. מושתר (ar. muschtaddun). 17) P. טורמס טורמסי. 18) P. ביצה. 19) P.

quinta. — 458. balneator (II, 984b.) — 459. res quaedam carni similis in media carne reperta, quae tamen non est caro et inter edendum abjicitur (II, 601a). Vide infra n. 464. — 460. Vide supra, n. 456. — 461. vinum bulliens. — 462. telesma, imago magica. — 464. Vide supra, n. 459. — 465. bonum; pulcritudo. — 466. interior pannus (I, 35a) — 467. lectica; lecticae et vestes (II, 613a). — 468. residuum et optimum vel praestantissimum rei; summa (I, 611a). — 469. folium arboris; charta. — 470. V. supra, n. 434. — 471. salire. — 472. portulaca (I, 677b). — 473. tuberculum et vena, quae in oculum venit. — 474. Conf. art. I טלא: פינה דר ביה מטלאות (A¹) — 475. accipere; obedire. — 476. decorticatus; mundatus (II, 1146b); sive fornax, focus. — 478. carceris custodes (II, 150b); s. vigiles nocturni (I, 319b). — 480. camphora. — 481. a. omnes colores. — 482. dux exercitus. — 483. dorcas. — 484. forma, rhombus s. trochus filis deducendis (II, 859a); glomus (sive fila in glomum deducta, II, 1055b, 987b) alligatus. — 485. conviva non invitatus (II, 544b). — 486. a. frumentum stramentum; omnis annona. — 487. injustitia. — 488. pullus; ovum semicoctum. — 489. mensura (II, 994b)? —

- חגזין וצרעין כבונג סיאה וזמביראן¹).
 חדוד חטירה.
 430 חדוד צהריג.
 חוושים אחוואסהא.
 הוית זה המחית שהתינוקות חורכין (sic) בהן זו שיפלא הר כארה²) כורד כי דר וי ציזי כזנד וגושה וי בדהן כודך נהנד תא בגלו פרו שווד.
 a חורגין את הצמר חלאגי ונדאפי כוננד ל'.
 חורגין את המאכלת תיז כוננד ל'.
 435 חרוד³) מאהי סקנקור.
 חטאני גיאהין⁴).
 הטוב מעפורי.
 הטובים בישסתאן.
 חטים לב סתבר.
 440 חטר אזך משני.
 חייש גראן גוש.
 s חי לעלם⁵) בוסתאן אברוז⁶).
 חימוציאתא דזומיתא לפאצה
 משאהרה⁷) כרדה.
- חינא הי אלחינא.
 445 *חיסית שך תרומה ושך חולין⁸).
 *חיסית כדו⁹) טלך וכת' משמעו בדלעת הרמוצא.
 חכיגריין פסתהא גיז באפתה צין גיסו פינאנה¹⁰).
 a חג של צמר דרכת פנבה.
 a חרגין את הצמר חלאגי כוננד.
 450 חלימה עאפיה רפואה יהבינך חלימה דומ' ותחלימני ותחייני חזק' (יש' לח טז).
 חלם תן דרוסת שודן ופרוורדן יחלמו בניהם [ירבין] כבר אי' (לט ד) ותחלימני ותחייני חזק' (יש' לח טז) ומ' חלימה הל' עאפיה ומ'.
 חלמן תן דרוסת ועאקל.
 חלשון נחש.
 חמיטה צבאט¹¹) גאמה.
 455 חמיטה תריד פרגני¹²).
 a חמיק¹³) דיואנה דומ' חמק עבר ש' (ה ו) תתחמקין ירמ' (לא כא) ומ' בדחמקנהא¹⁴) ביה אשתלי חמאקה הל'.

1) וזמביראן. 2) Leg. פארה. 3) Leg. חורד. 4) P. om. 5) A¹ בישסתאן. 6) A¹ אפרוז s. אפרוז = 6) חיל עלם. 7) A¹ משאהרה. 8) A¹ add. כמו דמאי. 9) A¹ כמו. 10) A¹ סינאנה. 11) A¹ סבט = סבאט. 12) P. פתנני. 13) P. חאמיק. 14) A¹ נהי . . .

— 428. . . . niger et vespae. — 431. sensus [pl.] — 432. . . . omne frustum parvum, in quod aliquid . . . et angulum ejus in ore infantis ponunt ut in gulam descendat (?). — 433. gossypium mundant et carminant. Vide infra n. 449. — 434. acuere. Vide infra n. 470. — 435. piscis; scincus (σάγγαρος), lacertae aegyptiae genus (I, 99a). — 436. e gramine (?). — 438. בישה, arundinetum (I, 301a). — 439. labium crassum. — 440. verruca (I, 86a). — 441. surdus (II, 960a). — 442. flos rubri coloris, nullum odorem spargens, amaranthus purpureus (I, 239a). — 443. vestis superios (II, 1080a; I, 179b) salario menstruo (II, 1180b) factus. — 444. cyprus (I, 628a), Alhenna. — 445. dubium 'ת, dubium 'ה. — 446. cucurbita (II, 806a) amara. Vide supra p. 28, n. 75. — 447. farina tosta (I, 360a), s. plexa ut cincinnus . . . 448. arbor erioxyli. — 449. Vide supra, n. 433. — 450. valetudo. — 451. sani corporis esse et educari. — 452. sanus, sapiens. — 454. ar. calcei [?], vestis. — 455. cibus [e pane contrito, lacte et aliis rebus confectus, I, 443a] Francicus. — 456. insanus. — 457. pars

415 זירזא בריאני פיציד[ה] וצרביש
 וכמיר אמיכתה ונואלה דהנד בגמע¹⁴.

זרו עלינו שאד בודנה.

זקחה פשיכתה.

⁰⁰זקן מוח ראם אן ספיד כה דר מיאן
 אוסתכואן באשר¹⁵.

⁰זרדקו אבר פיציד וירא.

420 זרזאדקי¹⁶ פיזין¹⁷.

זריון מכרה אל נבאת טראזנידן זמין
 ותרכאנידן וי ציצים ושושנים.

s זרניכא קנדריכא.

s זרקתא עינא¹⁸ אזרק אלעין גורבה
 צשם.

זרש רענא.

425 הברוייה בפרכתן¹⁹ מיי ל.

s חבכא דנחש משת ברינג.

⁰חברן סזואאר.

ודתן¹ פתי² גואן מרה.
 400 והדרין גזדיך³ מקור גידה.

*ורשיסקי סנגיד צילאן.

s ורשה⁰ דיך כרוי⁴ צואת הורשית⁵.

⁰זאני בסנדהסת כמו סאני.

זבלגן תרת⁰ כי בא סכון זנאן דר אויזד⁶

ניז רינג ראוו.

405 זברוזי⁷ לימו ל.

זברוזיק⁸ גילך⁹.

זגוי¹⁰ צאדר ל.

זדן צופת¹¹.

זוגא תעויד¹² כודכאן.

s 410 זופה רטיבא זופא תר.

זוקרא בסיאר ניו נאזשני¹³ כמו ענג.

a זידקא בסיאר.

⁰זייג יאבגינגרי.

זיק (עיין לעיל דף 28 סי' 80).

¹) P. add. כושת. ²) P. פתוות. ³) A¹ לדיך. ⁴) A¹ דוך גנרום. ⁵) A¹ ציאת.

זר כלילה A¹ add, מילך A¹, ⁶) A¹ om. ⁷) P. add. לולמני. ⁸) A¹ זברוזי. ⁹) A¹ מילך.

נואלה סור גושתי: A¹ ¹⁰) A¹ זגיי. ¹¹) A¹ גופת. ¹²) A¹ תעויד, P. תעוית. ¹³) A¹ נאז.

בריאני וסבוי ותוכם מורג בנאן פיצנד ונאלה כוננד ניו סמבוסהא (סנבוסהא =) ל.

פא פריכתן A¹ ¹⁴) A¹ עינא זרקתא. ¹⁵) P. om. ¹⁶) A¹ זרזאהי. ¹⁷) A¹ פיזאין. ¹⁸) A¹ פא פריכתן.

subterraneus. — 398. sutor. — 399. puer, juvenis. — 400. prope מ' נ' — 401. fructus quidam, zizipha rubra (II, 328b); z. r. (I, 608b). Vida infra n. 1040. — 403. sufficiens est. — 404. Forsitan = תרת ומרד, perturbatus, confusus, susque deque (I, 432a); qui sermoni mulierum adhaeret; sive . . . (רינג) fors. = רינג, dissolutus, improbatus ab illis, qui continentiae et rectae agendi rationi operam dant, II, 54a). — 405. limonium (II, 1109b). — 406. tinctoriolum caesium (II, 1392a). — 407. vestis, velamen magnum. — 408. augustus; vestis arcta; columna (I, 582a). — 409. amuletum (phylacterium) infantium. — 410. hysopus humidus. — 411. multum (vide infra, n. 412); sive voluptas. — 412. multum. — 413. vitrarius. — 415. assum convolutum, pinguedine et pastae mixtum, in bucceam (II, 1361a) dant unâ. [A¹: buccea convivii (II, 346a), carnem assatam et viridia et orvum avis in panem convolvunt et bucceam faciunt; sive artocreas (II, 327a)]. — 416. laeti fuerunt. — 417. sparsum פשכידן spargere, I, 365b). — 418. medulla; album illud, quod in medio osse est. — 419. torsit eum. — 421. collectio plantarum; adornatio terrae . . . — 423. a. p. caeruleis oculis praeditus (I, 962b). — 424. superbus, delicatus, pulcher (II, 43a). — 425. venditio vini. — 426. pelvis oryzae. — 427. conveniens, aptus.

- הודראנה גירד אבר גירדאב עיר'.
הולא כאסה אהך.
365 הופיא צין גלביל¹) גודא שודה.
והורדין וגבארהא ובירון דאשתהא הל' שוט'.
הזמזא²) בוייזה³) כוש ל'.
הזימת⁰ שודה פודה זמין⁴).
הטטי אשך.
370 הידר גירון⁵) זיבק⁶) סימאב.
היונקרין כופתנדי.
היופרזקיין⁷) מרוו⁸) דשתי.
הינבא⁹) גאמה שתי¹⁰) זמיסתאני ל'.
*היסיות אלו הן מיני היסיות הלוף והשום והבצלים והקפליטות.
375 הירם סוסים ירוצו הסוסים.
הלארתי דיואן ל'.
הלמי יין העשוי בבשמים.
*הלמות בוינג.
הלמסתרון גושת אהנג¹¹).
- 380 המידן חוגרה נגארסתאן.
המיאה אנדכי.
*המילה פשם מנפוש גוידה ניו סקרלאת.
g הנדורין לוליאן.
s הנזימן באזרגאנאן דינא דהנזימן ל'.
385 s הנרקין¹²) סונבל¹³).
הפודא¹⁴) לוביא סורך.
הפודא נגדום יא כואר באר נא רסירה הל'.
s הראבה בוי¹⁵) בד.
s הרגון כאר גיל כונא.
390 הרדיפא שינאע וזכם¹⁶).
הרדסרא עיני.
הרדס ברהנה.
הרהבינה הינדבאנה¹⁷) ל'.
s הרזתא פודינה.
395 הרים כנפור¹⁸) זנביל.
הרראה פוס כאק¹⁹).
⁰הררה²⁰) גנגינה וסום²¹).
השובב כפשגר.

1) = גלביר = גרבאל. 2) P. הזוזא. 3) = בוייזה; A¹ כיונה. 4) A¹ זמין. 5) פורא זמין. 6) זימבק A¹. 7) היופת זקין A¹. 8) מורגיי A¹. 9) הונדו A¹. 10) A¹ om. 11) אהנג. 12) P. הנתקוקי. 13) A¹ סומבול. 14) A¹ הפודיא. 15) P. כוי (כוי). 16) P. om. 17) = הינדואנה. 18) P. כנפור. 19) פוס כאק. 20) P. הררא. 21) P. גנגינה[ה]א וסומצהא.

2167). — 361. apex coronae. — 363. circuitus super gurgitem aquarum (?) — 364. catinus calcis (I, 60a). — 365. tanquam cribrum (II, 614a) disjunctum. — 366. fortes et exmissi (?) — 367. peculiariter, praecipue (II, 1436a); bene. — 368. שורה בום, terra salsugine abundans, infecunda (II, 478a). — 369. gutta: lacrima (I, 104b). — 370. argentum vivum. — 371. porcusserunt. — 372. marum (II, 1168b) campestre [A¹: avis campestris]. — 373. vestis hiberna — 376. daemones (?). — 378. olus simile ocimo (I, 282b). — 379. uncus carnarius quo carnem ex olla extrahunt; milvus (II, 1052a). — 380. cubiculum (I, 613b): domus picturis ornata (II, 1342a). — 381. panlulum. — 382. lana selecta: s. vestis lanea, pannus cocco tinctus (II, 303a). — 383. feminae impudicae, meretrices (II, 1106a). — 384. mereatores. — 385. planta medicinalis; spica nardi (II, 326b). — 386. phaseolus ruber. — 387. triticum vel alimentum parvum (I, 736b), immaturum (?). — 388. odor malus. — 389. qui opus terram deperdit facit. — 390. . . . et ictus, vulnus. — 391. vitium. — 392. nudus. — 393. cucurbita citrullus, cucumis (II, 1477b). — 394. mentha (I, 380a). — 395. . . . corbis, fiscina (II, 147ab). — 397. thesaurus, specus

<p>345 דקורקא ב' מילין נים פרסנג ל'. דקריסא יך דר כָּאנה. דר ביז¹⁰) אלמגמל כפ'. ק דרדא וגע קָאב דרה. דרדיבי ספנד ל'. 350 דרונא דולב¹¹) צינאר. דרוסיות כבותראן כָּאנה פרוורדגאן. דרישן דפרסאי מעהוד דארי פארסייאן חזקה כרדן שן מ' סאל באיד כי דרושת באשד. דרכין נוקרה ל'. דרכנת אלסבע על¹²) קרוז הדוקנת ל'. 355 דרנון כישתי ל'. *דרפני כָּר זהרה שאכלה דרפני ל'. דשיקא גוספנד גלו גריפֿתה הל'. *האוקי פגנהא. הני הברים גומאשתגאן ל'. 360 הגאסה בזורג גיז הריסה. הדיה תיגֿ אפסר¹³). הדיותון כמו תלואות.</p>	<p>דיקרו זימנא לא לבני עירבאן ולא לבני כלי ולפני רגל הוא עוף כפאש הל'. ד[י]ריון שמשיר ל'. 330 דדקא עדאב. דלם גידא כרדן דולסין את היפה כיפה כמו מפרידין. דלען נרד באז ל' משחק בקוביא בדלועין. דמוסטיין ולאית נאמה גיז דרידהא. דמכשין אבזארהא¹) פסיך²) הל'. 335 דנבור³) של אומן. ק דנדא שיני המפתח. דנדס נרדבאן⁴) יעני אין ז' אסמאן אז אפראז⁵) יך דיגר. דנק אריה זיאן לאיתדנקא ל'. דנק דאוורי כרדן לדנק משנ'. 340 דנהיטת כודאונד. דעגע אנדר כָּט כשיד יע' בסתה כרד דומ' הלהן תעגנה ר'. דעיץ⁷) כמו צהלה בר סירא. a דפליא היא דרפני כָּר זהרה. דקה⁸) על שפת הנחל דוכאני⁹) דיקה שבי. זנבו ³) A¹ A³ פס יך ¹) A¹ A³ אבראזהא (V. I, 66 a). דקר ⁸) Sic A²; A¹ A³ דעך ⁷) A¹ אבראז ⁵) A¹ צון נרדוואן ⁴) A³ דולאב ¹¹) A¹ דרביו ¹⁰) A¹ דכאם ⁹) A² ר (ר litterae superscriptum) דקר P. ¹²) Sic. 3 mss., leg. אל. ¹³) A¹ P. om.</p>
--	---

1) = אפזארהא, A³ אבראזהא (V. I, 66 a). 1) A¹ A³ פס יך 3) A¹ A³ זנבו
 4) A³ צון נרדוואן 5) A¹ אבראז 6) A² כראונד 7) A¹ דעך 8) Sic A²; A¹ A³ דקר
 P. ר (ר litterae superscriptum) דקר 9) A² דכאם 10) A¹ דרביו 11) A¹ דולאב
 12) Sic. 3 mss., leg. אל. 13) A¹ P. om.

(?), tubus . . . — 327. moschus Tibetanus. — 329. gladius. — 330. poena. —
 331. separare. — 332. Nerdiludium ludens. — 333. liber provinciae
 (Vide supra, n. 316). — 334. condimenta ciborum . . . 335. Vide supra. —
 337. scalae, scil. hae septem sphaerae coeli una super altera. — 338. damnum
 — 339. iudicium facere. — 340. princeps (?). — 341. interlineam traxit (?);
 ligavit. † 342. Vide primam partem libri hujus. — 343. venenum asini
 arbor flore rubro et albo; colocynthis (I, 675a). Conf. infra, n. 356. — 344.
 taberna; scamnum. — 345. dimidium parasangae. — 346. unum palatium
 regium (I, 825a). — 347. a. summa. — 348. dolor. — 349. species rutae
 montanae (I, 91a). — 350. a. p. platanus. — 351. columbae domi educatae.
 — 352. fidejussio Persarum; jus possessionis eorum quadraginta annos necesse
 habet, ut valeat. — 353. argentum. — 354. septem secula. — 355. navis. —
 — 356. Vide supra, n. 343. — 357. ovis rauca. — 358. gradus scularum
 (I, 368b). — 359. mandati. — 360. magnus; sive pulmentum (conf. supra, n.

a דבל אמאסידן מידבל הוא דדבי ל ¹⁰).	גרומ ¹) ארזאני כרדן ובודן.
310 דגזים נאכין בוראי הל'.	⁰ גרומ דסתאס ²) ל'.
דהא ¹¹) מוציבת משנ'.	295 גרופין ³) אב גושידה ותיז ⁴) דר
a דהב גום שודן מיתבעי למידהב.	חאל כשידה ל'.
דהלין דרוסת שלם היך דהלין ל'.	גרז אגודה גרזי הפנימים והכרכר.
דולמקראות מוזה דוזאן ל'.	296a גרזל ברזגר הארץ ועל גרזליה.
315 דומליגי יאה זרין ¹²) ל'.	⁰ גרידה אלמצרה.
דומסקין דריאהא.	גריה גריה פסיקי ⁵) גריה.
s דוניא מטלע בורג.	גרטיין צאשני כונגד כמו לעטים.
דוקריתא כורמאי גים כֵּאב.	300 גרנס צאדר.
s דורקים שפתאלו.	גרפני סרהנגאן.
320 דחור הולך בלא דעתו.	*גרר זמין סכת ⁶) בי גיאה דומ' ויגר בגרר
a דחשא דומבאל ¹³) דאחס תאזי מן דלא	(בראשית כ א).
עסיק סגי ליה דחשון.	גשך דפרחא כנר כמאמי.
דיונקי סופתה.	גשק ⁷) דאתרוגא תרונג נא רסידה ניז
דיונקר המיאן מעות בויונקר.	ברג תרונג והוא שראב אלחומאץ.
דינמ צראג ¹⁴).	
s דינדס גירד.	305 דאווק ביאנדאכת הל'.
דיסתר סר מיד ניז מאסורה צינין	דאיסזא ⁸) כראי.
(<u> </u> ¹⁵).	דאר סראג.
s דיקטאמצון מושך תיבתי ל'.	דב כירס ⁹).

1) Leg. (inter גרונרות et גרוטאות). 2) A¹ דסטאס; P. add. תאס. 3) P. גיז תאס. 4) P. add. גרופי. 5) A¹ אלפסיקי. 6) P. סאכתן. 7) P. גשג. 8) A¹ A³ דאיסזאי. 9) P. דונבאל = ¹³) זמין A¹. 10) P. add. אמאסונסת וי כי ביאמאסנד. 11) A¹ A³ דה. 12) A¹ זמין. 13) = דונבאל. 14) A³ צראק. 15) Figura solum in A³, om. in A¹ P.; P. add. : מאסורה.

292. musca viridis (I, 681b), vel culex praci. — 293. dignari et dignus esse. — 294. mola manuarum. — 295. aqua bulliens et celeriter statim (?) bibita. — 296. אגונדה, glomus gossipii contorti (I, 42b) — 296a sator, agricola. — 297. demunum (?) — 299. gustant cibum. — 300. vestis, velamen magnum (I, 548a). — 301. duces exercitus, pugnatore. — 302. terra dura sine gramine. — 303. . . . doliolum floris. — 304. malum citreum immaturum, vel folium mali citrei; potus . . — 305. jecit. — 306. dominus, deus. — 307. lucerna. — 308. cirras, cincinnus (II, 817a). — 309. tumescere. — 310. forfex. — 311. calamitas. — 312. perire. — 313. integer, sanus. — 314. qui ocreas conficiunt (II, 1227a). — 315. armilla (II, 1503a) aurea. — 316. maria (?). Vide infra n. 333. — 317. locus ortus solis (II, 1192b); locus siderum (I, 213a). — 318. dactylus semimaturas. — 319. malum persicum. — 321. cauda; a. panaricium. — 322. inauris aurea argenteave; donum . . . in exteras terras missum (II, 300a). — 323. zona. — 324. lucerna. — 325. circuitus (?) — 326. caput clavi

גמיססרין ⁸) כר ל'.	גויר גלתידין.
*גנז זישתי ⁹) ל'.	a גולאבה שעיר אלצולב גווי ¹) ברהנה
s גנפרום חנטל.	ויקאל לה אלכונית.
גסטריין כון סיאוושאן ¹⁰).	260 גוראשיין ²) כוי נהדאן ל'.
280 גסטרוון גלו דרד ¹¹).	s גורבי מסאניה גורב ³).
⁰ גסם כונאק ¹²).	*גורגנתא ⁴) מאדה סג גורגניאתא רבות.
⁰⁰ גסם חשוגה ¹³).	גושרנא סמארוק ⁵).
גפא סרגין דאן.	גזדם אנך צשם האי אוי יא אכרוהאי אוי
גפאפא ¹⁴) כוה סרגין.	יכסאן נכווד ל'.
285 גפט ¹⁵) צמוה קד'.	265 גיאר צרוך ⁶) בנד ל'.
גפים פושהא גאי ¹⁶) גריפתן.	גיסואין חצב כורמא.
גפסא פיאלה ¹⁷) גאם נביד אשקוניה	⁰ גירגעה כורד ל'.
גפסא תל'.	גבז ⁷) גאזוך דיל.
גצוצרא שהיא למעלה מן הים שכאפת שב'.	⁰ גלירים רוגן דאנהא מגליל ל'.
*גצוצרא ולואר ראה וסאבאטהא מוע'.	270 גדיע גדאי.
290 גציין דינפק מיניה פרי בטן של	s גליקיא מאמיתא ל'.
בהמה שיצא מבטן אמו אחר שחיטה.	גלמווג א' מכלי הים.
גרגרים גוזא ברי.	*גמג בורידן משני'.
s גרגצא כר מגס ¹⁸) (יא פשה ¹⁹) מרגזאר ¹⁹)	גמי עלאג ודארו.
סוכ ²⁰).	275 ⁰ גמיסה צספידן.

1) A³ גוי. 2) A¹ גורשין. 3) A¹ צורב. 4) A¹ גורגנתא. 5) = סמארוך. 6) A¹ גיאר. 7) Sic ambo eodd. pro גכו. 8) גמפסדין. 9) A¹ A³ זישתיא. 10) P. שישאן. 11) דרד גלו. 12) = כונאך. 13) P. add. דם אלכוון leg. דם אלכוון. 14) A¹ גפפא. 15) A¹ גפיט. 16) P. גושתא גאן. 17) A¹ add פיר. 18) P. מנס. 19) A¹ om. 20) A¹ כת' סירחא סוכ'.

in medicamentis utuntur (II, 394a). — 258. circumvolvi. — 259. genus hordei folliculo carentis (I, 534b). — 260. Vide supra n. 256. — 261. tegmen pedis, calceus (I, 538a). — 262. canis fem. — 263. columba (II, 320a). — 264. is, cujus oculi vel supercilia non sunt unius modi. — 265. et צארוק genus tegminis pedum apud rusticos maxime usitatum (I, 552b). — 266. scapus dactyli. — 267. edit. — 268. teneri cordis. — 269. ampullae oleariae ex Galilaea. — 270. mendicus. — 271. lingu. syr. planta quaedam (II, 1124b). — 273. scindere. — 274. curatio morbi, remedium. — 275. firmiter manu prehendere rem (I, 572b). — 276. intentio; robur, potentia (II, 807b). — 277. turpitude. — 278. Vide supra n. 250. — 279. nomen medicamenti rubri (I, 759b). — 280. dolor gutturis. — 281. angina (I, 724a). — 282. locus resurrectionis mortuorum (I, 620a). — 283. fimetum. — 284. mons stercoris. — 286. loca abscondita occupare. — 287. poculum vini [plenum, exundans]. — 288. fissura (?) — 289. . . . via fornicata. — 291. Vide supra n. 251. —

240 p ברואתא בוריאהא.
 ברטיין ציזי סר תנג כי ציזי דיגר בא וי
 נשאיך בגוז זי שראב מקו'.
 *ברטני נאכון בוראי סנה'.
 a ברעין⁴) חיז מוכנת מי שלא יעמד
 זכרותו עליו.
 a ברין זרעונים שרויים במים ל'.
 s 245 ברקוקיא זרדאלו ל'.
⁰⁰ברתיקים אמידאן⁵).
 בשוריפא⁶) דוסת ברידן⁷).
 בשיפותא פא הווא ל'.
 גאלם גלם הקלקי דארוסת כס גאלינום
 כואנגד.
 s 250 גאנפלום חנטל.
 גאסקי גוזא ברי ל'.
 גאר עיאר למה זה דומה לאחד גאר ל'.
 גבס כסי כו אברוי נדארד וני בווד.
 גדר לשונות גאנבין קדש'.
 255 גואכי ענכבוד⁸).
 גואראשין כוי נהאדן ל'.
 s גוגדיון שאה תרה ל'.

220 בית הטבעת מקער.
 בכדינה כוניית ל'.
 בכרידן תרושה.
 בבלונית אלאביאצאן חוטמו שופע נג'.
 בלגנה צופה צובה אפתאב.
 225 *בלוטרא לאגורד.
 בלום אננום.
 בליא אז לב תנור פרותר.
 g ביריא¹) אשכארא.
 בלתא תבר.
 230 במואי יעני שבועה במשה ר'.
 *במסדיא סגודגאה.
 *בנומה של עץ בעזרה נאקושה.
 בנימודין מרהם.
 בניקם שכס בנד.
 235 בנר בנר דסת אבזאר²) גילאהאן
 גרואשה.
 בקטריות בבנדהא ל'.
 a בקימה דאל פורניאן³).
 ברדקן כביל וסיפלה.
 ברהוז כף אב הקצף שעל פני המים.

1) Leg. בליריא. 2) Leg. אפזאר. 3) Leg. פרניאן. 4) A¹ ברעיע. 5) A¹ om.
 6) A¹ בשוריסא. 7) A¹ בודן. 8) Leg. ענכבות.

nates. — 221. cognomen. — 222. nomen fructus ejusdam (I, 441a). — 224.
 . . . solis. — 225. lapis lazuli. — 226. ebum. — 227. ab ora fornacis inferius.
 — 228. palam. — 229. securis. — 231. locus prostrationis. — 232. Vide supra
 n. 212. — 233. Vide supra, n. 215. — 234. שכם בנדה ventri deditus, homo edax;
 v. mancipium (II, 450b). — 295. vinculum manus: pecten (I, 111a) textorum;
 herba quaedam instar scoparum adaptata, qua textores pannum aut telam
 aqua vel glutine aspergere solent et qua sutores utuntur (II, 507a). — 236. in
 vinculis. — 237. caesalpinia sappan (צוב בקם), sic dictum videtur, quod illo
 ligno infectivo in tingendo serico (פרניאן) utuntur (I, 784b, 795b). — 238.
 avarus et ignobilis. — 239. Vide supra, n. 192. — 240. storeae ex arundini-
 bus alisque rebus textae, thecae (I, 275b). — 241. res angustae orae, in quam
 res altera intrare nequit, nisi potio. — 242. forfex (II, 1271b). — 243. cata-
 mitus (I, 632a): debilis et ad venerem impotens (II, 1147b). — 245. prunum
 s. malum armeniacum (II, 127a). — 249. medicamentum, quod nonnulli Gale-
 num vocant. — 250. colocynthis. Vide infra n. 278. — 252. exploratio auri
 et argenti. — 253. is qui supercilium non habet et . . . est. — 255. aranea.
 — 256. viam sternere. Vide infra n. 260. — 257. nomen herbae amarae, qua

s בורמא דגללא דיג סנגין.
 בזג עלות השחר ל'.
 205 בחזו גהומבן⁴).
 בטס תנכי שודן השן שבטס והוא דומה
 דוראנה⁵) אהנין כי בזופין אהנין שד
 כי תנוך שד.
 ביה כיים נים בנכתה⁶).
 ביוכא וספכתא סורמה דאן ומיל ל'.
 ביחה מונפאעת.
 210 בי חלתא זיר דיג ל'.
 בימיצי מיאנה ל'.
 *בי נומה נאקושה ל'.
 בנייתא צהרה וצורת אזל פל' לבנייתא
 יש אומ' מיחזי בי בונא.
 בנייתא פארה גושת משום טומאה ל'.
 215 *בנימולין⁷) מרהם.
 ביציד סר שמשיר.
 בי קארי פיסת כָאנה ל'.
 בי שדיא מודברה ל'.
 בית בלתי כראסעין אלשטם.

בגובתיה פאי בנר.
 בדלדקא עזאב.
 בדן באניאץ.
 בדירים יוז.
 190 *בהושין אדומים מגולהא וז'.
 בהזם¹) גוזן גרפתן²).
 בהרוז כף אב³) הוא הקצף שעל פני
 המים.
 בוב ניסתר.
 *בוב רוע אבתרגובין ניו אנכוב אלראעי.
 195 בוך כמו שופר בוק ומשם אמר ר'
 אלעזר בקול בוך ל'.
 s בונידום שלגם דשתי.
 s בונכא בון בונכיא טר'.
 בורקנין סקאיה ניו בורג כבותראן.
 בורית דמלג שדים העשויים כמרפקי
 נשנים (sic).
 200 בורית באהו בנר.
 בורידא גאי רוגן אפשאר.
 בורך כאבוך פישין כבותר כָאנה.

¹) Leg. בהסס, quia inter בהן et בהעלם. ²) Ia marg. (ar. litteris): ניו בוזן. ³) In marg. (arab. litt.) כפך אב. ⁴) = נהונבן. ⁵) Leg. דנדאנה. ⁶) Leg. נים. ⁷) Leg. בינמולין. V. infra, n. 233.

185. solanum melongena (I, 313a: 156a). — 186. pedica, compes. — 187. a. coelebs (?) — 188. Forsitan באניאז, indigens, inops (I, 185b). — 189. pantherae sive pardi species minor (II, 1530b). — 190. זוג, זוק, יוז; rana (II, 1207b); זוג, זוק, יוז; rana (II, 1422b). — 191. cervum capere. — 192. spuma aquae; Hosea 10, 7. Vide infra n. 239. — 193. strutum. — 194. aqua mellis humidi; sive alisma plantago (Sabbath XIV, 3; Löw, Pflanzennamen p. 34). Conf. n. 184. — 195. lituus, tuba. — 196. rapum (II, 457a) silvestre. — 197. truncus arboris; בונך, arbor parva, frutex (I, 269b). — 198. locus ubi est aqua (II, 303a); sive turris columbarum (columbarium). — 200. brachiale, armilla, contra fascinum et mala una cum capsula argentea vel coriacea, in qua reponuntur chartae talismanicae (I, 174a). באהו = באזו (I, 186b). — 201. locus oleum spargens (?) — 202. nidus (II, 755a) anterior columbarii. — 203. olla lapidea. — 205. operculum ollae, fornacis (II, 1381a). — 206. tenuescere; similis cuspidi ferreae, quae in hasta ferrea est, quae tenuescit. — 207. crudus, semicoctus. — 208. pyxis collyrii et stilus. — 209. a. utilitas. — 210. pars inferior ollae. — 211. medium. — 212. Vide infra n. 232. — 213. facies et figura. — 214. frustum carnis. — 215. unguentum. emplastrum. — 216. mucro gladii (II, 241b). — 217. leprosum (I, 395b) domus. — 219 . . . solis. — 220. sedes,

s ארסי בִּיךְ סוּסִין ⁷).	g אקרוֹפֶנְדְרוֹן רִינְד.
אריסטִין ⁸) כמו ארמינון.	155 אקרידא רפואה דארו.
s ארסניקון זרניי סורֶךְ לִי.	*אר ברִינְג.
ארעה שאה בוינג לִי.	ארני מאסורה.
175 ארקבלי דשמונין ערבדין	ארדיאנא כיסה ¹).
אלעקריבתא ריואִין ⁹).	p ארדלג חרירה.
איִשְׁבִי כֵאִיה־ אדמי.	160 ארדלה כאצי.
אשתא דפרחא סאל בורומנד לִי.	s ארותרודינוס פוה מטחונה רונאס ²)
אשתריות נוע אסטרבאב ¹⁰).	'אם כרדה ³).
אתילא דרֶכֶת כֹּרמא.	ארזמיק תרנוגבין.
p 180 באורא באור דאשתן ודורוסת	ארטומסיא כֹּרד ⁴) גנג כובע לִי.
לִי.	אריטון כליפה לִי.
באיפרון נאנכֹואה לִי.	165 אריכתא דאר פילפיל לִי.
באליק ברנג לִי.	ארימינון כשאורז גנדומי ⁵) כוהי לִי.
באקולי קראנה גראן לִי.	a אריסה הריסה.
*בברוע ניי שכר ניז חב שביאר שבי.	*ארמך רמכה.
185 בגבישים פאתינגאן.	ארמרוק טולום אמברוד ⁶) לִי.
	g 170 ארנקית בבר.

1) P. פיוסה. 2) A¹ רונאס. 3) P. omnino corrupte: ארות רודא וסטום. 4) P. כֹּרד, A¹ כווד. 5) P. גלדס, A¹ כנדומי. 6) = אנברוד. 7) A¹ add. marg.: ספיד. (litteris arab.). 8) A¹ ארסיתון. 9) = ריואִין. 10) Leg. אסטרלאב.

camentum purgativum, rheum (I, 99b). — 155. h. p. remedium. — 156 oryza. — 157. res inter se mistae (II, 1118a). — 158. sacculus. — 159. a. calor (?) — 160. vas testaceum vitro attrito incrustatum et coctum; genus operis dulcinarii liquidi (II, 757b). — 161. a. p. radix, alias רונאס (rubia tinctorum) dicta, qua in tingendo utuntur, molita (II, 698a; 86b). — 162. mel humidum, medicamentum dulce (I, 440b). — 163. galea ferrea (I, 743b) belli. — 164. successor: Khalifa. — 165. piper longum (I, 786a). — 166. seminator (II, 838b) tritici montani. Vide infra, n. 172. — 167. pulmentum tritico-carneum (II, 1450b). — 168. ar. equa. — 169. . . . pirum (I, 124b). — 170. tunica (I, 188a). — 171. radix lilii (albi)). — 172. Vide supra, n. 166. — 173. arsenicum rubrum. — 174. שאה בויה ambra (II, 394a); olus simile ocimo (I, 282b). — 175. . . . rheum ribes (II, 88a). — 176. testiculus hominis. Vide supra n. 72. — 177. arbor qua in Hindustan ad naves aedificandas utuntur (II, 190a); herba quaedam suaveolens (I, 276a). — 178. genus astro-labii. — 179. arbor palmae. — 180. fidem habere; recte. — 181. Vide supra n. 57. — 182. oryza. — 183. vas vitreum (II, 715b) ponderosum. — 184. arundo sacchari fera (conf. infra, n. 194): sive granum aloes (II, 409b). —

אפסקי בתעניתא שודן.
 אפפולון באטל בני באר.
 140 g אפפנקס צואשיר⁹).
 *אפקותא מוהרה¹⁰ גרדן¹¹).
 *אפקותיה גרדן¹² וי¹²).
 אפקירוס קאצי.
 g אפריפריין כנאוה¹³ עמאריה אלהודג.
 145 אפשמקא כורדני⁰ גושת וצגנדר¹⁴
 ולוביא.
 s אפשתא דגיבלי מוין כיהי ל¹⁵).
 s אפתר יקרא.
 אפתר פיראר¹⁶ כמו תחלת¹⁷ מאשתקד
 ומאפתר זי פאר וזי פיראר עאם אלאול.
 *אצטלדין גיזר¹⁸).
 150 אצמין עיאר.
 אצנים¹⁹ סתם כרדן.
 s אצרי דיג אפואר.
 אקיקריתא תחריך.

120 אסתאניתא מוזד ניד¹).
 אסתסים זישת רוי.
⁰⁰אסתר חוגלה טמטא²).
 s אפואה רוי נאסי³).
 אפולא⁴ תבאה הל'.
 125 s אפומירין אב אנגובין.
 g אפוסטיקין סאלאר.
 אפטיה אזאריא⁵ י.
 g אפינאות רנג ועדאב.
 *אפינון צדארה⁶ מנעל אפינון.
 130 אפיתא כאן⁷ אמנאר⁷).
 אפליזא לבן ברינגין.
 אפניה טעאם מליה.
 s אפניטרון בורה⁸ ארמני.
 אפסיא פאם תישה.
 135 אפסטורין גאניב גושה.
 g אפסטורין תושה זאר⁸ צדה.
 אפסטורין ריש כרדה.

1) P. add. שכר טוב. 2) A¹ om. 3) P. וס. 4) A¹ אפולה. 5) P. אזארא. 6) P. גואשיר. Leg. אפפנקים גואשיר A¹. 7) P. זואר. 8) A¹ אפפנקים גואשיר A¹. 9) P. צדארה. 10) = אנבאר. 11) P. גואר. 12) A¹ אפפנקים גואשיר A¹. 13) A¹ כנאוה. 14) P. add. שחי. 15) P. add. כולו. 16) P. פראר. 17) P. add. כולו. 18) P. add. כולו. 19) A¹ גור. 20) P. add. כולו.

„mala lectio videtur, quam offerunt C. et F.“); ar. bocca, granum carthami. — 120. Vide n. 100. — 121. Vide supra n. 56. — 122. velum pro sponsa adornatum (I, 613a) . . . — 123. facies humana(?) — 124. corruptio, depravatio. — 125. aqua mellis. — 126. aetate proventus; princeps. — 127. afflictio(?) — 128. molestia et poena. — 129. צדאר compedes ex lana vel gossipio texti quibus equi vel muli ferocis quatuor pedes ligantur (V. I, 563b). — 130 fodina (II, 784a) stercoris. — 131. pelvis margine elato (II, 1095b); circulus ex auro, argento, quo feminae manus et pedes ornare solent (I, 228a, 67a). — 132. cibus salsus. — 133. optima nitri species (I, 275a). — 134. a. p. securis. — 135. a. latus, p. angulus. — 136. a. p. h. viaticum. — 137. vulneratus(?) — 138. in jejunio (aram.) esse. — 139. a. p. otiosus. V. supra. n. 110.— 140. gummi opopanaeis (II, 947b; I, 506b). — 141. spondylus s. vertebra cervicis (II, 1241b). — 142. cervix ejus. — 143. judex. — 144. pilentum camelinum (II, 800b): lectica (עמארי V. II, 583a). — 145. cibus: caro et genus rapi (I, 581b) et phaseolus (II, 1101b). — 146. uvae passae montanae. — 148. annus ante annum transactum (I, 302a): ex anno praeterito et ex anno ante eum transacto; a. annus prior. — 149. Vide supra, n. 106. — 150. exploratio auri et argenti: libra exploratoria aurifabri. — 151. injuriam facere. — 152. Vide supra, n. 61. — 153. a. motus(?) — 154. medi-

- 105 אסטפדיות גיאליק.
*אסטפליקי גיזר⁸).
*אסטריין⁹ מוקאמראן.
אסטריין ריש דומבל¹⁰ ל.
אסיא שר¹¹) שלשולים גיאין¹²) כסי
בווד כי מרוארד אז דריא¹³) בר
אוורד.
110 אסטלון בי כאר ל.
אספיתא נישתי.
אספלכניא פונריז.
s אספליגיני אגיסון שניז.
*אספלפניא איינה ציני.
115 g אספנינין טלך¹⁴).
g אספרגוס הנדלה שב יך שבת.
אסקטווייזין עואריץ אלסריד.
אסרם¹⁵) כאזירה¹⁶) ניו שכאר.
אסרם קרטיס¹⁷) כאניאן דבק הב
אלעצפור.
- g אנטולרן כארואן סרא דאר ל.
90 אנטורליא איזאר.
אנטוטריטון ערץ לשבר.
אנטקון דאנגוהא דיוצה כורדה ל.
s אניסון שוניז.
*אנפילי תוכרה יא¹) אמבאן²).
95 *אנפוריא גאטה³) יא פיראיה כי
הנוז אישאן רא כאר נפרמודנד⁴).
s אנקרדיא בלאדור.
g אסדים מעצפר.
אסדס שכאר.
אסוך מכאטרה גיין⁵).
100 אסטאניתא טבא מוזד ניק ניו
מרד ניק⁶).
s אסטורכא⁷) הוראי כנדו.
אסטורביל כאנה האניסתאני.
*אסטמאסיא מניל.
g אסטפיריא מויז.

1) A¹ ניו. 2) = אנבאן. 3) P. נו. 4) P. פֶרמודה באשנד. 5) A¹ מכאטרנין. 6) P. edd. גוונד. 7) P. אסטורבא. 8) A¹ גזר. 9) A¹ אסטרוין. 10) = דונבאל, דומבאל. 11) A¹ קרטיס. 12) P. גוואס. 13) P. דריאב. 14) P. פולך. 15) P. אסרט. 16) A¹ כאזירה. 17) = קרטיס.

discus e corio, vel mensa escaria. — 89. locum, ubi caravanæ deversari solent tenens. — 90. velamen (V. I, 86a). — 91. lustratio exercitus. — 92. genera frumenti (aut pultis) — V. I, 804a — teredine (I, 960a) comesa. — 93. semen parvum et nigrum, quod in pera misceatur (II, 481a; I, 278b). — 94. saccus pabularis (I, 476ab), aut pera e corio confecta (I, 124a). — 95. vestis aut opus coriarium (I, 393b), quibus nondum usi sunt (?). — 96. fructus gr. אנקרדיא (ἀνακράδιστος) dictus, quo in medicamentis utuntur (V. I, 256b). — 97. flavo enici colore tinctus. — 98. V. infra n. 118. — 99. periculosus (?); deest in V., מכאטרה ar. periculum. — 100. merces bona, etiam vir bonus. V. infra n. 120. — 101. splendor (II, 1446a) vasis (II, 897b). — 102. domus aestiva. — 103. statio, mansio. — 104. uvæ passæ. — 105. peræ, sacci. — 106. pastinaca. (II, 997b). Vide infra n. 149. — 107. alea ludentes, certantes (II, 1202b). — 108. vulnus caudæ. — 109. urinator; is est qui margaritas ex mari effert. — 110. otiosus, iners. Vide infra n. 139. — 111. navis. — 112. sanguinis effusio, caedes (I, 759a). — 113. Vide supra n. 93. — 114. speculum sinense ex disco aureo (I, 64a). — 116. [vinum] Habdalæ noctis post sabbathum. — 117. partes lecti (throni). — 118. earthamus tinctorius, ar. מעצפר (II, 768a), vel vitriolum nigrum aut sal ammoniacum (II, 415a: I, 103a). — 119. charta, flos carthami (V. II, 778

a אכרוגא בירון.	g איפסא כה סאל אבר וי גררד ל'.
* אכשי ¹²) באיה כוצד.	60 ⁰ איפצי המוציא כונא.
ארוקטמין עוכאזה.	s איצרי דיג אבזאר ¹).
ארושה אלושתה גורה ¹³).	איקבלין שכר סורך.
75 אליאתא תראשא ל'.	האיתקה ²) כה דרוד וירא לולב ³).
אדיוסקין ⁰ מיי אסיך אוורדה ¹⁴).	האיתקיה ⁴) אנדר זד.
אדיכונ ¹⁵) מרד פליד נער משולח ¹⁶).	65 אכלא כודך.
אדם ¹⁷) נמך.	⁰ אכלה ישחת ⁵) נא רסידה כה עלף רא
* ארנג של ספר נישתר חגאם הל'.	שאיד.
a 80 אדסמיק פליד שלואר ¹⁸) ל'.	אכז צנדוק ⁶).
אמיניקון ושק.	g 67a אכסו סירכה ל'.
g אמרון נאר מושך.	s 67b אכסומילי סכאנגובין ל'.
אמנגיד אמאן ל'.	g דאכסירא ⁷) כאפר שוד יע' תרוש ⁸
אנגוזנין שפֿתרנג אָלו.	שוד הל'.
85 אנגוריא של ¹⁹) דסת ופאי ²⁰).	אכסרה ⁹) גוזאף ל'.
g אנגל גריואן.	70 * אכצא טיאעא ¹⁰) גִּוֶּרֶאֶת ¹¹
⁰ אנדודה סר דיג.	פאלודה בשך אבא ז פילפיל ודאי
אנטודית כנדורי.	פילפיל שיראז ל'.

¹, = אַזאַר, אַזאַר. ²) P. דאיתקה. ³) P. ל' ל'. ⁴) P. דאיתקיה. ⁵) A¹ om. ⁶) A¹ אכז. ⁷) P. דאכסירה, in marg.: נא אכסירה. ⁸) P. תרש (? = תרסא, V. I, 434 a). ⁹) P. מויאסיק. ¹⁰) A¹ טיאעא. ¹¹) A¹ צוקראת. ¹²) A¹ אכשו. ¹³) P. זגורה. ¹⁴) P. מויאסיק. ¹⁵) P. אליטון. ¹⁶) Prov. 29, 15. ¹⁷) A¹ אלם. ¹⁸) P. שלואל. ¹⁹) P. add.: ומופֿתלאי. ²⁰) P. add.: בב' תיני'.

— 59. super quem annus transit. — 60. benedictionem nuncupatam faciens. — 61. condimenta ciborum, quae in ollam indunt; olla magna; operculum ollae (V. I, 953 s.). Vide infra n. 152. — 62. saccharum rubrum. — 63. quem illidit. — 64. illisit. — 65. puer, infans. — 66. [seges] immatura, quae pabulo convenit. — 67. area. — 67a. acetum. — 67b oxymel (V. II, 312b). — 68. infidelis factus est scil. acidus factus est. — 69. vanus: copiosus (V. II, 996a). — 70. oxygala (V. I, 518a: dial. Samarq.) colata, lac acidum (II, 842a), puls (I, 65a) e pipere et pipere longo (II, 786a) Schirasensi. — 71. extra. — 72. testiculus parvus. Vide infra n. 176. — 73. baculum. — 74. uva immatura (? V. II, 624b). — 75. tonsor (?) — 76. vinum.... — 77. homo impurus. — 78. sal. — 79. scalpellus ejus qui venam incidit. — 80. sordida femoralia habus. — 81. bestia in Turkestan degens vulpi similis ex cujus pelle vestes pelliceas conficiunt (V. II, 1425b). — 82. species mali Punicae (II, 1274b). — 83. ahenotympnum minus (V. I, 121b). — 84. fructus . . . malo persico similis (V. II, 434b), prunum (I, 49a). — 85. debilitatus (II, 456a) manu et pede. — 86. collare sinusve vestis. — 87. operculum ollae. — 88.

- 25⁰ אורימין באלא כָּאנָה.
 אומני גראישן¹) תאלו דרַכַּת כֹּרמאי כּוּצַךְ.
 26a אוסטניות רוגן פֿרושאן.
 26b אופקסטיראם ריש בוז בצל אלפאר.
 26c אופיזטורין צדה זאר תושה ל'.
 26d אופרוזקין טורג דשתי ל'.
 אוצרי פרסאי צד פארסיאן ל'.
 אורנט שהאן שאה מש'.
 אורסן דארו.
 30 אוש נידוי.
 אושפתא כָּאנָה גרם גרמאנה כֹּרמאי.
 אזדסתן פֿקיר.
 אזרקתא אברסתן.
 אחוזרי בי באר.
 35 אחסמניא דוכלא²) טנא וסל
 סבדינא³).
 אחסנא משכזא.
 אחש קוות.
 אט פהלו.
 אטאני כִּיאר באדרנג ל'.
 39a אטנמא עתיק.
- 40 אטורתא כֹּר מגס.
 אטליא אלוצה.
 s אי אריאן⁴) זנגאר.
 איבר⁵) סוזן טחט איברה.
 איגוד או אניד⁶) ביכר יא בופרוש ל'.
 45⁰ אידום אלנמאס.
 אידון תוכרה⁷) אסיא⁸) ל'.
 s איוג יוג כמו עול.
 איותום פליד כאר כר¹) A¹ מוסיק; ומ
 איתיני אינתניטיא אכזריות].
 איכני כגאי קרבן.
 s איכסא דרַכַּת פיוסתה.
 g⁰⁰ אילסיא עפֿו אמרוזיש ל'⁹).
 אימאטי בוסתאן.
 *אימון מנעל האימון כפשי כי אז ברג¹⁰)
 כֹּרמא באפֿנד ל'.
 איסטריט פֿראז הם שוד.
 55 *איסטרטא מותכל שוד¹¹).
 *איסמיס¹²) זישת רוי.
⁰⁰ איסרון נאנכֿואה ל'.
 a איסת נומיד¹³).

1) = גראיש. 2) P. אחסנתא דופלא. 3) A¹ סבדינא. 4) A¹ ארין. 5) A¹ איבר.
 6) A¹ איגוד או אניד. 7) A¹ תוכרה. 8) = אסיא. 9) P. om. 10) P. בלג. 11) A¹ שטרי.
 12) A¹ P. אימסיס. 13) P. איסת נומיד (= הל' שטרות).

suprema, coenaculum superius. — 26. inclinatio (?); arbor palmae exiguae (forsitan = תאלו genus palmae, V. I, 415b). — 26a. venditores olei. — 26b. barba caprina, nomen plantae (V. II, 94a, Löw 75). — 26c. viaticum. — 26d. avis campestris. — 27. decretum (V. I, 583a) Persarum. — 28. rex regum. — 29. medicamentum, remedium. — 31. domus calida, balneum divinum (?). — 32. pauper. — 34. sine onere. — 35. סבד corbis. — 36. uter parvus (V. II, 1188b). — 37. robur, vis. — 38. latus. — 39. species cucumeris (V. I, 162a). — 39a עתאק equus generosus (V. II, 560a) — 40. musca magna. — 41. prunum parvum. — 42. rubigo. — 43. acus. — 44. eme aut vende. — 45. ar. calumniator. — 46. forsitan: תכרך אסיא, instrumentum ferreum, securis parva lapidi molari acuendo (V. I, 421a). — 47. jugum. — 48. immunda faciens. — 49. loco sacrificii. — 50. arbor perpetuus. — 51. ar. et. p. venia, remissio. — 52. hortus. — 53. calceus quem ex foliis palmae texunt. — 54. prope accedit (V. II, 418b). — 55. mandatum est ei (?) — 56. turpis faciei. V. infra n. 121. — 57. panem sibi mendicans. Vide infra, n. 181. — 58. spe destitutus.

IV.

מלות נעלמות.

מלות מובאות בספר המליצה עם פתרונם ונפקד מקומם באוצרות המלים.

המלות המצוינות בכוכב (*) אינן כי אם מלות משונות בגירסתן כמו שהראיתי בפרק השמיני בפנים הספר. אות s לפני המלה מורה על מקורה בלשון סורסית. אות g מורה על לשון יונית. אות u מורה על לשון ערבית. אות p על לשון פרסית. והמלות מובאות בפרק שמיני בפנים הספר. ושם ביארתי גם קצת המלות העבריות והארמיות וצינתים פה בסימן עגולה (°). בהערות בשולי הדפים תרגמתי ללשון רומית מה שפירש המחבר בלשון פרסית או ערבית.

א ⁰ אבדינות מוזד דאוריא חק הסופרים ויש	אגרפיפא צאיגאה ³ כי אסנ ⁴ בי איסתר
אומ' מהמנה (?) של טבהים.	זבר וי סאזנד דוכאן תא זיר ⁵ פאי
אבובים מויז הל'.	כוישך באישד.
אבוין ניו אבוקה בן מאבוקה.	15 אגרת דומסטיין משהור נאמה
אביונקות סלע.	גושאדה.
אברזי דקמטיין) עילוי מויז נקרא	אדאיתא הרשן.
מיל כי בנדנד אבר מוי.	אדאדא באד באן.
אברן במשנה הוא נצהן.	אדל ⁰ בלג ⁵ גצן ענף.
אברנהי באורא כישתי כאם כי	18a אדריאנא באקלי.
בתראשנד וראסת נהנד תא כוישך שווד.	אדש גואהר אדושים גואהרהא.
a אגב פרדה חגאב.	20 דאהנד זו אתפקופא הם אופתאדנד
g אני כמו האח האח כויש כויש.	ל.
10 s אננים ²) סילף.	אהדן שמחה.
אגנהי צין נאלה לולי ולולא.	אהירא ודנה.
אגנדנא אנגוראן ל'.	אודית סנבתר עיסק.
לאגרי בלחן גוינד.	אודלא פשם.

1) ברג = 2) אספ = 3) גאיגאה = 4) אגים. Leg. 5) דקמטיין A².

1. merces functionis iudicis. — 2. uvae passae (II, 1234a). — 4. ar. סלעָה plur. סלע supellectiles. — 5. stilus quem super crinem ligant. — 7. later crudus quem abscindunt et recte ponunt ut siccetur. — 8. p. ar. velum. aulaeum. — 9. euge, euge. — 10. maritus sororis uxoris. — 11. sicut lamentatio. — 12. uvae. — 13. modulatione dicunt. — 14. locus super quem equus stat: scamnum (podium) faciunt ut sub pede ejus siccum sit. — 15. nctum est: scriptum apertum. — 17. velum navis. — 18. folium arboris, ramus. — 18a. fabae. — 19. gemma, pl. gemmae. — 20. simul ceciderunt. — 24. lana. — 25. domus

L. III,) מורנא מראנא — מוראנא — 35	20 גראמי, דינא דגראמי — גרמי ד' דגרמי (L. I, 360 a).
.(236 b	דאמי — דמי (L. I, 412 b).
נגאדא — נגרא (L. III, 333 a).	דרארא — דורא (L. I, 428 a).
נסאכא — נסכא, ניסכא (L. III, 407 b).	דאדא (דרארא =) דמאמונא דורא
סראטא — סרטא.	דממונא בבא מציעא ב :
סתאמא — סתמא (L. III, 600 b).	דיאטות — דייטות ערוכין פח.
40 צאעא דקניא — צעא דק' חולין מז :	25 הבאלא — הנלא (L. I, 448 b).
צאייר צייר (L. IV, 180 b).	הבארא — הנרא (L. I, 449).
צאיית — ציית (L. IV, 188 b).	הרמאנא דמלכא — הרמנא דמלכא
קאוקי ודמנקי — קווקי ודימיניקי	ברכות נח.
סנהדרין עד :	הרסאנא — הרסנא (L. I, 425 b).
קאטום — קטום (L. IV 283 a).	זגאחא — זילחא (L. I, 539 a).
45 ראהיטני — רהיטני (L. IV, 439 a).	30 חאזין — חזין עיין לעיל דף 28.
ראוקי רווקי עבודה זרה עה: (L. IV, 436 b).	חאיט קוקיף — חייט ק'.
שאדי (נקוד) — שדי (L. IV, 511 a).	כוארי כוארה — כורא, כורי (L. I, 303 a b).
שראקי — שרקין ברכות לב: (L. IV, 614 a).	קאוי — לוי שם מערוף ¹).
	מאטו — מטו (L. III, 85 b).

¹ עיין ספרי 93 Die älteste Terminologie p.

אנר אין ("אם זה"). — 22 פי: דר דאירה ("בתור"). — 23 פי: דאד וסתד סים ("משא ומתן של כסף"). — 25 פי: תפיש דיג ("רתיחת הקדרה"). — 27 פי: פֿרמאן פארשאה (מצות — אי רשית — המלך). — 30 והביא עוד ע' חזון ("כת' בחאזין") וע' חזין. — 31 לא ידעת' מקומו. — 37 פי: קוראצ'ה זר וס'ים ואהן ("חתיכת זהב וכסף וברזל"). — 38 פי: סרהנג ("שר צבא") אולי הוא קטוע מסטרוזיט'ים. — 39 פי: בסתה ("צרוך"). — 43 פי: גֵּוּלְהָא תרונגהא ("שרים ואתרוגים"). — 48 פי: ביאנדודנד ("טהור").

3. מלות מלאות.

והן מלות אשר הביאן בעל ספר המליצה בכתיבה מלאה היא האלף או היוד בתוך המלה.

אנאני וצאעי — אנני (L. I, 22 b)

וצעי (L. IV, 207 a).

אהאדי — (?) אי הדא.

אואנה מניזל ("מקום חנייה") שיחנו בו עוברי דרכים מאואנא לאואנא — מאוונא

לאוונא תענית יא.

אוכאפא — אוכפא (L. I, 77 b).

5 אולפאן — אולפן (L. I, 40 a).

אומדאנא — אומדנא (L. I, 94 b).

אורבאני — אורבני סנהדרין פב:

(L. I, 158 a).

אושכאפי — אושכפי שנת קיב.

(L. I, 177 b).

האילל — האלל טהרות א ד.

10 איסוריאטא — אסורייתא (L. I,

133 a).

איצאצי — איצצי מועד קטן יא.

לאיצבתי — לאצבתי אהלות יג ד

(L. I, 153 b).

איקון — אקון עיין לעיל דף 25.

אלואתא — אלותא ביצה לג: (L. I,

80 b).

15 בוטאטי דנורא — בוטטי דנורא

ברכות נח. (L. I, 211 a).

בראדא — ברדא שבת נ: (L. I,

257 a b).

בראחא — ברחא (L. I, 263 b).

גאבי — גבי (L. I, 293 a).

גראדא — גרדא, גירדא (L. I, 357 a).

קנוקלות — ענקוקלות (L. III, 672 a).

קנטטרה — קומטרה (L. IV, 326 a).

205 קפון — קמפון (L. IV, 327 b).

קרטיב — קטרב (L. IV, 290 a).

קתכי — קתכי (L. IV, 278 b).

207a רהם, מרהמא — רחם מרחמא.

רובצל — רבצל כלים כ א.

רוק נון נקוד) — רווק (L. IV, 436 a b).

210 ריומדין — דיומדין ערובין יט:

ריטגמא — דיטגמא (L. I, 395 b).

רייטה אח' — דייטי אהת שבת צו.

רמסאות — דמסאות, דימוסיות עבודה

זרה א ז.

שזבין — שיזפין (L. IV, 545 a).

215 שחמומית — שחמתית נבא

בתרא ה ה.

שדחיים (A¹ שלחים) — שחלים (L. IV,

533 a).

שדין — שנין (L. IV, 587 a).

שפכוני — שופכני (L. IV, 396 a).

שקוף, שראשו שקוף בב' — שקוט

בכורות מג:

220 שקיזמיתא וגריזמיתא — שקיזמי

(L. IV, 602 a).

תוהלאני — תוחלני עיין לעיל דף 36.

תידקו — הידקו.

תלמיוסים — תמליוסים (IV, 651 b)

תמהוי — תמחוי.

225 התמר — התמר (L. IV, 649 b).

תנובא הוא דנקיט ליה — תונבא יומא פג.

תפתף — טפתף (L. II, 178 b).

תרגום — טרגום, טרגים (L. II, 185 b).

תרוניתא — תורניתא (L. IV, 671 b).

רובצל). (217 — ובעי' שחלת הביא שחליים. — 218) הביא גם ע' שניק. — פיר' פהן (רחב) ומיסוף: דומ' שקופים מל' (א' ו' די) וגי' פתיחן. — 222) וכן הביא ע' תהלאני. — 224) פי': אסאם גהאן (מוסדות תבל" על פי בראשית רבה ריש פר' ג'). — 228) פי' צראג פרו נשסתן (כביית הנר) ועיין לעיל דף . . . תפתוף. — 229) בע' חלקה כתב: טרגום.

(1) לא ידעתי איפה נמצאו שתי המלות יחדו וכן בע' צאעי הביא: אנאני וצאעי. — (2) פי'

- פוטסות קנקנים אדומים — פיטסות (L. IV, 36 a).
- פולד חד — חד פולר (L. IV, 14 a).
- 159a פולמוס — פולמוסטום בנא בתרא קמד :
- 160 פולימפום — פוליפום (L. IV, 13 b).
- פולסאות של אור — פולסי דנורא חגיגה טו .
- פונרה — פונדא (L. IV, 15 b).
- פוסקת — פוקסת שנת צד :
- פוקרינין — פוקרין (L. IV, 17 a).
- 165 פוררת וזרה — מפור וזרה פסחים כא .
- פחלין — פוחלין כלים כד ט .
- פיגלי — פוגלי (Löw, 309).
- פילפום — פוליפום (עיין סי' 160).
- פנטקיהן — פניקטיהן (L. IV, 66 a).
- 170 פירחני — פרהבא (L. IV, 103 a).
- פירוד, בבל וכל פירודיה כת' בפרוד — פור, פרוורה (נ"א פרוודה) (L. IV, 104 b).
- פירוסתה — פריסותא תרגום ירושלמי למלת פור.
- פקטוייזין — אפיקטוייזין (L. I, 147 b).
- פרטיא — פלטיא.
- 175 פרפהיני — פרפחיני מגלה יח . (L. IV, 131 a).
- פרצדור, החרר והפרצדור פנימית — פרודור נדה ב ה .
- פתוכתא — פתכייתא (L. IV, 158 a).
- צביע זכר — צבוע זכר (L. IV, 166 a).
- צוהר, קליף צוהריה — צהריה ביצה יד : 180 צורבא — צרבה נגעים ו ה .
- צטפדילי — אסטפניני (L. I, 121 a).
- צטרטיגא — אסטריטיגא (L. I, 122 b).
- צטקטין — אסטקטון (L. I, 119 a).
- קבוסטיר — קוביוסטור (L. IV, 235 a).
- 185 קונטטים — קוביוסטום.
- קוברניסין — קוברניטין, קברניטין.
- קוד — קור עוקצין ג ז (Löw, 116).
- קוזות חמר היוצר — קוזות (L. IV, 278 a).
- קוטבליא — קטבוליא (L. IV, 279 a).
- 190 קולחי כרוב — קלחי כרוב (L. IV, 308 a).
- קולמרין — קלמרין (L. IV, 312 a).
- קודמרית מקו' (י א) — קלמרין.
- קונטריין — קונדיטין (L. IV, 266 b).
- קונסי כרוב — קולסי הכרוב עוקצין א ד .
- 195 כלי קופצא — כלי קופסא (L. I, 271 b).
- קופריסי — קפריסין.
- קורטליתא — קרטליתא (L. IV, 376 a).
- קורנאזור — קרנזול (L. IV, 384 b).
- קזמולקטור שליט — קוזמקטור.
- 200 קיבואתא דדשא — קביזתא דדשי (L. IV, 234 b).
- קידחיין — קילקין (L. IV, 293 a).
- קנובת ירק — קניבת ירק (L. IV, 333 b).

(161) ועיד הביא ערך פלסאות של אש. — (162) פי' גיב פיראהן ("חיק החלוק"). לפני ערך זה יש עוד ע' פינרה עם פי': פמיה (לא ידעתי מה הוא) וגם הביא ע' פונרתו וע' פונדיא. — (177) ועיד הביא ע' פתיכאתא וע' פתיכתא. — (179) ועיד הביא ע' ציהריה. — (181) פי' גור (pastinaca, V. II, 997 b) בל"י פטיכאטאטס. — (95) והביא גם ע' קולסי כרוב. — (196) פי' סרו ("ברוש") בל"י פסטוסקאטאטא. ואם כן קופריסיים של ערך זה לחוד וקפריסין לחיד. ובע' קפריסין פי': נאפוך (radix lilii silvestris V. II, 1280 b) בכ"י P נאפוף ובכ"י A¹ נאפוף) וגם פבר (במגה זאת פי' הרמב"ם מלת צלף מעשרות ד' ו' עיין Löw 264). ועוד הביא ע' קפריסי (כלומר יין קפריסין) ופי' מיי פוכתה ("יין מבושל) וע' קפרס אחר ופי' תיתי (psittacus?) — (193) והביא גם ע' קירנאזול. — (209) ר' האי גאון בפירושו הזכיר: דבר אחר דובצל (אילי צ'ל

- סודמית מלח — סודמית חולין קה:
 דסופסרא — דספסירא סנהדרין ז.
 סורנאכי — סרונכי (L. III, 593 b).
 140 סחוש ראש — מחוש ראש.
 סירהא דגירגצא — ס' דגרגישתא
 סוכה כו.
 סנדריכון סנדלכין (L. III, 553 a).
 סנין וגושמין — בסנין או בשוגמין
 כלים י ו.
 הספואין אנו שונין הצפויין כלים יד ה.
 145 סרק, משיסרק — משירסק עוקצין
 ג יא.
 עבירים — עכירין ב"ב סג: (L. III, 648 b).
 עגינין — עוגינין (L. III, 619 a).
 העומא — העימה או האימה כלים יא ו
 (L. III, 661 b).
 עוקיאנות — אוקיאנוס.
 150 עמרויי — עמוראה (L. III, 666 a).
 עקדין — עקדין, עיקדין (L. III, 688 b).
 ערסיות וקבלות — אריסיות וקבלות
 תוספתא ע"ז פ"ב (L. IV, 237 b).
 עראים — עריין כלים כא ב (L. III, 69).
 עשג — אשג (L. I, 178 a).
 155 פאה של נכרית — פאה נכרית
 שבת ו ה.
 פאוטות — פעוטות (L. IV, 82 a).
 פוטמתו — פיטמתו סוכה לד:
- כזבר — כסבר (L. II 362 b).
 כיהו וניעו — כיהו וניעו (L. II, 313 b).
 115 כפיה — כיפה (L. II, 376 a).
 לוקטאות — לקטיות (L. II, 524 a).
 לזביב — לזביז (L. II, 491 b).
 ליקן — לווקן (L. II, 490 a).
 לנקיות — לונכיות (L. II, 488 b).
 120 מהדק — מהדק (L. I, 454 b).
 מיכני — מוכני (L. III, 46 a).
 מלאיאתא — מלייתא או מולייתא
 פסחים עד:
 מוטפות — מוטפות דמאי א א.
 מסטומיתא — סיטומתא נבא מציעא עד.
 125 מצויימת במצריה — המסויימת
 ב' (L. III, 489 b).
 מקסקס צין "כמו" מכסכס (L. II, 365 b).
 מקרטש — מקרטע חולין עה. (L. IV, 377 a)
- מרוקאי — מוריקאי עבודה זרה כב.
 משיט — משוט (L. III, 269 a).
 130 נדבר — נדבך.
 טיט נדוק — טיט הנרוק מקיאות ז א.
 הנידות — היילאות ב"ב ד ו.
 נינוס יסק נינוס ג' בזכ' (יד יח) — נילוס.
 נסך פתשגן אחרת נסכה — נסחא.
 135 נשכא, אין פורשין נשכין ליונים
 פיר' רשתות לצוד יונים — נשבים
 נבא קמא ז ו.
 נתונין בדין — מתונים אבות א ב.

(בר"ש) לא נמצא אצלו. — 113) בל"ע: כזברה. — 115) פי': כותאה פאי ("קצר רגלים"). —
 118) והביא גם ערך לוקון. — 123) בכ"י A² מכר לו מסטומיתא. ופי' בלה"ק: חותם של בית
 האוצר. — 127) פי': ביאפתאר ("גפיל"). — 130) פי' סר צופה תנור ("ראש שור התנור") כן
 בכ"י A¹ A². ובכ"י P: עזרה וסימנו אהלי' (ר"ל מ' אהלות). — 131) גם במישנה אשר לירושלמי
 שהוציא לאור הח' Lowe טיט הנדוק. — 132) באות ו' הביא גם ערך וילאות. — 135) הביא
 גם ע' נשובין ליונין (כמו במזנת הבבלי ב"ק ע"ט:). — 139) פי': סורכצה (שם חולי כמו
 אסברה). ואחריו הביא עוד ערך סורנכי ופי': סורפה סועאל (tussie). — 140) פי' דרר סר
 (כאב הראש). — 141) ובדקדוקי סופרים מזכיר גרסות דגורניצא ודגורגצא. והביא גם ערך
 גרגצאו פיר' כמו בערך סירחא: מגם ופשה מרגזאר ("זבוה ויתוש שבשדה"). — 149) פי'
 דהאן לויתן ("פי לויתן"). — 153) ועוד הביא ע' ערעים. — 155) ופי' געד או מוי זן ביגאנה
 ("פיאה משער אשה נכריה"). בע' פאה הביאה כנכון פיאה נכרית ואומר כת' פאה. —

- דכובא — דכובא (= רכובא, רוקבא).
 75 דדדיא — דלריא גטינ ע. (L. I, 410 b).
 דרם ליה ר' אנא כמו דרש.
 דתוי — רתוי.
 האגי — היגי (L. I, 450 b).
 הברבר — חרבר (L. II, 11 b).
 80 הורגו — חורגו יבמות כא.
 הושלא, דאכלי הושלא — חושלא (חושלי).
 בבא מציעא קטי: (L. II, 124 a).
 הזותא — חזותא.
 היהיל — האהיל אהלות ג א.
 הכורות — חכורות או חכי (L. II, 50 a).
 85 הרוסת — חרוסת (L. I, 113 a b).
 הרות — חרות סוכה לב. (L. I, 107 b).
 הריות — חריות סוכה ד ג.
 הרפא — חרפא (L. I, 114 b).
 הרר, הררוהו המים — חרר, חרוהו
 מים אהלות ג ז.
 90 הררא — חררא או חררה (L. I, 117 a 116 b).
 התך חתך (ענין חתיכה).
 זבגן — זבלגן.
 זגרו — זלגו (L. I, 538 b).
 זטור — זוטור.
 95 זירדקן — זלדקן (L. I, 538 b).
 זיעות — זועות (L. I, 325 b).
 זנגא דסרבלי — זוגא דסרבלא (L. III, 585 a).
 זרדקן — זלדקן.
 חדר — חרד.
 100 חזון, כמין חזונא — כמין חזינא
 כלים יד ב.
 חטורת גמל — חטרת או חטורת
 (L. II, 40 b).
 חיבחוך — חיכוך (L. II, 47 a).
 חרימין — חרימין דמאי א א (Löw 284).
 מביטן — מפיטן (L. II, 179 a).
 105 טוויג — טוויג (L. II, 144 b).
 טולשים — טולשי ברכות מ:
 טייר — פייר (L. IV, 640 b).
 מפיאתא, דרף (נ"א רדף וצ"ל דרף)
 פשיטי מחבריה ואשכחן מפיאתא שפרט
 מעות מצאן יותר — האי מאן דאזיף
 פשיטי מחבריה ואשכח ביה מופינא.
 בבא מציעא סג: (עיין דקדוקי סופרים
 ישהביא מכ"ה: מפיאתא).
 מפיטן — מפיטן (עיין סי' 104).
 110 מרליתו תרג' נעלו יוא' (= יואב
 מלבים א' ב ו) — מלריתא.
 יחד ג' כנצר נתעב (ישעיה יד יט) — יחר.
 ומ' יחוד של תאנה — יחור של ת'
 כלאים א ח.
 כאלכול — כלכול, כלכול (L. II, 337 b).

74 פ"י סבוי ("חמת, נאר"). — 75 פ"י דרר סינה ("כאב החזה"). — 77 פ"י: צין רא"י (כמו ראוי) עיין סימן 40. — 82 פ"י: רוי אן ("פניו" או "מראהו"). — 89 פ"י: סיפתן ("נקב") ומסיף עוד: ומ' הרירה (ר"ל חרירה כלים י"ג ה) ויש אומ' כי הררוהו כמו גררוהו ובאות ח' אינו מביא המלות האלה. — 92 פ"י במלה עברית: יבשן. והביא גם ערך זבלגן עם פירוש אחר. — 93 פ"י: בריזאניד ("הזיל") והביא בערך זלג את המאמר: זלגו עיניו דמעות (פסחים ק"ח). — 99 פ"י: פוע תרם ("יראה פחד"). — 100 גם בס' הישרשים של ר' יונה נמצא חטורת (ש' גבן) או חיטורת (ש' דבש). — 103 פ"י עונאב ראוי (במלת עונאב פ"י הרמב"ם שזיפין פאה א' א, עיין Löw 285 וראוי רצונו לומר מעיר רי Rai בארץ מדי). והביא עיד ע' רימין ושם פירשו: לימו (= לימון limonium) י"א נבק (במלת אלנבק פ"י הרמב"ם רימין). — 105 פ"י: תאב דיה (splendorem dans). — 106 פ"י: כשניו (ובכ"י A¹ גסניץ והוא) גשניו או כשניו בל"פ coriandrum, עיין Löw 210. — 107 פ"י: פיש ריו בארוואן קלאוו (ההולך לפני השירא, מורה דרך) באות ת' לא הביאו. — 111 וכן הביא ע' יחור ר"ל יחור אך יחר

- אנדופי — אנדיפי (L. I, 105 b).
 35 אנדקי — אנקי בנא בתרא :
 אנוקרא — אונקלי (L. I, 43 a).
 אנוקלי — אונקלי (L. ib.).
 אקולאי — דיקולי ב"ט פג: (L. I, 420 a).
 ארפכום — אפרכום (L. I, 150 b).
 40 אתוי לו שלא בא לעולם — ותוי
 לו וכו' חגיגה ב א.
 באק — בקא חולין נח:
 בגדאותא שם מקום — כמו בגדתאה
 (L. I, 190 b).
 בהילו — בחילור"ל ביחלו שביעית ד ז.
 בהל -- בוחל גדה ה ז (L. I, 209 a b).
 45 בורדסין — בורדסין (L. I, 194 a).
 בורסין — ברסין (L. ib.).
 בזג בוזגין מלח — בוזקין מלח ערובין י יד.
 בזל שתי שערות הנגרות — נגר (L. I, 191 a).
 בזר הוא נגר ב' שערות הערוה.
 50 ביניתא — בינתא (L. I, 220 b).
 בישא דיוקא — בישא דיוקא בבא
 בתרא קמו:
 בעש, הבעיש — הנא ש שביעית ד ח.
 גארי — גרעי.
 גביל כמו גויל.
 55 גבס, נגבס כמו ננבס.
- גדל — גרל (מן גורל).
 גולדאיה — גילדאי חולין מח.
 גומרין — גומדין עיין לעיל דף 27.
 גורגנתא (A¹ גורגתא) — גוריתא
 גורגיאאתא רבות — גוריאאתא.
 60 גזג -- זגג (L. I, 512 a).
 גיהטא — גהיט ברכות נו. (L. I, 306 b).
 גישורין — גשרים גשרין (L. I, 367 b).
 גלע, גלעוין (?) — גרע (L. I, 363 b).
 גשבר בתוך גמו — גשבר מתוך
 גומו כלים יד ח.
 גמירי — גמרנא פסחים קה: (L. I, 344 a).
 65 גמרולין, פולין הגמלולין — פולין
 הגמלונין כלאים ג ב (L. I, 342 a).
 גנגרין — גלגלון נגעים יא יא.
 גרד, אין מתגרדין במגרדה — אין
 מגרדין במגרדת (נ"א אין מתגרדין
 במגוררת) תוס' שבת פ' ט"ז (L. III, 20 b).
 גריזמיתא — גרוזמיתא (L. I, 358 b).
 הגרירין — הגורין ביצה כד:
 70 גשורהי — גשורי גטין עו: (L. I, 367 b).
 גשיש — גשוש שבת קנה:
 דבולה — דבלול (L. I, 371 b).
 דולא — דוללא (L. I, 383 a).

(35) ויש גם ערך ארנקא. — (36) פירשו: מעלאק (id quo aliquid suspenditur) וכן הביא ע' אינקלי. — (37) פיר' גריבאן פיראהן "זרוע החלוק". — (39) פירשו: זוריי. — (40) פ"י ביהתר בוי ("יותר טוב לו") ועיין עוד לקמן סי' 77. — (43) פ"י: נים פוכתה ("חצי מבושל"). — (44) פ"י דוכתרא או "תא י"א בת מ" שנה עד י"א שנה". ועוד הביאו בערך ביהל (= בוחל) ואמר שם: ומ' התאנים משיבהילו (= משיבחילו), מעשרות א' ב', ושרש בחל (כחית) לא הזכיר כלל. — (46) ועוד הביא ערך בריסין. — (53) פ"י חנאמאן מוי סתורנד ("גלבים יגלחו השער"). — (54) פ"י שוסתן ("רחץ"). — (55) פ"י פישך אוונגנדן ("הטלת גורל"). — (56) ועוד הביא ע' גילדאי וע' גלדין ושלשתם פ"י: פוסת פרושאן ("מוכרי עורות") וע' גילדאי שפ"י: סלאכאן (מפשיטי עורות). — (58) פ"י מארה סג ("כלבה"). ועוד הביא ע' גוריתא ופ"י: שיר בצעה ("גור אריה"). — (60) הביא גם ע' זנג. — (61) והביא ג' ע' גהט וע' הגוהט בתער את הכתב מחו (בל"ע מחייה). — (63) סוף הערך: ומ' גמותיהם נדר' (?) עמוק שבהם. — (64) פ"י: אנכי עילם ושרעי תמאם מי דאנד ("מי שיודע כל החכמה והתורה"). — (65) פ"י: עבאסי והוא כנראה מין פולין. והביא אחריו ערך גמלולין שנית ופ"י: רסידי (פרי שנגמר) זרע, והוא פירוש אחר למלה. — (69) פ"י בל' עבריי: הם חורים וחוחים ובל' ערבי אנהאר (= חורים או חררים). וסימן מקום המלה: אהל' ר"ל מס' אהלות ולא ידעתי אנה נמצא באהלות אבל מלת גרדין נמצא בביצה כ"ד: לפי נוסחת הערוך (Kohut II, 343 b). —

2. מלות משונות.

מלות מובאות בשינוי צורתן.

- אבטר — אבטח ר"ל הבטח אהלות יב ג (עיי' פירוש ר' האי גאון למקואות ו' (L. II, 211 a).
- אבישן — אובשין מעשרות א ב (L. I, 17 a).
- אבשריא — בושלי ברכות מ: (L. I, 273 b).
- אגוף — אגף פסחים ז יב.
- 5 אנרידא דדיקלא — גירדא ד' פסחים קיא: (L. I, 357 a).
- אדובשא — דובשא [דתמרי] ברכות לז: אדויי — אודויי שבועות לח: אדינה, אדיני — אודייני מועד קטן כא. (L. I, 27 b).
- אהינך — אינך (הם).
- 10 אוגרין — אוגרין סוכה ה ט. אוד — עד נדה נח: (L. III, 620 a).
- אונבק — אנבקראות בבא קמא קיד: (L. I, 104 b).
- אוניקא — אונקא שבת קמ: (L. I, 114 a).
- אוסטרא דמלתא — אצטלי מילתא מועד קטן כד.
- 15 אוצטבא — איצטבא (L. I, 118 b).
- 15a אוסטמסיא — אסטטיא (L. I, 119 a).
- אורקתא] — ארקתא או ארוקתא שבת נט:
- אזמי — איזמא כלאים א יא (L. I, 146 (Ar. Pfl. 146).
- איבוק — אבוקה (L. I, 14 b).
- איכלונסות — כלונסות ר"ה כ: 20 אילום — אירום כלאים ה ה (L. I, 48 (Pfl. 48).
- איסל (איצל A¹) — אסל (אסיל) כלים יז טז.
- 21a איספטרא — איסטנלא (L. I, 117 a).
- אישבי — אשכי (אשך).
אכשי — אשכי (אשך).
- אלבובי — לבובין עבודה זרה ב ג. 25 ארונטית (אלוניטיתא P.) — אלונתית עב' זרה ל. (L. I, 82 b).
- ארז — אזל (ג' טוו שמות לה כה אזלא).
ארה — אלה כלים טז ח.
- אמום של גודלי הסאות — האמום של גודלי מצנפת כלים טז ב; אמים של עושי סותות שם.
- אמטכסא — מטכסא (L. III, 87 b).
- 30 אמילון — עמילן פסחים ג א (Krauss II, 416).
- אמרופי — אמפולי שבועות מה.
אמסחתא — (P) בי מסחותא קידושין לג. (L. III, 165 a).
- אמסחתא — מסחתא שבועות מב. (L. III, 165 b).

(2) פירשו: צעתר והוא אצל המפרשים פירמושל'ת אזוב אשר במקרא. — (8) אדינה דונאן (ר"ל דוכאן בל"ע ובל"פ) שכב על האדינה. — (9) אדיני כורסי כורד (= כסא קטן). — (11) אור . . . הם העדים שהאשה משתמשת בהן . . . (17) פירשו: תלו (כן נקוד בכי) והוא בל"פ קוק. ועוד הביא ערך איזמי ופירשו כאר וגם הוא קוק בל"פ. — (20) פירשו: דאר ציני והוא קנמון בל"פ (עיי' Löw, 346), ועוד הביא ערך אירום ופירשו ג"כ ככה. — (22) פירשו: כ"איה אדמי (= ביצת אדם). — (23) פי': כ"איה כוצך (= ביצה קטנה). — (30) וכן הביא ערך אמילן. — (31) פירשו: דסתירי כ"ואסתן ("בקש רשות"), בכ"י A¹ אמפולי שלא בסדר הא"ב. —

שיבתא (יומא עז:;) רוחא דשריא על ידא בליליא ומן די נגע
במיכלא כד לא משא ידיה שרא ההיא רוחא על ההוא מיכלא
ומסכנא משום הכי שרו ליה למימשא ומיספא ליה לינוקא.

שדחין (שבת מט.) הם עורות הצאן בעת פשיטתם קודם שנעבדו.
שלשלת שיש בה בית ממלא כגון שלשלת קבועה ברבת (צ"ל
בדלת) זו מגעת עד חברתה ובה טבעת ונועלין את הרלתות.

190 שגצות (כלים נו א) . . . ד'א' כים שמכניסין בפי ראשו סביב חיט
ומתאסף כמו כים צראפאן ומאהי גיראן (בל"פ כים שולחנים וציירי
דגים).

שער (כלאים ד ט) הגידים והשרשים שצמחו מן הכרם בתוך הארץ
הם הנקראים שער במשנה הופך שער ישורות למקום אחר והמקום
שנרו וחרשו זורעו והוא הנקרא ניר ולשנה האחרת הופך את השער
שצמח למקום שזורעו וזורע את המקום הראשון שניירו בשנה
שעברה והוא הנקרא ניר זרע'.

שקוט (בכורות מג:) ומצוארו קצור מלפניו נפוח.
תוהלאני (ר"ל תוחלני מועד קטן י:) אשכלות תמרים לאחר שמתבשלים
עושין להם קופות עלים.

תורמאסי תורמוס באקלי שאמי (פול ארמי) והוא סגלגל לבן מר
ושולקין אותו ז' פעמים במים עד שימתיק.

195 תיומת (סוכה לב.) הוא עלה הלולב הדבוק מצד אחד.
*התיכין בתי אחיזה שאוחזין בה את שפת הקדרה לנערה.
תלוי המגרדות (עדיות ג ט) היו תולין שברי חרס וכל הנכנס נוטל
א' להתגרד בו.

תמהוי המזאין (צ"ל תמחוי המזנון כלים מז א) קערה גדולה שיש
בה גומות כמין בתים שמניחים בהם תבליים ובשמים.

תרתיות הצורפין (צ"ל תחתית של עורפין כלים יז יז) כלי שגפף
בתחתית כור הצורף שישים בו גרוטאות ונוטל ונותן.

87 הערה 32. — (187) מן הלכות גדולות ריש ה' יום הכפורים (דפוס ברלין דף 153)
הביאו הערוך (VIII, 24 a). — (190) עיין פי' הערוך (VIII, 115 a). — (191) עיין פי' הרמב"ם.
(194) עיין ערוך ע' תרמוס (VIII, 280 a).

170 קלסטר של עיץ היא כמו צבת שמשמין בפי הבהמה שלא תינק
שבי' (נג.).

קדקלי (ר"ל קילקי הלב מקואות ט ב) הם השער שעל לב האדם
ד'א' מקומות שבלב והם ארוגות כמו חוטים.
קמרים (כלים טז ז קמרין) כסוי על התיבה כמו קובה.
קנוקאות (הקינקאות חלה א ה) לחם נאפה על הרעפים כעך (בל"ע).
*קנטר כמין כשיל שסותרין בו את הכלים תאזי (= בל"ע) אלמעול.

175 *קנש ריח שריפת צמר באש או כל דבר שיתקנש בשריפתה.
מקרקש (כתובות פו.) יתן כסף בכיס ויניעם עד שישמע התינוק
קולם.

*רוחים הם פרחי הנם ל' מפרש שעל גבי התורן.
רונקי (ר"ל רוקני כלים יג ד) הוא עץ חלק ובו ברזל חד ובו גוירין
את העץ ומחליק.

רוק תפל (נדה ט ז) הוא שלא טעם כלום מתחלת הלילה וישן כל
הצי הלילה האחרון למחר קודם שיקרא ויאכל וישתה נקרא רוק תפל.

180 רטוב (כלים כג ה) המאכל שמניחין בחזו שיבואו הדגים לריחו.
רפפות (אהלות יג א) . . . והן נקבים שמרפפות את האויר דומ'
עמודי השמים ירופפו (איוב כו יא).

שבועה דאורייתא לא מיפך שבועה והיא בנקיטת ספר תורה להדיוש
ולתלמיד חכמ' בתפילין. שבועה דרבנן מיפך שבועה והיא היסת
בלא נקיטת חפץ. שבועה דאורייתא מביאין ממת מתים ונאד נפוח
ושק ואפר ונרות דולקות ותוקעין בשופר ומעמידין הנשבע על
האפר ומכבין הנרות בעת השבועה וכל אלו הדברים אינן בשבועה
דרבנן.

*שודט הוא ששמאלו כימינו ועושה בשתי ידיו.
שודי הקרפיות (כלים ד ג) הן כלים שאין להם שולים ואין יושבים
על גבי הקרקע עושין להן כמין כן לשבת עליו אותו הכן יקרא
שולים כמו ששנינו בפסח (פסחים ה ה) ולא היו לבזיכין שולים
שמא יניחו ויקרש הדם.

185 שחורת (כלים יא ג) אבק הנחשת שיצא מתחת הפצירה.
שחורף (שומה כו:) הוא האיש שהאבר שלו אינו מתקשה ואינו
מוליד.

הראשון הוא פי' ר"ה גאון והפי' השונה נוסד על פי' הרמב"ם. — (179) על פי מה
שאמר ר' יוחנן נדה ס"ג. — (180) ר"ה גאון והערוד והרמב"ם פירשוהו: כלי ציידים.
— (181) עיין פי' ר"ה גאון ומה שהעירותי בספרי *Leben und Werke des Abulwalid* דף

פרנסה לבת (כתוב' סח.) היא הנדוניה שפוסקין לה מנכסי האב מן האחים כמו עישור נכסים או אומדן האב נש'.

צלף (מעשרות ד ו) אביונות קפרים הכל מין אחד הם צלף הוא העין אביונות פריו קפרים עליו.

155 צנורה (כלים ט ו) מחט כפופה שעל ראש הפלך ובו משימות ראש חוט הפשתן.

צרי . . . אם יקחו צנף ממנו ויעשו חוגה סביבות העקרב . . . ואם יקשרו פינדק (ישם הצרי בל"ע) על הזרוע לעולם העקרב לא יוכל לנשוק.

קוטעין והצדדים (מעשרות א ו) מקומות החתוכין מן הגורן . . . החורים והכותלים.

קודים האספנן (מכשירים ו ג) דג שכל עצמותיו רכין.

*קומה דבר שנתבשל עם בשר הישור כמו תרדין.

160 *קוסיא בר מולא כמין מגבעות על ראשי הקובע.

קוסין (כלים ד ג) הם שולים שעושים לקורפאות כדי שישימו עליהם הכוסות נקראו קוסין והן כני הכוסות.

קוצעי קציעות (תענית ד ה) מכבישי תמרים ותאנים יבשים וצמוקים בקופות.

קיהותיו (ר"ל קיהותיו כלים מז ד) נר ומאדה וי (בל"פ זכר ונקבה שלו) והן שנכנסות זו בזו וכמו קיחה שיקח המנעול את המפתח.

קיסים (כלאים ה ח) מויז יא גויז (בל"פ) סוכה (א ד) שושנת המלך (כלאים שם) יש לה עלין אדומים והיא בימי ניסן אללבלב לילי.

(בל"פ שמות פרחים) וציזי צון וי (בל"פ: והדומה לו).

165 קיפס (שקיפס בכורות ז א) צוארו קצור מאחריו ולא לפניו ועומד כי דאמי אינש שקיפסה.

קיין המזבח (שקלים ד ד) הם עולות הבאות משיירי הלשכה שהם מותר השקלים.

קלאני מן ראשי (סנהדרין ו ו) מן ראש עונותי אני לוקה.

קלגפרון (צל קליגרפון כלים יג ב) ציזי צונין (בל"פ דבר כמו זה) ראש האחד כפוף כמזלג כדי ליטול בו הפת מן התנור

וראש אחד יש לו כף ישגורפין בו את האפר.

קרוסטרס (כלים יא ד) הוא עמוד שסוגרין נסרי החנות כמו בריה

וראשו סגלגל ככפתר (כן בכ"י P. ובכ"י A¹ A²: עמוד שם' בי

הדלתות כמו ב' ור' ס' ברמון).

על פי התוספתא. - 154) עי"י פי' הרמב"ם. - 156) נלקח מאיזה ספר רפואות. - 158) הרמב"ם פירש: מין דג שעורו רך מאוד. - 164) עיין Löw, Aram. Ph. דף 140. 168) עיין פי' ר"ה גאון והערוך (VII, 97b) ובפי' ר"ה היתה גם כן הצורה כמו כאן אך הסיה בספר הנרפכ. - 169) עי"י פי' הערוך (VII, 107a) והרמב"ם. - 171) הפי'

140 סובב של גלגל (כלים יא ג) הוא שמניחין עליו את החבל ומתגלגל וממלאין בו מים עושין לו סובב של ברזל שיתלו החבל ממנו ויתגלגל ויסב בתוכו.

סופת (מעשרות ב ו) מנישך אנטיח בשפתותיו ואוכל. סילון (כלאים ז א) . . . שלולית בנויה תחת הארץ שעובר בה מים ומ' סילונות (כלים ב ג) הם כלים מן חרש פתוחין מב' ראשיהן נכנסין המים מיכאן ויוצאין מיכאן.

סיקריקון (גטין ה ו) הם הפריצים הגוזלים שדות ובתים. ספגנין (ר"ל סופגנין חלה א ד) קטאיף (בל"ע) והוא לחם מנוקב שמחמיצין את עיסתו הרבה עד שיתנקב כספוג.

145 עובר פוסל ואינו מאכיל (עיין יבמות ז ד) הולד שבמעי אמו פוסל את אמו הכהנת מן התרומה ואם היה אביו כהן ומת בזמן שהולד במעי אמו אינו מאכיל את אמו תרומה.

עירא (ר"ל עירה כלים כא א, או אירא שבת יא:) שפופרת קנים שהערב כרוך עליה ויעביר אותה להארג.

עכבר ההוא דקארו ליה בר עכברא (סנהדרין כט:) פיר' עכבר הגונב כלים ויבוא חתול ויאכל לעכבר ולא ימצא מה שגנב כן יהיה בעל חוב שיקח ממון אנשים ויאכל וימות ויאחזו את בניו שישביעום והם אומ' לא נתת לנו כלום היאך נשבע ואין אדם מורי' שבועה לבניו.

עקל (טהרות י ח) אותו העץ שיעקלו כבד שלו על תירוש ויצהר להוציא המלאה.

ערפד (בבא קמא טז.) וקימום וחוח ממין עטלף וכולן ממיני שד הן עטלף לם' שנה נעשה ערפד ערפד לם' שנה נעשה קימום קימום לם' שנה נעשה חוח והוא שד.

150 פיאן (פי' כלים יא ד) הוא ברזל האונקלי בבולם אשר יותן בפי הסוס.

פסיפסים (סנהדרין כה:) פסאפים (בל"ע) נקש כרדה (בל"פ: מצוייר) אננים קטנות מצובעות מרובעות ועושין מהן מן שן ועליהם נקודים והם ששה פנים.

פרגין פרכין (?) כלים יב ג) קדרה קטנה מחוברת בגדולה כמו אם ובתה טה'.

פירושו של נעשה מקנה עיין סוכה דף כ' ע"ב כנתא דפירי. — (141) הרמב"ם פירשו בדרך אחרת. — (144) עיין פי' ר"ה גאון על עוקצין ב' ח' (דף 44). — (147) גירסת בר עכברא במקום עכברא לא נזכרה עוד וגם פירושו אינו כפי' רש"י והערוך (VI, 197 a). — (149) לשון הברייתא ב"ק ט"ז. אך שם יש ז' שנה ולא ט' שנה. וקימום תחת קימום נמצא גם בכתבי יד זכרם בעל דקדוקי סופרים. — (152) מלת פרגין היא כמו גירסא אחרת למלת פרכין והפירוש אינו דומה לפי' ר"ה גאון והרמב"ם אשר פירשו המלה כפי' המליצה.

מקבליהן (כלים ב א) כלים שיש להם תוך כגון קערה ודלי וכוס שאם תניה בהם כלים מקבלין אותו. ופשוטיהם כלים שאין להם תוך פשוטין הן כגון טבלה שאין לה לזביב והמטה והספסל והשלחן וכיוצא בהן יושבין שלא מסומכין שיש להם שולים רחבים כדי להניחם על גבי קרקע שלא מסומכין.

מקום פטור (שבת ו.) הוא שיש בו פחות מד' טפח' על ד' וגבהו ג' עד לרקיע וכן קוצים או גללים ברשות הרבים גבהו ג' ואין בהם ד' על ד'.

מקפא של גריסין (סוכה כט.) תבשיל פולין גריסות כשנתבשל בטוב משימין אותו בקערות ומצננן והוא נקפה.

130 מקץ קיץ להו על עניי פום בדיתא אומ' שקצוץ להם הראוי להם כגון שהיו כ' ונקצץ לכל אחד מהן לזה שתות כסף ולזה רביע ולזה חצי.

מרדה מלא פי המרדה עמוד שיש בו כף שרודין בו את הפת וגוסחין אותה מן התנור ומן הפורץ דומ' כי מגוית האריה רדה הרבש (שופטים יד ט) טה'.

מכת מרדות עד שיאמר הטאתי ויחזור ממרדו.

מתעמלין (שבת קמז.) ריאצת כוננד (בל"פ בתעסקין) והוא שיטייל עד שיזוע או שדורסין על גופו עד שיזוע שב'.

נחית כיון דנחית לעדות כיון שברור לנו שב' וק' שוין בעדות לפיכך האומר לחברו נאמן אתה עלי כשני עדים אם הביא המאמין מאה אינן יכולין להכחיש אותו.

135 נטופא (פאה ז א) זית משובח שאין כמוהו שנוטף שמן שאין לו שכחה.

נכנס ויוצא דולק דבר זה בשיעור נקב של תנור שיהיה כמלוא כוש שיזעא מן אותו הנקב כשהוא דולק ונכנס בו כשהוא דולק.

נמושות (פאה ח א) . . . זקנים כחושים נחשלים שהולכין לאט ולוקחין המעט הנותר מן הנמושות הנשאר אחר לקט העניים.

נצוק (מכשירין ה ט) עמוד חלול שעושין בכלים להציק משקה שלהן.

סגנאות (כלים טז ה) כנתא שעושין האיכרין משרביטי עצים ומובילין בהן מגדים לבעל השדה.

פי מרדה לא נודע לי. ומלת מרדה עיין שבת קי"ז: תענית כ"ה. - (132) עיין הפירוש המובא בערוך ע' מרד א' (V, 242 a): ולמה קורין אותו מכות מרדות שמרד בדברי תורה ובדברי סופרים. - (133) זה שונה מפ"ר חננאל המובא בערוך ע' עמל א' (VI, 214 b). - (135) כפי פ"ר הירושלמי המובא בערוך ע' נטף ב' (V, 335 a). - (137) מלות: הנותר מן הנמושות צריך למחוק כי אין להם טעם. - (139) מלת "כנתא"

מוגב (ר"ל מגוב כלים יג ז) כלי שאדם מנגב בו את התבואה.
 מוחק מכתב (כלים יג ב) אלמאחי (בל"ע: המוחה) והוא כלי ברזל
 שיש לו שני ראשים א' חד ודק ובו כותבין על הישעוה והראש
 אחד רחב ובו מוחקין הכתב.

120 מטוקטדת (כלים יב ח) ברזל שמסמרין אותו על פאתי שני כלים
 כדי לחברן ולחזקן טה'.

*מכירה שאם גדל הילד ומכיר את אמו לא יפרידנו מפני שצער
 הוא לילד שלא יחלה הלי פרי ורבי'.

מדמד שבלע את הדרבן (כלים ט ז) . . מלמד הוא כלי עץ שבו
 קבוע הדרבן ודרבן עצמו הוא מסמר חד כמו מחט ומכוין את הפרה
 לתלמיה. וכן לבנה שבלעה הטבעת (כלים שם) כִּישַׁת (בל"פ לבנה)
 שהיו בראשונה חותמין את הלבנים ורושמין אותן בטבעת ועדנה
 (ועתה A^2) מצויין בבבל בחצר נבוכדנצר וגם לבנים של מגדל
 דור הפלגה כך הם יש שיבלע הצנורה בתוך הכוש ויבלע הדרבן
 בתוך המלמד ותכלע הטבעת בתוך הלבנה טה'.

מסוס (= מסס) מיעדה (בל"ע קבה) שמוסס (שמסס A^2) את
 המאכל.

מסיעה (= משיאה) מוליך הסכין על גבי חברתה לחדרה יו' טו'
 (ביצה ג ז).

125 אבן מסמא (כלים א ג) שהיא שומה לשאת כענין הכתוב והיתיו
 אבן שומת (דניאל ו יח) ז'ה' ש'ה' והיושב על הכלי (ויקרא טו ו)
 שאפילו יושב הזב על גבי מצע והציע אדם על המצע ההוא אבן
 מסמא וישב עליה נטמא אף על פי שאין האבן מקבלת טומאה
 אלא כיון שישב טהור על מרכב הזב והזבה והנדה והיולדת או על
 משכבה [אע"פ] שיש ביניהם אבן מסמא טמא כי המרכב מטמא
 ואותו אבן מסמא טה'.

מסרק שד צרצור (כלים ב ח) צרצור לגין כמו קיתון הוא שמכוסה
 בחרש מנוקב או מסורק ואותו הכסוי שיש בו נקבים או סרקים
 נקרא מסרק שהוא דומה למסרק שמסלסלין בו את השער וגם
 עושיין כלי עץ או חרש מסורק או מנוקב ומניחין אותו על פי
 הביב כדי שירדו אליו המים ולא תרד בו אבן או צרור ותסתים
 אותו וגם זה יקרא מסרק טה'.

כלים. — (118) מפי' ר"ה גאון. — (119) עיי' פי' ר"ה גאון ופי' הערוך (ע' מהק v, 113 b קולמוס של נחושת . . .) ופי' הרמב"ם (קולמוס של מתכת . . .) — (120) פי' זה שונה מפי' ר"ה גאון המובא גם בערוך (v, 118 a) ומפי' הרמב"ם. — (122) עיי' מה שכתבתי במה"ע Zeitschrift der Deutschen Morgenl. Gesellsch. חלק LIII דף 114. — (124) "לחדרה" לשון הגמרא ביצה כ"ח. ובמשנה הירושלמית אשר הוציא לאור החכם Lowe נכתב מסיאה במקום מסיעה. — (125) עיי' פי' ר"ה גאון המובא בערוך ע' אבן מסמא (I, 13 a b). — (126) עיי' פי' ר"ה גאון. — (131) מקום הלשון הזה מלא

יושבים שלא מסומכין (כלים ב ב) כלים שיש להם שולים רחבים כדי להושיבם על גבי קרקע שלא מסומכין מה'.
 ישיבת הרבן (צ"ל הבלן, כלים ח ח) שישב על כירת המרחץ להוקיד אש. ישיבת הצבע שישב על פי הכירה להרתיח את הסיר שצובעין בה מה'.

105 כבונות (שבת ה ב) הוא הצמר הלבן וכן יעשו הערביים יכסו הכביש מיום לידתו שלא יטונף צמרם כדי שיהיה לבן ונקי.

כביר . . . ב' קנים שמותחין ביניהם את הנירין ומכניסין בהן את את המסכת. כביר העליון הוא כלפי מעלה וכביר התחתון כלפי מטה מה' (?).

כופת שקבעו בנדבך (כלים כ ה) לוחות כמו תיבה שקישרין אותם בכיתל הבנין לכפותו ולחזקו ונקרא (בל"ע) רבאט.

כחיקא ופרכסיא (וכרכסיא A¹) תיפה לעצמה ותיטיב לנפשה תעשה לה עכנין (A² מוסף: ותאכל) פריה ור' (= הלכות פריה ורביה).
 הכליון (ר"ל הכילון בכורות מג.) מי שראשו סגלגל וארוך והומה לכיס ביצי האדם וכן פיר' בתלמוד דדאמי רישיה לאכלא.

110 כפישה (אהלות ה ו) היא קופה שלוקח בה ענבים לשום בנת. לוף (פאה ו י, לוף השומה שביעית ז א) . . . ויש מהם שמוציא עלין הרבה לכן ולכן ורין כאדם שומה.

למודים (כלים ה ט) רבאטאת (בל"ע) הם חבלים או קנים שאוגדין בהם התנור והחבית כדי שיתחברו להסיעו מה'.

לפס (פאה ח ד) היא תיבה קטנה ובה מחיצות ובתים עשויות שבהן מניחין קיתונות וקערות ופכי השמן וסממנין.

*מגופת היוצרים כלי שמניחין בו את השיט שממנו עושין כלי חרס מה'.

115 מגופת החבית מחולחלת (כלים י ג) . . . כלומר אינה מרוכסת ומחודקת על פי החבית אלא מתנדנדת מדמיון ותתחלחל המלכה (אסתר ד ד) אבל אינה נשמטת.

מגפיים (שבת ו ב כלים יא ח) סעדין שעושין אנשי המלחמה על שוקם ונקראים (בל"ע) רענין ולשון מגפיים שהוכן לבל יגוף רגלו באבן או בכלי מלחמה כדי שינגף זה הכיסוי ולא יגע אל הרגל.
 *מדמעת דבר הנוטף מענבים ותאנים.

לא נמצא כי אם בכ"י A¹. (105 – עיין פירוש הרמב"ם ופ"י רשי' (שבת ג ב: נ"ד.) אך את שם הערביים לא הזכירו. – (106) כביר הוא גרסא משובשת תחת כובד (כלים כ"א א'). – (108) לא ידעתי מקום המאמר כחילא ופרכסיא והוא כמו לא כחל . . . ולא פירכוס כתובות י"ז. – (110) קיצור מה שפ"י ר' האי נאון על פי המשנה אהלות י"ח א'. – (112) פירושו שונה מפ"י ר"ה גאון ומפ"י הרמב"ם והרמב"ם תרנמו בל"ע: רפאיד. – (115) הוא פ"י ר"ה גאון בשנוי לשון קצת. – (116) עיין פ"י ר"ה גאון על

מן האבנים החיצונות כבר נחלק דינה של אותה האמצעית צד שמישמש את הטהורה טהור וצד שמישמש את הטמאה כבר הוחלטה כולה לטמאה טה'.

90 חלק בן הבא מאיסור כהונה.

חלק גלה נא דרוידה (תבואה שלא נקצרה) ואכלה את החלק עמ' (ז ד) ומ' חלק מחליק (פאה ג ג) הזרע שלא נקצר.
*חגנים הכלה הכתר שעל ראשה.

חריות הדקל (סוכה ד ו) הן כפות תמרים וקודם שיתפרדו העלין נקרא לולב.

חריצים (ב"ק ה ה) כַּנְדַק נִיזו מִגָּאָךְ (בל"ע ול"פ: הרוץ) שראשו צד וקרקעו רחב וחוא מקום עמוק סביב לחומה נז'.

95 חרין . . . הוא מקום שפעמים מתקבצים בו מים ושוהין בו ימים רבים ואינן ראויים לא לשתיה ולא להסתפק מהם ופעמים שריחן רע ואפילו לטבילה אינן ראויין.

חררה (כלים יא ג) ברזל שמתכין אותי בדרך שאופין את החררא מן ג' עוגה טה'.

טבוח (חגיגה ב ד) יום של אחר יום טוב שהיו עושים אותו יום זבחי שלמים ומקריבין קרבנות כדי ללות המועד בשמחה וכשהיה בית המקדש קיים היו [מקריבין קרבן ובגלות היו] קוראין אותו יום טוב שני ועליו גרסינן חל י"ו להיות בשבת ישרפו העצמות והגידים בי"ז וכן נמי יום טבוח של עצרת הנאמר בחגיגה תל'.

אבן הטועין אבן שאדם חזק מנסה וטוען על כתפו.

טינופת (בבא בתרא ו ב) יש במקחות צרורות ועפר ועצים ואבנים והיא טינוף מתליעות שיש בהן תולעים.

100 טיפת התנור (כלים ה ג) היא כמו חצר שעושיין מצד התנור לשבת עליה דומ' בחצריהם ובטירותם (בראשית כה טו).

טפלה של תנור (כלים ה ז) כל דבר שמהין אותו על התנור וזולתו כדי להזקו נקרא טפלה.

יארר בפרק המקבל (ב"מ קג:) לארישא (צ"ל אריסא עביד ב"י יאורי) פיר' עושה חריצין בקרקע שהולכין המים על פני כל הישדה.

גירסא משחתת תחת הינומא (כתובית ב' א'). - 96) כן נכתב הערך בכ"י A¹. ובכ"י P. נמחה קצת הערך ונשארו הדברים האלה: טבוח יום של אחר יום טוב שהיו עושים אותו . . . כדי ללות המועד בשמחה וכשהיה בית המקדש קיים . . . קרבן ובגלות עושיין אותו יום טוב שני ועליו נאמר . . . דים בי"ז במקדש נקרא יום טבוח ובגולה יום טוב. - ואחר הערוך הזה יש עוד ע' קטן וזה לשונו: יום טבוח עיד אלאדחאר. - 98) במשנה תענית ג' ח' אבן הטועים. ובברייתא ב"מ כ"ח: גרם אבן טוען ובגמרא שם זכר מן המשנה אבן הטוען וגירסא זו פירש המחבר ובפירושו נתערב לו ענין אבן הטוען עם ענין אבן כתף שביעית ג' ט' וגם עם ענין אבן של מסית (פסיקתא דר"כ דף קט"ו ע"א. עיין ערוך ע' גשש (II, 381) ועיין מה שכתבתי בספרי Die Agada der pal. Amor. חלק ג' דף 268. - 100) מפירוש הרמב"ם. - 104) הע' הוה

70 גרתקון (שבת נ.) כלי שמלבנין בו האומנין כלי כסף.
 דופק (אהלות ב ד) . . . הוא אבן עשוי כמו ארון פתחו של אותו
 הארון שהוא באמצע הקבר נקרא דופק ועל ראש הקבר כסוי אבן
 ככסוי ארון הוא הנקרא גולל.
 דור . . . מדורת בית המוקד (שבת א יא) והיא שריפת מין אחד
 ממינים הרבה מעצים ובשר ועצמים.

דימסואות מקום שהולך לשם מתרפא.
 דדולין . . . המדולרלים (חולין ט ח) הם האיברים היתרים בבני אדם.
 75 דלעת הרמוצה (כלאים א ה) דלועין טרים שאין נאכלים עד שיטמינו
 אותם באפר חם עד שימתיקו ונקרא רמוצה מלישון רמץ שהוא אפר
 חם נדר' (נא.) ועוד יאמרו כי יקחו דלעת מר וינקבוהו נקב מפולש
 וימלאוה מים אם ישתה אדם מנקב העליון יקיא ואם ישתה מנקב
 התחתון ישלשו מעיו.

*דלפון אבלה ("שוטה") המדליך רירו על שפתו.
 *דנב דנבו ($A^1 A^3$) זנבו של אומן הוא תאקול (משקולת?)
 שיתקן עליו האומן הכותל בעת הבנין שלא יבוא מעוקם (בל"ע)
 מסטרה.

הוגי הכלים צואר הכלי ואדניו שאוחזין בו את הכלי שקבועה באזנו מה.
 הניץ החמה (ברכות א ב) תחלת זריחתה על ראשי ההרים.
 80 *זיל שהיו כנורות דויד בבי זילות והיא חיש התחתינה ישכננד הצרדה.
 זימון נברך (ר"ל נברך שאכלנו משלו).
 חאזין (חזין תענית ה. ערובין כח.) שעורים ודוחן וכיסמים וכל מיני
 פרי דשא קודם שיתבשלו ויעשו גרגרים נקראו חאזין.
 חבש רטיה הנתונה על סמרטוט ומונחת על השבר.
 חוטם (ר"ל חטם שבת ה א) דבר שחוסמין בו פי הגמל שלא יאכל
 כלום.

85 חזן שליח צבור.
 חידוק הקרויה (כלים ג ה) הוא כמו עגול העשוי מברזל או נחשת או
 אנך על פי הקרויה היבשה שהוא מהדק את הכל ומאמצו לבל ירפה.
 חימצא (חולין מט:) הלב שעל הקשת.
 חיפוש (ע"ז לט.) סג" אבי (בל"פ) בלב המים.
 חרט יקין (בל"ע ברור) ומ' הוחלטה כמו שנמל איש ג' אבנים ועשאן
 ב' צפירות והאבן האמצעית משמשת ב' פנים שאם נטמאה אחת

להתגרר איוב ב'. במקום להתגרר. - (70) הוא קיצור פי' הערוך (II, 378 b). -
 (78) הוגיה כלים הוא ט"ס תחת הוגני הכי' והוגני הכלים גירסת ר' האי גאון והרמב"ם
 וגם המשנה הירושלמית שהוציא לאור הח' Lowe בכלים י"א ג'. ורשב"ש הביא עוד
 ערך שני הוגני הכלים ופירשו בל"פ: ניהן סרהא וצופאלהא שאן ('). - (82) תאזין
 חזין גירסת הערוך תחת חזין. - (86) עיין ערוך ע' המצא (III, 217 b). - (92) אילי הוא

ברכייר (כלים כו ג) אלאיעדה (?) לעושי מלאכה שצריכין לברוך על ברכיהן כגון הלטשין והגלאין (צ"ל והגלראין) שעושיין מן עור על הארכובה ונקרא בוכייר (בוכדייר A^1) שמלבישיין את ברכיהן שלא 'יכאבו בכריעתן מה'.

* ברעין מי שלא יעמד זכרותו עליו.

נבא דעמרא (גבבא דעמרא ברכות ח. ט:) גזת צמר גזא דתכלתא גזת צמר הצבוע בתכלת.

60 גויך (= גביל) ורק (בל"ע) ספר תורה נעבד בעשין. גומריין של ערביים (ר"ל גומדיין כלים כט א) כולאהא⁺ ערביאן (בל"פ מגבעות הערביים) ניז בגד אמה על אמה שקושרין אותה ערביים על פניהם בעת הקור ונקרא אלראם (בל"ע הראש) מה'. גוסס גאן מיכנר (בל"פ ישובר הנפש) דומה לנר המתפתף שאם נגע בו אדם נכבה מיד.

הגדלים פותר' כלים של אבן מלשון נדבכין די אבן גלל (עזרא ה ח) ויש פותרים כלים הנעשים מגללי הבקר מה' (כלים י א). נמגם כאידון סבון (בל"פ: לעיסת הדברים) מי ישמדבר בחכו ולא יבינו דברים (צ"ל דבריו).

65 נממזיות שלהם אותיות הנהלפות כגון את בש גר דק אחס אלבם אטבה איק.

גפם בכלים (כלים י ה) כמו העתיק והריק המשקה מכלי אל כלי. גרוטי (כלים יא ג) לשון יוני הם שברי ברזל כגון ישכסי (צ"ל ישברי) מחטים וצינורות ומסמרות מה'.

* הגרורות אלבראדה (בל"ע) הם הסובין היוצאין מן המגרר שגורדין בכלי חד כגון רוקני (נקי P.) את העץ ופצירה את הנחוישת ומוציאים בהם בקליפה ריקה (A^1 בקליפין ריקין) ועיקר המלה דומה למגוררות במגרה (מלכים א' ז ה).

גרע כמו בסר משיגרעו (שביעית ד י) משיעשו בסר.

לשון הערוך על פי הנמרא ב"ק ט"ז. ובמקום "פרק" צ"ל ערך. — (57) צ"ל בוכרייר ונירסת הרמב"ם בפירוש המשנה שלו: בוכריאר. אבל מה שנכתב בראש הערך (ברכייר) הוא כמו גירסת הערוך. והפירוש נלקח בשינויים מפ"ר"ה גאון המובא גם בערוך (II, 194 b). — (61) קיצור ממה שכתב ר"ה גאון בפירוש ולפי פירוש הרמב"ם הוא מה שנקרא בל"ע אלברקע. — (62) מתפתף הוא כמו מטפתף עיין מלות משונות סימן 227. — (63) עיין פירוש הרמב"ם. והפירוש השני מובא לבדו בפ"ר האי גאון. ועוד עיין בערוך ע' גלל ג' (II 283 a). — (65) אין כל ספק כי רשב"ש טעה וכתב נממזיות תחת נמטריות ופירשו על פי ברייתא של ל"ב מדות מדה כ"ט במין השני לתמורת האותיות עיין ספרי Die älteste Terminologie der jüd. Schriftauslegung דף 127. ואחר ערך זה בא ערך נמזיות של קדש (פסחים ד' ח') עם שני פירושים. — (66) הפירוש הזה שונה ממה שפירש ר"ה גאון הביאו הערוך. — (67) הוא פירוש ר"ה גאון המובא גם בערוך ובערוך נאמר גם כן: ולשון יון הוא (II, 363 a) ר"ל מִדְּטָקָךְ. — (68) מלת נרורות לא ידעתי אנה נמצאת. וריקני שהזכיר הוא בכלים י"ג ה' ופצירה הוא לשון הבקרא (ט"א י"ג כ"א). יבב"י A^1 הוסיף עיד: להתג' אי' ר"ל

אצאצא (איצאצא ב"מ כ. מועד קמן יא.) דחיקת השמשמין והדגים
בין שני כלים.

אציפי חדתתא (אציפתא חדתא שבת קמ:) מחצלת חדש[ה].

אריסטון (ויקרא רבה פר' יג) מטעמים.

ארכי פסק דין מתרג' קרית ספר קרית ארכי.

45 אשורית לשון ישורון.

אשכורות איש שכל חיל בו.

בדוקי (קידושין עד.) זמורה שנבדקה אמה על עוברה ואמרה בן פל'
הוא.

הבדים כלים שמניחים בו (צ"ל בהן) סממני רפואות ויש אומר עבודים
והם כלים שכובשין בהן הזיתים בבית הבד בב' (בבא בתרא ד ז
סח.: בית הבדים).

בטנן (כלים טו ו) כנאפו (?) והוא מטפחת עשויה מעור או מצמר
שאוספין אותה עושי המלאכה על מתנם למעלה מבגדיהם כדי שלא
יתנפו בב' (?)

50 שטר בירורין (ב"מ א ח) שטר מעשה בית דין ל'.

בית הפך (כלים ה ג) בית התכלין (שם ב ז) בית הנר (שם ה ג)
שבכירה הם מקומות עשויות בכירה מן חמר ומניחין [בם] פך ונר ותכלין.
בית שאור כמין דלוסקמא שמשמר את השאור ללוש בו את העיסה
טה' (כלים ח ו).

בעיא נהר ואילא מרגזן לה פיר' איש שנשבע לעשות כל חפץ
אישתו ובא לפני ר' אלעזר ואמר לו אשתי מבקשת ממני להביא לה
מנורת זהב ולא מדעתה אלא בני אדם מרגיזין אותה לתבוע עכשיו
חייב אני לעשות בקשתה כמו שהיא מבקשת מדעת עצמה או כיון
שהרגיזה אחרים אני פטור כאילו לא ביקשה אמר לו ר' אלעזר
תהא כבעיא מדעת עצמה וחייב אתה ליתן.

ברדלים זו אפא וז' שנים הראשונים שהוא זכר נקרא צבוע וכשמתהפך
לנקבה נקרא נפרזא (גפרזא A³) ורעה היא יותר מן הזכר וכבר
פירש בפרק אפא.

55 ברדלים מצויה בבית הקברות ומחטמת המתים ואוכלת המתים.

*ברומים. . . כלי ברזל דומין לכובע ובו אנקליות קבועות שתולין
בהן קיתונות ובישר וכל דבר טה' (?)

שנאמר באן כורסי מטוי. - 44) אולי פירש כן דברי המשנה (קדושין ד' ה') חתום
בארכי הישנה של צפורי (גם הערוך גרס ארכי באל"ף). - 45) לשון בני ישראל
נקראת על שם ישורון אשורית. - 46) עיין סוטה מ"ז: איש שהכל בו. - 47) זמורה
משל על הולד כמו חוטר מנוע ישי. - 49) הוא הפירוש השני שהזכיר ר' האי נאון
וזה לשונו: כמין אזור של עור שנותנין בעלי אומנות ובעלי מלאכה לפני בטניהן
כדי שלא יתלכלכו בגדיהן. וגם הערוך הביא הפירוש הזה (II, 42a). - 54) הוא

איסור קדושה (יבמות שם) עריות אסורות לכהן בשביל קדושתו.
 איקון (ר"ל אקון כלים יב ב) חוה ברזל כפוף שצדין בו הדגים.
 25 איתמר כך שנינו.

אכלא מרזבה הלמות כאכלא לדנא כלומר מה קריבות יש בין אבי
 החתן לאבי הכלה אלא שנאה כמו שיש בין החבית ובין הפטיש.
 אכלוש (עיין ב"מ עז. אכלושי דמחוזא) חופרי צואת בית הכסא.
 אכל עליה זוזא הוסיף עליהם כסף הל'.
 אכסגרון (ברכות לה:) מי תרדין והירקות.

30 אכרנקי (ר"ל אכורנקי עיין תענית יד: מגלה ה: ערוכין כה:) פיר'
 באותו היום שיולד למלך בן מביאין עצי (צ"ל עין) ארו ונוטעין אותו בארץ
 בשמו של בן המלך וכשיגדל וימליכו אותו תחת אביו קוצצין אותה
 הארו ועושין אותו כסא וישב עליה ולאיתו היום שהיו נוטעין אותה
 היו עושין שמחה זה הוא נטיעה של שמחה.
 אלמנה עיסה כשרה וטובת עין.

*אלתור הוא כבש בן ו' חדישים האלתורין תל'.
 אמיתא שמן וחמץ וחרדל שב' (שבת קמ.).

*אמפילי כלי חרש יפה שלא נשתמשו בו עדיין ב"ב (?)

35 אנטיפי (צ"ל אנטיכי שבת ג ד, מא.) כלי נחשת גדול טמון בארץ
 ובו עשוי ב' מחיצות נותנין האש במחיצה התיכונה והמים בחיצונה.
 אנפוקינון (מנחות ח ג) זרעונים שהתליעו והרקיבו.

אסטרון מקאמראן (בל"ע מתנצחים זה עם זה) שור האסטרון (צ"ל
 האסטדין — האצטדין — בבא קמא ד ד) שורים או איילים שינגחו
 אותם זה לזה.

אסברה (ברכות ח.) חסימת פה מלדבר.

אסד הרוכל (עיין כלים יז טז) והיא הכפה המשפלת הרכלים.

40 אפופריין (ר"ל אפיפודין) כורסיי מטוי (בל"ע כסא מקופל) כמו לוחת
 (חסר ב P וצ"ל לוח) שמניחים עליו סופרים הספר וכן היו מנסרין
 לוח אחד בעביו ומשרכין חתיכתו בתוכו כדי שיהיה מרוכס ולא יזח
 אחד מחבירו ומסורגין זה לתיך זה ונפתח ונסגר תאזי (כלומר בלשון
 ערב) אל מרפע רחל.

אליות. — 25) וגם תרגמו בלי ערב: קיל (ר"ל נאמר). — 26) כלומר בל"ע מרזבה
 (פטיש והוא ארזפתא בתרגום ומרזפתא בתלמוד) ובלשון המקרא הלמות (שופטים
 ה' כ"ז). — פירוש למאמר כאכלא לדנא (סנהדרין כ"ח:) אינו בפירוש רש"י שם ולא
 בפירוש הערוך ערך אכלא (Kobut I, 12 a). — 30) פי' זה לא נמצא בערוך ע' אכורנקי
 (I, 74b) ולא בפירוש רש"י. — 31) הוא פירוש זר למלת אלמנת עיסה קידושין ע"ה.
 וגם בערך עיסה פירשו: אשה כשרה וטובת עין. — 32) נעלם ממני מקומו. ושם כזה
 הוא פלגם (פרה א' ג') והוא כבש בן שלשה עשר חדש. — 33) עיין Löw, Pflanz. 260.
 — 34) לא ידעתי אנה נמצאת המלה הזו בטעם זה. — 36) לא ידעתי אנה נמצא טעם
 זה למלה. — 40) עיין פירוש ר' האי נאון על כלים ט"ז א' והערוך ע' אפיפודין
 I, 226 a b. והרמב"ם פירשו בפ"י המשנה שלו בל"ע כרסי מפצל והוא דומה למה

- אביונ[ו]ת (כלים ב ב) ל' מדאהין והוא הקשוה פך השמן דומה לכף
דומה כאובות חדשים אי' (לב יט).
- אביק (מקואות ו י) . . והוא קנה שיצא ממנו מים במרחק.
- 5 אבקתא (ערובין יא:) חלל המשקוף שמכניסין ציר הדלת וכל דבר
שהוא נקוב להכניס בו דבר אחר נקרא אבקתא.
- אברושי (ברכות לט.) זית קטן.
אגורי (שם) זית גדול.
- אגרת בקורת (כתובות יא ה) שטר בחינה וביקור שמכריזין עליו ל'
יום כמו נכסי היתומים.
- אובעיות (פאה ד ה) כמו אבעיות כך הוא ג' פעמים ביום באים
ומלקטים את הפאה בשחר וחצי היום ובמנחה ודומ' לו נבעו מצפוניו
(עובדיה ו).
- 10 אולר (כלים יב ח) מקט (בל"ע) עץ שקוצצין עליו ראש הקולמוס.
אונות (ר"ל אוניות עיין בראשית רבה פר' פ"ד) שטרי ממכר עבדים
ושטרי חובות.
- אוקינום ים הגדול הסובב את הארץ.
אושפיז (צ"ל אושפיזא) בעל הבית.
- אותות הגרדי (כלאים ט י) הם חוטים הנופלים מן האורג.
- 15 אטלם (= אטלים) שוק מוכרי פירות ומעדנים.
אטריטון (ר"ל דיאטריטון עיין בראשית רבה פר' כה) כלי זכוכית
והוא יִשְׁבֵּר במהרה ממים חמים וקרים.
- אי אפשי כמו אין הפצי.
איד עיד גוים.
- איטרא שדה או ענד בשותפות לזה ימים קצובין ולזה ימים קצובין
אותו השטר שביניהן קורין איטרא ל'.
- 20 איתרות (ר"ל אליתות מ' פרה ג ח) אגודות קנים.
אימורין חלק יוי והכהנים מן הקרבן משנ' (ברכות א א).
איסור מצוה (יבמות כ.) עריות שניות דסופרים.

(8) היא נוסחת הערוך (ע' חבית) במקום חביונות. — וכן פ"י בע' I אוב: לינ' (נאד בליפ) כאובות חדשים ניז' אלמדאהין חביות קטנות ומ' אובינות טה'. — (4) הוא לשון ר' האי גאון בפירושו על סדר טהרות (דף 34) בלי ערבי. — (5) הוא ל' הערוך ע' אבקתא. — (6) עיין ערוך ע' אברוצי ומה שהוסיף עליו ר"ב מוספיא ומה שהעיר עליו בעל הערוך השלם (I. 19b). — (7) עיין משנה כלים י"ז ח': זית שאמרו לא גדול ולא קטן אלא בינוני זה אגורי. — (9) עיין ערוך ע' אבעיה. — (10) עיין ערוך ע' אולר: עץ שחותכין בו הקולמוסין ומערב בו הדיו. — (14) ואח"כ בלשון ערב: מן ינתר מן אלהאך אלכיוט. ובלשון פרס: רישתהא [כי] ביאפתר או גואלה. — (15) קודם לפירוש זה פירשו בל"פ: באזאר מויה וכורדני (שוק של פרות ומאכלות). — (16) בכ"י א' אטריפון. והיא מלת דיאטריטון (דיוטריטון) שנמצאת כמה פעמים במדרש. — (17) וכן פ"י Levy (I. 152 b) אפשי מל' סורית כי בה אפש כמו חפץ בעברית. — (19) עיטרא או איטרא עיין בבא מציעא ל"ט. ובבא בתרא כ"ט. — (20) וכן בע'

3. דע כי בי משמש במקום טרם כמו והיה באכלכם (במדבר טו יט) כמו בטרם אכלכם בעלות הלהב (שופטים יג כ) טרם עלות בדישו (דברים כה ד) טרם דישו בבואכם שביין ושכר (ויקרא י ט) טרם בואכם בהכינו שמים (משלי ח כז) טרם הכינו בחוגו (צ"ל בחוקו משלי ח כז) טרם חוגו (צ"ל חוקו) בעשותו (איוב כח כו) טרם עשותו וכן הרבה (I בא).
4. דע כי יואל יובל יודו והתודו תודה יונה יונו הונו הופע הוקע הותר כל אלה והדומים להם בזמן שתחסר יוד מראש המלה או וו⁴) מסוף המלה תהיה הו שבאמצע עיקר המלה ושרשה מפני שאפשר⁵) שתחסר אותה מן המלה (בסוף אות ו"ו).
5. ובל חטא שיורה עליו למד הוא טהרת עון כמו לחטא את הבית (ויקרא יד מט) לחטאת ולנדה (זכר' יג א) וחטא את הבית (ויקרא יד נב) יכרית החטא מן הבית כמו ודשנו (במדבר ד יג) יסירו את הדשן וזנבתם (יהושע י יט) יסירו הזנב הכהן המחטא (ויקרא ו יט) המסיר את החטאת (II חט).
6. אל תתחר במרעים (תהלים לו א) ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה יב ה) והיסוד בו חר דומה אל תתאו למטעמ' (משלי כג ג) תחרה תאזה ויתחר ויתאו והם ב' תוין משמ' אל תתאזה אל תתחרה אָו כמו הר מן אל תתן יוי מאויי רשע (תהלים קט ט) (II חר).
7. למצותך יאבתי תה' (תהלים קיט קלא) יאובים יאבו תאבו הי אשר בסוף המלה נתחלפה ביוד המלה והיא מרוכבת יאבתי ומתהפכת אביתי (יאב).

III.

לשון המשנה והתלמוד.

1. מלות מבוארות.

באורי מלות בלשון הקדש.

המלות המצוינות בסימן כוכב (*) משפטן כמשפט המלות הנעלמות אשר ערכתין בפרק שאחרי זה (פרק IV) ופירוש קצתן נמצא בפנים הספר בהערה שבסוף הפרק השמיני.

אבוב הרועה. (שבת יד ג) והוא עשב חד בטעמו (II אבוב).
 אבזקת (כנא מציעא עח:) תולע אוכל הבגדים ויש אומר רקב עצמות.

(1) צ"ל ה"א. (2) צ"ל שאי אפשר.

(1) עיין Löw, Aram. Pflanzennamen דף 34. ושמו הערבי עצה אלראעי. אך ר"ש ב"ש מביא את השם הזה: אנבובה אלראעי. (וכן בערוך ער' אבוב רועה: אנבוב אלראעי). ועוד מזכיר פירוש אחר: ויש אומר נ"י שכר הוא קניא דשכר המובא בהלכות גדולות ה' ברכות (דף 57). (2) הוא קיצור לשון הערוך ע' אבזקת. —

- 5 חרב כמו חובל והיא מלה חסרה כמו חבולתו חוב (יחז' יח ז) חובל יחפיץ (II חוב).
- חמה . . . ברחוץ הליכי בחמה אי' (כט ו) חמאה חסר א.
וירב בנחל (ש"א טו ה) כמו ויארב כמו וימש חשך (שמות י בא) מן ויאמש (IV ירב).
- לאה . . . ויש לנו אחד חסר כנלותך לבגוד יש' (לג א) כלאותך יחפיץ כאשר תלאה מן הבגד יבגדו כך.
לבת זבאנה אתיש ("לשון אש") כמו להבת חסר הי ומ' לבה המלכה נו' (ב"ק ו ד) (לבת).
- 10 קדת כמו ללדת אשת פינחס (ש"א ד יט) (ללת).
וימש חשך (שמות י בא) כמו ויאמש מן אמש שואה ומשואה (איוב ל ג) (II מש II אמש).
- יבדם ענבים סותה (ברא' מט יא) כמו כסותו חס' כף (IV סות).
ער מואב (ישעיה טו א) כמו יער יוד חסר (VII ער).
פסו אמונים (תהלים יב ב) אפסו חסר א (II פס).
- 15 "תיקו באמוש באשיד ("החרישו") כמו שתוקו.

7. דברי דקדוק.

1. אב פדר (בל"פ "אב") וכן דקדוק זו המלה אב לשון יחיד ולשון רבים אבות כי לא יהפך לשון נקבה ויהיה אביים¹) אבל אנוש בלשון רבים אנשים ולא אנשות למה לא אמר אבות לפי שלא יהיה האב לעולם נקבה ואולם אח ימצא זכר ונקבה או אחים אחות אבל אנשים איפשר לזכרים ולנקבות אבל לשון רבים המתלדת מן אב אבות כמו לבות מן לב לבבות מן לבב וקצת משמות הבהמות נקרא בלשון זכר ונקבה כמו ארי אריים אריה אריות לבא לבאים בלשון זכר לביא²) לבאות בלשון נקבה ומקצת מהן לא ימצא להם לשון נקבה לעולם כמו גמל גמלים בלי גמלות וכן שפן שפנים בלי שפנה שפנות וגם ארנבת בלי ארנב חזיר ולא חזירה פרא (ולא) פראים ולא פראה וכן בשמות העופות ישם אחד לזכרים ולנקבות מפני שאין להם זכרות במראית העין שני' בת היענה ולא בן היענה וגם יש מהם נקראים בלשון זכר ולשון נקבה כמו סוס סוסה פרד פרדה בכר בכרה. ואם ישאל שואל אולי יש שמות נודעות לזכרים וגם לנקבות ולא נזכרו במקרא אלו היה להם שמות נקבות היה³) אומר פרא למוד מדבר (ירמיה ב כד) והיה מזכירין שמות נקבותם עמם (I אב).
2. ודע כי זו המלה מכלל המרובעיות שלא יתחלפו ולא יתהפכו ולא ישתנו כמו היכל גרזן גלגל אמנם אמתחת לא תוכל לומר אמתחים (אמתחת).

¹ צ"ל אבה. ² צ"ל לביה. ³ צ"ל לא היה.

- נאקת בני ישראל (שמות ו ה) מהופך אנקת אסיר (תה' עט יא) האנק דם יח' (כד יז) (אנק).
 אספתי את שלומי (ירמ' טז ה) כמו אפסתי (III אסף).
 5 בצק האפי ("יחף") לא בצקה (דב' ח ד) והיא מלה מתהפכת (בל"ע) לם תקצב לם תחפא ותכרת מן היחף (I בצק).
 °גדש בעילת האשה בעל כרחה (?) כמו ישגלנה (דב' כח לו) להפך (III גלש).
 °יהבילו (משנה שבת א ו) כמו ילהיבו גרם שוונד ("יהיו חמים"). (יהבילו).
 הנחשלים (דבר' כה יח) כמו חלשים להפך (חשל).
 כמתדהמים (משלי יח ח) והם המהלומות בפטיש כמו הלמות עמלים (שופ' ה כו) להפך (להם).
 10 להק כמו קהל מהופך להקת הנביאים (ש"א יט כ) כמו קהלת וג' סיעת ספריא (I להק).
 מחץ תמחץ רגלך (תה' סח כד) תלטך ("תטנף") חמוץ בגדים יש' (סג א) (II מהץ).
 מנדם אתר שאן ("מקומם") אי' (טו כט) לא יטה לארץ מנלם כמו מלונם (מנלם).
 °נאף (?) כישם כרדן ("קצף") כמו התאנף (דבר' ט כ) למפרע (II נאף).
 נאקת בני ישראל (שמות ו ה) ומ' אנקת אסיר (תה' עט יא) למפרע (נאק).
 15 ויעף עיף מהופך (V עוף).
 °פרח גוואן בודן ("היות נער") כמו חרף למפרע פרחי כהונה (מדות א ח) (VII פרח).
 קהלת גמאעת ("קהלה") כמו להקת (קהלת).
 מה ירזמון עיניך (איוב טו יב) כמו ירמזון (רזם).
 רעש (ישעיה ט ד) כמו רשע מהופך (סאן).

6. באור מלות על פי אותיות חסרות.

- אי נקי איש נקי חסר שין אי' (כב ל) וכמהו בחל יזרעאל (מ"א כא כג) בחלק חסר קוף (IV אי).
 אי לך ארץ (קהלת י טז) כמו אוי חסר יאי (V אי).
 בט אמיר כרדן ("קויות") הנה כה מבטנו (ישעיה כו) כמו מבטחנו וחית חסר מכוש מבטם יש' (כ ה) (III בט).
 חוח עלה ביד שכור (משלי כה ט) גול ורד ("שושנת ורד") ניז כמו ניהוח חסר ני (I חוח).

- חרף מאדה ברה ("כבש זכר") וחרבות מחים יש' (ה יז) כמו חרפות ב'פ' משמ' מן חרפן (תרגום כבשות ברא' כא כח) (VI חרב).
 30 השכת מים (תהל' יח יב) כמו חשרת (ש"ב כב יב) כ'ר' משמ' (III חשך).
 חתף כמו חתף ט'ת' משמ' (חתף).
 כנה באג ("גן") כמו גנה ג'כ' משמ' וכנה אשר נטעה ימינך תה' (פ מז) ניז שאך ("ענף") ניז אצל ("שרש") דומ' כנו (שמות ל' כח) (I כנה).
 כנרותך (ישעיה לג א) ויש אומר כמו ככלותך כ'נ' משמש' (II לאה, בכ"י Λ^2 איננו).
 מלק ישכסגני ("שבר") כמו בלק מוכריב מופתיה (?) (I מלק).
 35 חרב נמושה (ישע' כא ט) כמו למושה נ'ל' משמ' (II נמש).
 במלאות ספקו (איוב כ כא) כמו זפקו ז' ס' משמ' (XIII ספק).
 סתר לי (שופ' ג יט) כמו ספר (VII סתר).
 יעדעו דם (אי' למ ל) כמו יבלעו ב'ע' משמ' (II עלע).
 עמסיה זכ' (יב ג) כמו חמסיה ח'ע' משמ' (IV עמס).
 40 עשפו (משנה כלים יג ג) מקום ערפו (II עשף).
 פליץ גוסתראנידן ("פרש") מפלצתה (מ"א טו יג) כמו מפרשתה ל'ר' משמ' צ'ש' משמ' (III פליץ).
 מפלשי עב אי' (לוז מז) כמו מפרשי (II פלש).
 פרד גוסתרדן ("פרש") ומ' וכנפיהם פרודות יח' (א יא) כמו פרושות ד'ש' משמ' וג' פריסן (V פרד).
 פרע בוכתגארי כרדן ("הצליח") כמו פרע ד'ר' משמ' (VIII פרע).
 45 צעם נהיב ונוכריס¹) ובצעם בראש כלם (עמוס ט א) ז' צ' משמ'.
 צאנן מיכ' (א יא) כמו שאנן צ'ש' משמ' (צאנן).
 קרין סרישתן ("לויש") מחמר קרצתי גם אני אליהו (איוב לג ו) ניז בורידן ("כרת, קטף") כמו חרין ח' ק' מש' (V קרין).
 שוררי תה' (ה ט) כמו צוררי ש'ץ' משמ' (II שור).

5. באור מלות על פי מוקדם ומאוחר באותיות.

לחם אבירים (תה' עג כה) מן בריאה יתבריא מאכל יתאכל במהרה: (I אביר).

אהי מלכך אהי דברך אהי קטבך הוש' (ז יד) כמו איה והוא מלה מתהפכת (אהי).

¹ תחת נהיב צ"ל נהיז והוא כמו נהאז ונוכריס הוא כמו נוכראס. נהאז ונוכראס בל' פרסי שמות האיל היוצא בראש (aries gregem praecedens) עיין Vullers II 1377 b.

- אֲמוֹן אֲמוֹנָה (הֲמוֹן עִם) כְּמוֹ הֲמוֹן (II אֲמוֹן).
 אֲנִישׁ תְּאוֹאֵן שׁוֹדֵן (הֵיִוֹת אָשִׁים) וַיֵּאֲנִישׁ בֶּן דָּוִד (שׁ"ב יב טו) כְּמוֹ
 וַיֵּעֲנֵשׁ א' ע' מִשְׁמ' (II אֲנִישׁ).
 אֲפִירוֹת כְּמוֹ עֲפֹלוֹת (עֵיִן לְעִיל דף 17).
 וַאֲרוֹזִים בְּמַרְכְּלֶתְךָ יח' (כז כד) כְּמוֹ חֲרוֹזִים (III ארוז).
 נחל אֲרֶגוֹן (דב' ב כד) כּוֹשֵׁף (בְּנִין גְּבוּהָ) כְּמוֹ אֲרֶמוֹן (אֲרֶגוֹן).
 10 אֲשֶׁר שִׁיחַ נִטְוֶעַ כְּמוֹ אֲשֶׁרָה ל' ור' מִשְׁמִשׁ' (II אֲשֶׁל).
 לִבְגַּ לְגוּיִם (יחז' כה ז) וַיֵּשׁ אֹמִ' לִבְגַּ כְּמוֹ לִבְגַּ גִּז' מִשְׁמִשׁ' (בג).
 בִּדְדָּ אֲזֵן (עֲמוּס ג יב) וַיֵּשׁ אֹמִ' בִּדְלָּ אֲזֵן שְׁנַיִם כְּמוֹ פִּדְן ב'פ' מִשְׁמִשׁ'
 (I בִּדְלָּ).
 גְּבִי מְרוֹמֵי קֶרֶת מִשְׁלִ' (ט ג) כְּמוֹ גְּפִי' (ב' פ' מִשְׁמ' וְהֵם גּוֹבִים בְּנוֹיִם
 בְּרַחוּבוֹת (II גב).
 לֹא יִגְהֶה מִכֶּם מִזֹּר (הוֹשֵׁעַ ה יג) נֹקְצָאן (גְּרִיעָה חֲסֵרוֹן) כְּמוֹ יִבְהָה
 אֵין כְּהָה לִישְׁבֶּרֶךְ ב' ג' מִשְׁמִשׁ' (II גהה).
 15 גַּת כְּמוֹ כַּת ג' ב' מִשְׁמ' (גַּת I).
 מִדְּהַבָּה כְּמוֹ מִדְּהַמָּה מִנְדָּהֶם (גְּדָהֶם) יֵשׁ' (יד ד) (II דהב).
 זֹעָה כְּמוֹ צֹחָה (צֶעֱקָה P) ז' צ' מִשְׁמ' ח'ע' מִשְׁמ' (III זוע).
 הַזְּזָדִים (יֵשׁ' יח ה) כְּמוֹ הַסְּלָסְלִים (זֹלְזָל).
 זֶרֶף כְּמוֹ דֶלֶף (II זֶלֶף).
 20 יְמֵי גִזְעָכֶם אִי' (יז א) כְּמוֹ נִדְעָכֶם ד' וז' מִשְׁמִשׁ' (זֶעֶךְ).
 זֶקֶר כִּסְתָה כְּרֹדֵן (פִּצְוֶעַ) גִּזְקָרִים (יֹמָא לַח:) תְּרַג' נִדְקָרִים (II זקר).
 וַיִּזְוֹרֵר הַנְּעָר (מ"ב ד לה) כְּמוֹ וַיִּעֹוֹרֵר (זרר).
 וּפְעָמִים תִּתְחַלֵּף הָאֵלֶף בִּיּוֹד כְּמוֹ חֲבִיּוֹן חֲבָאוֹן (חבא).
 הַחֲגָב (קה' יב ה) וַיֵּשׁ אֹמִ' הַחֲגָבוֹתַיּוֹ (צ"ל הַחֲגָב עֲגָבוֹתַיּוֹ) שֶׁל אָדָם
 ח'ע' מִשְׁמ' (I חגב).
 25 חֲטַת תְּאוֹאֵן דָּאֲדָן ("נִתּוֹן עֲזִישׁ") אַחַטְנָה יֵע' (כְּרָאשׁ' לֹא לֹט) גִּזִּז כְּמוֹ אֲשֶׁמְרָנָה
 וְדוּמָה לוֹ אַחַטְטִם לֶךְ (יֵשׁע' מח ט) וְהַמִּים בְּמִקּוֹם הֵי כְּמוֹ לְבָלוּם (תה' לב
 ט) לְבָלָה הַכֶּנֶם (שְׁמוֹת ח יד) הַכְּנָה שִׁפְסִם (וַיִּקְרָא יג מה) שִׁפְהָ (חט).
 חִיָּה . . . (חִית אֵיּוֹב לַח לֹט, שׁ"ב לב יג) כְּמוֹ חִיל לִת' מִשְׁמ'.
 חֲמוּקֵי יִרְכִיךָ (שֶׁה"ש ז ב) כְּמוֹ חֲלוּקֵי יִרְכִיךָ סְאֲדָגִי וְנִרְמִי ("חֲלָקָה יִרְכִיבִית")
 [ל'וּמ' מִשְׁמ' (חמוק).
 חֲפֶשׂ נֶאֱשַׁנְאִסִי כְּרֹדֵן ("הַתְּנַכְר") וַיִּתְחַפֵּשׂ שְׂאוּל (שׁ"ב כח ח) הַתְּחַפֵּשׂ
 וּבּוֹא בְּמִלְחָמָה ד' הֵימ' (ב' יח כט) וַיִּתְחַפֵּשׂ בְּאֶפֶר עַל עֵינָיו מֶלֶךְ
 (א' כ לח) וְתִרְגַּ' כְּרִיךְ לְשׁוֹן כְּסוּי פָּנִים שֶׁלֹּא יִכִּירוּהוּ כְּמוֹ הַתְּחַבֵּשׂ
 ב' וּפ' מִשְׁמ' וְחַבִּישָׁה כְּמוֹ לְבִישָׁה וְחַבֵּשֶׁת לָהֶם מִגְּבָעוֹת (שְׁמוֹת כט
 ט) דוּמ' יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשֵׁי אִי' (ל יח) (II חפש).

(¹) צ"ל על גפי מרומי קרת משלי כמו גבי.

זוזים. בזורגאן (נכבדים) מן מזיז כבודה (יש' סו יא) (זוזים).
 יבול. והיא (ומכליל A¹) שם פרי עץ יבול הארץ כי היא תובילם
 ותבואה מן יביא מן כל הבא אל הבית יבול אשר תוביל האדמה
 מן הצמח (יבול).

יהיר. מן מהרהר הרהורים רעים (יהיר).

20 יחם. היחמה תערובת זרע האיש עם זרע האשה כי בחמימות תצא (יחם).
 לביבות. הוא כמו לבוב מושכין הלב לתאות המאכל ממתיקת נעימת
 טעמן (IV לבב).

מסתולל. ב' מלות מס תולל (מסתולל).

מעיל. ולמה נקרא מעיל כי ילבשוהו ממעל לבגדים וכן צורתו הוא
 עגול ושוליו מסובב ותוכו פי ראשו מקוור (?) (מעיל).

הר המשחית (מ"ב כג יג) שנעשה מפרי אילניו שמן המשחה (III
 משח).

25 עזאזל. עז אַזל. ניז (גם) הר עז ואל שיש בו אבנים חדים מלא
 סלעים (עזאזל).

תנור. ששורפין בו נור (תנור).

התרשתא. שראב דאר זי (בל"פ שר משקים מן) תירוש.

שמות אנשים ונשים.

אהאב. אח לבעל ואב לצלם כרחם אב על בנים.

המן. בד פיעל (רע במעשיו) יען המנכס מן הגוים יח' (כ ז) ומ' המן
 בן המדתא.

30 יעבין. שנתעבצה (ר"ל שנתעצבה) אמו בילדותו.

כזיב. עיר שנולד בה שְׁלָה שכזב בשבילו לתמר.

כזבי. שכזבה באביה.

נמרוד. על שם שמרד והמרד העם ביוי.

שלמאה. קיני שעשה שלום בין ישראל לאל.

35 שפרה. יוכבד שמשפרת הילדים.

4. באור מלות בחלוף אותיות.

אבל תירוש (ישעיה כד ז) כושכיד (יב"ש) כמו אמל ב' ומ' משמשין
 (VIII אבל).

אזאדא ברפת (הלך) כמו אזלא ד'ל' משמשין (אזאדא).

אל פשטתם היום אכיש (שמאל א' כו י) כונא (איה) כמו אנ לאן

(צ"ל לין) משמשין אל תעמוד על הפרק עוב' (פסוק יד) (VIII אל).

אלמון כושך (בנין גבוה) כמו ארמון וידע אלמנותיו יח' (יש ז) איים

באלמנותיו יש' (יג כב) וג' בירתניהון (I אלמון).

45 נכה, שבר. הנביאות לעולם לא תהיה אלא ללב ולנפש ולרוח והשבירה לכל דבר (נכאה).

נסה, בחן. נסיון לאדם לבד ובחן לאדם ולכלים (נסה).
 ערף, יתר. לעולם העדיפה טפלה לעיקר ודובקת בו והמותר בלי יסוד ועיקר אלא לברו (ערף).
 צַרַע, יְצִיעַ, תָּא. כולם לשון אחד הם אבל יציע מעצים וצלע ממים והא מקנה (VII צלע).

רוה, שבע. ריווי למשקה ושבעה למאכל (ריווי).
 50 שאב, דלה. שאיבה מן הנהר ודלייה מן הבור (שאב).

3. מלות נגזרות.

ביאור גזירת מלה ממלה.

אביר. כמו גבור בעל אברים גדולים (II אביר).
 אבעבעת. ועיקר המלה בע ויש אומ' מן גובע ומביע (אבעבע).
 אוּבַל. כמו יובל שטוביל את המים (אובל).
 אָוֶן. מן אונאה יצפן לבניו אונו אי' (כא יט) האון שעשה (V און).
 5 אור. כי מל אורות יש' (כו יט) ללקט אורות מל' (ב' ד לט) ומ' האורה (משנה שביעית א ב) כמו המלקט עשבים (VII אור).
 אָרַר. החרישה כמו החפירה מן כורה וחופר (איכר).

אמתחת. ולמה נקרא אמתחת כי יש מן הכלי שימלא ולא ימתח כתרמיל וילקוט וזה לא ימלא עד שיומתח כי הוא ארוך (אמתחת).
 אפילות הנה (שמות ט לב) כמו עפולות נהופתגאן ("נחבאים") מן עפל שהוא סרדאב יעני תחת אלארץ ("מקום נסתר כלומר תחת הארץ") (אפילות).

אפף. מן אף שהוא קרוב לנשמה ומ' כי אפפו עלי רעות (תה' מ יג) הגיעו עד אפי (אפף).

10 אציל. איש שנאצל לגדולה (I אציל).
 ארגב. הוא כמו רגבי נחל (איוב כא לג) ארץ המדובקת (ארגוב).
 חבל ארגוב והוא בגולן מפני שהוא מלא צרורות (רגב).
 בליעל. בלי יועיל (בליעל).
 גבעל. גב העליון (גבעול).

גדות. והם שפתי הנהר מקום שאיגרו המים בגבים (גדות).

15 גְזָרָה. לשכה גזורה מהלשכות (I גזרה).

דלת ראשך. ואומ' כי הוא המקום אשר בו המוח תוך הראש ונקרא דלת כי הוא דלוי ונשא מכל הגוף והי' — בלשון ערב — אלדלה — קדקד (V דלת).

מש (נטש), עזב. הנטישה תפול על דבר שיש ברשותך ועזיבה על דבר שלא ברשותך כמו עזב תעזב עמו (שמות כג ה) ולא מש תמוש (I טיש).

ידיד, אהוב. וההפרש בין ידיד לאהוב היא אהבת החשק והעגב לא כאהבת נשים כי היא אהבת מסוגלה ונקראת ידידות הנפש כי כל אהוב ידיד ולא כל ידיד אהוב. כי לא יכשר לומר ידידתי את אדוני (עיין שמות כא ה) כי עתה ידידני אישי (עיין ברא' כט לב) כי הידידות רוחנית (A^1 רוחאנית) לנפש לבדה (ידיד).

יחיד, אחד. אחד יש אחר שוה כנגדו ויחיד אין אחר שוה כנגדו (יחיד). 35 יצק, שפך. ציקה למים ולשמץ ולדם ולכל נוזל. ושפיכה לדם ולמים (יצק). כאב, דאב. והכאיבה לעולם ללב בלבד והדאיבה ללב ולכל נתחי הגוף (I כאב).

פח, עז. כח לגוף לבד ועז לגוף ולרוח וללב (I כח). לבד, רקח. לכידה לא תהיה אלא לערים ולמדינות ולקיחה לכל דבר (II לבד).

מארה, קללה. והיא על האדם ועל הבהמה ועל הזרע והקללה על האדם בלבד (מארה).

מגדל, בית. וההפרש בין מגדל לבית זה הוא כי המגדל אין בו חלונות ולא בו מאורות והוא סגור מכל צד והבית יש בו חלונות ומאורות ומוצאות ומחוסר צידה וזה הוא ההפרש שיש ביניהם (I מגדל בכ"י A^1).

מהר, חוש. וההפרש בין מהרה ובין חושה מהרה מכללת זמנים ואנשים אל תצא לריב מהר (משלי כה ח) קום מהרה (עין יהושע ח יט) ולא יתכן לומר אל תצא לריב חושה והוא סימן לזמן וחושה מכללת החיים לבד כמו חשתי (תהלים קיט ס) מהרה חושה (ש"א כ לח) החישה לעולם סמוכה למעשה עושה במהרה והמהרה סמוכה לזקן ולממהר. (III מהר בכ"י $A^1 A^3$; ובכ"י P מקוצר: והוא סמוך לזמן וחושה סמוכה למעשה וחושה מכללת החיים לבד כמו חשתי מהרה חושה). מול, נכח. מול לכל פנים ולכל פאות ונגד מפאת אחת כמו נגד פניך (ר"ל נכח פניך ירמ' יז טז) נגדך כל תאותי (תה' לח י) ואלכה לנגדך (ברא' לג יב). נכח כמו נגד אבל נגד מכליל רוחני יגושמני (P וגסמאני) כמו מנגד נגעי יעמדו נכח פניך ונכח לא יהיה אלא לגושמני (III מול).

נהג, נהל. נהיגה לצאן ולכל דבר חי כמו נהילה (I נהל). נחל, נהר. נחל פעם ימשך ופעם לא שנ' ויהי מקץ ימים ויבש הנחל (מ"א יז ז) אבל נהר מושך בכל עת (נחל).

בו עד שפמו אבל בידוע שראש האדם תחת הטלית שנאמר אשר תכסה בו זו תשובה למינים שאינם מאמינים בעטיפת ציצית כת' מעטה ועטף. אבל^c) גרף שהוא דפן ולא נראה ואין ידוע אין הוא כסוי (בל"ע) תגשיא גרף (בל"פ) נגנידן^d) כל גרף כסוי ולא כל כסוי גרף (II גרף). — מעטה תהלה . . . והיא עטיפת הראש ודומ' לו ועל שפם יעטה וג' יתעטף ומ' להתעטף בציצית מפני שהוא מצוה בעטיפת הראש מפורש בגרף (I מעטה, רק בכ"י A¹, ובכ"י A² הוא חסר).

20 גש (נגש), נגע. וההפרש בין גישה לנגיעה הנגיעה צריכה בו (ר"ל אות הענין בי"ת) ואל ועל וההגשה פעמים נפרדת ופעמים נסמכת כמו ותגשן השפחות (ברא' לג ו) נגש יוסף (שם לג ז) ואם אמר ותגען לא נודע במי נגעו (I גש).
גת, יקב. וההפרש בין גת ליקב יקב לענבים וגת לכל הנדרכים והנכתתים (I גת).

דהר, רוץ. מרוצת הסוס בחזקה כל דוהר רוץ ולא כל רוץ דוהר (II דהר). דלק, רדף. וההפרש בין דולק לרודף דולק ירדוף וישיג והרודף פעם ישיג ופעם לא ישיג (II דלק).
דנג, יערה. ויש לו שני שמות כשהדבש בו נקרא יער יערת הדבש (ש"א יד כז) אכלתי יערי עם דבשי (שה"ש ה א) וכשילקח ממנו נקרא דונג ועושין ממנו אבוקות (דנג).

25 דרש, בקש. הדרישה בפה והבקשה בכל הגוף (II דרש).
הדף, דחה הדפה היא דחייה בהכאה והדחייה היא בהכאה ובלא הכאה (הדף).

היה, שבר. היה אשופתני ושכסתני ("בלבול ושבירה") היה זרועם לבקרים ירמ' (צ"ל ישע' לג י"ב) הכל שבירה ודכוי אבל השבירה תהיה על עץ ועצם והיה והוא ללב ולנפש ולרוח (IV היה).
זמר (מזמור), קוד, שיר. המזמור הוא הלהג והקול הוא אלצוות (בל"ע הקול, A¹ מוסיף: ואללחן ואלמגד — הנעימה) והשיר הוא הדבר (I זמר).

חג, מועד. השמחה בכלל החג והחג בכלל המועד [כל מועד] חג ולא כל חג מועד (I חג).

30 חוף, שפּה. חוף לים ולנהר והוא (בל"ע) סאחל ושפה לכלי וליאור ולאדם (I חוף).

חשף, גלה. וחשיפה מעשה יד יחשפוהו ביד והגלוי על סוד ועל מעשה יד כמו חשף יי את זרוע קדשו יש' (נב י) (II חשף).

שלשום נבקר והוא בקרו לפתע פתאם או מעת ידיע והמבקש יתכן שיבקש תמיד ומאז ומטרם ובכל עת (III בקר).
בוש, כלם. ולעולם בושה קודם הכלימה בשו והכלמו (יהו' לו לב) בשתי וגם נכלמתי (ירמ' לא יט) (I בש).

גְּאֹוֹהָ, גְּאֹוֹתָ, גְּאֹוֹהָ. וההבדלה בין גאווה לגאות גאות לאלהים כי הוא באמת גאות לבש (תה' צג א) ובן האדם יתגאה (מתגאה A³) יאמר כי אני גאה לפיכך יקרא מתגאה (עיין חגיגה יג:) והצור גאה בעצמו גאות טפלה. וההבדלה בין גאות לגאה הגאה רגע אחד והזמן אחד תהיה ותפסוק והגאות לא תכרת ולא תפסק דומה לו כרת כריתות צמת צמיתות (גאון).

גֹּאֵל, פְּדָה. וההבדלה בין גואל ופודה . . . גואל מן הסכנה מעול וממות כמו גאל יוי את יעקב (ישע' מד כג) ויגאל ממכר כרם ואחוזת ושמלה והפודה לא יפדה אלא נפש וגוף ממות ועברה כמו ואם גאל יגאלנה (ויקרא כז יג) אם פדה יפדנה (צ"ל אך פדה תפדה במדבר יה טו) גאל יוי את עבדו (ישע' מח כ) פדה אלהים את יש' (תהל' כה כב) פדה בשלום נפשי (שם נה יט) ופדה בערכך (ויקרא כז כז) (I גאל).

גִּדְעָה, שִׁבְרָה. כל שבירה גדיעה אבל גדיעה קודמת לשבירה בכל מקום שנ' איך נגדע וישבר (ירמ' נ' כג) ויש גדיעה בלא שבירה גדיעה דקה (גדע).

15 גִּדְרָה, חֲרָף. ולעולם חרפה קודמת לגידוף את מי חרפת וגידפת (מ"ב יט כב) חרפת מואב וגדופי בני עמון (צפנ' ב ה) מחרף יאמר מי פל' קרוב יום אידו מגדף יאמר נואף בן הזמה ממזר נתעב (I גדר).
גִּזּוּ, גִּדְחָה. גז כריתות שער לכל חי וגילוח לאדם לברו כמו לא תגז (דב' טו יט) גזי נזרך ירמ' (זו כט) ויגז את ראשו אי' (א כ) (II גז).
— גילוח לאדם לברו וגיזו לבהמה (I גלח).

גְּחֹוֹן, חֲזָה. גחון לשרץ וחזה לאדם (גחון).

גִּרְעָה, חֶסֶר. ודע כי הגריעה נגרע מכלל ומעט מהרבה והחסרון⁰ הגריעה הכלל ואפיסתו וחסרותו גריעה (בל"ע) נוקצאן מן אלשי והחסרון^a (בל"ע) עדם אלשי (II גרע).

גִּרְף, כֶּסֶה. וההפרש בין גרף לכסוי גרף (הוא שרש מגרפותיהם יואל א יז) כמו צפינה ושמינה וכסוי לבגד ולענן כמו וכסה את עין הארץ (שמות י ב) וכסה ענן הקטרת (ויקרא טז יג) כי הכסוי דבר שהוא תחתיו אינו נראה^a אבל בידוע שהוא תחת זה הדבר. כמו כסוי הבגד של גדילים שאינו נראה ראש האדם תחתיו שהרי הוא נעטף

(a) A¹ A² חסר. P (b) הכסוי הוא דבר שאינו נראה.

צבט. ואין צביטה אלא לאכילה.

65 II צוף. גב ההר.

צמא. צמא פרט צמאון כלל.

II שאף. שקיעה ושבירה ועכירה.

שכל. אשה שלא יתקיימו בניה היא משכלת.

2. מלות נרדפות.

באור מלות קרובות בענין והבדלת עניניהן זה מזה.

אזל, הלך. והאזילה היא הילוך בלא רגל כל עיקר ולא יכשר אזל שתהא הליך רגל אבל נכרת ונפסק כמו אזלו מים (איוב יד יא) אזל מכלינו (ש"א ט ז) אזלת יד (דבר' לב לו) אבל הליכה תהיה ברגל ובלא רגל (II אזל).

אטם, חסם. ואין ראוי להיות לאזן חסימה כמו לפה כי אם אטם אזנו משמ' (ישע' לג טו) וגם לא יכשר אטימה לפה בעבור כי האזן מעולם לא תסתם מאיליה כאשר יסתם הפה מאליו לפיכך סתימת האוזן נקראת אטימה עוד אסם פארסי (ש"ס פרסי) כד (?) כמו חלון סתום ואטום וכמו גומא אטומה בעפר או בור אטום לפיכך נכוב וחלול חלף אטום ואטום תמור¹) נכוב וחלול. (אזן).

אחז, לקח. ואחיזה אינה כלקיחה אחיזה היא לעולם קיימת כמו חזקה ולקיחה פעם היא ללוקחה ופעם נעשית לאחר לכן כל אחיזה לקיחה ולא כל לקיחה אחיזה (II אחז).

אחשדרפן, פחה. אחשדרפן למטה מפתח (אחשדרפן).

5 אנוש, אדם. אנוש לא יבאר לא זכר ולא נקבה ויכשר זכר ונקבה והוא לא דומה לאדם ואדם יורה זכרים ונקבות (אנוש).

ארה, לקט. ארייה תפול על פירות לבד והלקיטה על כל דבר (IX אר).

בָּגַד. וכולל כל מיני מלבוש כמו כר וכסת ומלית ופרגוד (I בגד).

בַּד, צְמָרַת. והוא ענף שני ומצרמת (צ"ל והצמרת) ענף ראשון למעלה בד למטה (IX בד).

בֹּר, בְּאֵר. בור. . . ופעם יהיה בו מים ופעם לא שני' והבור רק (ברא'

לז כד) ובאר לעולם יהיה בו מים שני' [באר] מים חיים (ירמ' ב יג) (I בור).

10 בקר, בקש. וההבדלה בין מבקר ומבקש מבקר הקוף נדגשת בו וכת'

(צ"ל ופת' = ופתרונו) כמו מחפש המבקר בדבר שלא היה מאתמול

¹ מלת תמור (= תמורה) היא כמו חלף ונמצאת גם בספר בן סירא העברי

(ג' יד, ד' י) בהוצאת החכם שעכטער. וכן בשירי הפייטנים.

- צריכין לומר כזה. זה ד' כמשמעו הדיא אין (בל"ע ובל"פ זה). זה ה' אמאסידן (נפיחה והצביה) מזי רעב (דבר' לב כד).
- I זמה. זמה לעולם זמת הרע והתועבה וכמו על זמימה שבמקום פל' יזמו (ברא' יא ו) ומ' זמת הלב לרעה אנדישידן («חשוב מחשבות») מזמת הלב לטובה וכמו רמה מרמה זמה מזמה על אופן הזה יזמו יזמו זממו אחד הם.
- I זעם. קצף שאין אחריו רצון.
- II 45 זעף. קצף מרירות על דבר רע.
- III זרם. ירדת מים עזים ונטיפת מי עבים גדולים.
- חבא. מהבא (ישעיה לג ב) שיחביא אחרים [מ]חבא (יש"א כג כג) מקום החביאה.
- II חבט. והחכיטה לעולם במטה.
- I חדר. חדל באז דאשתן («מניעת עצמו») שתחדל מדבר שתפחד הימנו ומתאותך. חדילה היא הכרת המעשה מכלל.
- I 50 חזה. מקום שלב היצור בתוכה.
- חלמיש. לב הצור.
- חומש. הוא צלע הה' מן הימין מקום שכבד ומרה תלויים בו ניו («גם») מקום שהשלח תלוי בו.
- I חסד. והוא גמול טוב על לא דבר ולא שכר מעשה.
- I יצהר. יצהר מכליל כל שמן דגן ובר לכל מיני קטניות תירוש ליין וליקב יצהר לזית ולשמן.
- I 55 כרי. קבול שמניחים בו חפצים ומעות.
- מט'. והוא מכליל אבן וגשם גפרית ואיש.
- III מלא. וההבדלה בין מלאים וממולאים מלאים מיד אדם או מהאלהים ממולאים מיד אדם לעולם.
- משד. שיורה עליו על הוא חדית מתל אפסאנה (מ'ש"ל, ספור"). וכל משל שיורה עליו בי (= בית) הוא שלטון.
- נדבך. הוא ראש הטור שעל ראש הכותל.
- 60 פחו. כל דבר שתבטח בו ובגד נקרא פחזה ובגידה והכל נאמר במים כמו שיבטחו בני אדם שיש להם מים במקום פל' וכשיגיעו לאותו המקום יפחו בהם ויבגוד ולא ימצאוהו. בגידת המים נקראת פחזה שנא' פחו כמים (ברא' מט ד) אחי בגדו כמו נחל בושו כי בטח אי' (ו טו וכ) וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו יש' (נח יא) בגידה כמו פחזה שנ' נביאיה פחזים אנשי בגדות (צפניה ג ד).
- VIII פי. והוא יכלול כל פתיחת דבר.
- פער. פעירה חילוף לסכירה.
- צאצאים. הם הצמחים סביב לאילן.

מרב מליאותו והם הגביאים (צ"ל הגבאים) בצאתיו ובגבאים (צ"ל
וגבאים יחו' מז' יא) כמו חריצים מלאים מים ומ' ולחשף מים מגבא
(יש' ל יד).

גבחה. והוא שנמרט מקצת שערו. גבחת הבגד (עיין ויקרא יג גה) שיהיה
הבגד מגובח פה שער מעט ופה שער מעט.
I גויה. הגויה נתכנת על החיים ועל המתים.

גזע ישי (ישע' יא א) אצל ("עיקר") הוא העין התיכוני עם הזרע.
I 30 גח בגיחו מרחם (איוב לח ח) בעברו הגבול הפנימי מגיח מעבר אחד
(עיין שופ' כ לג) הוא כענין היצא לעבר וליסע ממקומו.
IV גע. והנגיעה על ב' חלקים כל הנגיעה הסמוכה לבי (ר"ל לבית)
היא מישוש יד כמו אל תגע בי (תחת אל תגש בי יש' סה ה)
והסמוכה לעל ואל היא קריבה כמו נוגע אלי לעת (תחת כעת) מ'
דנ' (ט בא) ויגע על פי יש' (ו ז). אלאול מס ואלתאני דנו ("הראשון
— בלשון ערב — מסס והשני דנו").

I געל. והגעלה לנפש חילוף התאוה.
IV גף. גף זרן ("הכות") ויגף יוי (שמות לב לה) יגף לא יתהפך
לגפף נוגף בגמוי¹) ובלא גמוי בכוונה ובלא כוונה.
I גרש. הברחת כל דבר.

35 דאה עיפוף ופריחה.
דגן. מכליל כל מיני קטניות.
דלה. והדליחה . . . עבר רפש גרש היא חילוף השקיעה הדליחה
תעבר המים ויגרש הרפש וירתח הטיט והישקיעה תעמיד המים מזעפם
ותשקיט הטיט והרפש.

דמן. טיט הנעשה מאליו בלי תבן מדמנה.
I דמע. מלאתך ודמעך (שמות כב כח) טפה אחר טפה כמו דלף הם
הענבים המנטפים בלי דורך.

40 II דפק. ודפקום (ברא' לג יג) היא לחץ בקול ולא ביד.
I דשן. הוא אפר העצים והבשר והחלב.

זה. על ה' אופנים (A¹ פנים) א' לשון גדולה כמו זה יוי קוינו לו
(ישע' כה ט) זה משה האיש (שמות לב א) זה הים הגדול (תהל'
קד כה) זה סיני (שופ' ה ה). זה ב' לשון שמחה כמו זה היום עשה
יוי (תהל' קיח כד) ומ' זהה בדעתו כמו שמח תל' (סנהדרין צו: זיהא
דעתיה ורש"י גורם זחה ד'). זה ג' צון אין (בל"פ "כזה") זה ינחמנו
(ברא' ה' כט) זה יתנו (שמות ל יג) זה העם לא היה יש' (כג יג)
אדוני זה לדבר עם אדני זה (דניאל י יז) כל אלה והדומים להם

¹ טעם גמוי כוונה מלשון הכתוב: מגמת פניהם קדימה (חבקוק א ט).

- אש לא נפה אי' (כ כו) חרב תאכלו יש' (א כ) אכלו כקש (נח)
 א י באש תאכל זכ' (ט ד).
- I אלה (רק בגליון כ"י P. ובכ"י A¹ חסר). אלה נאם יוי ("שם ה'")
 ית' וית'. ויש שם הדיינים כמו אלהים לא תקלל (שמות כב כז) ויש
 שם הגדולים כמו ויראו בני האלהים (בראשית ו ב). ויש שם הצלמים
 אלהי הגוים (דבר' כט יז) אלהי נכר (שם לא טז) וכיוצא בהם. ויש
 שם המלאכים אלהי האלהים אדוני והאדונים (שם י יז) שפי' אלהי
 המלאכים ואדני הגלגלים.
- אמירה. אמירה נשיאה מאכיר את חברו וינשאהו. מתאמר מתנשא
 דומ' בראש אמיר (ישע' יז ו) וכעזובת החרש והאמיר יש' (יז ט)
 והוא הענף והשריג העליון.
- II אמן. אל מלך נאמן.
 אמנה בטחון בשר ודם אמנם בטחון ביוי.
- 15 V אן. אנינה אונן הוא בעצמו ואינו מודיעו לאחרים. מתאונן מודיע
 לאחרים.
- I אש. והן ארבע אישות אוכלות ב' למעלה ברק ועין השמש וב' למטה
 איש הצור והברזל.
 בלל. הוא בלילת הלשון לא יצליח ולא יבציה¹).
- בשורה. והיא מכללת הטוב והרע.
- I במה. שמקטירין עליה שלא כהוגן וככתוב.
- 20 II בעט. כמו דליחת הרגל ורפיסתה ויבעט ת' (דבר' לב טו).
- I בקר. תערובת חשך ואור וג' צפרא.
- IV בשר. גושת וגושתמנד ("בשר ובעל בשר") והם שם להולכים על
 האדמה והמעופפים באויר והדגים לא נקראו בשר כי אם במקום אחד
 מפלי בשרו דבקו אי' (מא טו) והוא לויתן.
- III בשן. פאדיאונד ("חֶזֶק") אלים בני בשן ת' (דבר' לב יד) פרות
 הבשן עמ' (ד א) וכיוצא בו. כל בשן בחיות עצם גוף וגודל וגויה
 ובריות ושמנות וכל הר הבשן (צ"ל בשן תה' סח טז) מבשן אשיב
 (שם סח כג) הם הם הרים גדולים וגבוהים.
- VI בת. בת העין אישון הפנימי. העין סובבת את הבת והבת סובבת
 את האישון הבת הוא השחור שבעין סוואד אלחאדקה (בל"ע: בת
 עין) ואישון הוא הכתם שבבת אלבונו (בל"ע). והבת נקראת בתולה.
- 25 I בתה. הוא מקום בור ושית שלא יזרע ולא יחרש.
- VIII גב. גב גוי אב ("פלג מים") עישה הנחל הזה גבים גבים מלי'
 (מ"ב ג טז) והם המים היוצאים מן הגדול מימינו ומשמאלו בלי חסר

¹ (1) מן המלה הערבית פציח שהוא כמו לשון צחות.

II.

לשון המקרא.

1. מלות מבוארות.

ביאורי מלות בלשון הקדש.

I אבד. האובד הוא האובד בעצמו דומה לו ככלי אובד (תהלים לא יג) כולנו אנחנו (במדבר יז כז). ואם יאבד לאיש דבר שלא יתכן לומר אבד ממנו אלא כך וכך [אבד לו] דומה לו ותאבדנה האתונות לקיש (ש"א ט ג) ולא מקיש.

II אבד. . . . אבדם מלך אשור (צ"ל ארם מ"ב יג ז) ויאבד את אשור (צפניה ב יג) ואם יאבד דבר ישאין בו ממש ואינו נראה לעין. ואם יאבד דבר מבעליו תסמיך המלה למים פתוחה ולא תצמיד ללמד כשפירשנו לקיש ולא מקיש וראיה לדבר ואבד מנוס מקל (עמוס ב יד) ולא לקל ותורה תאבד מכהן ולא לכהן. וזה הכלל מאבד הוא מאביד בלי שיעור מאבד קימעא גום כונד אנדך ותלף יסיר (בל"פ ובל"ע: מאבד מעט) אובד בנפשו גום כונד אצלש תאלף בנפכה (בל"פ ובל"ע: מאבד עיקרו אובד בעצמו).

IV אדום. אדום יאדים את אחרים מאדם אחרים האדימוהו מרם שלא היה אדום כמו מגן גבורהו מאדם (נח' ב ד).

I אדר. ואדרת לעולם לבוש מן צמר.

V אדר. אדרת נופלת על החיים בלבד חוץ מאחד אדר היקר זכ 5 (יא יג) גפן אדרת יחו' (יז ח) והוא ענף גדול ויפה תואר.

אהבה. אוהב חושק את אחרים מאהב חושק את אחרים וחושקין אותו ורדפה את מאהביה (הושע ב ט) הוכיתי בית מאהבי עמ' (צ"ל זכ' יג ו) אני אוהב אותם והם אוהבים אותי.

ארה. אווי בקרב ובנפש תארה בדיבור ובפה לפיכך לא נזכר במעשה אלהים אלא אווי כמו ונפשו אותה ויעש (איוב כג יג) וגם בבני אדם נאמר נפשי אויטיך (ישע' כו ט) ויתאו המלך (תהל' מה יב).

VIII אור. אור חשך ולילה אור בעדני (תהל' קלט יא) ותארנה עיני (ש"א יד כז) ויאר את הלילה (שמות יד כ) ואינו מעיקר החשך אבל צל עב והענן והנשיאים המאירים כמו כחם צח עלי אור (יש' יח ד) יפיץ ענן אורו (איוב לז יג) כי טל אורות (יש' כו יט) כל גשם ומטר וטל שהוא מתחבר במקרא עם האור הוא ממין זה.

אישון בת עין היא הכתם שבבבת העין.

II 10 אכל. אכל כֹּרֶדֶן טעאם (אכילת מאכל) וכולל כל מין ולא ימצא באכילת פה אית דגש אבל אכילת חרב ואש פעמ' נדגשת תאכלהו

המורדין רג' חגאמת ומגאכיהא¹) אכלה נג'. קרח מעיוב כרדן גט קרוח
⁰אנך שופס הגט נה נוישתה באשנד²) וגאיש ספיד גודאשתנד³) ל'. קרח
 כהון ישודה בקרחתו ⁰ג' בשחיקותיה⁴). קרח בל. קרט של חלתית קורץ כת'
 קורט. קרט ביך. קרט פארה כרדה קרוטה כמו קרוצה ל'. קרטופני גדארה⁵)
 רישין לוך לוך ל'. קרטיסין איד כי מולכת דראן רוז יאפתנד ע'ז'. קרטיב
 אלמתקאל⁶) אן דו צוב כי בא דו⁷) פהלו בגרדן⁸) גאו ⁰פרו מיארנד⁹) טה'
 כת' כנפין. קרטיסיא כרבאסהא מוהרה דארה אשכריר יש' ג' הסדינים כת'.
 קרטליין¹⁰) ארמון¹¹) ער'. קרטליתיה דוך דאן אן ל'. קרטם עצפר יהורגען¹²)
 ל'. קרי לגיג סתיזה פתיארה בקרי ג' בקשיו ת'. קריה שחר. קרימה פוסת
 קשר בקרימת הקנה¹³) הקרימה בתנור פוסת בריאן שודה ל' כת' קרום.
 קרינתוון סר סתונהא וג' כותרות. קריצי בישי באנג נא כווש ⁰ובוי כת'
 חפשיטא¹⁴). קריקי זעפראן ל'. קריר סרד ג' קרה. קרישי האח אתש דאן
 אהנין¹⁵) ל'. קרם פוסת כת' קרימה. קרם כושך פת קרוטה ל'. קרם באפתן
 תנידן וקרמתי עליכם עור ⁰ויקרם עליה יח' וג' ואקרום וקרם¹⁶). קרמו בתנור
 פוסת כרד וירא מוע'. קרמות הצור פוסתהאי סנג ל'. ⁰והקרן קיימת מאיה¹⁷)
 ל'. קרן שכם¹⁸) בעפר קרני אי' ⁰והוא לשון תוגרמי¹⁹). קרן סליח הנשאים
 קרן זכ' וג'. קרן דוולת רמה קרני קרן משיחו ⁰חנ' וג' וירבי מלכות משיחיה¹⁹)
 לידות את קרנות והגוים זכ' וג' לקחנו לנו קרנים עמ' וג' ובשמי תרום
 קרנו תה' הכל דוולת ומ' קרן נקובה דוולת שום ל'. קרן כרכום מאקת
 אלזעפראן אלאצפר טה' ונד'. קרן ⁰סרוה שאך²⁰). קרן גרדן אל תרימו קרן
 תה'. קרן באלאי בקרן בן שמן יש' וג'. קרן של כליבא ניאם סטורלאב²¹).
 קרן זוית פיגולה גושה ומ' יושבי קרנות ⁰נשינאאן פיגולה²²) יע' בי פאר
 ומ' קרנות שבשדה גושהא טה'²³). קרן רושנאיי ותאפתן קרן עור פניו מש'
 וג' סגי זיו אפוח²⁴) ומ' קרנים מידו לו גורין חב' וג' זיקוקין דומ' עשתרת
 קרנים ⁰ת' כת' עשת²⁵). קרן בוק בקרן היובל ומ' קרנות שוט'. ⁰קרן
 מצופית²⁶) ⁰הכל י'ב²⁷).

(1) $A^1 A^2$ ונגאכיה. (2) A^1 כי נאם כודאונדש ני נוישתנד. A^2 כי נאם
 כודאונדש נוישתה. (3) A^1 הישתנד A^2 גודאשתה. (4) $A^1 A^2$ חסר. (5) A^2 גצארה.
 (6) P אלמיתקאל A^2 אלמטקאל. (7) A^2 בדו. (8) $A^1 A^2$ גרדן. (9) A^1 פרוד אייד.
 (10) A^2 פרוד אייד. (11) A^1 מוי: כושך. (12) A^2 יהורגאן. (13) $A^1 A^2$
 של קנה. (14) $A^1 A^2$ ל'. (15) P אהני. (16) $A^1 A^2$ חסר. (17) $A^1 A^2$ קרן מאיה ו' קי.
 (18) $A^1 A^2$ שכמבה. (19) $A^1 A^2$ חסר. (20) A^1 סרוה כרדן סרון A^2 סרון. (21) A^2
 מוי: פרה. (22) P חסר. (23) A^1 חסר מן נשינאאן עד כאן. (24) $A^1 A^2$ חסר. (25) A^2
 A^1 תכת (= ת' בת'!). (26) P חסר (27) A^1 הכל יג' חסר.

ג' נקד. נמרין טלך וחבל נמרין מיכ'. נמרוד על שמרד והמריר העם ביוי. נמרין אראישהא מוע'. נמרצת דומ' וג' לומין מרירן מל'. נמתי לו גופתם וירא.

5. מן אות קוף.

קך ישם מקום מכאר הקר¹). קר גנוב²) שודן מקרה לילה ת' וג' ומ' בעל קרי⁰ בעלי קריין ל³). קר ערצה כרדן יקרהו אסון וג' ויערעינה מותא ת'. קר צשם בר כנרן וציזי תנקר ת' ⁰וג' לעורא³) יקרה משל' אני קרתי נקרתם יש' וג' בנקר לכם שמואל וג'³) בנקרת הצור ת' וג'³). קר נוזבת כמקרה הכסיל גם א' יקרני קה'. קר סרמא. קר אשכארא שודן ויקר אלהים ⁰ת' וערע מימרא דיוי³). קרא צלותא ויקרא שם וג' וצלי ⁰כי שם יוי וג' אנא מצלי ת'³). קרא רסידן וקראת את' וקרה ג' ערע. קרא נאם כרדן מקוראי וג'. קרא בפדירה⁴) רפתן לקראת וג' לקדמות. קרא גירד כרדן ושמן ימינו יקרא משל'. קרא מונידי קול אומר קרא יש' וג'. קרא כואנדן ויקרא אריה וג' ואכלי. קרא אשכארא שודן נקרא עלינו וג' אתגלי ת'. קרא אפרין כרדן וקראתי בשם יוי ת' וקרא אל הדגן יח' וג'. קרא כפוג ירמ' כת' קורא. קרא לאף זדן יקרא איש חסדו. קרא מהמאני⁵) כרדן ותקראן לעם ת' ⁰וג' וקרא⁶). הכל י"ו. קראי כדו ל'. קרב ⁰נודיך באש. קרב דור באש⁷). קרב הדיה בורדן תקרובתא ג' מנחה. קרב שכס⁸) ⁰וג' גוא ת'⁹). ⁰קרב כארזאר ביום קרב¹⁰) זכ' וג' מלחמה קרב¹¹). קרב סכנידן ג' יגע. קרביטין כנדהא ופאיהא¹²) תכת ל'. קרדו כונגיד סיאה ל'. קרדו ⁰אלאן ג' אררט¹³). קרדום תבר וג' כשיל וכולבא. קרה קריר סרד. גט קרוח מעיוב כת' קרח. קרוחאי וחלוטאי ישן וחדש ד' א' נאם גאיהא ל'. קרוחות סאדה ודאג פר'. קרויה כנורי¹⁴) כדו חידוק הקרויה טה' כת' חידוק ומ' האבן שבקרויה שבת פרק כ' ה'. קרוליון כופל גיז קופל ל'. קרום פוסת קליפה קרום של מוח דומ' ויקרם עליהם. עור יח' ומ' בקרומיות הקנה שח' כת' קרימה. קרון גרדון כרגאה¹⁵) דאר חיויא¹⁶) בב'. קרון קרוניא זברק אגדה. קרוסקא¹⁷) סינגאב¹⁸) ל'. קרוסטמלין¹⁹) אמרוד יא חב אלמלוד עוק'. קרופיאתא זנאן מינא פרושאן מוע'. קרזל גירד כרדן ל'. קרח יך וג' גליה. קרח דאג ונשאן ל'. קרח מוי כנרן קרחי וגזי מיכ' וג' וג' קרחה מרמ. קרח דרד צשם דקרח²⁰). קרח

(¹) A¹ הקר. (²) A¹ גנובי. (³) A² A¹ חסר. (⁴) A¹ A² פדירה. (⁵) A¹ A² מהמאן. (⁶) A¹ A² חסר. (⁷) P נודיך באש ודור באש. (⁸) A¹ A² שכמבה. (⁹) A¹ A² חסר. (¹⁰) P ביום קרב כארזאר. (¹¹) A¹ A² חסר. בגליון פ' נכתב בכתיבת יד אחרת: ופניך הלכים בקרב בכארזאר קיצה' אבשל'. (¹²) A¹ A² ופייהא. (¹³) A¹ A² ג' אררט ארמיניה (ארמניא A²). (¹⁴) A¹ A² פיראיה. (¹⁵) A² כרגה. (¹⁶) A¹ A² חיויא. (¹⁷) A¹ A² קרוסקה. (¹⁸) A² סנגאב. (¹⁹) A² קרוסטלין. (²⁰) A² דקרק.

לועם בכאייד ל'. לוף פיוסתן ג' וחברת. לוף⁰ כרדן¹ ועאדת כרדן¹ ג' ההסכן הסכנתי המילף יליפנא²). לוף פיאזי³ נרגס וטומנין את הלוף תאזי⁴ קולקאס סרמוך⁵ אשכנזית⁶ ויש מהן⁷ שמוציא עליו הרבה⁰ לכאן ולכאן⁸ רין כאדם שוטה טה⁹ כושינין ומצינין¹⁰). לוף דוסתי דאשתן מליצי רעי אי'. לוף תלמאצי כרדן כי המליץ בינותם¹²). לוף לגיג¹³ כרדן¹⁴ אם ללצים הוא יליין משל'. לוף ליפידן¹⁵ אב ילקו הכלבים איז' וג' ויהי המלקקים שפ' וג'. לוקטאות בורגהא וכאנהא בורג¹⁶). לוקין סקלאבי¹⁷). לוקין¹⁸ ועכורין צאפי⁰ וכרר ותירה¹⁹ מקו²⁰). לוקמט לובלן גרמאבאן. לוקין סיב בזורג²¹). לוש כמיר²² סרישתן לוישי ועשי עוגות²³). לוש אלודן ג' מגואל. לות נזדיך²⁴ ג' אל.

4. מן אות נון.

נמ גיפת. נמאס נפאיה כסף נמאס ירמ' וג' פסולא. נם כופתן נמו רעיד כופתנד שוואנאן²⁵) תו. נמא צונין וכנמא עז'. נמג שכסתן נמגו ת' ג' איתברו. הנמדד בלג פימודה בגור²⁶) טה'. נמהר אבלה ועצת נפתלים נמהרה אי'. נמהר אנדוהגין המר והנמהר ירמ' לנמהרי לב יש'. נמוך פסת ושיב²⁷) וכותאה זבח'. נמוקין בריזאננד²⁸) ל'. נמורין גוספנדהא²⁹) פלנג גון ג' נקדים. נמושות יע' לקוטות פירו' סאבי דאזלין אתיגרא זקנים כחושים נחשלים שהולכים לאט ולוקחין המעט הנותר מן הנמושות³⁰) הנשאר אחר לקט העניים וכך שנינו משהלכו הנמושות ל'. נמי הנזו ל'. נמיה גורבה דשתי ראסו ל'. נמל הים טרגה³¹) תאזי⁰ פורתו לעז למיונס יוני³²) לא נכנסו לנמל ל'. נמיי אן סבוס כי⁰ זי שיב³³) ארה אופתד ל'. נמלה מורצה³⁵) משל'. נמלך אנדישה כרד גט'. נמנין בכיש סתאננד י' ט'. נמניתא שמורדה אמד פס'. נמס גדאכתה וג' פשר. נמק גנדה וגודאכתה ונמקו כל צבא השמים יש' וג' שבזו והיסוד ימקו³⁵) ומש' נמקו³⁶) ומ' שנימוקה ל'. נמקו עמו גואב וי חאצ'ר בוד בר סר³⁷) זובאני וי הר ציזי כי אז וי פורסידנד תפסיר³⁸) חאגת נה בוד³⁹). נמר תג'ור⁴⁰) וריחו לא נמר וג' פג. נמר פלנג⁴¹). נמר פיסה שודן

(¹) A¹ כוי כרדן ועאדת A² רוי כרדן. (²) A¹ A² אליפנא. (³) A¹ A² פיאז. (⁴) A² בערבי. (⁵) A² וסרמוך. (⁶) P חסר. (⁷) A¹ A² מו': מה. (⁸) לכן ולכן. (⁹) A² מו': גוינד. (¹⁰) A² מו': ניז סורך מרד. (¹¹) A¹ כלימצי. (¹²) A¹ מו': וג' מתורגמן. ב P יש תחת שני הערכים האלה ערך אחר: לוף דוסת ולגוג ושירין כת' לוף מליין. (¹³) A¹ לנאני. (¹⁴) A¹ מו': טנאזי כרדן. (¹⁵) P ליסידן. (¹⁶) A¹ A² חסר. (¹⁷) A¹ לב בזורג עדי. (¹⁸) A² חלוקין. (¹⁹) A² כרדן וכרד ריקוק ועבה. (²⁰) A¹ חסר כל הערך. (²¹) A¹ P חסר. (²²) A¹ חסר. (²³) A¹ מו': וג' ניין. ב P זה לשון הערך: לוש ת' בסריש וג' לוש. (²⁴) A¹ נזדיק. (²⁵) A² שוואנן. (²⁶) A² בזורג. (²⁷) A² חסר. (²⁸) A² בריזאנן. (²⁹) A² גוספנדהאן. (³⁰) A² הנמישות (³¹) A² בורגה. (³²) A² חסר. (³³) A² אז זיר. (³⁴) A² מורגה. (³⁵) A² מקו מקו. (³⁶) A² נמיקו. (³⁷) A¹ טרי. (³⁸) A² תפכור. (³⁹) A² מו': ציזי. (⁴⁰) A² תנייר. (⁴¹) ב A² זה הוא סדר הערכים האלה: נמרה, נמרוד, נמריין, נמר, נמריין ונמרצת ביחד, נמתי.

הם¹) וזהם רעים²) לביס שמן. לוגין שישהא קינהא. לוגלגות³) כוכלה⁴)
 סרפהן חמקא⁵) בר'. לוגם⁶) פור דהאן לוגמיו⁶). לוגמין לאס⁷). לוגמר
 בונדה. לודיות ולחמיות כומבהא מיאנה זי⁸) לוד ובזורגהא זי בית לחם.
 לוח קרץ דהא אבאס⁹) לוח לאיש מלוח מש¹⁰) וג' זיף. לוח פיוסתן¹¹)
 ואנטעאף¹²) ילוח אישי¹⁰) וג' יתחבר לי בעלי ת¹³). לוח אבוודן¹⁴) ונלוו
 עליך וג' ויתוספון ת' ונלוו הגר יש' ונלוו גוים רבים זכ'. לוטא לענה¹⁵)
 ג' כוס התרעלה. לווי בדרקה ג' וישלחו אתו ואלויו יתיה שועיה¹⁶) ומ'
 הלוואה. לווקן מרד בי לב ניז לקווה זדה לווקין הל'. לוז מצוי ואת ישרים
 גלוז משל'. לוז עיר. לוז פינדק¹⁷). לוז¹⁸) דור וכאר דאשתן אל יליו
 מעינדך משל'. לוז מנאו לגאג תועבת יוי גלוז בעשק ונלוו ולזות שפתים
 משל'. לוח ג' גליון לוחותים פוהלהא וג' גישרה יח' צור. לוח ארו תכתה
 וג' כיורי ג' לוחות כלינסא. לוח לבך מיאן דל תו משלי. לוח שאהבלוש
 נכאת צ' ולוח. לוח פיצידן הלוח¹⁹) וילט פניו וג' כרך לוחה בשמלה שמ'
 ג' מכרכא. לוח נפרין כרדן ג' קב וקללה וארור ומלטמך אלוח ת'. לוחס
 אסמין²⁰). לוחריא לאגוורד²¹) עז'. לוי כאשך²²) ג' לו. לויתן⁰ מויה ומוציבת²³)
 עורר לויתן²⁴) אי' ומ' האשה לא תעורר לויתה שב'. לויתן מאהי. לוי
 מורדי כמער איש ולויות וג' דיבוק. לוילון סראי פרדה. לולא⁰ כאשך ואגר²⁵)
 ני²⁶). לולאות גוזגריה⁰ וג' ענובין²⁷). לולבין גולהא ל²⁸) עיר²⁹). לולבי
 זרדין של עדל שאכהאי תאק רו כי אנגדה בוד אבר צפתהא³⁰) עוק'.
 לולין פנגלהא ובלולים יעלו מלי⁰ וג' מסיבתא³¹) ומ' לול התרנגולין⁰ מורגדאן
 שהוא עשוי להכניס האורה שבי³²) ניז סולם וממרק³³) ומ' מש' לולים
 היו פתוחים³⁴). לולין חוגרהא. לולין השירהא גוספנד³⁵). לומני חלתית
 אנגוזד³⁶) אנגוראן. לון סאכין³⁷) בודן תלן עיני אי'. לון דרונדידן³⁸) שכאיית
⁰ושגב גילה³⁹) וילנו⁰ וג' ואיתרעמו ג' תלונת תרעומת⁴⁰). לון כופתידן לינו
 פה⁰ וג' ביתו⁴¹). לונכיאות צנגהא וזיפינהא ל'. לוע אובאשתן ודר גלו
 מאנדן ילע קדש על כן דברי לעו⁰ אי' כת' לע⁴²). לוע הלאך כרדן
 זשתו ולעו עוב' כת' לע⁴²). לועא זנג' בנד ג' והלחיים וג' ולחיך בלועיך.

(¹) A² יהיו. (²) A² והן רעות (³) A² לוגלוגות. (⁴) A² גוכלה. (⁵) ב P נמחה.
 (⁶) A² פור הסת כף לוגמיו פור דהאן וי. (⁷) A² לס. (⁸) A² אז. (⁹) A² ואס. (¹⁰) A²
 מו': הנותן מלוה והלוקח לוח. (¹¹) A² כמי משען. (¹²) צ"ל ואנעטאף. (¹³) A² חסר
 (¹⁴) A² מו': ופיוסתן. (¹⁵) A² לענט (צ"ל לענת). (¹⁶) P שישה (?) (¹⁷) A¹ A² באדאם.
 (¹⁸) מן ערך זה עד ערך לוי חסר ב A¹. (¹⁹) P חסר ובגליון נכתב: פני הלוח
 הלוח על כל . . . (²⁰) A² חסר. (²¹) A² לאזורד. (²²) A² כאשכי. (²³) P ומוסיבת.
 (²⁴) A² חסר. (²⁵) A¹ חסר. (²⁶) A¹ מוסיף: לוטום וחשי. (²⁷) A¹ A² חסר. (²⁸) A²
 הל'. (²⁹) P מוסיף: לולב שאך (³⁰) P ציתהא A¹ צפתא. (³¹) A² חסר.
 (³²) A² חסר. (³³) A² מוסיף: ובלולים ג' מסיבתא. P חסר ניז מש' ולא
 נשאר כי אם: ומש'. (³⁴) P מו': ממרק. (³⁵) P לולין חוגרהא וחצירהא. (³⁶) A¹
 אנגוזה. (³⁷) P סאכין. (³⁸) A¹ לונדידן. (³⁹) A¹ גילה שגב. A² תחת כל המלות
 הפרסיות: שגב כרדן. (⁴⁰) A² מלינים. (⁴¹) A² חסר. (⁴²) P חסר.

דִּמְךָ ג' גילה אגילה אדיצה¹) ולפניו תרוץ דאבה אי' ואין לו דומה²).
 דצולא³) צאפי גרדידי יע' שתשוב דעתו עליו.

2. מן אות כף.

כ זדן⁴) הכה תכה ויך ותרג' הכה טפח. כ' כראבי יכת שער וג' פיגור⁵)
 תרעין. כ' כושתן ויכהו לפי חרב. כ' (משגולי דל⁰ ויך לב דוד⁷).
 כא אין גאי ג' הנה. כא אזין סוי ואזאן סוי תרג' כה וכה לכא
 ולכא. כאלכול שמכליר ל'. כאנונה כאנון אתש דאן ל'. כאב כים⁸) בהיותם
 כאבים⁰ כד תקיפו עליהון כיביון⁹) והכאיבה לעולם ללב בלבד והדאיבה
 ללב ולכל נתחי הגוף. כאב ויראן כרדן תכאיכו באבנים מל' וג' טוס. כאוי
 כאוי¹⁰) דאג כוננד דאגהא. כאפא פאלאן. כאיים מיכס כאיידן מיכאייד.
 כאור כעור זישת ל' תרג' ושמתוך כראי כת¹¹) בכער. כארי כיריא¹²) מאל' כ'
 כי אז בראי גוי כנדן בווד.

כבד גראן¹³). כבד עזיו נכבד מכובד¹⁴). כבד בסיאר בודן יכבדו
 בניו אי'. כבד כאסתה¹⁵ שודן¹⁶) ותשם את כל הכבודה לפני יוי ג' קנינא
 את כל הכבוד הזה וג' ית כל ניכסייא. כבד גגר¹⁷). כבד¹⁸) סכת וגראן
 דל פר' וג' יקר. כבד רופתן והאחרון הכביר יש' ומ' מכבדין את הבית הל'¹⁹).
 כבד ראש סר פרו אוורדן בחשמת נה בסוכי בר'. כבדור שב קרן. כבה פרו
 נשסתן²⁰) אתש לא תכבה ותרג' לא תטפי הו'²¹) ג' בככותך שמים באבהיות²²)
 ית זיו יקר מלכותך מן שמיא יחו'. כבוד יוי²³) נור. כבול כבליים²⁴) פאי
 בנד²⁵) שב'. כבול של צמר כנפי שב'. כבול דרבנד מל'²⁶). כבולות
 בסתגאן²⁷) שלא ירביעון²⁸) שב'. כבונות הוא הצמר הלבן וכן יעשו הערביים
 יכסו את הכבש מיום לידתו שלא יטונף צמרם כדי שיהיה לבן ונקי. וג'
 צמר צחר עמר מלת כבינה ומ' מש' כבונה²⁹) פאך שוסתה. ומ' שמכבנין
 את הצמר למלת⁰ אלצוף אלנקי³⁰)

3. מן אות למד.

לן ישמעאל כאשך וג' לוי לו יש חרב בידי ג' אלופון³¹). לובים³²)
 ברבריאן. לובן שהוות ל'. לובסין³³) שקמים גומיז מין תאנים בארץ ישראל

(¹) A¹ A² ארוצה. (²) A¹ דמיון. (³) A² דצילה. (⁴) A¹ בזר. (⁵) A² פיגול.
 (⁶) A¹ P כף. (⁷) A¹ חסר. (⁸) A¹ כיים ומי: ודרד. (⁹) A² חסר. (¹⁰) A¹ כאו.
 (¹¹) A² מוי: מכוער. (¹²) A¹ כיירא. (¹³) P גיראן. (¹⁴) P מכבוד A¹ וג' יקר. (¹⁵) P
 כואסתה. (¹⁶) A² בודן A¹ חסר. (¹⁷) P גיגר. (¹⁸) A¹ מוי: לב. (¹⁹) A² תלי. (²⁰) P
 נשיסתן. (²¹) A² חסר. (²²) P באבהיותך. (²³) P מוי: נראה. A² חסר כל הערך. (²⁴) A¹
 חסר. (²⁵) A¹ ברנגאן. (²⁶) A² P חסר. (²⁷) בסתונאן. (²⁸) P ירעיבון. (²⁹) A² חסר.
 (³⁰) A¹ חסר. (³¹) A² A¹ חסר. (³²) מן ערך זה עד ערך לוז אי' חסר בכי A¹.
 (³³) P לובקין.

דוגמאות מן ספר המליצה. 1. מן אות דל'.

דע כֹּפֶתֶן וידע אדם א' אש' ואיש לא ידעה אשה יד' איש ונדעה
א' ת' גם במדעך קהל' (2) וידעו אתה פילג' דע השאר תמצא בידע. דעגע
אנדר כֹּט כשיד יע' בסתה כרד דומ' הלהן תעגנה (3). דעדק כֹּרד ג' דק ת'
וג' עוללים דעדקין וג' עפר יע' דעדקיא דבית יע' גיז עאמה וגמעה. דעיין
ציזי בזמין פֹּרוד ברנד (4) וג' ויצג ודעיין. ⁰דעך סוכתן דועכו כאש תה'. דעך
פֹּרו נישסתן אתיש וצראגֹ ונרו (5) עלי ידעך אי' דעכו כפשתה ככו יש' ידעך
נרו משל' הדעיכה היא תפתוף ⁰הנר בעת שתחלוש הלהב קודם שתכבה.
דעך גרוכסידן (6) נדעכו ממקומם. ⁰אדעתאי זי ראי מן ל' (7). דעין (8) כמו צהלה
⁰בר סירא (9). דעין סתאנידן ג' מוצב נעיין ויצג (10) ודעיין ת'.
דף תכתה ג' קריש. דף הנחתומין טבק ל'. ⁰דף פושידן זב ער (11). דף (12)
הספר ביסתה ל'. דף ספוכתן ורפֹע כהנדרף עיש' תנדרף תדפנו ר' תה'. דפונה
כמו קבורה תאזי דפן (13). דפוס קאליב תרונג (14) כֹּרד ⁰בכניורי אבגינאין (15)
בר ארנד ודראן בזורג שווד (16) ל'. דפי פארה כאגֹר. דף דפי אל ידפנו ולא
איש אי' ⁰כל מלה (17) עייב מוס. דפי חלוק כִּישתהא פיראהן (18) ל'. דפין
דאשברעין אלואה שמישאר (19) ל'. דפליא הוא רדפני כר זורה. דפן פהלו
ג' צלע. דפנות פיגילי (20) דיוארהא סוכ'. דפנה פושת. דפק דר כופתן קול
דודי דופק ש' מתדפקים על הדלת שפ' פורקני. דפק ספוכתן ורנג נמודן
ודפקום והוא (21) לחץ בקול ולא ביד. דופרה ⁰כלאים מיש' (22) כת' בדיפרה.
דפתרה כוראסה (23). דפתרא (24) ברנג (25) גוון הנדי גיז פוסת ⁰כי מאוו נדאדה
אסת (26).

(1) ר"ל דלת. (2) A² „גם במדעך” אחר „וידע אדם”. (3) A¹ מו': ר' (= רות).
(4) A² בורנד A¹ ברד. (5) A¹ חסר. (6) A¹ A³ חסר. (7) A² דעתאי ראי מן אדעתאי
ל'. (8) A¹ דעך. (9) A² בר סי'. (10) ויצב. (11) A² ער. (12) A² חסר. (13) A¹ דפף A³
דפך A² חסר כל הערך. (14) A¹ תרונג A² תרנג. (15) A² בכניורי שישה. (16) A²
שוונד. (17) A¹ A³ חסר. (18) A² פיראהן. (19) A³ שימשאר. (20) A² פיגולה. (21) A³
הוא A¹ הוא. (22) A¹ A³ חסר. (23) A² קוראסה. (24) A¹ A³ דפתרה. (25) A¹ A³ בלג.
(26) A¹ A³ בי מאוו דאדה.

סדר מערכות הלכותיים.

I. דוגמאות מן ספר המליצה.

1. מן אות דלת. (דע—דעץ. דף—דפתרא. דיץ—דצולא).
2. מן אות כף. (כ—כבונות).
3. מן אות למד (לו—לות).
4. מן אות נון (נס—נמתי).
5. מן אות קוף (קר—קרן).

II. לשון המקרא.

1. מלות מבוארות.
2. מלות נרדפות.
3. מלות נגזרות.
4. באור מלות בהלוף אותיות.
5. באור מלות על פי מוקדם ומאוחר באותיות.
6. באור מלות על פי אותיות חסרות.
7. דברי דקדוק.

III. לשון המשנה והתלמוד.

1. מלות מבוארות.
2. מלות משונות.
3. מלות מלאות.

IV. מלות נעלמות.

לקוטים מן
ספר המליצה

הוא

ספר פתרוני מלים אשר חבר ר' שלמה בן ר' שמואל

בישנת אתרנא למנין שטרות

היא שנת ה' אלפים תשעים ותשע לבריאת העולם

בעיר גורגאנג בארץ תוגרמה המזרחית.

לקטם מתוך כתבי יד וערכם מערכות מערכות

והוציאם לאור עם הגהות והערות

בנימין זאב באכער.

23.

A BUDAPESTI ORSZÁGOS

RABBIKÉPZŐ-INTÉZET

ÉRTESITŐJE

AZ 1899/1900. TANÉVRŐL.

BUDAPEST.

1900.

OR - ZSE
Könyvtára

Nyomatott Alkalay Adolf és Fia-nál Pozsonyban.

Országos Rabbiképz - Zsidó Egyetem Könyvtára

Mielőtt jelentést teszünk. intézetünk 23-ik tanévének egyes részleteiről, fájdalom sújtotta szívvel emlékszünk meg a nagy veszteségről, mely kedves kartársunknak, dr. Kaufmann Dávid tanár úrnak, 1899-iki július 6-ikán beállt hirtelen halálával bennünket ért. A boldogult áldásosan működött intézetünkön 22 évig és mint a zsidó történet, vallásbölcsészet és homiletika tanára hathatósan közreműködött abban, hogy sok derék tanítványból rabbikat képezhettünk Izraelnek. A zsidó vallásbölcsészet terén remekműveket írt és kiváló tudós hírért szerezte magának. Az utóbbi tíz éven át majdnem kizárólag zsidó történettel foglalkozott: e szakmába vágó monographiái számot tesznek majd a zsidó nép egyetemes történetének megírásánál. Mint a homiletika tanára a boldogult, ki maga is Isten áldotta szónok volt, ritka eredménynyel avatta be tanítványait a templomi szónoklat művészetébe. Sokoldalúságát az is bizonyítja, hogy theológiai működésén kívül alsó tanfolyamunkban görög és német nyelvet tanított. Ritka tudományosságához járult egyéniségének szeretetreméltósága, mely mindenkit elbájolt és mely örök emléket biztosít neki társai és tanítványai szívében.

A temetésen, mely július 11-én ment végbe Budapesten, részt vettek a vezérlő bizottság tagjai, az elhunynak tanártársai, számos tanítványa, tisztelője és barátja. Sok tudós társaság és község, valamint a boldogult sok tanítványa és barátja részvétiratokat küldtek hozzánk.

Az első gyászbeszédet dr. Kohn Sámuel, pesti rabbi és az elhunyt benső barátja tartotta és szólt arról, mi je volt Kaufmann a tudománynak, a tanítványainak, családjá-

nak és barátainak. A rokonok nevében dr. Rosenthal, boroszlói rabbi és az elhunyt sógora írta le a nagy veszteséget, mely különösen a családot érte. Dr. Bacher Vilmos tanár tolmácsolta a tanári kar fájdalmát és méltatta Kaufmannt mint tanárt. Dr. Brann tanár elhozta annak az intézetnek búcsuüdvözlését, melyen a boldogútt kiképeztetését nyerte. Dr. Müller D. H. tanár a bécsi theológiai intézet nevében szólt, dr. Steinhardt pedig a hitközség (Kojetein, Morvaországban) nevében, melyben nevelkedett. A vezérlő bizottság nevében dr. Klein Mór, nagybecskereki főrabbi búcsúztatta el az elhunytat. Végül dr. Büchler, keszthelyi rabbi, a volt tanítványok nevében búcsúzott el a szeretett mestertől. A nyílt sirnál Stiassny, bécsi községi tanácsos, a zsidó muzeumok egyesületének nevében, leírta a nagy veszteséget, melyet a zsidó tudomány Kaufmann halálával szenvedett. Dr. Goldziher Ignác, egyetemi tanár a benső barátok nevében megkapóan búcsúzott el a mélyen gyászolt baráttól. Legutoljára dr. Oppenheim, a brünni hitközség titkára és az elhunyt sógora búcsúztatta el a drága halottat.

Dr Bacher Vilmos tanár beszéde így hangzott :

בְּנוּ בְּנוּ לְהוֹלִךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וּרְאֵה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ (Jerem. 22, 10). „Siratva sirassátok azt, a ki elment, mert nem tér többé vissza, hogy lássa szülőföldjét“. Megdöbbenőleg, szivrázólag szól felénk a gyász prófétájának e szózata mély gyászunknak e kimondhatatlanul fájdalmas órájában. Siratjuk őt, ki elment tőlünk, az üdülés és gyógyulás helyére ; de ime, לַעַת מֵרַפָּא וְהִנֵּה בַעֲתָהּ (Jer. 8, 15), „a gyógyulás idejében ijedelem lett.“ A ki tőlünk elment, nem látja többé soha szülőföldjét, hazáját, otthonát. Nem tér már vissza kedves szülőföldjére, a hova évről-évre vitte gyermeki, testvéri szeretetének boldogító melegét ; nem tér vissza második hazájába, e hazába, melynek szolgálatában töltötte életének nagyobb részét, melynek nyelvét csodálatos gyorsasággal el-sajátította, melyhez a leggyöngédebb családi kötelékek fűzték, és a melynek földjében mától fogva örökre nyugosz-

nak földi maradványai; nem tér vissza az ő otthonába, mely a fáradhatatlan tudományos kutatásnak és irodalmi munkának volt dús eredményű műhelye; nem tér vissza második otthonába, az országos rabbiképző intézetbe, melynek falain belül tanítva és buzdítva, az ismeretek magvait elhintve és a lelkesedés tüzeit szítva, teljesítette hivatásának magasztos föladatait; nem tér többé vissza kartársainak körébe, kiktől az imént lefolyt iskolaév végén elbúcsúzott a visszontlátás vidám kívánatával, és a kiknek nevében most mélyen megindult lélekkel elbúcsúzóok ő tőle.

Gyászoló gyülekezet! Ha a végbúcsúnak e váratlanul bekövetkezett pillanatában visszatekintek azon huszonkét esztendőre, melyek alatt az elboldogulttal vállvetve működhettem a magyar Izraélnak rabbiképző iskolájában és ha messzebb tekintek vissza az ifjúkor éveire, melyekben külföldön vele együtt képződtünk a leendő hivatásra és együtt merítettünk a tudás forrásaiból, és ha e visszatekintésben iparkodom felidézni emlékét e hirtelen megszakadt életnek, melynek nagyobbbrészt tanuja, pályatársa voltam: akkor önként kínálkozik a szentírásnak egy igéje, melylyel Mózes tanítónk jellemzi fölavatandó utódját és melylyel legjobban jelölhető Kaufmann Dávid egyéniségének lényege, jelentősége. Ez ige pedig így szól (Mózes IV. k., 27, 18.): **אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ**, „férfi, a kiben szellem van“. Vagy így is mondhatni, a mint egy későbbi korszak jeleséről mondja a szentírás (Dániel 6, 4): **דִּי רוּחַ יִתִּירָא בּוֹ**, „a kiben kiváló szellem van“.

Kiváló, tudni vágyó, a megismerésnek mennél tágabb határaiban tájékozódó, önállóan és mélyen fürkésző szellem lakozott benne, mely már ifju éveiben a legnehezebb föladatok megoldására serkentette, mely pihenést, megállást nem ismert, mely a zsidó tudomány nem egy szakának első rangú művelőjévé, mesterévé tette. **אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ** „férfi, a kiben szellem van.“ Ennek mutatja őt irodalmi tevékenysége, mely külső terjedelmében és belső értékében egyaránt bámulatot gerjeszt és melynek minden terméke egy tudományos ihlettségű és magának a legmagasabb célokat ki-

tüző szellemnek a megnyilvánulása. Ha régi gondolkozóink, vallásbölcseink eszmemenetét fejtegeti és kútforrásaikat fölfedezi, vagy ha elfelejtett irodalmi emlékeket napvilágra hoz és azokat behatóan és meggyőzően magyarázza, vagy ha Izraél múltjának egy-egy történeti mozzanatát vagy ki-magasló személyiségét ismerteti, vagy ha zsidó családoknak eredetét és elágazását, sorsát és érdemét kutatja, vagy ha kimutatja a zsidóság gondolatvilágának összefüggését más köröknek gondolatvilágával, vagy ha síkra száll hitünk és tudományunk megtámadóí, ócsárlói ellen: mindenhol oly férfinak bizonyul, kiben szellem van, kiváló szellem, mely a tudás nyers anyagát tökéletesen hatalmába ejti és új életet lehel beléje. **איש אשר רוח בו**, „férfi, a kiben szellem van“. Annak bizonyult tanításában, melynek eleven szava a legszárazabb adatokat is az elmésség búbájába tudta burkolni, mely a tények halmazában kimutatta a szellemi fejlődés áramlatait, mely lelkesítő hangjával lebilincselte az ifju lelkeket és maradandó érdeklődést támasztott bennük. De a tudomány határain, az iskolának körén kívül is oly férfi volt ő, „a kiben szellem van“; mert szellemes ember volt a szó legszebb értelmében, a ki a szakismeretein messze túl terjedő sokoldalúságával és találó kifejezésmódjával elragadta a hallgatót és hódította a sziveket.

Midőn ily férfiút elvesztettünk, gyászoló gyülekezet, méltán alkalmazhatjuk reá az elcsüggedő panasznak azon szavait, melyekkel egy régi nagy bölcsünket siratták (M. Szóta végén): **משמת בטל זיו החכמה**, „a mikor meghalt, megszűnt a bölcseségnek, a tudománynak fénye.“ Mert Kaufmann Dávidban és irodalmi alkotásaiban a fényes szellemmel az előadás mesterségének fényes képessége párosult. Az **איש אשר רוח בו**, „férfi, a kiben szellem van“ jelzön kívül ez a másik jelző is illet ő rá: **איש דברים**; a beszédnek is volt az embere, a szónak avatott mestere, művésze. A kiváló szellemnek és ékes szónak e ritka egyesüléséből származott a tudománynak azon fénye, mely nevét körülvette, mely messzire tündöklött mindenhová, a hol a zsidó tudomány haladásának örülnek és a zsidó irodalom becsületét sziven

hordják: a tudománynak azon fénye, mely első sorban beragyogta az intézetet, a melynek ő volt a tanítója.

Ez a fény most megszűnt, eltűnt körünkől, **בטל זיו** **החכמה**! Pótolhatatlan veszteségünket mélyen érezzük a búcsunak e szomorú pillanatában, hiába keresünk vigaszt, csak keseregni tudunk; és a mely szavakkal siratták hajdanában Jeruzsálemben a Dávid házabeli királyokat, azokkal a szavakkal siratjuk most őt (Jer. 22, 18): **הוי אהי והוי אחות הוי**: **ארוץ והוי הרה**. „Jaj testvérünk“, mért kellett idő előtt elválnod tőlünk! Jaj tudomány, melyhez így szóltál (Péld. 7, 4): **אחותי את** „nővérem“ vagy: „jaj ur“, nem vagy többé nálunk, ki ur voltál a tudásnak, a kutatásnak birodalmában! „Jaj a fénye“, mely megszűnt ragyogni, mely eltűnt közepünkől! Nekünk tündököltél, a mienk voltál! Isten adott nekünk téged, Isten elvett tőlünk, legyen az Isten neve megáldva! Ámen!

* * *

Október 16-ikán az intézet imaházában gyászistentisztelet volt, melynél dr. Blau Lajos a következő beszédet tartotta:

Köd borul lelkekre, midőn reád emlékezem, Kaufmann Dávid, mesterem és pályatársam, e szószerűről, melyről bűvös szavad hangzott, e házban, melyben fényes szellemed világolt. Köd borul vezető férfiainkra, kik igaz büszkeséggel vallottak téged magukénak, kartársaidra, kik fájó szívvvel keresik nyájas alakodat, tanítványaidra, kik sóvárgó lélekkel szomjuhoznaq lelkes szavadra. **בארזים נפלה שלהבת** (Móéd Káton 25b). »Czédrusba esett a láng«, a zsidó tudományok nagy mestere nincs többé. Élte delén, alkotó ereje teljében ragadta el a halál, beteljesedett rajtunk az Úr fenyegető szava **והנאתי השמש בצהרים וההשכתי לארץ ביום אור** (Ámosz 8, 9 v. ö. Chag. 26a). »Leszállatom a napot délben és elsötétítem a földet világos nappal«.

Valóban sötét lett körülöttünk, sötét nap volt az, melyen Kaufmann Dávid földi pályája megszakadt, sötétség borult családjára, melynek ékessége, a tudományra, melynek oszlopa, Izraélre, melynek rajongó fia volt. Messze, messze, hazánk határain túl, ama szerény hajlékokban, hol romlatlan

szívek a zsidók multjáért és jeleneért dobognak és ama büszke palotákban, hol az elfogulatlan tudomány az ismereteket egyenlően becsüli, szomoruságot keltett a hír, hogy a nagytudományu férfiú elköltözött az élők sorából.

Nem ismerjük a gondviselés útjait, de érezzük a kegyelet ez órájában, midőn a megdicsőült mester kiváló alakja lelki szemeink elé száll, hogy hálátlanság volna, ha csak a fölött keseregnénk, a mit vesztettünk és nem dagasztaná keblünket az is, a mit birtunk. És Kaufmann Dávid, a közélet férfia, a mienk volt, az országos rabbiképző intézete és a magyar zsidóságé. A magyar zsidóságé volt, a mely őt, mint fiatal tudóst, magas helyre állította, nagy cél kitűzése által erőit fokozta, alakját megnövesztette és tisztelettel környezte. Nem volt e hon szülöttje és neveltje, de az a nagyratörő szellem, mely a hazai zsidóságot hosszú és kemény tusa után főiskolánk felállításához vezérelte, elhivatásakor megérintette lánglelkét, fokozva buzgalmát, sarkalva tetterejét. És Kaufmann Dávid az országos rabbiképző-intézeté volt és lesz; életének halhatatlan tartalma iskolánk örök kincsei közé tartozik, mely mint szentelt hagyomány átszáll nemzedékről nemzedékre; eszményi alakja mindenha mint dicső példa lebeg a tanuló ifjuság s a tudomány mivelői előtt. És most, hogy mesterünk letűnt, könnyes szemeink nemcsak azt látják, hogy életpályája véget ért, hanem azt is, mily fényes volt az az út, melyet üstökösként megfutott. Élte felén szállt sirba, de élete kerek egész, melynek szemlélete oktat és felemel, buzdít és lelkesít.

Kaufmann Dávidra alkalmazható a prófétai szó:

ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה עצה

(Ézsaiás 11, 2). וגבורה רוח דעת ויראת ה'

»És nyugodott rajta az Örökkévaló szelleme, a bölcsesség és értelem szelleme, a tanács és erő szelleme, az Istenismeret és Istenfélelem szelleme.« Az isteni szikra, mely lelkünket lobogtatja, szívünket hevíti, a lelkesedés, elhúnyt jelesünk egyéniségének jellemző vonása. A létérti

küzdelem rideg századában, a mely a lelkekről leveszi a himport, megőrizte ifjú lelkesedését. Lelkesedett mindenért, a mi isteni és emberi, a mi szép és igaz; szerette a költészetet és művészetet, a tudományt és irodalmat. Művészi és költői lélek volt, melynek megnyerő bélyege rá van nyomva minden tevékenységére, minden alkotására. Szava és beszédje a magán- és közéletben, a szószéken és cathedrán, kis és nagy dolgokban, mindenha és mindenhol szellemes és lelkes volt. יִפְיֵית מִבְּנֵי אָדָם הוֹצֵק הֵן בִּישְׁפֹּתוֹתַיךְ (Zs. 45, 3) »Szébb voltál az embereknél, búbáj ömlött el ajkaidon.« Lelkesség és szellemesség, e két megnyerő tulajdonság, tette igézővé Kaufmann Dávid személyiségét, ez ékesítette az embert, a tanárt, a szónokot. Jellemének szenvedő vonása, lelkének elégiai hangulata szintén a világ folyásával elégedetlen lelkeségének, a rajta nyugvó isteni szellemnek kifolyása volt.

A tudományban is vezetőcsillaga a lelkesedés, azon nemes szenvedélylyé fokozódva, a mely nélkül nagyot és dicsőt e földön alkotni nem lehet. לֹא תִשְׁבַּע עֵין לִרְאוֹת וְלֹא לֹא תִשְׁמַע (Koheleth 1, 8). »Szeme sohasem lakott jól a látással, füle sohasem telt be a hallással.« Tudomány-szomja olthatatlan és mint lángész kielégítést csak az örökös munkában talált. Élete minden percében jövőjén dolgozott. Éjjel-nappal, ha egészséges, ha beteg volt, tanult és munkálkodott. Minden ideje és ereje, szórakozása és társalgása a tudományé, melyben az élet minden körülményei között gyönyört és vigaszt talált. Dicsőségét nem isteni tehetségeinek, hanem vas szorgalmának, nem a szerencsének, hanem saját érdemeinek köszöni, a kitartás tündöklő példáját mutatta az ifjúságnak.

E páratlan munkakedv fényes elmével párosulva fölemelte Kaufmann Dávidot arra a magaslatra, melyről a zsidó tudomány összes területeit nemcsak áttekinthette, hanem újakkal szaporíthatta is: a zsidó művészet történetének alapjait ő vetette meg. . . . וְהוֹלַכְתִּי עוֹרִים בְּרוֹךְ לֹא יָדְעוּ . . . (Ézsiás 42, 16). »Vezette a vakokat ösmeretlen utakon, a sötétséget világossá

téve, a görbeséget egyenessé.» Napvilágra hozott enyészetnek induló pergameneket, szétmálló sirköveket, porlepte okmányokat, megfejtve talányaikat és megoldva nyelvüket. Ráillik a próféta szava: ונתתי לך אוצרות חשך ומטמני מסתרים (Ézs. 45, 3). »Neked adom a sötétség kincseit és az elrejtett drágaságokat.«

A tudás faklyájával elvilágított minden szakba, de legmélyebb szeretetével a bölcsészetet és történelmet karolta fel. Hitünk vonzó ereje eszméinek tisztasága, a mely nem kerüli a világosságot, nem fél az emberi elme bírálatától. A múlt a zsidóság biztos alapja, a történelmi erő szilárd oszlopa. Történet és bölcsészet, valásunk két erőforrása, volt dicső testvérünk életmunkájának fő tartalma. Leszállott mélyen e két tengerbe, felszínre hozva a legszebb gyöngyöket, hogy gyönyörködtesse bennünk a tudás férfait és felekezetünk híveit. Nyugodott rajta רוח הנמה ובינה »a bölcsészet és történet szelleme.«

És tudománya nem maradt a tudós négy fala között, kihatott az életre. Egy korban, melyben azt állítják, hogy tudás és vallás, hit és bölcsészet összeférhetetlen, Kaufmann Dávid a spanyol-arabs fénykorszak nagy gondolkodóiban és önkénytelenül saját személyében mutatta be a hit és bölcsészet összhangzatát, mert elhúnyt mesterünk a modern tudományosság magaslatán régi jámborságú zsidó volt. Egy korban, melyben a fiúk nem lépnek az apák helyére, melyben az emberek lelkileg alábbszállnak, hogy társadalmilag emelkedjenek, melyben földi javakban bővelkedők szólnak: מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (Jób. 21, 16). „Micsoda a Mindenható, hogy szolgáljuk őt, mi hasznunk van, ha imádjuk őt?“ Ily korban Kaufman Dávid, Izraél hű fia, bemutatta a gyenge lelkü utódnak a hős lelkü elődöket, kik történetünk utolsó három századában, a legsötétebb éjszakában, mely Jákobra — évezredes vándorlása alatt — borúlt, vész és vihar közt rendületlenül állottak, éltükkel és vérükkel pecsételvén meg hitüket. E körbe tartozó munkái a hitet ébresztik és erősítik.

כושל יקימון מליך וברכים כרעות תאמץ (Iób 4, 4). „A megbotlói felegyenesítik szavai, a megingott térdeket megszilárdítja.“

A belső hűtlenség s a külső ellenség ellen küzdött lángszavával. Széles szemkörrel és mély tekintettel szemlélte a zsidóság ügyeit és bajait. Megérezte a zsidó sziv érverését, meghallotta a zsidó néplélek halk suttogását: a czionizmust, az elnyomás ellenhatását, előre látta két évtized előtt. A zsidó nép, a világtörténet e talánya, kutató szemei előtt kitérta titkait és ő nemcsak nagy múltját ismerte, hanem rendületlenül hitt nagy jövőjében is. Szívén találta az ellenünk feltámadó középkori gyűlölet, fényes fegyverzettel szállt síkra ellene. Sikerral verte vissza a zsidó vallás és zsidó tudomány ellen intézett támadásokat. Vitáiban nyugodt és előkelő, nem a szavak súlyával, hanem az okok erejével hat. יש בוטה כמדקרות הרב ולשון חכמים מרפא (Példab. 12, 18.) „Némelyik beszédje kardszúrás, a bölcsék szava gyógyítás.“ Ellenfeleinket nem boszantani, hanem meggyőzni törekedett és bölcsesége többet ért hadi fegyvernél. Róla szól az ige: שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה (Pldb. 15, 23.) „Öröme van a férfiúnak szája feleletében, mily jó idejében a szó.“ Tanácscsal szolgált a belső hűtlenség és erővel a külső ellenség legyőzésére. Mert nyugodott rajta רוח עצה גבורה „a tanács és az erő szelleme.“

És nyugodott rajta רוח דעת ויראת ה' „az Istenismeret és Istentélelem szelleme.“ A zsidó irodalom a legrégebb, a zsidó tudomány a legfiatalabb. A zsidó tudomány, a modern zsidóság e hatalmas alkotása, megalkotói és művelői lelkesedéséből fél század alatt emelkedett arra a színvonalra, melyre más tudományok az állam és társadalom anyagi és erkölcsi támogatása mellett évszázadok múltán jutnak el. E tudomány méltó képviselője, művelője és fejlesztője volt Kaufmann Dávid, a szó és toll mestere. E tudomány emancipációjáért szállt síkra villámló szavával, fényes alkotásaival, tudós egyéniségével. Elméjét és szivét századunk gondolat- és eszmekincse, érzelmi- és értelmi világa töltötték meg, mindezeket a zsidó tudomány szolgálatába léptette. Nem bonczolta a zsidóságot, mint orvos a hullát,

hanem ápolta, mint saját énjének legnemesebb elemét. Vallásunk és népünk irodalma szemében nem volt pusztán tudományos anyag, mint európai tudósok szemében a Kelet népei, hanem kegyelettel őrzött kincs. A zsidóság nem ismeretek összege, hanem szívet lelket átjáró érzés, az egész életet kormányzó világnézet. Gondolat és érzelem, szív és elme összefolyt jelesünk személyében. A vallás kérdéseiben szívével gondolkozott, Júda Halévihez, a költő bölcsészhez, vonzódott, nem a rendszeres, de hideg gondolkozókhoz. Mély gondolkozó, kritikai elme, elfogulatlan buvár volt, de a vallás mezején eszménye a gyászdalok költője, kit mint vallásos lángészt imádott. Ráillik a bölcs király mondása: כִּי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (Példab. 2, 6.) „Az Örökkévaló adja a bölcseséget, szájából ered a tudás és értelem,“ mert valóban Kaufmann Dávid bölcsesége és tudása isteni eredetű, jámborsággal telített volt. Nyugodott rajta רוח דעת ויראת ה' „az Istenismeret és Istenfélelem szelleme.“

Lelkesség és szellemesség, tudás és műveltség, zsidó jámborság s a zsidó nép szeretete ritka mértékben és szép összhangzatban egyesült személyében.

Néma az ajk, melyről mézként folyt a szó, csendes a szív, mely a zsidóságért dobogott, dermedt a kéz, mely fáradhatatlanul vezette a tollat: temetőben nyugszik Kaufmann Dávid, a nagy mester, a lánglelkű zsidó, a hírneves író. Az elmulás borongó érzete szállja meg szivünket, az elválás mély bánata borítja lelkünket. Nagy a mi veszteségünk, de ki mérhetné meg a ti veszteségteket, tanuló ifjuságunk? A gyermektelen férfiú kék szemei szeretettel pihentek rajtatok, az élet minden fájdalma és bánata között csak mosolyogni láttátok: ki méri a ti fájdalmatok? Beszédes ajkain csüngtetek, szellemességében gyönyörködtetek, lelkesedésétől az eszmények világába emelkedtetek: ki méri a ti veszteségteket? Fogékony szívetek, fejlődő elmétek hű gondozót veszített: hol keressek szavakat vigasztalástokra? Találjatok megnyugvást abban a büszke tudatban, hogy a dicső férfiú a ti meste-

reték volt. Legyen eszményi alakja vezéreték, emléke meghitt barátotok. Lebegjen szemeitek előtt vezető thzoszlopként soha sem lankadó szorgalma, kiapadhatatlan munkakedve, örök tevékenysége, lángoló lelkesedése, tiszta jámborsága és akkor dicső emléke áldásthozó lesz reátok és áldásthozó lesz intézetünkre. E ház. volt sikereinek színhelye, iskolánkból indult hódító útjára, szelleme szeretettel tekint a tudomány e hajlékára, hol eszméi élnek, hol törekvései ápoltatnak, hol emléke áldott marad örökkön örökké. Ámen.

Felső tanfolyamunk theologiai egylete 1899-iki december 31-ikén az intézet nagytermében gyászünnepélyt rendezett, melyen Blumgrund, Goldberger, Silberfeld, Edelstein, Guttmann és Schönwald hallgatók Kaufmannt mint tanárt és tudóst méltatták.

Evvel kapcsolatban megemlítjük még, hogy dr. Kaufmann egyik tanítványa és tisztelője, kegyelete jeléül felajánlotta a boldogultnak hű képét könyvtárunk olvasóterme számára.

* * *

Az 1899-iki szeptember 1-én tartott értekezleten a anári kar Bloch Mózes tanárt elnöknek, Schill Salamon tanárt jegyzőnek, dr. Blau Lajos tanárt könyvtárnoknak Bloch Mózes tanárt templomi elnöknek választotta. A vezérő bizottságban való képvisellel Bloch Mózes és Balogh Ármin tanárokat bizta meg.

A dr. Kaufmann által előadott tantárgyakat az idő rövidsége miatt csak ideiglenesen lehetett ellátni. A lefolyt tanévre dr. Bacher V. tanár elvállalta a vallásbölcshészetet; a zsidó történet előadásával dr. Blau Lajos tanár bizatott meg. A homiletikai gyakorlatok vezetését magára vállalta a legnagyobb szivességgel és minden tiszteletdíj nélkül dr. Kohn Sámuel, pesti rabbi és vezérő bizottságunk buzgó tagja, kinek e helyen is legmélyebb köszönetünket fejezzük ki lekötelező előzékenységeért. — A még fenmaradt görög és német nyelvi órákat Balogh Ármin és dr. Bloch Henrik tanárok vállalták el.

A jövőre nézve a nagyméltóságú m. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium megbizta dr. Goldziher Ignác, egyetemi tanárt a vallásbölcsezet előadásával. A többi tantárgyak ellátása változatlan marad, mivel dr. Kohn Sámuel, rabbi úr készséggel hajlandónak nyilatkozott ezentúl is felolvasásokat tartani a homiletikáról.

1900. február 26., 27. és 28-ik napjain a szóbeli rabbiképesítő vizsgálatok voltak, melyekhez házi dolgozataik és a február 18. és 19.-én tartott zárthelyi írásbeli vizsgálat alapján a következő végzett hallgatók bocsáttattak: dr. Leipniker Márkus, dr. Weisz Mór és dr. Weiskopf Arthur. A vizsgáló bizottság állott dr. Klein Mór, nagybecskereki főrabbi és dr. Sidon Adolf, verseczi főrabbi kiküldött vezérlő bizottsági tagokból, valamint dr. Bacher Vilmos, dr. Blau Lajos és Bloch Mózes vizsgáló tanárokból. A vizsgáló bizottság elnöke dr. Klein Mór, főrabbi úr volt. Az összes jelöltek a márczius elsején végbement fölavató ünnepélyen a tanári kar elnökétől héber beszéd kíséretében átvették rabbiképesítő okleveleiket. A vizsgáló bizottság nevében dr. Klein Mór főrabbi úr beszédet intézett az elbocsátandókhoz, míg az utóbbiak nevében dr. Weisz Mór mondott hála- és búcsubeszédet.

A lefolyt iskolaév alatt az intézet végzett hallgatói közül dr. Kriszháber Béla (azelőtt Kulán) rabbivá választott Soroksár-Erzsébetfalván, dr. Wellesz Gyula pedig (azelőtt Curgón) rabbivá Nagy-Bittsén, Dr. Weisz Mór-t a pesti Chevra-Kadisá liturgistává nevezte ki.

Az intézet templomában Bloch Mózes tanár az engesztelő napot és a pészach-ünnepet megelőző szombaton hitszónoklatot tartott. Ugyanott az ünnepnapokon és több szombaton a felső tanfolyam hallgatói szónokoltak.

Hazai községek fölkérésére egyes hallgatók templom- és alkalmi hitszónoklatok tartására küldettek ki.

Az alsó tanfolyam V. osztályának tanulói május 14-én tették le a héber írásbeli érettségi vizsgálatot, május 16-án a theológiai tárgyakból való szóbeli érettségi vizsgálatot. Május 21., 22., 23., 24. és 25. napjain voltak az írásbeli

érettségi vizsgálatok a gymnásiumi tantárgyakból. A szóbeli érettségi vizsgálat június hó 25-ikén tartott meg Dr. Wagner Alajosnak, a budapesti V. kerületi államgymnasium igazgatójának elnöklete alatt.

Június hó 18. és 19-ikén a felső tanfolyam I. és III. éves hallgatói a l a p -, ill. e l ő v i z s g á l a t o t t e t t e k .

A felső tanfolyam t h e o l o g i a i e g y l e t e , valamint az alsó tanfolyam ö n k é p z ő - és s e g é l y z ő - e g y l e t e a lefolyt tanévben is folytatták működésüket.

A h a l l g a t ó k és t a n u l ó k számát, nevét és születési helyét az A alatti jegyzék tünteti föl.

Az É c z - C h á j i m segélyzőegylet működéséről, valamint az intézet javára tett adományokról és ösztöndíjakról a B alatti melléklet számol le.

Az intézeti könyvtár gyarapodását a C és D mellékletek mutatják.

Az 1898/99-iki tanév végével másodizben kiirt pályakérdésre: „Az Eszter könyvére vonatkozó midrásművek kritikai elemzése, forrásaik és egymáshoz való viszonyuk kimutatása“ egy dolgozat érkezett be, melyről a tanári kar következőképen ítélte:

Az Eszter könyvére vonatkozó midrásművek kritikai elemzése, forrásaik és egymáshoz való viszonyuk kimutatása“ cz. pályakérdésre 1900. május 1-jén וְאֵנִי הַסֵּתֶר אִמְתָּר יְנִי jeligéjü dolgozat nyújtott be. Szerző nagy szorgalommal és dicsérendő tárgyismerettel iparkodott feladatának megoldására. Alapos bonczolgatás és óvatos összehasonlítás által sikerült neki a kérdésben forgó midrásművek szerkezetét megvilágítani, chronologiai sorrendjüket lehetőleg megállapítani, egymáshoz való viszonyukat kimutatni, még meglevő vagy már elveszett irodalmi művekben, vagy pedig a midrás élő hagyományaiban keresendő forrásaikra utalni. Elismerést érdemel, hogy a Septuagintára és a targumra is kiterjesztette kutatását. Sokszor ugyan szerző az elemzésnek és összehasonlításnak csak nyers anyagát nyújtja; következtetései nem mindig helyesek; nem foglalkozik eléggé az Eszteragádák tartalmával és annak módo-

sulásaival. De műve, melyben a szakirodalom ismeretét is tanúsítja és a megfelelő kutatási módszert kellő önállósággal kezeli, becses adaléknak tekinthető a midrásirodalom kritikájához és föltétlenül megérdemli a pályadíjat.

Ezen ítélet fölolvastatott az évváró ünnepélyen, június 31-iken. A jelíges levél felbontása után kihirdettetett, hogy a díjjal megjutalmazott dolgozat szerzője, dr. Edelstein Bertalan, a felső tanfolyam IV.-éves hallgatója.

Az 1900—1901-iki iskolaévre a báró Schey-féle díjjal jutalmazandó következő három pályatétel tüzetik ki.

1). „Jehúda Ibn Tibbón terminológiája vallásbölcészeti művek fordításában“. (Szótári alakban).

2). (másodizben). „Különböző mózesi tilalmak (לאסו) konkurrencziája, annak szabályai és egyes esetei szerint. (כללי ופרטי דאיסור חל על איסור).

3). (másodizben). „A lélekvándorlás tana a zsidó irodalomban“.

A Steinfeld Antal-féle alapítványból másodszor iratik ki a következő tétel: „Heidenheim Wolf irodalmi működése“. — A pályadíj: 320 korona.

Mind a négy pályamű benyújtásának határideje 1901-iki május elseje.

*

A tanári kar a lefolyt iskolaévben részvétének kifejezését küldte a bielitzi izr. hitközségnek Halberstam J. S. nagynevű tudós elhunytá alkalmából; a simándi (Arad m.) hitközségnek, midőn rabbija és volt növendékünk, dr. Náda Gyula, hosszabb szenvedés után meghalt.

A lefolyt iskolaév alatta tanári kar szerencsekívánataival üdvözölte vezérlő bizottságunk tagját, Deutsch Sámuel urat, a pesti izr. hitközség elnökhelyettesét hetvenedik születésnapja alkalmából.

Felejthetetlen kartársunknak, dr. Kaufmann Dávid urnak, június 24-ikén végbement sirkőlelepzési gyászünnepélyénél jelen volt az egész tanári kar.

Közvetlenül a tanév vége előtt az országos rabbiképző intézet érzékeny veszteséget szenvedett dr. Goldberg Raphael, budai főrabbi és vezérlő bizottsági tag hosszas szenvedés után bekövetkezett halálával. A tanári kar a június 25-ikén végbement temetésnél, a mennyiben az egyidejűleg folyó érettségi vizsgálatok megengedték, képviselve volt.

Az 1900/1901-iki iskolaév szeptember 1-én nyitattik meg. A beiratások, felvételi és javító vizsgálatok szeptember 3. és 4. ik napjain fognak megtartani.

Az országos-rabbiképző-intézet felső tanfolyamában az elmúlt tanévben a következő előadások tartattak:

1. **Szentírásmagyarázat**: Jób könyve. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bacher*.
2. **A szentírásmagyarázat és a héber nyelvtudomány története**. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
3. **Exegétikus irodalom**: Abrahám Ibn Ezra pentateuchus-kommentárjából az Exodushoz. 1 óra hetenk. *Ugyanaz.*
4. **Talmud, statarie**: Kiddúsin 61 végig. Jebámóth 87—91. 6 óra hetenkint. Tanár: *Bloch M.*
5. **Talmud, cursorie**: Nedárim 10—40. 3 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
6. **Sulchán Árukh**: Jóre Déá, 90—106. 3 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
7. **Héber gyakorlatok**: 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher*.
8. **Midrás**: Ékhá rabbáti. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
9. **Zsidók története**: A zsidók története a babyloniai fogságból való visszatéréstől 142-ig időszámításunk előtt. 2 óra hetenkint. Tanár: *Blau*.
10. **Történelmi gyakorlatok**: Serira Gáon levelének olvasása és magyarázata. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
11. **A zsidó vallásbölcsezet irodalma** Maimûni Mózesig. 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher*.

12. **Vallásbölcsezet**: Száadja, Emúnót wedéóth. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

13. **Homiletikai gyakorlatok**: 1 óra hetenkint. *Dr. Kohn.*

A theologiai oktatás átnézete

az alsó tanfolyamban.

1. **Szentírás**: A) Mózes I. k. 31—44. fej. 2 óra hetenkint. Tanár: *Blau.*
B) Mózes IV. k. 1—25. fej. 3 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
2. **Szentírás**: A) Példabeszédek könyve. 3 óra hetenk. Zsoltárok 56—89. 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*
B) Jesája 1—39. 2 óra hetenkint.
Jirmeja 1—25. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
3. **Talmud, statarie**: Bába Bathra 14—27. 5 óra hetenkint. Tanár: *Blau.*
4. **Talmud, cursorie**: Jóma 46—73. 4 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
5. **Héber nyelvtan**: Alaktan. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*
6. **Zsidók története**: A VI. századtól a XII. századig. 1 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*

A biblia tanításában az alsó tanfolyam tanulói 2 csoportban (A. és B.) vettek részt. Az A) csoporthoz tartozik az I. és II. oszt., a B) csoporthoz a III., IV. és V. osztály. A zsidók történetét a II.—V. osztályok együtt hallgatják. A talmudra nézve megjegyzendő, hogy a mely tanulóknak e téren haladottabb ismereteik voltak, a felső tanfolyam talmudelőadásában vettek részt.

A gymnasiumi oktatás átnézete

az alsó tanfolyamban.

M a g y a r n y e l v és i r o d a l o m: Arany Toldi-jának részletes olvasása és fejtegetése. Toldiból a négy első éneket betanulták. — Az olvasmány alapján tárgyalták az epikai költészet sajátosságait. — Segédkönyvek: *Arany: Toldi és Toldi estéje.* 3 óra het. Tanár: *Balogh.*

L a t i n n y e l v: Cicero, pro Roscio Amerino. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

G ö r ö g n y e l v: Alaktan a μ -végű igékig. Megfelelő fordítási gyakorlatok. Segédkönyvek: Hintner-Schill görög nyelvtan és olvasókönyv. 3 óra het. Tanár: *Bloch H.*

N é m e t n y e l v: Válogatott olvasmányok Szemák német olvasókönyvéből. Költemények betanulása. Iskolai- és házi feladatok. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bacher.*

T ö r t é n e t: Az ó-kor története a római császárság keletkezéséig. Segédkönyv: Mangold, Világtörténelem, I. kötet. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

M e n n y i s é g t a n: Az alpműveletek algebrai kifejezésekkel. A legkisebb közös többszörös és a legnagyobb közös mérték. A hatványozás és a gyökfejtés. — Házi- és iskolai dolgozatok. 2 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

T e r m é s z e t r a j z: Botanika: Az általános rész beható tárgyalása. — A részletes növénytan kiváló osztályai. 1 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

II. osztály.

M a g y a r n y e l v és i r o d a l o m: Arany balladái-nak fejtegetése. A balladákat mind betanulták. Arany „Széchenyi emlékezete“ fejtegetése és betanulása. — Poetika. — Segédkönyvek: *Riedl, Poetika.* 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

L a t i n n y e l v: Sallustius, Bellum Jugurthinum, — Ovidius Fasti. I. — Írásbeli dolgozatok. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Alaktan a szenvedő aorisztosztól végig; a megfelelő gyakorlatokkal. Segédkönyvek: H i n t n e r · S c h i l l nyelvten és gyakorlókönyv. 3 óra hetenk. Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 2 óra hetenkint. *Bloch H.*

Történet: A római császárság története. A középkor története a reform zsinatok befejezéseig. Tankönyv: M a n g o l d, Világtörténelem II. köt. 2 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Mennyiségtan. Algebra: Arányok és aránylatok. — Első és másodfoku egyenletek egy és több ismeretlennel. Mértan: A síkmértan elemei. Házi és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenkint. Tanár: *Bein.*

Természetrész: Zoologia: Általános rész. — Az anthropologia részletes tárgyalása. 1 óra het. *Ugyanaz.*

III. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Stiliztika és retorika. Olvasták és elemezték: Katona Bánk-bánját, Shakespeare, Julius Caesárját. Részletesen fejtegették Deák Felirati javaslatát. Tankönyvek: Gobi, Stiliztika; Riedl, Rhetorika. 3 óra hetenkint. Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: C i c e r o de nat. deor. I, II. V e r g i l i u s, Aeneis V, VI. — Kéthetenkint egy írásbeli dolgozat. 5 óra hetenkint. Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: X e n o p h o n, Schenkl Chrestomathiája. H o m e r o s, Odysseia, I, II. 3 óra hetenkint. *Ugyanaz.*

Német nyelv: S c h i l l e r: Wallensteins Tod. 3 hetenkint egy írásbeli házidolgozat. 2 óra het. Tanár: *Bloch H.*

Történet: A középkor története a Hohenstaufok bukásától végig. — Az újkor története kezdettől fogva a 30 éves háboruig. Tankönyv: M a n g o l d, Világtörténelem II. és III. k. 2 óra hetenk. *Ugyanaz.*

Mennyiségtan: Algebra: Határozatlan egyenletek különös tekintettel a diophantesi egyenletekre.

A logaritmus és annak alkalmazása. — Mértan: A sík trigonometria és annak alkalmazása. 3 óra hetenkint.
Tanár: *Bein.*

Phy s i k a: A mechanika alapfogalmai. A fontosabb statikai és kinematikai problémák tárgyalása. — Hydrostatika. 2 óra hetenkint.
Tanár: *Bein.*

T e r m é s z e t r a j z: K é m i a: A vegyülés általános törvényei. A szervetlen rész, különös tekintettel a fontosabb vegyületekre. — A fontosabb szerves vegyületek. 1 óra het.
Ugyanaz.

IV. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: Együtt a III. osztálylyal. 3 óra hetenkint.
Tanár: *Balogh.*

Latin nyelv: Közösen a III. osztálylyal. 5 óra het.
Tanár: *Schill.*

Görög nyelv: Homeros Ilias I, II, III. Plato, Phaedon, Kriton. 3 óra hetenkint.
Tanár: *Bloch H.*

Német nyelv: Lessing, Laokoon. Háromhetenkint egy írásbeli házi feladat. 2 óra het.
Ugyanaz.

Történet: Az új-kor története 1618—1848-ig. Tankönyv: *Mangold*, Világtörténelem. III. köt. 2 óra hetenk.
Tanár: *Bloch H.*

Politikai földrajz: Europa államai. 1 óra hetenkint.
Tanár: *Balogh.*

Mennyiségtan: Algebra: Kamatoskamat számítás. — Mértan: Stereometria. — Házi- és iskolai dolgozatok. 3 óra hetenkint.
Tanár: *Bein.*

Phy s i k a: Általános rezgés tan. — Hangtan. — A hőtan és a gázok elmélete. 2 óra hetenk.
Ugyanaz.

Philosophia: Logika. Segédkönyv: *Jolly* Philos. propaedeutika; olvasták Descartes értekezését. 2 óra hetenkint.
Tanár: *Balogh.*

V. osztály.

Magyar nyelv és irodalom: A magyar irodalom története; szemelvények olvasása. — Segédkönyv: Beöthy, Irodalomtörténete. I. és II. k. 3 óra hetenk. Tanár: *Balogh*.

Latin nyelv: Tacitus, Agricola, I. Historiae V. Horatius ódák I. könyve és de arte poetica. — Kéthetenként egy írásb. dolgozat. 5 óra hetenk. Tanár: *Schil*.

Görög nyelv: Plató, Apologia, Eutyphron. Sophokles, Ajax 3 óra hetenként. Tanár: *Bloch H*.

Német nyelv: Schiller és Goethe bölcsészeti költeményei. A német irodalom története. Segédkönyv: Kluge. Háromhetenként egy gyakorlat. 2 óra hetenként. *Ugyanaz*.

Történet: Magyarország története 1867-ig különös tekintettel a művelődéstörténetre s alkotmányos intézményeink fejlődésére. — Tankönyv: Mangold, Magyarország oknyomozó története. 3 óra hetenként. Tanár: *Balogh*.

Mennyiségtan: Permutációk és combinációk. — A Newtonféle hatványsor. — A matematikai tananyag átisméltése. Házi és iskolai dolgozatok. 3 óra het. Tanár: *Bein*.

Physika: Fénytan. — Az elektromosság és a mágnesség. 2 óra hetenként. *Ugyanaz*.

Philosophia: Közösen a IV. osztálylyal. 2 óra hetenként. Tanár: *Balogh*.

* * *

Az éneket az alsó tanfolyam valamennyi osztályában *Lazarus Adolf*, énektanár tanította.

A.

A hallgatók és tanulók névjegyzéke.

Azon hallgatók és tanulók, kiknek neve csillaggal van jelölve, az iskolaév közben elmaradtak.

A felső tanfolyam hallgatói:

N e v e :	Évfolyam :	Születéshely :	M e g y e :
Blumgrund Naftali	V.	Bolesó	Trencsén
Edelstein Bertalan	IV.	Budapest	
Friedmann Gyula	III.	Heréd	Nógrád
Goldberger Izidor	III.	Bátorkesz	Esztergom
5 Gutmann Mihály	I.	Félegyháza	Bihar
Hirschfeld Manó	II.	Galgócz	Nyitra
Katz Márton	I.	Bogyiszló	Bihar
Kohn Lajos	II.	Illava	Trencsén
Löwinger Salamon	II.	Erdő-Kálló	Pest
10 Schönwald Károly	II.	Domoszló	Heves
Sik Bernát	II.	Brezova	Nyitra
Silberfeld Jakab	II.	Gyöngyös	Heves
Urbach Henrik	I.	Moravka	Szilézia

Az alsó tanfolyam tanulói:

I. osztály :

N e v e :	Születéshely :	M e g y e :
Alt Jenő	Parabuty	B.-Bodrog
Deutsch Lipót	Restér	Gömör
Farkas Miklós	Budapest	
Gerstl Izsák	Berzevicze	Sáros
5 Grünfeld József	Nádudvar	Hajdu
Grünhut Márton	Csaba	Békés
Klein József	Gyöngyös-Pata	Heves
Koller Heymann	Komjáthi	Abauj-Torna
Löwy Manó	Tót-Megyer	Nyitra
10 Redlich Lipót	Borgó-Prund	Besztercze-Nászod
Rosenbaum Ede	Kis-Ráth	Ung
Rosinger Sámuel	Diós-Győr	Borsod
Schwartz Sámuel	Nagy-Szóllós	Ugocea

II. osztály.

Neve:	Születéshely:	Megye:
Bergmann Emil	Majerka	Szepes
Daniel Ernő	Berlin	Deutschland
Fähndrich Zoltán	Borsa	Máramaros
Junger Mózes	Pelejte	Zemplén
5 Kohn Andor	Döröcske	Somogy
Planer Salamon	Szerencs	Zemplén
Reisz Vilmos	Csácsó	Nyitra
Schönfeld József	Péterfalva	Ugocea
Schwarcz Benjamin	Ér-Ottamány	Bihar
10 Spiegel Ármin	Korneuburg	Oesterreich
Trammer Samu	Kural	Esztergom

III. osztály.

Bánde Zoltán	Ráczkeve	Pest
Neuländer Arthur	Petrozsény	Hunyad
Schwarcz Béni	Budapest	

IV. osztály.

Breuer József	Komárom	Komárom
Eisenberg Bernát	Oszovecz	Russland
Horowitz József	Nyirághó	Bars
Stein Sió	Máramaros-Sziget	Máramaros
5 Wurmfeld Zoltán	Körmend	Vas

V. osztály.

Berghida Mózes	Nagy-Berezna	Ung
Grossmann Zsigmond	Budapest	
Klein József	Sajó-Szt.-Péter	Borsod
Richtmann Mór	Homonna	Zemplén
5 Schönfeld Áron	Felsőfalu	Szatmár
Weisz Sámuel	Nyirbátor	Szabolcs

B**Az „Écz-Chajim“-egylet kimutatása az 1899/1900-iki tanévre*).**

Segélyző egyletünk számadásának feltüntetése előtt szomorú kötelességet kell teljesítenünk.

A jótékonyság terén és a zsidó közérdekek körül érdemes néhai *W a h r m a n n S á n d o r* elhalálozása által egyletünk is nagy veszteséget szenvedett. A megboldogult segélyző munkánk nemes céljait mindenkor előmozdította tetteivel és bölcs tanácsával. Végrendeletében egyletünknek is tekintélyes összeget hagyományozott

A zsidó tudomány egyik legkiválóbb vezérférfiának, ki áldásos, sokoldalú működését intézetünkben kifejtette és annak felvirágoztatásához sokat hozzá járult, néhai dr. *Kaufmann Dávid* tanár úrnak váratlan elhunytá segélyző egyletünket és bizottságunkat is mélyen sujtotta. Anyagi és erkölcsi tekintetben *Kaufmann Dávid* az „Écz-Chajim“ támogatója és igaz barátja volt egyletünk fennállása óta.

Az „Écz-Chajim“ egylet kegyelettel fogja mindenkoron megőrizni ezen két kiváló tagjának emlékét.

Az „Écz-Chajim“-egylet bizottsága hálás köszönettel sorolja föl mindazon adományokat, melyek a múlt tanévben az egylet javára folytak be. — Az 1900-iki május 5-én tartott közgyűlés *A d l e r Gyula*, *H e r z m a n n Bertalan*, dr. *K a y s e r l i n g M.*, dr. *K o h n S.*, dr. *S i m o n József* és *S c h w e i g e r Márton* urakat ismét megválasztotta választmányi tagoknak; néhai *Wahrman Sándor* helyére *W e i s z J. E m.* urat választotta választmányi tagnak; számvizsgálóknak megválasztotta *E h r l i c h Mózes* és *S t e r n t h a l Adolf* urakat.

I. B e v é t e l e k :*a) Rendes tagsági díját fizettek :*

<i>Adler Ádám Fia</i> , Budapest	kor. fill. . 20.—	<i>Adler Lajos úr</i> , Budapest .	kor. fill. . 20.—
<i>Adler Dávid úr</i> ,	„ . 10.—	<i>Adler Fülöp és Fia</i> , „	„ . 10.—
<i>Adler Gyula úr</i> ,	„ . 40.—	<i>Adler Henrik úr</i> ,	„ . 10.—

*) Ezen kimutatás az 1900. június hó 15-ig terjedő időszakról szól.

	kor. fill.		kor. fill.
dr. Ardo Alfréd úr, Budapest	10.—	dr. Fényes M. tanár úr, Budap.	10.—
dr. Bacher Vilmos tanár úr, Budapest	10.—	dr. Fischer Gy. rabbi úr, Prága	10.—
Bacher Emil igazgató úr.	10.—	Feiwel Lipót úr, Budapest	10.—
Balogh Ármin tanár úr, Bpest.	10.—	Fleischmann Ede úr, Budapest	10.—
dr. Bánóczy József igazg. úr, „	10.—	Fleischl Samu úr, Budapest	10.—
Beifeld József úr,	10.—	Fleissig Sándor úr, „	10.—
Baumgarten Leó úr, Budapest	20.—	Freudenberg Ráfáel ur, „	10.—
Baumgarten Lajos úr, „	20.—	Fröhlich Miksa úr.	10.—
Beer Salamon úr, „	10.—	Fuchs Vilmos úr, „	20.—
Beer és Roserberg urak, „	10.—	Fürst Jakab úr, „	10.—
Beer Zsigmond úr, „	10.—	Galitzenstein József úr, „	10.—
Beimel Jakab úr, „	10.—	Gardé Henrik úr, „	10.—
Berger Mór, Budapest	10.—	Geist Lajos úr, Szom ^h athely	10.—
dr. Bernstein Béla, rabbi úr, Szombathely	10.—	budai Goldberger Károly úr, Budapest	50.—
Besztercebányai izr. hitközség	10.—	Goldberger S. F. és Fiai, Budapest	50.—
Bettelheim Miksa úr, Budapest	10.—	Goldberger J. Mór úr, Szegszárd	10.—
Birnbaum Jakab úr, Budapest	10.—	Goldmann Mihály úr, Budapest	10.—
Blau Adolf úr, Budapest	10.—	dr. Goldziher Ignác tanár úr, Budapest	10.—
dr. Blau L. tanár úr, Budapest	10.—	Gomperz Miksa úr, Budapest	20.—
Bloch Árpád úr, „	10.—	Gomperz testvérek, „	20.—
Bloch Mózes tanár úr, „	10.—	Grün M. úr, „	10.—
dr. Bloch H., „ „ „	10.—	Grünhut Béla úr, „	10.—
Brüll Henrik és Fiai, „	50.—	Guttmann és Wahl urak „	10.—
dr. Büchler A. tanár úr, Bécs.	10.—	Györgyei Illés úr, „	20.—
Budai izrael. hitközség	20.—	Győri izr. hitközség	20.—
Csurgói izr, hitközség	10.—	„ Chewra-Kadischa	30.—
Daniel Sándor úr, Budapest	100.—	ifj. Hay Ignác úr, Budapest	12.—
Deutsch S. és Jakab urak, Bdp.	30.—	Haas és Deutsch urak „	20.—
Devecser Gyula utóda, Budapest	10.—	Handler Jónás úr, „	10.—
dr. Diamant Gyula rabbi úr, Vukovár	10.—	Hartenstein Zsigmond úr, Bdp.	10.—
Diamant Samu úr, Budapest	10.—	ifj. Heidelberg Mór úr, „	10.—
Dirnfeld Testvérek, „	10.—	Heidelberg L. V. úr, „	30.—
Drucker Mór úr, „	10.—	Heizler Ignác úr, „	10.—
Ehrlich Mózes úr,	100.—	dr. Heller Bernát tanár úr, „	10.—
dr. Eisler M. rabbi úr, Kolozsv.	10.—	Heller Gábor úr, „	10.—
Eisler és Reinitz urak, Budap.	10.—	Heller Gyula úr, „	10.—
Ehrenstein Bernát úr „	10.—	Heizmann Bertalan úr, „	10.—
Ernyei A. Henrik úr, „	10.—	Herzfeld Zsigmond úr, „	10.—
dr. Farkas József hitszónok, Fiume	10.—	dr. Herzog Manó rabbi úr, Kaposvár	10.—

	kor. fill.		kor. fill.
Herzfeld Frigyes úr, Budapest	10.—	Löwy Mor úr, Budapest	10.—
Hirsch Jakab úr,	30.—	Mandel Bernát úr,	10.—
Hirschfeld Samu úr,	10.—	Markbreit Adolf úr, Budapest	10.—
Holitscher Lipót úr,	10.—	Müller Vilmos úr,	20.—
Hirschler Frigyes úr,	10.—	Müller Móricz úr,	10.—
Joel Adolf és Fiai	10.—	Mohácsi izr. hitközség	20.—
Kanitz Ignác úr,	10.—	Modern és Breitner urak, Bdp.	10.—
dr. Kayserling M. rabbi úr Bdp.	10.—	ifj. Nagler testvérek, Budapest	10.—
Keppich Lipót úr, Budapest	20.—	Nagy - Atádi izr. anyakönyv-	
Kohn Arnold úr,	10.—	kerület	10.—
ifj. Kohn Ármin Sándor úr, Bdp.	10.—	dr. Neumann Ármin, orsz. kép-	
dr. Klein Dezső rabbi úr, Siklós	5.—	viselő úr, Budapest	10.—
dr. Klein József rabbi úr, Kassa	10.—	Neuschloss Károly és Fiai,	
Klein Jakab H. úr, Budapest	10.—	Budapest	20.—
dr. Kohn Sam. rabbi úr, Bdp.	10.—	Orosházai izr. hitközség	10.—
Kobrak Mór úr, Budapest	10.—	Philipp Albert úr Bpest.	10.—
Kobner Adolf és Fiai Budap.	60.—	dr. Pillitz Benő úr, Veszprém	10.—
Kornfeld Zsigmond bankigaz-		Pinkasz Zsigm. és Testvére	
gató úr, Budapest	20.—	Budapest	10.—
dr. Krämer Lipót úr, Nagy-		Pollak József úr Budap.	10.—
Szöllős	10.—	Pollak Károly és Társa,	10.—
megyeri Krausz L. úr, Budap.	12.50	Porges B. úr, Budapest	10.—
megyeri Krausz J. dr. úr, Budp.	12.50	Pozsonyi izr. hitközség	30.—
Krausz Móricz úr, Budapest	10.—	dr. Rapaport Béla tanár úr,	
Kriegler D. úr,	10.—	Bpest.	10.—
dr. Krishaber Béla, rabbi úr,		Rosenbaum Adolf úr, Budp.	12.—
Soroksár	10.—	Schlesinger Alajos úr, Budp.	10.—
Kronberger Lip. igazg. úr, Bdp.	10.—	Schlesinger és Pollakovics,	
Kunewalder F. M. úr,	20.—	Budapest	20.—
Latzkó és Popper urak,	20.—	Schmiedl Albert úr, Budp.	10.—
Lazarus Ad. főkantor úr	10.—	Schön Ignác úr, Bpest.	10.—
dr. Leimdörfer D. rabbi úr,		Schönfeld úr, (Bettelheim	
Hamburg	9.38	Miksa-czég), Bpest.	10.—
Leipziger Vilmos úr, Budap.	20.—	báró Schossberger Zs. úr, Bdp.	40.—
Leitersdorfer Dávid úr,	10.—	dr. Schreyer Jakab úr, Bpest.	10.—
dr. Links Ármin úr	10.—	id. Schulz József úr, Budp.	10.—
Lederer Róbert úr,	10.—	dr. Simon József úr,	10.—
Liptó Szt. Miklósi izr. hitközség	20.—	Simon Jakab úr,	10.—
Lindenbaum Mór úr, Bdp.	10.—	dr. Singer B. rabbi úr,	
Löwenstein H. úr, Szombathely	10.—	Tapoleza	10.—
Löwy Adolf úr, Weiss S. és		Spitz Lipót úr, Budapest	10.—
Társaféle czég beltagja, Bdp.	20.—	Sváb Károly úr, főrendiházitag.	
özvegy Löwy Bernátné,	10.—	Budapest	100.—

	kor. fill.		kor. fill.
Singer és Neuwirth urak, Bdp.	10.—	Weishut Alajos bankig. úr,	
Spitzer G. és Társa,	20.—	Bécs	20.—
dr. Steiner M. rabbi úr, Bielitz	10.—	Weishut Károly, Budapest	10.—
Strausz Emil úr, Budapest	20.—	dr. Wellesz Gyula rabbi úr,	
Stern Frigyes úr,	10.—	Csurgó	10.—
Sternthal Adolf úr,	50.—	Wertheimer és Frankl urak,	
Szegszárdi izr. hitközség	40.—	Budapest	10.—
dr. Venetianer L. rabbi úr,		Winter Sándor úr, Ipolyság	10.—
Ujpest	10.—	Dr. Wolf Vilmos úr, Budapest	10.—
Veszprémi izr. hitközség	50.—	Wottitz Baruch és Fiai Bpest.	10.—
Veszprémi Chevra Kadisa	32.—	Zinsenheim Simon úr, Budap.	10.—
dr. Weiszbürg J. rabbi úr, Bp.	10.—	dr. Ziegler Ign. rabbi úr,	
dr. Weiss Miksa tanár úr, Bp.	10.—	Karlsbad	10.—
Weiss J. Em. úr, Budapest	10.—		
Weiss Adolf úr, Budapest	10.—		
			Összesen 2805.38

b) Hagyaték.

néhai Wahrman Sándor hagyatéka: 20.000 kor.

c.) Templomi adakozások.

I.) a dohány utcai templomban:

	kor. fill.		kor. fill.
Adler Gyula úr	30.—	Müller Mór úr	20.—
Bloch Arthur úr	20.—	Náthán Mór úr	20.—
Bacher Miksa úr	4.—	Gutmann Izsák úr	36.—
dr. Bacher Vilmos úr	10.—	Goldmann Mihály úr	20.—
Boschan Jakab úr	50.—	Havas Izsó úr	20.—
dr. Grauer Vilmos úr	20.—	Schmidl Albert úr	10.—
Herzmann Bertalan úr	36.—	Weiss Manó úr	50.—
Deutsch Simon úr	20.—	Schneider úr	4.—
dr. Fried Adolf úr	50.—	Strasser Sándor úr	50.—
Kleiner Miksa úr	10.—	Grünwald Mór úr	20.—

II.) az orsz. rabbiképző-intézet templomában:

	kor. fill.		kor. fill.
Almási úr	4.—	Markovics úr	2. —
dr. Bacher Vilmos úr	12.—	Lövinger úr	—36
Baumgarten úr	2.—	Lichtschein M. úr	2.—
dr. Blau Lajos úr	6.—	Neugeboren úr	10.—
Böhm Lipót úr	4.—	dr. Rapaport B. úr	2.—
Bloch Mózes rabbi úr	4.—	Roth Ign. úr	4.—
Boross H. úr	4.—	Salgó L. úr	7.—
Bettelheim úr	2.—	Scheiber Lajos úr	2.—
Blumgrund N. úr	1.—	Stern úr	1.—
Daniel Ernő úr	4.—	Schwarz Ign. úr	4.—
Deutsch úr	4.—	Schwarz úr	2.—
Fleischer úr	2.—	Szilássi M. úr	4.—
Friedmann úr	5.—	Szemes úr	4.—
Fried J. úr	4.—	Silberberg úr	—36
Goldberger úr	1.—	dr. Weisz Miksa úr	9.—
Hirschfeld Jakab úr	4.—	dr. Weisz Mór úr	5.—
dr. Klein Dezső úr	2.—	Weisz úr	3.—
dr. Kraus S. úr	2.—	dr. Weizkopf A. úr	1.—
Kohn S. úr	4.—	Widder úr	2.—
Lakatos úr	4.—	Sambor	3.—
Mannheimer úr	32.—		
Mendl L. úr	4.—		
		Összesen:	682.78

d) *Szelvények és kamatok.*

	Kor. fill.
Az egylet vagyonának kamatai a néhai Reich Gábor és Sarolta-féle és a gelsei Gutmann alapítványok kamataival együtt	5948 89

e) *Rendkívüli adakozások.*

A salgó-tarjánikőszénbánya részvénytársaság	203 28
A „Pester Lloyd“ utján koszorú megváltás czimén néhai dr. Kaufmann Dávid halálakor:	
dr. Simon József úr, Budapest	30 —
König Lajos igazg. úr „	40 —

	kor. fill.
Gomperz Károly úr, „	100 —
Gomperz Miksa úr, „	100 —
dr. Baumgarten Antal úr „	30 —
dr. Baumgarten Egmont „ „ .	30 —
dr. Oppenheim J. H. úr, Brünn .	20 —
Gomperz Lajos Leo úr, Budapest	50 —
Gomperz Benedek úr és neje „ .	50 —
Gomperz Zsigmond úr, Bécs	60 —
néhai csetei Herzog Péterné halálakor :	
Schweiger Márton úr	50 —
Schweiger Adolf „	50 —
néhai Schweiger Adolf úr halálakor :	
Schweiger Márton úr	50 —
néhai Goldziher Miksa úr halálakor :	
König Lajos igazgató úr	20 —
Stern Miksa úr	40 —
Horovicz S. „	4 —
Összesen	<u>927 28</u>

f) Más adakozások az intézet javára.

A vallás- és közoktatási miniszter úr ő nagyméltósága az országos-rabbiképző-intézet növendékeinek támogatására az izrael. iskolaalapból 2000 kor. engedélyezni méltóztatott

Özv. dr. Kaufmann Dávidné alapítványa boldogult férjének emlékére: 2000 korona, mely összeg kamatai minden második évben egy tudományos munka jutalmazására fordítandók.

A pesti izr. hitközség előljárosága 2 a tanári kar által ajánlott hallgatónak 200—200 koronás ösztöndíjat szavazott meg.

A pesti izr. hitközség előljárosága főtiszt. dr. Kohn S. rabbi úr javaslata értelmében egy a tanári kar által ajánlott hallgatónak a Kohn-féle ösztöndíjat (200 koronát), továbbá a tanári kar javaslatára egy hallgatónak a Reich-féle ösztöndíjat (400 kor.) ítélte oda.

A pesti Chevra-Kadisa elnöksége a hallgatók támogatására engedélyezett 400 koronát.

Az országos ösztöndij-egylet részéről intézetünk 5 hallgatója 200—200 és három 100—100 koronát ösztöndíj nyert.

A befolyt összegek összesége.

	kor.	fill.
Tagsági díjak	2805	38
Templomi adakozások	682	78
Szelvények és kamatok	5948	98
Rendkívüli adakozások	927	28
Hagyaték	20000	—
Összesen	<u>30364</u>	42

II. K i a d á s o k ;

A nagyméltóságú vallás- és közoktatási miniszter úr által az országos rabbiképző-intézet növendékeinek támogatására engedélyezett 2000 koronán kívül az „Écz-Chájim“ pénztárából támogatásokra és más kiadások fedezésére még a következő összegek fordítottak:

	kor.	fill.
Rendes havi támogatások, ellátás és ruházásra	7470	30
Behajtási díj	110	77
Inkasszo a templomi adakozásokért	15	60
A Goldzieher Izsák-féle ösztöndíj kifizetése	80	—
A Horovitz P.-féle alapítvány kamatainak kifizetése	37	80
Örökösödési adó Wahrmann Sándor hagyatéka után	2000	—
Bélyeg ugyanazon hagyaték után	59	50
Költségek a banknál	3	26
Értékpapírok beszerzése	15080	55
Összesen	<u>24857</u>	78

*Az „Écz-Chájim“-egylet vagyonáról való kimutatás.
(1899. december 31-én.)*

B e v é t e l e k :

	frt.	kr.
Készpénzben 1898. december 31-én	3075	07
Templomi adakozások	515	20

Tagsági díjak	1430 19
Rendkívüli adakozások	368 14
Kamatok	2862 39
Alapítványok és hagyatékok	13328·26 ¹
Összesen .	<u>21579 25</u>

K i a d á s o k.

	frt. kr.
Havi segélyzés, ellátás és ruházás	3319 35
Behajtási díj	55 22
Költségek a banknál	1 63
Örökösödési illeték Wahrmann Sándor hagyatéka után	1000 —
Bélyegilleték Wahrmann Sándor hagyatékaért	29 75
Értékpapírok beszerzése	15080 55
Összesen	<u>19486 50</u>
Bevételek	21579 25
Kiadások	19486 50
Marad készpénzben	<u>2092 75</u>

Ebből a pesti m. kereskedelmi banknál	1092 70
és az egyleti pénztáros úrnál	1000 05
A pesti magyar kereskedelmi banknál letett értékpapírok névértékre	69150 — ²
Alapítványok a pesti izr. kitközség kezelésében	8000 — ³
Összesen értékpapírokban	<u>77150 —</u>
és készpénzben	2092 75

1) Ezen összegből 2000 frt. kihasítandó, mert ezen összeg külön hagyatékot képez, melyet néhai Steinfeld Antal azon rendeltetéssel hagyott a rabbiképzőnek, hogy annak évi kamatai egy pályakérdés jutalmazására fordítandók.

2) Ezen összegből 2450 frt. kihasítandó, még pedig a fenti jegyzetben említett 2000 frt és továbbá a Horowitz-féle alapítvány 450 frt. erejéig, melynek kamatai az intézeti templom örök lámpájának ellátására szolgálnak.

3) A 2000 frtnyi Kohn-féle alapítvány nem fordul e helyen elő, mivelhogy ez nem képezi az „Écz-Chájim vagyont.”

Az értékpapírok jegyzéke.

	névérték
300 frt. januári járadék	300 frt.
400 » májusi »	400 »
150 » áprilisi »	150 »
57900 frt. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -nyi pesti m. kereskedelmi bank záloglevelei	57900 »
12400 kor. 4 ⁰ / ₀ -os m. földhitelintézeti záloglevél	6200 »
500 frt. 4 ⁰ / ₀ -os » » » .	500 »
2500 „ 4 ⁰ / ₀ -os m. földtehermentesítési záloglevél	2500 „
2 drb. 4 ⁰ / ₀ -os m. jelzáloghitelbank nyeresemény kötv.	200 „
1000 frt. 4 ¹ / ₂ ⁰ / ₀ -nyi egyes. fővárosi takarékpénztár záloglevele	100 „
	69150¹⁾ frt.

Megvizsgáltuk és rendben találtuk:

Ehrlich Mózes,
számvizsgáló.

Sternthal Adolf,
számvizsgáló.

¹⁾ A pesti izr. hitközségnél letétben levő 8000 frt. külön számittatik.

C.

Az ajándékozott könyvek jegyzéke.

- Alliance Israelite Universelle Paris :** Bacher W. Dr. Professor. Budapest. die Bibelexegese Moses Maimuni's.
- Berliner A. Dr. Aus meiner Bibliothek. Frankf. a. M. 1898. 8°. **Blau L. Prof. Dr.** Emlékbeszéd, „Kaufmann Dávid,“ Budapest 1899. 8°
- Brody H., Divân d Divân d. Jehuda ha Levy. Berlin 1899. 8° Klein S. לקוטי שלמה Paks 1893 8°
- Brody H., Divân Weltliche Gedichte d. Ibn Gabirol, Berlin 1897. 8° Krausz S. Griechische u. lateinische Lehnwörter (Auszüge) II. Th. Berlin 1898/1900. 8°
- Ginsburg M. Das Fragmententargum. Berlin 1899. 8° Ramler, Einleitung in den schönen Wissensch. Wien 1770. 8°
- Nissenbaum S. B. היהודים בלובלין. Lublin 1899. 8° Bloch J. S. Wien. Die Blutbeschuldigung gegen die Juden. Wien.
- Rawicz M., Tractat Kethuboth II. Th. Frankf. a. M. 1900. 8° **Blumgrund Naft. Dr.,** Jechezkél Szegal תורת יחזקאל Paks 1899. 2°
- Schwab Moïse, Répertoire. Paris 1899. 8° **Barna Jonás szerkesztő Budapest.** Izraelita Tanügyi Értesítő 1899 évf.
- Wertheimer S. קהלת שלמה. Jerusalem 1899. 8° **Buber Salomon, Lemberg,** ילקוט המכירי eigene Ausgabe, Berditsew 1900. 8°
- Herausgegeben v. M. Schlesinger. Berlin 1899. 8° **Central Conference of American Rabbis** Year Book. Cincinnati 1899. 8°
- Herausgegeben v. Dr. S. Bernfeld. Berlin 1899. 8° **Curatorium d. Rabb.-Seminars Berlin.** Jahresbericht 1899.
- Herausgegeben v. S. Eppenstein. Berlin 1899. 8° Ellbogen Ismar Dr. Breslau. sein: Tractatus de intellectus emendatione u. seine Stellung in d. Philosophie Spinozas. Breslau 1898. 8°
- ספר רפואות קבץ על יד London 1900. 8° Dr. Edelstein Bertalan, Budapest sein: Az Eszther Midrások. Bdp. 1900 8°
- Bacher W. Dr.** Professor, Budapest. Die Agada d. Tanaiten II. B.
- Bacher W. Dr. Professor, Budap. Die Agada d. palaest. Amoraim III. B.
- Bacher W. Dr. Professor, Budap. Die Anfänge d. Hebräischen Grammatik.

- Földmívelésügyi m. k. minister,** Bolle János, a selyemtenyésztés Japánban. Budap. 1899. 8°
- Friedmann Dávid, rabbi (Zsolna)** beszédjét : Erzsébet Királyné. Zsolna.
- Grünwald Zs., M. Sziget.** Stapfer Joh. Fr., Grundlegung zur wahren Religion. 4 Th. I.—IV. Zürich 1746/48 8°
- Theologiae didascalicae C. J. Melchioris liber prior De Foedere Naturae (kézirat). Debreczen.
- Goldzieher Vilmos Dr. Budapest.** Historien des Herrn Roselli. Pampalune 1782. 8°
- Grünwald M. Rabbiner Hamburg,** sein : Kultur- und kunstgeschichtliche Entwickel. d. Schriftzeichen.
- Isr. theolog. Lehranstalt Wien.** Jahresbericht 1898. A. Büchler die Tobiaden u. Oniaden.
- Isr. theolog. Lehranstalt Wien.** A. Schwarz. Controversen d. Schamaiten u. Hilleliten. Wien 1893. 8°
- Jüdisch. theolog. Seminar Breslau** Jahresbericht vom abgelaufenen Jahrg.
- Kahan Herm.** sein : Hat Moses Maimonides dem Krypto — Mohamedanismus gehuldigt? M. Sziget 1899. 8°
- Krausz S. Dr. tanár,** griechische u. lateinische Lehnwörter II. Th. Berlin 1899. 8°
- Lehranstalt f. d. Wissenschaft d. Judenthums Berl.** Jahresbericht 1899. 8°
- Leimdörfer Dr. Rabbiner Hamburg.** seine Rede : Malki Zedek. Frankfurt a. M. 1900. 8°
- Leipniker Mark.** Budapest : Dissertation, Jehuda b. Josef Moscato, sein Leben u. seine literarische Thätigkeit. Budapest 1896. 8°
- Löw Albert Budapest, Dr. Weissenberg S.** Die südrussischen Juden. Braunschweig 1895. 8° Baginsky. Die hygienischen Grundzüge d. mos. Gesetzgebung. Braunschw. 1895. 8°
- Dr. Müller D. H. Wien** sein : David Kaufmann.
- Rabb. Seminar Berlin,** Jahresbericht pro 1897 u. 1898.
- Ritter, Oberrabbi, Rotterdam,** Kuenen A., historisch-kritische Onderzoeg I—III. Leiden 1861—65. 8°
- De erste Profeten etc., door S. L. Mulder. Amsterdam, Psalmen etc. door S. J. Mulder Amsterdam 1838. 8°
- Mehrere Berichte ,
Schepp S. M. Hondert Gezegden en Verhalten onzer Rabbinen. Amsterdam 1898. 8°
- Salvendi A. Rabbi, Dürkheim**
אוהל אברהם	Jerusalem 1886. 8 ^o
בית הלל	Varsó 1889. 2 ^o
דברי אברהם	Przemysl 1885 2 ^o
דרוש וקבל שנה	Tiberas s. a. 8 ^o
הפסגה	Wilna 1895. 8 ^o
טוב מאוד	Jerusalem 1889. 4 ^o
ילקוט הרועים	Przemysl 1897. 2 ^o
ישמח משה	M.-Sziget 1898. 8 ^o
צדקה כמשפט	Jerusalem 1893. 8 ^o
תורה מציון I. II.	„ 1887—97. 4 ^o
- Levy M. Die Psalmen. Trier 1887
- Schwarz Gavro, Rabbi Károlyváros** sein : Podjest Zidova I. u. II. Th. Károlyváros. Eszék 1897—99. 8°
- Singer J. Temesvár,** seine : Einweihungsrede Bonyhád 1899. 8°
- Stein Leopold Berlin,** seine : Untersuchungen über die Proverb. Morales v. Santob de Carron, Berlin 1900. 8°
- Universität Heidelberg.** Akademische Rede zur Feier d. Geburtsfestes A.
- Universität Heidelberg** Dr. Osthoff H. Vom Suppl. d. indogermanischen Sprachen (Akademische Rede Heidelberg 1899. 8°

Robert Wilhelm. Bunson. Ein akademisches Gedenkblatt 1900.	Petrokow 1897 2°	חסדי יהונתן
Vadász Ede Budapest :	Krakó 1897 8°	חרווי פנינים
Hirsch J. Dr. die jüdische Pietät	Varsó 1882 2°	יד משה
„ Blutritual?	Petrokow 1898 2°	ירושלמי זרעים
„ Jüdische Moral. Rede, Prag	M. Sziget 1900 8°	הכרמל (אוצר החכמה)
1899. 8°	Konstantinopel 1652 8°	לב שמח
Die Frithiofs Sag. Miniaturbibliothek Nr. 7 u. 8. Hamburg, Leipzig.	Smyrna 1868 4°	לב נשבר
M. K. Vallás és közoktatási minister.	Varsó 1899 8°	לוח אחיאסף תר"ם
Jelentése: 1898. évi működéséről.	Boroszló 1873 4°	לקוטי המשנה
Budapest 1899. 4°	Jerusálem 1882 12°	לשון חסידים
Vadász Ede, Budapest, Dr Détsinyi L.	Pieterkow	מבחר הספרות, חלק ב'.
Mózes törvényhozási éptana s a	1899 8°	
későbbi héberok gyógytud. röv. váz-	Berlin s. a. 8°	מכתב שלישי לרנ"ה וויזל
lata. Bud. 1847 8°		ממזרח וממערב א' - ד'
Fejér Gy. A kazarokról. Pest 1851. 8°	Lemberg 1894 4°	מנחת קנאות
Dr. Ziegler Ig. Rabbi Karlsbad. Die	Pozsony 1879 8°	מקוה ישראל
Geschichte d. Judenthums von d.	Berlin 1900 8°	מקרא בפשוטו חלק ב'
babyl. Exil bis auf die Gegenwart.	Drohobycz 1899 8°	מרגניתא שפירא
Breslau 1900. 8°	Krakó	משיב כהלכה [שו"ת] חלק א' ב'.
	1885.	
	Lemberg 1890 4°	נזר ישראל
	Fürth s. a. 8°	נתיב חיים
Frankfurt a. O. 1640 2°	Varsó 1900 8°	ספר השנה
M. Sziget 1898 8°	Varsó 1894 8°	רב פעלים
Krakó	Pozsony 1891 8°	שבט שמעון
האשכול שנה ראשונה - שלישית	Pieterkow 1896/97	שדי חמד חלק א' - ט'
1898—1900 8°	2°	
Bécs 1898 8°	Salonichi 1801 2°	שמחת עולם
Varsó 1899 8°	Amsterdam 1650 12°	תבנית היכל
[Grätz VIII.]	Livorno 1871 12°	תיכחות מוסר
Munkács 1875 8°	Berlin 1884	תולדות אנשי השם
Varsó 1899 8°	Warsó	תולדות רב חסדאי אבן שפרוט
Varsó 1895 8°	1891 12°	
Bécs 1898 8°		תוספתות סדר מיעד עם פי' תכלת מרדכי
הדר הכרמל, שני"ת	Paks 1898—1900 8°	חלק א', ב'.
Petrokow 1858 2°		
Krakó 1900 8°		הליפת מכתבים

D.

A megvett könyvek jegyzéke.

- Achelis** H., Die Martyrologien, ihre Geschichte und ihr Wert. Berlin 1900. 4°
- d. **Alte Orient** 1. évf. 1899—1900. 8°
- Alting** Fundamenta punctuationis. Frankfurt 1701. 8°
- Archiv** F. Religionswissenschaft III. 1.
- Arnheim** Hebr. Grammatik ed. Cassel. Berlin 1872. 8°
- Bacher** W. Dr. Die ältere Terminologie d. jüd. Schriftauslegung. Leipzig 1899. 8°
- Bacher** W. Dr. Die Agada d. paläst. Amoraim Strassburg 1899. 8°.
- Bamberger** J., Historische Berichte über die Juden von Aschaffenburg. Strassburg 1900. 8°
- Berger** Ph., Histoire de l'écriture dans l'Antiquité. Paris 1891. 8°
- de **Berjean** Ph. J. L'école exegetique d'autriche. Paris 1898. 8°
- Berliner** A. Dr., Aus dem Leben der deutschen Juden im Mittelalter. Berlin 1900. 8°
- Bernfeld** S. Dr., Michael Sachs. Berlin 1900. 8°
- Bernfeld** S. Dr., Jude und Judenthum im neunzehnten Jahrhundert. Berlin 1900. 8°
- Biblia** Polyglotta ed. Montanus. 5 kötet. Antwerpen 1569/72. 8°
- Bischoff** E., Kritische Geschichte der Talmud - Übersetzungen. Frankfurt 1899. 8°
- Boos** H., Geschichte d. rhein. Städte- kultur. III. Th. Berlin 1899. 4°
- Boysen** C., Flavi Josephi opera ex vers. latin p. II. Bées 1898. 8°
- Brockmann** C. Gesch. d. arabischen Litteratur. Weimar 1898. 8°
- Brockelmann** C., Syrische Grammatik. Berlin 1899. 8°
- Bude** W. Egyptian Magic London. 1899. 8°
- Budde** K. Religion d. Volkes Israel. Giessen 1900. 8°
- Brann** M. Dr. Pf., Geschichte der Juden und ihrer Litteratur. 2. Aufl. Breslau 1896/99. 8°
- Charles** R. H., Critical History of the Doctrine of a Future Life. London 1899 8°
- Cheyne** T. K., The Book of Isaiah (Haupt, Sacred books of A. T. X). Leipzig 1899. 4°
- Cheyne** T. K., Das religiöse Leben d. Juden nach dem Exil. Giessen 1899. 8°

- Clementz H.**, Flavius Josephus jüd. Alterthümer. Halle a. S. 1900 8°
- Cohn L.**, Eintheilung u. Chronologie d. Schriften Philo's. Leipzig 1899. 8°
- Dietrich G.**, Die Massorah d. östl. u. westl. Syrer in ihren Angaben z. Propheten Isaia etc. Oxford 1899. 8°
- Droysen J. G.**, Grundriss der Historik 3. Aufl. Leipzig 1882. 8°
- Drusius** Apophtegm. Ebraeorum ac Arab. Francker 1612 4°
- Eurlinger S.**, Auffassung d. Hohenliedes bei d. Abessiniern. Leipzig 1900. 8°
- Fonck Leop.**, Biblische Streifzüge durch d. Biblische Flora. Freiburg in B. 1900. 8°
- Geyer J.**, Itinera Hierosolymitana. Wien 1899. 8°
- Gesenius** Handwörterbuch 13. Aufl. Leipzig 1899. 8°
- Guthe H.**, Geschichte d. Volkes Israel. Freiburg i. B. 1898. 8°
- Globus** 1900.
- Hachtmann** Karl Prof. Dr., Pergamon eine Pflanzstätte hellenischer Kunst.
- Lang** Edm. Dr., Xenophon. Sein Leben, seine Geistesart und seine Werke. Gütersloh 1900. 8°
- Hagen M.**, Den Teufel im Lichte d. Glaubensquellen. Freiburg i. B. 1899. 8°
- Hartmann** u. **Benzinger**. Palästina. 24 Aquarelle. Berlin 1899. 4°
- Hartling K.**, Der Prophet Amos. Freiburg i. B. 1898. 8°
- Hatch E.** and Redpath H. A. A Concordance to the LXX. I—VI. Oxford 1892—99. 8°
- Hausmeister M.**, Mittel zur geistigen Hebung des Judenthums. Stuttgart 1900. 8°
- Hermann K.**, Lexikon der allgem. Weltgeschichte. Leipzig 1882. 8°
- Hogarth G. D.**, Authority and Archaeology. 2. kiadás. London 1899. 8°
- Holzinger A.**, Genesis. Freiburg. i. B. 1899. 8°
- Hühn E.**, Messianische Weissagungen. II. Th. Freiburg 1900.
- Jüdischer Volkskalender** f. 5660. III. Jahrg. Leipzig 1899. 8°
- Kaufmann D.**, Prof. Dr., Geschichte der Attributenlehre. Gotha 1877. 8°
- Kaulen** Franz Dr., Assyrien und Babylonien nach den neuesten Entdeckungen. 5. Aufl. Freiburg i. B. 1899. 8°
- Kautzsch E.**, Textkritik d. A. u. N. Testaments. Freiburg i. B. 1899. 8°
- Kent Ch. F.**, History of the Jewish People. London 1899. 8°
- Kirchoff A.**, Palästinakunde. Halle a. S. 1898. 8°
- Kittel R.**, Bücher der Könige. Göttingen 1900. 8°
- König E.**, Originalität des Sirachtextes. Freiburg i. B. 1899. 8°
- Kremer A.** Freiherr v., Studien z. vergleichenden Culturgeschichte I. II. Wien 1889. 8°
- Kroner H.**, Maimunides Commentar zu Trct. Bezah. Berlin 1900. 8°
- Krüger G.**, Neue Funde a. d. Gebiet der ältesten Kirchengeschichte. Giessen 1898. 8°
- Lamprecht K.**, Kulturhistorische Methode. Berlin 1900. 8°
- Lange F. A.**, Einleitung u. Kommentar zu Schiller's philos. Gedichten. Bielfeld u. Leipzig. 1899. 8°
- Lazarus M.**, Was heisst etc. jüdische Geschichte und Litteratur. Leipzig 1899. 8°
- Lecky W.**, Rationalism. in Europe. London 1890. 8°
- Lehmann.**, Aberglaube u. Zauberei. Stuttgart 1898. 8°

- Lehmann.** Jüdische Volksbücherei I—VIII. Mainz.
- Lemolne A.** Napoleon I. et les juifs. Paris 1900. 8.
- Littman's** Jüdische Volksgeschichte. Mainz.
- Luncz M. A.** Jerusalem. Bd. V. Hft. I—II. Jerusalem 1898. 8°
- Mannes S.** Ueber d. Einfluss d. Aramäischen auf d. Wortschatz der Mischna. Th. I. Posen 1899. 8°
- Melabe S.** Religion of the Twentieth Century. London 1899. 8°
- Massaryk Th. G.** Bedeutung des Polnaer Verbrechens f. d. Ritualaberglauben. Berlin 1900. 8°
- Massaryk Th. G.** Revision d. Polnaer Prozesses. Wien 1899. 8°
- Muth J.** Kampf d. heidnischen Philosophen Celsus gegen das Christenthum. Mainz 1899. 8°
- Nacht A.** Einst und Jetzt in d. jüd. Wissenschaft. Jassy 1899. 8°
- Neubauer A.** Zwei Briefe Abadja da Berthn. Leipzig 1863. 8°
- Neumann A. W.** Die orientalischen Sprachstudien Wien 1899. 8°
- Nödelke Ph.** Semitische Sprachen. 2. Aufl. Leipzig 1899. 8°
- Oesterr.** Isr. Union-Kalender 5660. Wien 1899. 8°
- Orientalische** Literaturzeitung 13. füzet 1900. 8°
- Pastor** Geschichte d. Päpste 3. B. 2/4. Ausgabe Freiburg in B. 1891 bis 1899. 8°
- Posse O.** Handschriften-Konservierung Dresden 1899. 8°
- Prätorius F.** Targum zu Jesaia. Berlin 1899. 8°
- Proksch.** Ueber die Blutrache bei den vorislamischen Arabern. Leipzig 1899. 8°
- Psalms** of Solomon ed. Sweta. Cambridge 1899. 8°
- Rabblner Z.** Beiträge zur hebr. Synonymik in Talmud und Midrasch. Berlin 1899. 8°
- Riedel W.** Die Auslegung d. Hohenlieder. Leipzig 1898. 8°
- Romanes J.** Gedanken über Religion. Göttingen 1899. 8°
- Rosenfeld M.** Der Midrasch Deuteron. über den Tod Moses. Berlin 1899. 8°
- Schechter** and Taylor, Wisdom of Ben Sira. Cambridge 1899. 8°
- Schill E.** Anleitung zur Erhaltung u. Ausbesserung von Handschriften. Dresden 1899. 8°
- Schlatter A.** Jochanan B. Sakkaí. Gütersloh 1899. 8°
- Schleiermacher** Fr. Ueber die Religion. Göttingen 1899. 8°
- Scholz Aug.** Die Juden in Russland. Aus dem Russischen übersetzt. Berlin 1900. 8°
- Schultess F.** Homonyme Wurzeln im Syrischen. Berlin 1900. 8°
- Schwab M.** Le Ms. Nr. 380 d. f. h. à la Bibl.
- Seyerlen R.** Die gegenseitigen Beziehungen zur abendländischen u. morgenländischen Wissenschaft mit besonderer Rücksicht auf Salomon Ibn Gabirol. Rede. Jena 1899. 8°
- Slegfried C.** Prediger und Hoheslied. Göttingen 1898. 8°
- Silberstein E.** Dr. Conrad Pellicanus Berlin 1900. 8°
- Soden H.** von, Palästina und seine Geschichte. Leipzig 1899. 8°
- Spiegler J. S.** Unsterblichkeit. 2. Aufl. Leipzig 1900. 8°
- Stade B.** Akademische Reden u. Abhandlungen. Giessen 1899. 8°
- Swete** Septuaginta. Cambridge 1895. 8°

- Syreri** n ihren Angaben zum Proph. Jesaia etc. Oxford 1899. 8°
- Theologische** Litteraturzeitung N. 4. 5.
- Vollert** W., Julians religiöse u. phil. Ueberzeugung. Gütersloh 1899. 8°
- Volck** W., Christi und der Apostel Stellung zum alten Testament. Leipzig 1900. 8°
- Wattenbach** W., Schriftwesen im Mittelalter 3. Ausg. Leipzig 1896. 8°
- Weinel** H., Die Wirkungen des Geistes und der Geister. Freiburg i. B. 1899. 8°
- Wellhausen** J., Prolegomena zur Geschichte Israels, 5. Aufl. Berlin 1898. 8°
- Wiener** L., History of Yiddish Literature in the 19. Cent. New-York 1899. 8°
- Wrangham** B., Waltoni in Biblia Polyglotta Prolegomena. II. B. Cambridge 1828. 8°
- Zange** F., Gleichberechtigung d. Religion etc. oder die Gleichstellung jüdischer Lehrer an d. höheren Schulen. Berlin 1900.
-
- Bodley** John Edward Courtenay, Franciaország I. köt. Fordította Dr. Darvai Mórítez, átnézte Angyal Dávid. Budapest 1899. 8°
- Bolle** J., A selyem Japánban. Budapest 1899. 8°
- Dante** Alighieri, A paradicsom. Ford. Szász Károly. Budapest 1899. 8°
- Décsi** Lajos, Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században Budap.
- Farkas** Mihály versei, Bevezette és kiadta Dr. Tóth Rezső. Budapest 1900. 8°
- Filozófiai** írók tára, VIII., Balogh Ármin Bacon. Budapest 1885. 8°
- Fináczy** Ernő. A magyarországi közoktatás története, Mária Terézia korában I. k. 1740—73. Budapest 1899. 8°
- Hampel** J. Az antik szobrászat története Budapest 1900. 8°
- Huber** Alfonz „Ausztria Története” átdolgozta Baráti Lajos, átnézte Pauler Gyula I. köt. Budapest 1899. 8°
- Jánosi** Béla, Az aesthetika története I. k. a görögök Aesthetikája, Budapest 1899. 8°
- Madách** Imre, Az ember tragédiája Alexander B. jegyzeteivel. Budapest 1900. 8°
- Nagy** képes világtörténet, Szerk. Marczali H. III. k. A rómaiak története, írta Geréb József. Budapest 1899. 8°
- IV. k. A népvándorlás kora Borodsky S.-tól és az Iszlám Goldzieher J.-tól. Budapest 1900. 8°
- Palágyi** Menyhért, Madách Imre és költészete Budapest 1900. 8°
- Régi Magyar könyvtár.** Szerkesztői Heinrich G. XVII. Fazekas Mihály versei, bev. és kiadta Dr. Tóth R. XVIII. Haller János, Gesta Romanorum kiadta Katona L. Budapest 1900.
- XIX. **Faludi** Ferencz. Téli éjszakák. kiadja Dr. Rupp K. Budapest 1900.
- Schwarz** Gyula, Görög történelem. különös tekintettel az athenei történelemre és ennek forrásaira. Budapest 1900.
- Tóth** Béla, Curiosa Hungarica, Magyar Ritkaságok. Budapest 1899.
- Tóth** Béla, A magyar anekdotakincs III. k. Budapest 1899.